

Shree Raghunath Sanskrit Research Institute Library,
Jammu

No. 298 - घ

Title वाल्मीकि

Author जगन्नाथ

Extent 963 Age 9892

Subject काव्यम्

नं०: २१८ - घ

बालभारतकाव्यम्
पत्राणि १७३

३४६

नं०: २१८ - घ
बालभारतकाव्यम्
पत्राणि १७३

३४६

नं०: २१८-घ
बालभारत काव्यम्
पत्राणि १७३

३४६

नं०: २१८-घ
बालभारत काव्यम्
पत्राणि १७३

७५

वासुदेव रामनीजोषी वाव कोटमाला काव्याः
श्रीवभारतनीति

८.६.५५

वासुभा रत काव्य
६०००

२१८६
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका
जाल्मालिका

बा०भा०

९

॥ श्रीगणेशायनमः ॥ ॐ नमः परब्रह्मणे सद्गुरवे च ॥ ॥ श्री ॥ सतां परब्रह्म विलोक मार्गम
पंकिलंदूरितकंठकं यः ॥ श्रीभारतं ब्रह्मजानशाब्दं सश्रेयसे सत्यवती सुतोत्तु ॥ १ ॥ शश्वत्पु
भावैर्मुवनं पुनाते बद्धयदीया विवपुष्पवंतौ ॥ जनः समलोप्ययमस्तु तस्मिन् महोमये ब्रह्मणि
लीनचित्तः ॥ १॥ अयं पयोधिप्रभवः प्रभाविप्रभाविनिद्रेण सुधारसेन ॥ महाभिषेकं जगतां
विधत्ते विधुर्वपुष्मानिव पुण्यराशिः ॥ ३ ॥ किरनसुधां यो वसुधांतराले महामहाहंति तमां त
मां सि ॥ इताशतीव्रः किमनेन साम्यं समं समायातु सहस्ररश्मिं ॥ ४ ॥ अवापकीर्तिं विज
गज्जयीति क्व वामनंगः ॥ सुमायुधोऽपि स येन सख्या जयसुंदरेण कंदर्पनिर्मोले मिल
त्यदेन ॥ ५ ॥ स्वयं स्वयं भूमुवनस्ववंति स्त्रोतः पवित्रे पिनिजोत्तमांगे ॥ अधारिवालोऽपि
ऊतोऽपि हेतोर्महेश्वरेणापि निरंतरं यः ॥ ६ ॥ तस्य प्रिया कामशरव्रणौ क संरोहिणी स्त्रि

राम

३

त्वतिरोहिणीति। ध्यायन् यदा सं किल तन्मयेन ध्यानेन तद्रूपमवाप्सोऽपि॥ १॥ तत्रंदनस्त
 न्मिथुनानुरूपरूपोऽस्ति चिद्रूपतया बुधाख्यः। यद्योगभाजेन विधुं नुदोऽपि विधुं नुदं त्वं यद्वि
 रोधबोधः॥ ८॥ उष्मांशुरासन्न [REDACTED] चारस्य शश्वद्यस्येव सेवाति शयेन
 तुष्टः। स्वलोककोकाच्च रिपोरपीदोः कलां पुनर्दृष्टि कलां ददाति॥ ९॥ मदांधगंधेभममरा लवा
 लसमानयानेन विभासमानः। स्वेच्छा विलासैकरसः प्रसर्प्य कंदर्प्य दर्प्य व्ययकारिकोऽतिः
 ॥ १०॥ समंस मित्रैः समदः कदाचिच्चालचूलासु हिमाचलस्य। नेत्रं विचित्रा सुवनावनीषुरो
 लंबलो लंबदुधादधानः॥ ११॥ युग्मं॥ ॥ एकामयं कामपुरं कुरंगदृशं दृशोः पुण्य सुधा
 निधानं। एकाकिनी मत्रवनीषु वित्रक्रमं भ्रमंती सहसा ददृश॥ १२॥ लीलावलोकनादूष
 णीयमपीक्षणां मुक्त निमेष मेषः। तदा तदा लोकन कौतुकेन बहूकृतात्मा बहु मन्यते स्म

बा० भा०

१

॥३३॥ तस्याः पिवन्नास्पसुधां शुधामसुधां दृशौ वा तपस्विनी पुटेना जगाम सौ हित्य मसौ न
सद्यश्चकार कं पं शिरसस्तथापि ॥३४॥ तदंगसौ भाग्यविलोकभाग्यमहोदयानंदनिली
ननेत्रः स्मरस्मयस्मरमथायमित्थं मचिंतयच्चेतसि चंद्रसूनुः ॥३५॥ कसंभवो स्या भुवि
भोगिनीनां न स्यादिति श्रीविषदग्धभासां दृष्टैव सृष्टिः सुरसुंदरीणां तुरीयमास्तेन ज
गत्कृतो सौ ॥३६॥ देवस्य पद्मप्रभवस्य पद्मनाभस्य वा देहविभागहन्त्रीः प्रसूतगौरीगिरि
राजपत्नी मेना किमेनामपरा मिहैव ॥३७॥ विरिंचिरस्या नितमामंतां तमंगेषु शृंगार
रसंसुके स्याः स्निग्धो ह्यसकुंतलकैतवेन निधाय मूर्द्धिस्तबकीचकार ॥३८॥ अस्मि
न्ममुष्मा जगदग्रहक्षजयेन लक्ष्मीमभिस्तूचयंती च कास्ति विस्तारिणिकेशहस्ते सी
मंतवेषादियमूर्द्धरेखा ॥३९॥ विधोः किलैका हरमूर्द्धिभालमस्या वितेनैविधिरेकया

राम

१

मुखेन्दुपीतेन्दुयशःप्रनाहप्रसूतरोत्तारनिभाविभातिः स्याः स्मितश्रीरसनायदोलाविलोचवाणीवसनांतकांता ॥ १५ ॥ ७
 च। इति द्वितीयादिनिशासुदृश्यादृष्टौ कलास्तस्य चतुर्दशैव ॥ १० ॥ भ्रूवधिरस्या हृदयाल
 यस्य हारायमा। एनयनद्वये स्मिन्। कस्यापि धन्यस्य नवप्रवेशेन दत्तसौवन्दनमालि
 केव ॥ ११ ॥ उत्तंसितं भाति मुखप्रभासुन किंचिदज्ञं यदेहोतदस्याः। युक्तं दृशावेव विधिर्वि
 धिज्ञः कर्णद्वयालंकरणचकार ॥ १२ ॥ माहृदगोणाद्वयबंधनायपाशद्वयंकर्णमिषाद
 मुध्याः। दृगदंभविश्रंभमृगोपसेव्यं स जीकृतं मन्मथयोवनाभ्यां ॥ १३ ॥ कपोलमोरिंदु
 जितोरमुध्याः प्रसर्प्यतोरेव मिथोजयाय ॥ स्वयं स्वयं भूः कृतरोधमंतव्यधत्तनासामि
 हसाम्पदं ॥ १४ ॥ मुखेन्दुनादीधितिगोराणीनामाधिक्यतो स्यागलहस्तिनोपि। श्वासाति
 सौरभ्यचरद्विरेफल्ला किलांकोनविमुंचतेयं ॥ १५ ॥ स्याविभातिस्मितरश्मिपूरश्चि
 ष्ठाधरः पारलतापरीयान्। अंतर्मनोभूरसदुग्धसिंधुवीचीमुखप्रैखितं विद्रुमांभः ॥

बलभार

३

हृदि ५

॥१७॥ अस्याः स्मितैः सूक्तसुधानिधानजिह्वायनिःस्पंदसमैः समंजात् सित्कोधरः
प्राणतमाधरीयांतं वित्तुकः स्वादुरसेन धन्यः ॥१८॥ मुदं ददाति त्रिजगज्जायाय प्रयाणशं
खोमकरध्वजस्य। कंगो यमस्यामृदुमध्यतारस्वरत्रयाधार इति विरेखः ॥१९॥ अनन्य
लावाय भराति पूर्णकपोलनिस्पंदकदंबकाभ्यां। रसातिशैत्यस्तव कीरुताभ्यामिव स्त
नाभ्यां दीप्यते सौ ॥२०॥ अस्याः स्फुरकांतकपोलकांतिसरित्प्रवाहात् रुतिवाद्दयुगं ॥
अन्योन्यसंभेदिददालुहर्षमाकंठमंतःपतिताय कस्मै ॥२१॥ कराविमौचाल
रिप्रकलरुतिवाद्दयुगं। अन्योन्यसंभेदिददालु यतां नखाचिर्छेदाचिर्नौचामरवत्कि
लेयं। दष्टेधरे धन्यतमस्य कस्य गतस्य शृंगारिषुराज्यलहंमी ॥२२॥ हरसुदैत्येषु विधिः कि
मस्याः सर्गे ध्रुवमुष्टिबलेन मध्यं ॥ ततो नितं वस्तनद्विहेतुच्युतो द्विजद्रव्यमिदं कशीयः

त्य ३

राम

३

॥३३॥ किं रोमरा जीयमुना तरे स्याव लित्रिदंडी कलयन्ननंगः। कस्यापिरूपेण जितस्तपस्वी
 तमेव जेतुं नु ते तपांसि ॥३४॥ अस्याक्रवंनामिद्रूपपातस्मरोहरकोधरुशानुतप्तः॥
 रोमावलीमातिजदं च मृत्तौ द्वितैव शंगाररसस्य धारा ॥३५॥ अभ्यस्य शस्त्रज्ञघने घने स्याः। सौ
 भाग्यसिंधोः पुलिने पुलिंदः। वेधं शराणां कुरुते न कस्य चलंच मृद्वमंच मनो मनोभूः ॥३६॥
 विधातुमेतां खलु मज्जायिवासावाण्यते पंप्रचुरं विविः। नितंबविंबेरुशचारु मूर्तिनिर्मा
 णाशेषं न्यदधादशेषं ॥३७॥ ऊरुद्वयस्य द्विपहस्तजेतुर्भवेद्भुवं स्थौल्यमनोपितुष्ट्या। यद्येतदस्याः
 करभावं भीहंसाम्येन हीनावपिनस्पृशेतां ॥३८॥ जंघाद्वयं यौवनकामदेवचलज्जायस्तं मयुगा
 नुकारं। अस्याविभात्फन्मुखसंमुखीननखप्रतिबिंदयशः प्रशस्तिः ॥३९॥ अंगौरधः क्षिप्त
 मिदं समग्रैर्नखावलि व्याजधृताक्षमाक्षं। मंत्रान्जपत्यंबुजबुद्धिलोलरोलंबनादैः पदयुगमम

वाल्मीकि

४

स्याः॥४०॥सेवांगतामिर्दशदिक्वतीनांकांतामिरंगद्यतिनिर्जितामिःप्रस्याःपदद्वंद्वम
पूजिचूडारत्नैर्नखश्रेणिमिषेणामन्ये॥४१॥विनिर्जितोऽस्यागतिविभ्रमेणारोषादिवारक्तमु
खोमरालः।दुःखादिवेभःशितिकांतिरेतत्क्रमभ्रमान्मर्दयतोबुजानि॥४२॥इदं हृदयः
स्मरतःस्मरैकरसस्यतस्यापिपतन्मुखेदौ।लीलावनीकेलिचलोपलोत्तनेवसारंगशि
शुर्वभासे॥४३॥अवेशयंतौहृदयेहृदयेदृग्ग्राह्यशेवमिथःपिवंतौ।स्नातौमहानंदरसो
र्मिपूरे।स्थितौचिरंतावथभावमिभौ॥४४॥अथोमिथोपिधथमानुरागभूतेस्तयोरीक्षा
मात्रतोपि।तदावजातत्रपमेणानेत्राचक्षुश्चलत्कंठमितश्चकर्ष॥४५॥तयानुरागस्मयमा
नतज्ञातिर्यग्वलत्कंठचलद्दृशैव॥वीक्षागुणोनेवनिवध्यरुष्टःसमीपमापद्रुतमग्रतो
सौ॥४६॥त्वमुत्तमेकासिविकासिशक्तिस्मरं त्रिलोकीजयंवैजयंती।ऊतःसमेतासिच

राम
४

लोचदृष्टेरुष्टेवमन्त्रेयुगस्य भाग्यैः ॥४७॥ इति स्मरामोदवित्तं दवा विचंद्रात्मजे मंदमुवाच सा च
 । सदा सुधापानरसो रसज्ञा मस्य श्रुतिभ्यां परिहासयंती ॥४८॥ युगं सहाय जैर्वै कभिरुज्ज
 गाममनोर्महायज्ञरुशानुकं डात ॥ इडां ख्यपास्मिन् गहनेभ्युपैत्य वां वीक्ष्य मन्ये सफलं स्व
 जन्म ॥४९॥ ॥ श्रुत्वा निशीतां सुतोयं वाचवाचं स्मितस्नानविशुद्धवर्णा ॥ तदा ननोद्योतमु
 धोर्मिपानात् सद्यः कृतोद्गारमराभिरामां ॥५०॥ सुधामयी माहति माथ शैत्यं स्तंभं च मे जे
 शिखिनः शिवैव ॥ इति कृतिं यज्ञवती दधाति स्थिरस्फुरद्भ्रमलता भवेति ॥५१॥ वमुग्रदी
 प्तदहनस्य पुत्री पुत्रो ह मिंदोस्तु हि नैकमूर्तेः ॥ इति दुर्जं नौददतां समत्वं मिथः परीरंभमहौषधा
 नि ॥५२॥ इच्छंमिथोज्ञात कथाप्रथामिः स्थिरीकृतप्रेमरसैकचित्तौ ॥ विरायचिकीडचरंगरंग
 दनंगशृंगारितसंगतीतौ ॥५३॥ ॥ यथाभवच्चंद्रकुलादिराजः पुरुषानामतयोस्तनूजः ॥

वा० सा०

५

यशःश्रियां धाममहामहःस्वीमुनीश्वराणामपिमाननीयः॥पशाकृष्णैर्यष्टैर्लामदनेयदी
नारामेयकामाकमनीयकांतिः॥दोःकीतवित्ताभवदुर्वशीतिनृपस्यतस्याप्सरसःकलत्रं॥५५॥
अहीनमहीभृद्विवराधपातात्पातालयातैरिषुवक्रवातैः॥यज्ञैःसुरानराज्यनयैर्मनुष्यान्पु
ष्पनूदधौयस्त्रिजगत्पतित्वं॥५६॥उत्पेषुकोगेयंतीशविष्णुपद्मौकसांसंसदि संशयानाः॥
वाक्याणि वीणां पित्तमस्य गीतं जगुस्त्रयस्यापि निजं हयास्याः॥५७॥प्रविश्य यं दिक्पतयो
ष्टयदोःछायामधो विश्वविभुःप्रपद्य। नमो मणिर्यन्महसःसुहृवमाश्रित्य पांति स्म सुखं दिशः
स्वाः॥५८॥अतीव वात्स्यारिगणादुदयान् वदंति युक्तं मुनयोंतरा रीन्। विरायमात्राधिकश
स्त्रयोगाद्भूशंयतो येन विजिग्यिरेमी॥५९॥पातालवैतालिकहृददत्तां वलिःसमाकर्ण्य
विलो। लमौलिः। विलज्जमानोद्भुतदानशक्तैर्यस्यां पमा मात्मनि किं न्यषेधत॥६०॥व्यधाद्

राम
५

यालुःसुरशारिवरत्रावीषुकाद्याशमपशुवमीशः॥क्रियानदीर्णयदमृभिरुचैर्निशम्ययद्वा
 नममर्त्यगीतैः॥६॥नवद्वेषारज्यतनाधेराणव्यकंपिभालेनवनोविचकै॥रागास्पदस्याप्यमि
 तेगितस्यप्रियाभिषंगेपिरणोपियस्य॥६॥रेमेसंधर्मैकधरंधरोपिपत्नीधरोद्धाररुतेसुजा
 य।पूतोजनःशंकरपूजनायनपंकजार्थकिमुपंकमेति॥६॥स्वर्मानवीशःक्षितिपस्तनो
 रिषयोमुवांवायुरिवायुगसीति।विनिर्मितानिर्मलशास्त्रकोटिमहारहस्यैरिवयस्यबुद्धिः
 ॥६॥युवाविनिद्रःखलुमोहनिद्राकल्हलेनाभिनयत्शनैर्यः।दृढांगबंधेननवोदया
 पिमुस्निध्यालिंगपतराज्यलक्ष्म्या॥६॥हर्षोद्यसध्वोलविलोचनश्रीर्विलोकनेचंद्रमुखीमु
 खस्यायश्च उचू उस्मराणप्रनष्टस्मरोनरोद्ध्वसनेनशक्यः॥६॥धाम्निवकामंदहतोवि
 पक्षानूलक्ष्मेवतस्याजनिखड्गदंडः।ज्वालोद्गततो नलस्यदधव्यदाहायनधूमलेखा॥६॥

जन्म १९१

५१/११/५१

वा.भा.

६

6

अमृद्भुवोपि प्रियवाससोपि प्रियस्ततः श्रीनद्युषो नरेन्द्रः। दिषां यदीयां किं न खानतां नान्द्रपवदी
क्षामुक्तरवमायुः॥६॥ यदानगानव्यसनैकतानस्वमीरुमावाश्रजलौबयोगात्॥ शंकेपशुप्र
क्षरपादपानामैष्यद्भुताभूद्वि विद्वानबुद्धिः॥६॥ पुण्यं निरूप्याद्भुतभोगयोगैः प्रक्षीयमा
णां कर्मतः पुराणां। शक्रादयो दिक्पतयौ प्रमेयश्रेयोः शलोभादेविंशस्तमैशैः॥७०॥ भुवं भुजेयो
धितयाचकेभ्यो दिक्कुंजरान् दातुमनामनस्वी॥ तदेकयुग्यं भजतां प्रभुवं न दिग्यतीनां रूपया
हरत्तान्॥७१॥ अथावनीभारमुरीचकार जयातिरेकप्रवरो ययातिः। गीतं दिगंतेषु यशोयदी
यैश्चोत्तुंदधैष्टश्रुतितां विधाता॥७२॥ सुदुस्तरन्यायपयोधि मध्यवित्तासतस्तुच्छभरां भ्रशंयः॥
मृगागलिनीनालनिभेपिवाहो सुखेन भूमिं विभरां बभूव॥७३॥ यस्मात्प्रचिंतामिरभून्निमेषो
न्मेषो मिथून्यनयनं सुराणां॥ यच्छक्तिर्हीनैरहिभिर्मुखात्तविषैर्मृतं नो मृतमारुताईः॥७४॥

राम
६

गीता निचिंतामणिकामधेनु कल्पद्रुमाणां मधिदेवताभिः ॥ शृण्वन्ति सिद्धाचलं संधिरं ध्रुवं सि
 स्त्रियो दानयशां सियस्य ॥ ७५ ॥ वनं मृगव्यायगतः समूहः रूपं जलार्थीकं मपि प्रपन्नः ॥
 तत्रापतो ये पतितान्तां गीता लोक्य कांसीति जगाद कांचित् ॥ ७६ ॥ ऊचे नृदेवं प्रतिसापि
 देवयानीति देवारिगुरोः सुजाहं । शर्मिष्ठया श्रीदृषपर्वदेत्यपुत्र्या वने स्मिन्नुदिता स्मिरंतु
 ॥ ७७ ॥ यस्माकमाकस्मिकतः समीरविवर्ततश्चिरविपर्ययो भूत् । तदा तदर्थं प्रथिते मिथो
 पिवादे निदुष्टादनुजं इपुत्री ॥ ७८ ॥ वंपुत्रिकामत्पितया च कस्य मूढा शये मामेव मन्यसे हा । इ
 चं सखीलक्षसमक्षमुक्ता कोपेन रूपं क्षिपदत्र सामां ॥ ७९ ॥ इत्युक्तिपंक्तेः श्रवाणाधगायाः स
 संभ्रमाभ्युक्षितमानसतां । पातालकन्यामिव कांतिधन्यामिला विलासी सच कर्षकृपात्
 ॥ ८० ॥ गत्वा गृहं सांथपितुः पुरस्तात्पवेदयद्दुःखदृतां स्वदृतां ॥ श्रुत्वा वदन्मेदनुजैर्विरोधं क

बा.भा.

७

क्षितेन्द्रः पवनवमाप ॥ ८३ ॥ तत्पुत्रिमां पूरय वैरिवीरमनोरथं वारय रोषदोषं रोषः शिशूनां
हिसखिवभाजो रेखेवं सौजन्यजलेक्षणं स्यात् ॥ ८४ ॥ उक्तं तिपित्रां वददुयमन्युः कन्याथ सा
वाष्पजलार्द्रनेत्रा ॥ भिक्षोः सुता सीत्यवमानिता स्मितयानतज्जीवितुमुसहेहं ॥ ८५ ॥ इत्यंगजा
मृत्युमुखी निरीक्ष्य रुषासुरारिप्रभुमाह शुकः ॥ बल्लदनीके लिषुनंदनी मेघमानय किंक
रवैभवद्भिः ॥ ८६ ॥ इत्युक्तवान् दर्पवशोऽप्यसर्पेण दैत्याधिपेन क्रमलप्रमृद्धी ॥ आसीत्ततः स्मा
ह संनोहमस्मिन्कुहः कुधा दीयति देवयानी ॥ ८७ ॥ अथ स्वपुत्रीमपराधकत्री प्रदाय दासीं दनु
जेश्वरा ॥ प्रसादिता शुकसुतार्थिस्मृते दासीत्यहं सीदं सौतां ॥ ८८ ॥ गता परे ह्यविपिनं तं देव
सा देवयानी स्मरराजधानी ॥ तदैवं तत्रोपगतं ययातिं भवदशां स्मीत्यैव दन्मदां धा ॥ ८९ ॥ लो
लेक्षणं दत्तकलोद्धवो हं महर्षिपुत्री कथमर्थयेवं ॥ तेनैव मुक्ता यपितुः पुरस्तादात्ती स्वसं

राम

७

नसांति ३ ममां

कल्पमियं जज्ञत्य ॥ ८८ ॥ शुक्रो यं पुत्र्या नृपरागदेतुं ध्याय नृहृदि ध्यान् दृशेत्पश्यत् ॥ यत्राकि
 मेनैर्निहतः पुरा सौ सुरारिर्गः समरं समयः ॥ ८९ ॥ संजीवनीं नाम नियोज्य विद्यां तज्जीविता
 स्ते दनुजा मया मी ॥ वार्हस्पतीयस्तनमो यं विद्यां तां ज्ञात्वा मां गादिह मां कवाख्यः युग्म ॥ ९० ॥
 ममां करोद्धर्षसहस्रिकं स सेवा व्रतं देवपतिप्र एतुः ॥ संजीविनीं विश्वरसा विनीमंगारक्ष
 णा स्त्वं दनुजा निजघ्नुः ॥ ९१ ॥ विना कचेनैव गवांगणो यगृहांगणो रंगति सायमंत्र ॥ तस्मै
 वया स्नेहमयी ममेयं दुस्वा सुता मां मवदत्त देदं ॥ ९२ ॥ तात प्रयातः स विताय मस्तं नद्या
 पिनेत्रा सवतां कचस्तु शंके विशंके निहतः सदैव्यं जीवामि नैवाद्य तज्जीविना हं ॥ ९३ ॥ इ
 त्युद्विलापां तनयां निरीक्ष्य संजीवनीं संस्मरणाच्छाणां तं ॥ अजीवयं प्रेषयति स्म वैषा
 वनं प्रस्नादृतयेत तं ॥ ९४ ॥ दैत्याः पुनस्तत्र रहो निहत्य तं दधुमुत्पिष्टा सुरा विमि

बा० भा०

८

४

य
आप्यायमां तनयार्थितो ह मजी जिवं कृत्स्निगमेव जन्तं ॥ १ ॥ मयोपनीतां प्रतिपद्य
विद्यां मक्रुद्दिमुद्दिद्यविनिर्गतौ सौ ॥ मां जीवयामास मयं त्वयो वै प्राप्स्यंति विप्रानिर
यं सुरापाः ॥ २ ॥ पृष्ट्वाथ मां यातुमनाः सविद्यस्त्वं मां भजेत्युक्तवती मतीव । स्वसासिम
वंगुरुकृत्स्निवासान्निरावकारेति स देवयानी ॥ ३ ॥ मदीहितध्वंसकृतोऽप्येकलास्तु वि
द्यातवेत्फट्चसंकचोमूं । ऊचेनशापोमयि धर्मिणि स्यादास्तां तव न्यूनकलस्तु भर्ता
॥ ४ ॥ तातच्छापतः क्षमापरतेयमासीत्तज्ज्ञात्वेति दोषो न तवैत्फदीर्य । शर्मिष्ठया संजनिता
नुचर्या शुक्रोददाति स्म यया तयेतां ॥ ५ ॥ ॥ क्रमात्प्रसौति स्म युतौ यदुंच सा तुर्वमुंचा
द्यकवेस्तनूजा । दैत्यात्मजा गुप्तरता वस्तुत इत्थोऽप्युपूखन् नृपतेः कुमारान् ॥ ६ ॥ त
दैत्यजा हतमवेत्पदेवयानी पितुर्दमरुषा जगामात आब्रुवा योगांतं नृपं चक्रुध सुधा

राम

८

५९

मुग्रिपुस्तुरिरुचे ॥३॥ इमां कुमारं दत्तासुरारिसुतानसेव्यं तिमया निषिद्धः । वंमृदता रु
 ण्यमदात्तं देवव्यधानिधानं भवतु ज्ञारायाः ॥३॥ प्रसादितः द्वापतिनाथश्चक्रोजगोजरा
 कापिसुते निधाय । तारुण्यशालीपरिमुज्यभोगानृष्टः पुनस्तां तपसे भजेथाः ॥३॥ गतोय
 राजाजरसश्चतुर्षु त्रैलोक्येषु नन्दनेषु । वितीर्णता रूपाय भोरंथ पूरौ पौरांगना दृकुमुदेन्दु
 रासीत् ॥४॥ त्वापस्य शापेन ततश्चतुर्भिः सुतैरपावित्र्यमुपाज्जिपूषैः । तद्यादवस्तेष्वशकैरि
 तायां ख्याता वृथा सोयवनेश्च जाताः ॥५॥ समाः सहस्रं विषयोपभोगी जितः सयोगी भवि
 त्वं प्रवृत्तः । पुनर्युवानं चतुर्षु पंचवक्त्रे पूरु समादाय जरां ययातिः ॥६॥ योगाद्यद्यगतिः पतेति
 हरिणा शप्तः स्वयं संस्तुवनसंसंगोऽस्तु ममेति याचितवरो यज्ञप्रवीरेषु सः । दौहित्रेषु पतन
 शिविप्रभृतिषु ख्यातस्वद्वैतौ दिवं न दत्तं सुकृतं उनादिततः सत्वात् पुनः स्वर्गं भूत् ॥७॥

वा०भा०

ए

१

॥ इति श्री जिनदत्तसूरिशिष्यकविचक्रचूडामणि श्रीमदमरचंद्रविरचिते श्रीवालमारतना
म्निमहाकाव्ये वीरांकेश्री-आदिपर्वणि आदिवंशावतारणोपसृखवाप्रभृतिराजचतुष्टयवर्णा
नोनामप्रथमः सर्गः ॥ १ ॥ ॥ ग्रंथार्थ १५० ॥ ८० ॥ द्वैपायनः पातु जगंतिदूरमुद्यत्पुराणामृत
विंदुहंदायन्मानसज्ञानमुधासमुद्रेवाग्देवतायाजलकेलिरासीत् ॥ १ ॥ कौशल्ययावच्चभ
यासहायभुवंभुनक्तिस्मसपूरुभूपः ॥ द्विषोयदीयासिनदीरयामिमुखाधिरोहे निमि
षाविभूबुः ॥ १ ॥ मुजावंहं पूर्विकयाप्रवेष्टुं मुखैकमार्गाद्दुदौरेरेणा ॥ दंतांगुलिप्रासमिषा
दरीणांपराङ्मुखौवीक्ष्यशमंययौयः ॥ ३ ॥ चकारनिर्विघ्नचिकीर्षितस्पयत्रैजसोऽव्यल
वनवेधाः ॥ महेशिचुर्यतिलकं तमेवभालस्पशंवाक्किदृशं दिशंति ॥ ४ ॥ यं शंकयाप्रापक
यापिकंपरंतेसधर्मज्ञमतेपिधीरः ॥ अस्त्रेसुतेनापिवधूविलासानूमूढाः स्मरः स्माच्च

राम
ए

ति वीरमानी ॥५॥ भूपोथ जज्ञे जनमेजया ख्यो न तापतिर्म^३लितं यदस्त्रं । दधौ मुखे द्रोः परि
 वेषभावं युधीषु धाराद्भुतदृष्टिहेतुं ॥६॥ प्रतापदग्धा खिलकं ट्कायां यशोजलैः शान्तिमुपा
 गतायां । लघूभवद्भृतिमेन्यनागैः क्षितौ यदाज्ञासुखिनीचचार ॥७॥ संहारशक्तिं यदसे
 निशम्य कृतान्तजिह्वां चलतो हरेण । न कं पियः किल काचकूटग्रासे पिसखैरमकं पिमूर्ध
 ॥८॥ लोमेन केनापि नितं विनीषुरक्तास्वरक्तो पिरसीव खेलन् । यंदोषमाहुर्गणिकासु
 धीराः स्वस्मिन्नसौतंगुणातां निनाय ॥९॥ तुरंगमेधत्रितयस्य कर्ता त्रिनेत्रसेवारसिको
 ब्रह्मयः । जगत्रयस्यातिमयस्त्रिमार्गात्रयीतनुस्पर्द्धियशः प्रतापः ॥१०॥ प्राचीनभूपो भ
 वदस्त्रभीशस्ततः स्मरादेषाधिकेन येन । भृशं यशोभिः कसुमावदातैर्व्यलोपिसोपि प्रस
 भन्निनेत्रः ॥११॥ सदामदारं भविजं भिणोपिरणेषु वीक्ष्य त्रसतो रिवीरान् । स्मितं सुरो

वा-भा-
१०

वायुवज्रः। ब्रीडादिवोघोविषमन्मिषेणद्विषत्रपाणांमगमनरूपाणांशा१३॥ ईर्ष्यापरित्यज्यंरुतीयस्त्रीय

धैर्यदकारियस्पतदेवदिव्यानियशांसिजातं॥१२॥ चौरांगनालोचनवारिपूरैरन्यायवक्त्रि-
शमितोयदुर्व्या॥ निश्वासवातैरभिसृज्यरीणांभस्मापिकत्रापिनिरासितस्य॥१३॥ दृथाप्र-
यासोवलिजिक्किमासीच्चतुर्दुर्मोभूदथनाकलोकः॥ रसैवरत्नंसुषुवेथवेदगित्यूचिरेदातरि-
यत्रलोकाः॥१४॥ रराजसंयातिरितिद्वितीदुर्वरोवरंगपायदसिप्रणुत्रौ॥ विवर्द्धितस्पईसु-
दारवेगोदिवंयशोवैरिगणावयातां॥१५॥ जाननूयुगांतेथवियुक्तमिंदुगंगांमुजंगेशं
षादिभिःस्व॥ मन्यमुदान्तरपरोहरोपिभाविविक्तेषुयशस्सुयस्य॥१६॥ कर्त्तुंनयस्मि-
नूकिमपिप्रगज्राद्विद्राणापानात्ययमाधायरूपंनलक्तवरोपि॥ यदेकचित्तांपरचित्तवे-
दीवभाजरंभांविरहद्वारात्तां॥१७॥ तस्मादेहंयातिरधत्तमानुमतीप्रियः॥ शमायदसौप्रवे-
ष्टुं॥ प्रवीविशद्विंमिषादरातिस्वमेवमूर्त्यंतरमग्रतोपि॥१८॥ विधायवैरंसहयेनवीराः

राम
१०

प्रकाममैवान्तयैवगावः। चतुष्पदाः। लोणिमिलकरवाचता। स्त्राणयुक्तमधुमुरखेषु॥२०॥
 एकोपियेनच्यति षक्तकंठः। श्रीकंठवप्रथितः। खलूयः। यस्यांसिरुक्तवहयकंठस्तेनो
 पमेयः। कहलारत्नेन॥२१॥ एभिर्विमानैरुपरिभ्रमद्भिर्मग्राहिनः। श्रीरितिजायतिस्म॥
 अहर्निशंयद्भुविनिर्निमेषकपाटपद्माणि। निकेतनानि॥२२॥ वभारभूमीमथसार्वभौ
 मोनृपः। सुनंदोहृदयाधिनाथः। चकर्षजीवायुधिसंमुखानांशरासनामिववेरिणांयः॥२३॥
 अपिप्रमिन्नारुधिरैररीणांतदंगना। अरपिजातसेका। स्वसैन्यभारणाचदुर्दरापि
 धराकरयेनसुखेनदध्रे॥२४॥ विद्याधरीणांनिवहोवयस्याः। स्मराउराः। स्मरयितुंसय
 तः। अलादहार्यस्यशुभैकवृत्तेर्नरूपमथस्यशशाकधर्तु॥२५॥ अजानतायस्यतनु
 विषैवव्यायां वियत्यैवभृशंविशीणां। इतस्ततश्चालयतां कंधाम्निष्ठंमुहं चत्रधरो

बा.भा.
३३

णारिवन्नं॥१६॥ततो जयश्रेनइतिदिती शो जिगायशचून सुपुवाधिनाथः प्रलंघि धारैर्मु
विसर्पिणीयंचिरंनरैरैरपिनोयदाज्ञा॥१७॥भुवै वभंगांनैसिनैवकं पानूशरासनेनैव न
तीरतीव।प्रपाठितायस्ययुधिद्विषंतोसुखेताणांउ स्वधियैवचक्रः॥१८॥खरुलिकारखल
नपुष्पलावस्त्रानादिलीलाःसुभगस्ययस्य।ऐक्यंकिंस्वस्वपदेषुकामचलाःखलारामज
लाधिदेवः॥१९॥यदूपशेषांतनुमारचय्य श्रीविश्वरूपोरमतेत्रियंकिं।यदङ्गताकारधर
श्चविश्वत्रयीजयीचास्यसेतःस्मरौभूत॥२०॥मर्यादयोब्धीचविमुर्द्धिमार्योरोचीननामाहप
निरुतोभूत।विकंययस्यासिररीभमूद्रिपपाजकांताऊचशंकयेव॥२१॥रणेमणिव्या
सकिरीटकुंभजरोर्द्धदोर्द्धउक्तप्रतिष्ठा।परीपताकांभमयनूप्रपेदेप्रासादलीलांविजय
त्रियो यः॥२२॥यस्यप्रतापंस्त्रजनाहरेणकरेणसखेदमंमाज्जिभालं।लभेनजद्रव्यलवे

त

राम

११

नतेवते

नैवेनेत्रं हलनाभिधानं ॥ ३३ ॥ कार्यं ह्ययायद्रिपुदुर्यशोयत्प्रतापयत्कीर्त्तिवितानगानैः । धा
 तोद्वयं वादिवसोदयं वाज्योऽस्नाचयं वारचयं च लोकाः ॥ ३४ ॥ ततः सुयज्ञाधिपतिः पतंगमहा
 महाभौममहीध्रवोभूत् ॥ अस्वैरसिंचतमुदः स्वदेहं यद्वैरिणास्त्रासगतेषु तप्ताः ॥ ३५ ॥ नि
 पीयपीयूषरुचिरुचैव वक्तुं स्थितिः कल्पशतानियावत् ॥ जगत्रयेऽथ सर्वलितं पतंती यदी
 यकीर्त्तिर्विरांसिद्वा ॥ ३६ ॥ विशिष्यमाणमदं यदंगप्रवेशशोभासुभगीकृतंगैः दिग्गजा
 वधोदयितैरसेनपरंपरैर्भरंभजंते ॥ ३७ ॥ जानन्नविभावं भवनाटकैस्मिन्मायामयं स
 र्वमस्वर्धबोधः । रसैरभिनिनायतोषरोषादिभावान्समयोचितानयः ॥ ३८ ॥ जज्ञेथ राजा
 मृतयाजिसंज्ञस्तपापतिर्यस्मिन्निभूनिभात्य । असुरतिर्मीनि रक्षमाणः ॥ ३९ ॥
 ॥ ३९ ॥ दियं विस्विन्नोभवदित्यनंगः ॥ ३९ ॥ सदायं ह स्पतंसुरप्रियाभिः स्त्रियः प्रियालो

वा.भा.
१२

कनविघ्ननिद्राः स्वप्नेतुं यं प्राप्य मुक्तं तस्मिन् भिस्मः प्रत्यहस्यंतमुहर्विलक्षाः ॥४०॥ घनास्नारी
नयनाश्रुनीर्यशोवतायस्य विभातुं युक्तं । प्रतापवक्त्रिर्हृत्तिताय देतैर्जगच्चमत्कारकरं दे
व ॥४१॥ फलंति जन्मांतरा एव देवाः सेवाकृता मित्यं तुल्यं कलंकं । भेत्तुं भवंति स्मदिशामंधीशाः
सद्यः फलस्मेरितसेवको यः ॥४२॥ करेणुका जानि रिलाघ्रबोधमक्रोधनो नाम ततस्ततान् ।
भुजंगमी गीतिषु यस्य दानं निशम्य मुक्तो वलिनापि दर्प्यः ॥४३॥ तभोगने यस्य यशः प्रतापै
विलेसतुर्भास्वरगोलकाभ्यां । पातालगतं त्रिहिताद्भुताभ्यामिवां चंद्रविच्छलाभ्यां ॥४४॥
निरंतरं चंद्रकपादपूजापुण्यात्मना संयति निर्जितानां । नयेन जडैर्परमार्थं त्वत्स्वसे
वकानां द्विषतामपि श्रीः ॥४५॥ अहोमहीमारमहीयसायः केशेनरीणो द्विनिशिप्रहृष्टः ।
आत्मानमा लोकतयोगनिद्रास्वप्नेष्वसंभाव्यपदप्रतिष्ठं ॥४६॥ भासाक्यावह्वमयातता

राम
१२

कणशब्दः प्रत्येकं योज्यः सर्वज्ञविभुः हरः पृथ्वीपतिः सनरजः कणान् अस्त्रिमूर्तिः सनरजलकणान् रविचंद्रवह्नि लक्षणो न तेजोमूर्तिः सन-आचेः
 नृचक्रवरमूर्तिः सनतारकाः वायुमूर्तिः सन-अणुसंख्या यज्ञगतो मध्ये ये आत्मानः तन्मूर्तिः सनयस्पगुणा लीगणयन्मस्ति ॥ ४
 देवापितिः श्रीकुचइत्यथा सीदिति वापाठः ॥ ५

स्मादेवातिथिर्भूविभुर्गुहभासो स्पर्द्धादधाना इव येन युद्धे द्विषोऽपि देवातिथयो वभूवुः ॥ ४७ ॥ य
 योगलक्ष्यामलता किमद्यत वेति देव्या मिहितो महेशः व्यलोकतस्त्वं फणिराजमौलिमणौ मुदा
 यद्यशसि प्रकीर्णं ॥ ४८ ॥ दिग्पालपूजाविधिभिस्त्वमेवमया प्रयाणावसरे चित्तौ सिद्धिं किं निहंसी
 ति गिरानिरासि पेरणायुद्धापदित्यकोपः ॥ ४९ ॥ रजो जलार्चिः कणतारकाण्डनद्वैमाञ्चि न
 जौ वरवायुमूर्तिः संख्याय सर्वज्ञविभुर्गुणालीयस्यांस्ति संख्यानं जगदात्ममूर्तिः ॥ ५० ॥ मया
 दया श्रीरुचइत्यथा सीतदीयसिंहासनं गोलसिंहः विदारय नवैरिगजव्रजं योशां सिमुक्ता
 विशदानितेने ॥ ५१ ॥ निजाश्रुनीरैः स्नपिता द्विषद्भिः प्रदीपिता मौलिमणीमृजाभिंदशा
 पियत्यादनखा विनेनुर्दिशां दशानां मपि दर्पणाव ॥ ५२ ॥ आविश्य नारीरमणौ गणोनैत्रा
 निमेषानुमितेन दृष्टः पातालवालाभिरनामिरूपं श्रुत्यैव यो लोचनगोचरवं ॥ ५३ ॥ यस्य

य ३

बा.भा.

१३

१३

प्रतापस्तपनो नवीनः सर्वत्र लब्धाम्फदयोस्तहीनः प्रायोयः क्षिती शोभ्य जदातपत्रं तापं तनोति
स्मनंतस्पतस्य ॥ ५४ ॥ क्षालापतिर्वैरिवनेथ सूर्यक्षालालिमं क्षालयद्वक्षगत्रः वृतः सितैर्यस्य
यशोभिरिंदुरवापदुधोदधिवाससौख्यं ॥ ५५ ॥ तदस्वकांताकुचदर्शनेन प्रधावितान् कुंज
रकुंभवुद्ध्या वने विनास्त्रैर्मुजलीलयैर्वज्रिगायसिंहानं पियद्विपक्षः ॥ ५६ ॥ सामस्त्यभावाद
क्षतं वधूत्रं त्रिलोचनः शोचति चेत्तसिस्म। स्त्री वंगृहीचोक्तिमेव विश्वरूपं स्तुयद्वपनिरूपणे
न ॥ ५७ ॥ यद्भूतलेसचरितोदयानामविश्रुतादृष्टरुजां प्रजानां। प्रमीलयदंधुमुखोक्तिभाजां नि
द्रैवमृत्युर्नयनानिकाले ॥ ५८ ॥ सरस्वती शोभति नारभूपस्ततो भवत्यादनखेषु यस्याः प्रा
पाति विवेन नृपैर्दशाशाक्षिती शताखेलनपक्षलेषु ॥ ५९ ॥ विकंपते सौयुधिष्ठिरं मेतद्विरो
धिनां दर्शयतीति येन। असौ चचापे च निरादरेणा विजिगिरे भूमिभुजां सुवैव ॥ ६० ॥ गुणैः

५३

ताम

१३

स्त्रितयं हृदिका मुकस्य न कामुदः कामवशां लिखिगां नकाधिकं यहुणा गानगर्ममुपांशुचि
 तेशं मुखं चुचुव ॥ ६१ ॥ स्वयं कृतानां मपि कीर्तनानां संख्यां मनोबुधत बुद्ध सर्वः ॥ जगत्पवित्री
 करणोत्पणानां यस्मिन् गुणानां मित्रपद्मयोनिः ॥ ६२ ॥ नृप स्वसुनीमं कलिंदक न्यापति
 स्ततो भूषयति स्म भूमिं त्रैलोक्यदीपविषयत्पतापेपतं गवद्गतिपतनूपतंगः ॥ ६३ ॥ विधाय
 पूजां रामं डलस्य दत्ते भक्तं मच्युतारत्नपुष्पैः ॥ द्विषां क्षलंती रंगिलत्पतापघ्नी पिकायकरवाल
 योगी ॥ ६४ ॥ वामाविनोदावसरे पिविष्य जयं क्षलनो हं जयोज्वलस्य अपपातयस्योपरि पुष्प हृष्टि
 रिवाभितो मन्मथवाणा वृष्टिः ॥ ६५ ॥ इयद्वियं यस्मिन् पदं वदंति शिरोरुहं यस्य च पश्यताभ्यां प्रादा
 यियद्दानपयोनिदानं यशो वृजं कैलिमरालकेलि ॥ ६६ ॥ रथं त्रीजा निरयोष्टयु श्रीरिला
 धिपो भूदलिना मिधानः ॥ महाहवेयत्प्रतिष्ठां मिधूमरुपाणां संयो द्विषतो दिवेभूत ॥ ६७ ॥ केना

वा.भा.
१४

ष

पिभग्नशिखनापि नाकं कौस्तुभगुणश्रीरपि रोहितस्य संभाव्यते शायमे पूर्वमेव केनापमेयं तद
मुद्यचापं ॥ ६८ ॥ स्निग्धा युवानस्त रुणीषुताभिर्यदा सकवेन रहः स्मृतांते ॥ इति त्रिलोकी मि
थुनानित्यप्रीत्यैव किंतु त्यरता निना सन् ॥ ६९ ॥ मित्रोपि सत्कर्मरसेन सप्तदीपावनी भा
रभरेणांतसः ॥ खेदापनोदायपपाचमुत्थन्मनावधूनामस्तर्धरोमीः ॥ ७० ॥ ततोरियुद्धमापंच
मूनिकारंच कारदुष्टं तदिति द्वितीयाः ॥ चतुर्भिराभादनुजैर्भुजैर्वाचतुर्भुजः श्रीपरिरंभोऽयः ॥
॥ ७१ ॥ स्वयंकनिष्ठागुलिको दिदत्तं प्रसूनपत्रां पितृपूर्वशोभं ॥ पाणिद्वयं मूर्द्ध्नि विधाय चक्रे
स्तवक्रियायस्य विरोधिवर्गः ॥ ७२ ॥ चित्रेषु पुरःसरेषु यत्कार्मुके संगररंगभाजि ॥ द्विषत् घरा
पाटननारकैकनरेयमभूरनरनरीव ॥ ७३ ॥ पातालयात्रासुगतस्य वाचांमगोचरं किंचन
यस्य रूपं ॥ पातुं प्रमोदाय भुजंगमीनामगामिकामं नयनेषु कैः ॥ ७४ ॥ विश्वत्रयीधवलन

राम
१४

चसनेनयस्यदामोदरोदरमुपिप्रविवेशकीर्तिः॥ तस्यावमौपदमदः कथमन्यथास्मिन्ना
 भीपथेसितकशेशयकेतवेन॥ ७५॥ चक्रेकल्पतरुनिरुनविधिंचैलांचलैश्चचले स्तेनेचाम
 रकर्मचांमरगवीलीलोच्चमहालधिः॥ उज्जीतस्ययदीयदानयशसोरेजेचनीराजनाप्रायः॥
 तिविकंपिता सुदिविषचूलासुचिंतामणिः॥ ७६॥ निःशेषप्रतिपंथिपार्थिवचमूंपाथोधि
 मंथोद्धुरः साम्राज्यप्रियमाथयः समतनोचक्रं कृतूनां तथा॥ मन्येयेनतदुच्चधूमलहरीसंपा
 तंसंपादितामद्यापिकृतुपूरुषो नवपुषि श्पामांरुचंमुंचति॥ ७७॥ उदचानुन्मीलद्दलहरि
 मज्जत्यवहणः परिभ्रश्यचूलाशिखरविषमांताः क्षितिभृतः॥ अटव्यः संघट्टदलिततरवो
 यद्वलमरैर्विलोलेभूमोले श्रितं इति विपदौः सपदियः॥ ७८॥ चंद्रक्षीरसमुद्ररुद्रशिखरिव्याले
 द्रमंदाकिनी मंदारदुमहारतारकमुखाः सर्वेष्वखर्वविषः॥ वीरश्रीनिलयस्ययस्यायशसि

ब.भा.
३५

त्रैलोक्यकुक्षिमरौनेह्यंतेयद्वयमस्यतदमीनिर्माणाकर्मणावः॥७॥श्यामश्रीकेकि
मपिविपुलंस्वर्गदंडप्रणालीपालीलीलाभृतिविधुसुधाकूपरुगनीरसिके।स्फारांतारांत
जितरामंवरद्वेष्टदेशेदृश्यायस्यप्रतिगुणायशोवस्त्रिवीजावलीव॥८॥प्रेमातिरेकरसमग्न
हृदोष्पुपांशुलीलावतीललितवेणि विलोकनेन॥आसनूरणोग्रयदमिस्मरणाद्विलीन
कामाःपरेकपणामीलितंकातराद्याः॥९॥फूकारैःफणिपुंगवंफणिगणोगंगांतरंगस्व
नैर्धर्मीमंडरवैरवैतितमपिस्वःकुंभिनंजंभजित्।अस्माभिर्वतबुध्यतांकथमयंस्वामी
तिगाराव्यधुश्चंद्रचिह्नमिवांजनैस्त्रिभुवनभ्रांतासुयत्कीर्तिषु॥१०॥लीलावापीसरसि
त्रबनेभद्रकुंभीद्रकुंभक्रोडेकांतावदनशशिनिद्वारवीरासिदंडे।खेलंखेलंस्वयंमि
हमुह्यद्वितीयास्तिरचंलोलापिश्रीरभजतगृहेमर्णानांराणस्य॥११॥वीरोत्तंसस्य

राम
३५

यस्यामिनवशशिसितैकातपत्रं प्रतापद्वमापालं सुप्रतिष्ठं नयनशिखिमिषाङ्गालपट्टे भव
 स्यानागेद्रोद्यापिनीराजयतिमणिसुतैर्यज्ञुणायामगीतप्रतिःकंधैः शिरोमिः स्फुरति सुर
 तटिन्यंबुकंबुप्रणादे ॥ ८४ ॥ ॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यकविनेत्रचूडामणिश्रीमद
 मरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्ये वीरांके श्रीच्यादिवंशावतारोपूरुषमुख
 यष्टादशराजवर्णनो नाम द्वितीयः सर्गः ॥ १॥ ॥ ग्रंथाग्रहोक्तसंख्या ३२६ ॥ ८५ ॥ सुकृतस्य
 खड्गमिव तारतीव्रताव्रतधारमाश्रयतल्लस्ययोगिनं । यदि बोदिवानिशपराभवोद्यतभ्रमदंत
 रारिभयभंगुरमनः ॥ १॥ नृपसिंहसंहतिषु संगरक्रियाविमुखीषु विक्रमविलासकौडकी
 । संकटाविदाचितशरासनोवनं मृगराजं राजिमृगयेद्योगमतः ॥ १॥ अक्वनीधवः समगमि
 तलोचनो जनलोचनप्रियतनुर्दनुर्दरः । उचितं यदेणारिपुवारंदारणोद्यमदारुणो जनिता

॥ १॥

बा० भा०

३६

रुणोरुषा ॥३॥ प्रहरन् हरी नैथ च मूढथक्चरः श्रितमालिनी सरिदुपांतकाननः ॥ संददर्श
 कावमुनिभर्तुराश्रमे रुविधामकामं पिकुमारिकामयं ॥४॥ सुमगुब्धचक्रयुगं सन्निभस्तनी
 मृगापोतनीलनलिनामलोचना ॥ नवपल्लवांबुजसद्वक्त्रकमागजराजहंसमयानविभ्रमा
 ॥५॥ वनचारिणीयमिहवा ॥ हिनीतरे वनदेवता किमुतवारिदेवता ॥ इति तद्विलोकनकुतू
 हलोद्भ्रसन्नयनद्वयश्चिरमचिंतयन्नपः ॥६॥ युगं ॥ अथ मूढमघ्रतिमरूपभासुरं रभसान्नि
 रूप्यविकसद्विलोचना ॥ अपि गोचरीकृत्तरतिप्रियेणासामनसारसाधिकमंवापविस्मयं ॥
 ॥७॥ परिकल्पितातिथिजनोचितक्रियामेयतामुवाच विनिविश्य पार्थिवः ॥ क्व मृगाक्षि
 कावमुनिपुंगवो धुनानमनायतस्य तरलं हिमन्मनः ॥ ८ ॥ अथ तद्विलोकरसभावजत्रपा
 वशकर्णकोटरविशद्विलोचना ॥ विपिनंगतः फलरुते समेष्यति चरितं मुनिर्ममपि तेति सा

राम
३६

म्यधात॥ १०॥ अपिशेशवाद्ययितमन्मथः स किं स विना त वैत्फ चित्वा चिपोरवे। निजगाद सा
 दशनदी तिमंडल हलं सेवकी कृत सुधा चयं वचं॥ १०॥ कशिकात्मजस्य नृपते स्तपस्यतस्तपसांत
 रायकृतये पुरा हरिः। विषमास्त्रवीरपरमास्त्रमंशरोजनमौलिमंडनमयुक्तमेनका॥ ११॥ नलिना
 निपातमकभाजनानिनः पितृधातियः स विधुरे षगोचरः। इतिरोषणौ रिवमधकवतैर्कतंदधती
 मुखं सुरभि चारुमारुतं॥ १२॥ अथ तस्य पार्थिवमुने स्तपो वने विलसा स सांल समुतिः कृशा
 गिका। जयिना स्मितेन ऊसुम्भयुधायुधावलिजन्मजंगमलते वपुष्पिता॥ १३॥ युग्मा॥ शतमन्यु
 नुन्नपवमान उवराङ्ग लदं वरां नतिमती विलज्जया॥ जलदोक्षिता मिव कलावतः कलामवलोक्य
 तामे भवदुन्मना मुनिः॥ १४॥ इयमर्थिता स्मरवशेन वाक् सुधार सवर्षिणा तदनुपार्थिवर्षिणा॥ अधि
 कं समा शतमसे विचो शुमान् ददृशे कदापि च दिनांत पारलः॥ १५॥ अथ तत्र सांध्य विधि सोद्यमे

वा.भा०

१७

द्योते प्रियको विशेष इति सा प्रदासिनी । स्मृतमूरिरुत्पपरिलोपकोपने च कितावसत्र डिदि
वांश्चमेनका ॥ १६ ॥ उपवलो कितापिनमयेन गर्भनोगा लितानया हं मिहमालिनी तरे । विधुता श
कुंतमतिमिः शकुंतलेत्यमिधायका एव मुनिना स्मिलालिता ॥ १७ ॥ इति वैश्विका एव च सेतित
हचः सनिशम्य संमदवशंवदे पदत । नृपनेदिनिवमुचिता सिमेव शस्तवचा स्मित हवमुदाम
दीश्वरी ॥ १८ ॥ भविता भुवो वरयिता भवसुतः सुतरां मिमिक्षिनिपतिः प्रमोद्यतां । इह देवगाय
नविवाहनीलया सपदिव्युवाहमुदितः शकुंतलां ॥ १९ ॥ अथ तां चुचुं वमदमंदष्टू र्मनोरस
सोर्द्धमीलितविलोचनां नृपः । मधुरं रसत्रलियुवानवा द्विनीमिव किंचिदुन्मिषितपद्मक
द्वलां ॥ २० ॥ मलयानिलो विलुसिता लिंकुंतलां नवमाधवीमिव शनैः शकुंतलां । रसभासु
रांसुरभिशीतलस्तदामृदुवेपमानतनुमालिलिंगसः ॥ २१ ॥ नरतिस्मसंज्ञघनगौरवान्त्रक्व

राम

१७

पृथुतन्त्रितं वसुविकामवर्हिणः॥ इह तेनंत चरणवारुचिः तां प्रियदत्तपाणिजंपदानीते
 निरे॥ २३॥ अथ संबदानयनहृतवेडुतंप्रहिणोमिवाहनमिति प्रजल्प्यतां॥ नृपतिर्जगा
 मप्युरितन्मनः पुनर्विधृतंतयैवतदधीश्वरी हि सा॥ २४॥ मुनिरागतो नृपतिरागतोषिणीम
 वलोकयतामथ समन्मथश्रियां परयाह शोचितसमागमां विदञ्जनिष्टहृष्टहृदयोदयोद
 धिः॥ २५॥ अथ पार्थिवाय सतयार्थितोददौवरमिंदुधामधवलाशयो मुनिः॥ शुचिधर्मक
 र्मघटनाकराक्षितं क्षितिपतं च मश्रुवलिजमस्तुतकुले॥ २६॥ इति तद्वरे सति वरेण्यलक्ष
 णां क्षणादाह दीशमिव वासवा हरिः॥ समयेद्रुतं सुतमस्तुतं सूतिकाग्रहदीपदैव्यजनकं श
 कुंतला॥ २७॥ सचकारकावचनभूषणः करिणः क्रमेण गमने कलागुरुत्वं॥ इति सि
 हपोतदमनोद्यमाद्वदौ मुदोषतेषु गुरुदक्षिणामिव॥ २८॥ अथ तेन रोचितं नृपोचि

विह

बा०भा०

१८

तत्र तस्मिन्निनासुतेन सह राजपत्न्याः अयतिस्मकावमुनिना कथंचन प्रहिता स्वशि
ष्यसहिता शकुंतला ॥ १८ ॥ नृपमेत्यसेत्पवददेषमद्रवस्तवनंदनः कुलवनैकचंदनः
प्रियमालिनीपुलिनसाक्षितद्वयः प्रतिपन्नमंघनरपात्रपालय ॥ १९ ॥ अथ सस्मरन्नपि
नृपोऽप्यधानममंस्मृतिमेषिभ्यमपितकुतः सुतः ॥ इति तद्वचः प्रचितकोपकंपिनीगिरमा
कुलामेकलयच्छकुंतला ॥ २० ॥ परिषज्जनस्य नयनायनंदनं ननु भूपरूपमहसैनमभ्य
धाः ॥ अनृतं वदन्निहतदं स्पृहस्यसे श्रवसायतः सहवरोक्षसंचयः ॥ २१ ॥ यदिवादिवाक
रसमोष्यं द्रुतस्तनयस्त्वयामयिचिरादिरागिणा ॥ तदियंगताहममुहमंकवर्तिनं रचये
तिदीनवदनाकरोदसा ॥ २२ ॥ अवनीशस्तनुजननीपतिव्रतादयिता किमंघकुतुके
न खिद्यते ॥ इति दिव्यगीः श्रुतिचमकृतः प्रियासखमानयन्त्यनकोमुदीनृपः ॥ २३ ॥

प२

राम

१८

भरतं प्रमुखां लक्ष्म्यलक्ष्मीं हिति पः सुतं तु भरता मिधुं व्यधात् । समये शमी समभिषि
 षिच्यंतं पुनर्विपिना वनीमगमदंगना सखः ॥ ३४ ॥ इति सावित्राय नलिता हिमकृतिः प्रति
 पक्षकक्षं शमनां शुश्रूणिः तुलितत्रिविक्रमपराक्रमस्ततो भरतो भवद्भरतवर्षभूष
 णां ॥ ३५ ॥ स्फुरदंगचंगिमजुषादधानया परितः परंप्रतिभयोद्गमं हृदि । प्रमदं मनोदयित
 या सुनंदया कलया च कारनयलीलया पियः ॥ ३६ ॥ नवखंडमंडनधरां वंगंगनामुकु
 टीकतां किनरवगन्दी धितिः विभरां वभूव किल चक्रवर्तितामपवर्तिता रिनिकरोरणां
 यः ॥ ३७ ॥ कुलपूर्वजैंदुरुचिहारिणां रविमुविद्यो व्यधानिजनिदेशकारिणां । व्यसनात्त
 शैररसहस्रमूर्तिभिः किरणैर्हतं स्फुरितचक्रकैतवात् ॥ ३८ ॥ लसता यदीययशसा ज
 नार्दनं विशदं विमुच्यमतिविभ्रमेणा यः तरुणी कटाक्षवयं मेव कच्छविर्मुविचक्रवानस

नक्षत्र ३३

बालः
भारत ३९

पदिशि श्रिये श्रिया ॥ ३९ ॥ युधिय स्य चक्रवत्येन पातितारिपवः कुधेव दिविमानुमंड
लं निजकंठकर्तन परासुधां भ्रमां हि मिदुर्ज्वेन परलोक गामिनः ॥ ४० ॥ यशसापियस्य
सुरशैलनामिभृत्तरि नीचयोरनिचितांबुधिप्रधिभुजगाधिनाथं भुजगामिविभ्रता ॥ द्वि
तिचक्रमाप्यतमहसुचक्रिता ॥ ४१ ॥ नितरामेनंगपदवीविरागगारचितांवतारइवभूत
लेस्मरः ॥ विततानयेः कमपितं पराक्रमं हृदयेन सोपिचकितस्त्रिलोक्यतः ॥ ४२ ॥ अधिरोपि
तां क्रवमवेक्ष्य सुभवः सरुषो यदीयनतकार्मुकं भ्रमात् ॥ भयकर्तितं लिदलाः स्मवि
द्विषोऽभिनयंति तां प्रतिवशंवदात्मता ॥ ४३ ॥ अस्वितैकवेदितुरनंतयोद्गुणग्रहणोद्य
तस्य दयितामनोमुदे ॥ वियद्वेशबृगुणमूलमीशितुः शितितानुमेयमजनिष्टकंठगे ॥ ४४ ॥
विबुधांगनाधरसुधानिपानयोरथतत्रतन्वतिविचारचातुरी ॥ नृपतिर्मुमन्युरितिभूरि

राम
१९

वा. भा०

३०

स्वपमेयं नेक सुकृतैक कृती नव भार जागां निद्रयोर्मिदं ॥ ५१ ॥ अथ तत्र पत्र लतिकां
 मरुदधूकचयो लिखत्यसुर राजमा ज्जितां ॥ नृपतिः सुहोत्र इति गोत्र मिह जात्रयिणी रिवा
 कृतदिशो यशो भरे ॥ ५२ ॥ समदीपियः क्षितिधवः सुवर्णया विकसकुशे शयमुखश्रिया च
 हं विभयागभक्तिं लोकशोकमिन्द्रिययां दु तदुत सुवर्णवर्णयो ॥ ५३ ॥ अपि सिंधुरो वित
 गुणोऽपि संत्यज नूकमलामपि स्फुटरथा गवर्जितः ॥ परिमुक्तता र्जगमनोऽपि हरेते सुधि
 कृष्णवयदरि व्रजो भवतु ॥ ५४ ॥ रिपुयोषिदान्नं विलोचनो ब्रह्मसत्यवनां बुधैरमेव धूम
 तेजसां ॥ पटलेन मेघकरणी दलेन यः सततं सुमिह मं करोत् किल क्षितौ ॥ ५५ ॥ परितप्येय न
 मख भुजो रवव्रजैर्यशसैव राहमपि विप्रतारय न ॥ विततानयः किल विभावरी विभोर्निजपू
 र्वजस्य परिरहणोद्यमं ॥ ५६ ॥ अमुमज्ञनाल विवरां लिख्मन्ता गलितेननामिपदतः प्र

राम
२०

सारिणा। कृत् पुरुषस्य परमात्मने जसा क्रव सङ्गतां तु विधिं विधिर्व्यधात् ॥ ५७ ॥ यदेधीतवा
नृगुणा कदंबमेषतद्गणने पिरेवेदमेव हृहस्पतिः ॥ प्रविमिद्यतद्गणनमाहिकामणीनृशि
पतिस्मत्तारक निभात्र भोगो ॥ ५८ ॥ अथ तत्र कल्पतरुपद्मवैः करं रमयत्यहोसमगुणानुरा
गिभिः ॥ अवनिर्धेवनिधवेन हस्तिनामवमेन विष्टपधुरीणाहस्तिना ॥ ५९ ॥ वनपत्रवह्नरिविशे
षकाननप्रमया समग्रविषयाग्रिमश्रिया ॥ प्रियया च हंकरगृहीतया यशोधरयारराजधरया
चयः प्रभुः ॥ ६० ॥ मणिक्लृप्तकृदिममरीचिवीचिका सततामिरुद्धकुलरामलिखुचं विफलीक
तेदुरविकस्मीनिर्ममेभुवियेन हस्तिनपुरं पुरं महत् ॥ ६१ ॥ बडहेति दुर्दरसमिद्विकस्वरेह
लतिप्रतापदहने जुहावयः ॥ पशुवद्विपक्षनिकरं यशोजलैरंथपूर्तवद्गगनमंडलं व्यधात् ॥ ६२ ॥
नवकीर्तिदत्तसततामृताश्रवः परिसूनदानववितानविश्वः ॥ अधुनापिकेन कुसुमेन पूज्य

वा. भा. २१

तेयदसिर्दतः शिरसि वेणिमूर्त्रिमिः ॥ ६३ ॥ यदुरुप्रतापपरितापताडितं निभृतं निमात्यं मुक्कं
सुरैकभूः । खरधामनामं निजधामगर्भतो निरगां हर्षिर्नहि पुरातनः पुमान् ॥ ६४ ॥ परदेश
संचलितं दुस्वयाचकप्रकारार्थमेव यदिलातले जनैः ॥ अभिभूषितां विविधभूषाणां शनैर्वन
शाखिनो दधत कल्पशार्वितं ॥ ६५ ॥ दिवितं त्रिभानुजयिनीं गते जसां प्रतिपुं पतिष्कपतिलोच
नश्रजं । प्रतिपक्षपार्थिवचमूविकुंचनस्तदभूद्विकुंचन इति क्षमापतिः ॥ ६६ ॥ मृदुमंदमंजुलप
दप्रपंचयासु विलासयादयितया सुदेवया । अतिशुद्धपक्षयुगयां राजयः पृथिवीविभुर्वरनये
वपत्त्वलः ॥ ६७ ॥ असिरेवयस्य दलिते भजंलतः प्रहतिस्फुलिंगयुतमौक्तिकं ज्ञानं । परिकुदि
ताहितमहामहोयशः कणासंचयानिवदिविव्यकाशयत् ॥ ६८ ॥ न कथं गुणैर्मदधिकोयमेति
भूरखिलाप्यमुख्यसुक्तैरियं दिवि ॥ इति विस्मयं रजसि यद्दलोद्गते युगपत्तनोऽकृतभृशं त्रि

६८

शंकुभूः॥६॥ गिरिशस्य गर्भमुक्तेनैपितेनयः प्रवलः प्रतापदहनः प्रदीपितः॥ उदितं तदय
 शिखया जगत्प्रभो क्वं मं स्पं भालं मं मिमिद्यं दृक् मिषात्॥७०॥ जगुरीदृगं वरकंदं वडं वरस्प
 रलो मयं दृपुरं पारमी शितुः॥ स्फटिकावनीध्रं दृषं शेषया मिनीपतिजा कूवी जलं तितत्रयद्यशः
 ॥७१॥ स्वपरप्रभेदरहितेन दुर्नयं दधतो दयामय हृदैर्बदेहिनः॥ उचितेन दंडं रचनेन मोचिता
 महतो पियेन परलोककष्टतः॥७२॥ अनिमेषलोचनकरालताश्च चं सुरसुभ्रुवां हरति तत्र हा
 रिणि॥ अजमीठ इत्यथ भुजे भुवो भरं बिभरां वभूव सुवनैकभास्करः॥७३॥ रुधिरापगाभिरे
 पवात्यते स्म तद्विषतां यदांतरं महो महो महत्॥ अधुना पितृक्षलतिवाडवानलच्छलधारि
 वारिनिधि वारिमध्यगं॥७४॥ यदनी किनी हरिस्वरस्फुरदजः परलस्त्रलेखं वज्रलेजलेश
 यः॥ यदरिप्रियां क्रूरं संभवे स्वपंचुदधौ दधौ किमयं मां जनं महः॥७५॥ अभिपूज्यं शंभुं

वा. भा.
११

यु ३

पिमा लहगमिषा जस्वत नूतवेन नियतं तनूनपात्तमरुतं यत्प्रतापं विजयोद्यमो दिशो वदने दि
शत्ययशं वधूम्यया ॥ १६ ॥ किममुष्पदानं सुपरिष्ठमत्पदोप्यधुना पिशंभुरजिनास्त्रिमंडनः
। इति निर्विवेकमेव धार्ययंकुले किल हृद् धाति कलुषं सुधाकरः ॥ १७ ॥ रिपुमेदिनी दयितदुय
शो मसी कलुषी कृतो गगन पट्टिका जले व्यधित प्रशस्तिमिव तारकाक्षरां निजकीर्तिकैतवरं
दीरसे नयः ॥ १८ ॥ शतमस्य सायं मेव नीशतक्रतो रत्ननया व्यराजिषत वल्लभा त्रयात् । अथ
तेषु संवरण संज्ञया वभौ गुण संकलः कुलधरो धराधिपः ॥ १९ ॥ सुरुतानि तानि सततं वित
न्वता भुवनेषु ते नत दुपाज्जितं यशः । निजपूर्वजस्परजनीपतेर्यथा द्रुतत्वांश्च न व्यतिकरो पि
त्वापितः ॥ २० ॥ अवचः पथानि चरितानि तन्वतो भुवि यस्य साहसविकाशशालिनः । अपि शास्त्र
कोटि मनसां मनीषिणां मुखमौनमेव भवतु स्ववक्रिया ॥ २१ ॥ मृगायामंगच्छद रिमुक्त संयुगः

सम
२३

समहाप्रहारकुसुमीकदाचन। असमश्रमव्यसुरंगमः कर्मैष्यत्वं कर्मैस्त्वधिरुहसिंह
वत् ॥ ८१ ॥ अयमिंदुसंदुरमुखीपयोमया सर्ववर्षनीयदशनालिदीधिति। अमृतापिसिद्धा
रदतामलोकयत्रिजगद्दहस्यमिवकन्यकामिह ॥ ८२ ॥ अथवाणायष्टिरिवचापकीतनुद्यति
धूतनुजनसुवर्षवर्षिका ॥ सुखदत्तपद्ममहिमैयमाहितामदनैर्नतस्पृहदिरूपमसरात्
॥ ८३ ॥ अभिस्त्यभूमिविभुरभ्यधत्ततामथमन्मथव्यधितमानसोरसात्तनयासिकस्य
वरसीहतन्चिकिंकुरुमांद्दिस्मरवशंस्मराश्रिते ॥ ८४ ॥ इतिरूपचाडवचनेषुभूपतेस्त्रपिता
स्थिताक्षणामवागवाङ्मुखी ॥ तडिदुस्त्रवेनरभसाददर्शनंगगनंजगाममृगवामदत्ततः ॥
॥ ८५ ॥ कगतासितन्विसहसेत्पुदीर्घवागूदशदिक्कलत्ररत्नकातरेक्षणाः ॥ अनिरीक्ष्यताम
थसतापविह्वलः प्रलयनहहेतिमुविमूर्छितोपतत ॥ ८६ ॥ नृपतिं तथाविधमैथावलोक्य

बालभारत-सांविद्यतो वतीर्यमदनैकवीर्यभूः। गदतिस्मंगवरतदीयजीवितस्त्रिजगंपरीक्षितसुधाणुं
 राम १३ वचः॥ ८८॥ तपनात्मजास्मितपतीत्यहं जगन्नुतकीर्तिरिदुक्तलसंभवो भवान्। उचिनो विवा
 हविधिरत्र किंतु मे पितृवश्यतैव वतयाति विघ्नतां॥ ८९॥ इति वागियं विद्यदेगादिलापतिः सन्तु
 मूर्च्छितप्रमुदितानि मूर्च्छितः। तपतापतप्रजलहृष्टिहृष्टिमन्यविपातकातरतरूपमामेधात्॥
 ॥ ९०॥ इह बालुपत्यं स विवंच्यमूहतः शिशिरक्रियाभिरुदनिष्ठिपुंश्रपावचसाचनस्पमजंत
 कथस्य संव्यसनी समारभत भानुसेवनं॥ ९१॥ सगुं संवशिष्टमनुचित्यचेतसा विततोर्द्धवा
 दुरुत सिद्धितोराणाः। इह पंचसप्तचंदिना न्यपोषितं रूपतीरुते तपनसेवनं व्यधात्॥ ९२॥
 तद्वेत्पुं दिव्यदृगसंधतीपतिः स्वयं मभ्यपेत्पतपनं ययाच च। अयमाशयो जनिमदो वदन् सददौ
 च संवरणभूभृते सुतां॥ ९३॥ प्रथमानं मानसविकासयो रथद्वितिकांतं कांतिपतिकन्य

म. ५. १२.

राम
१३

योस्तयोः। मदनव्यथा विपदि मज्जतो रभूदुभयोर्मिथो गुरुगिरा करग्रहः॥ १४॥ सचपंचसप्तति
समाः समंतया विललासवासवविलासभूमिषु। स्वपुरीमवृष्टिगुणकष्टितां विशन्विदधेय
तद्वाणसु मिदभासुरा॥ १५॥ गुरुहारनिर्भरविलासभासुरस्तनशैलकेलिपरकामकुंजरा
। धृतगौरवैवतपनी प्रियं स्यासा वित्तानंतस्य जगती सपत्नतां॥ १६॥ प्रभुरप्रभोर्भवममप्र
भूविता वयिमूर्तिरित्यरि नृपः। रूपा लुतावननयकारितपुरीजनार्थनैः प्रियमापियेन गि
रिकूटकृष्टिमेः॥ १७॥ अहरीगर्भविश्वतृकमगो विभाव्यजगतामनंततां। मुदितं जगद्वलनैकता
नताव्यसनातिपूराणरसेनयद्यशः। कपतेः पुराणगुणकृतार्थितकृतेर्नयनानितत्रसफला
नितत्वति। अपुष कुरुक्षितिपतिर्भृशं वशामवनी विनीतवनितामिवाज्ञया॥ १८॥ अनृ
तं यदीयमहसामहर्ष्यति प्रतिमवमेषतनुते जनोज्ज्वलः। सतियत्रशत्रुधरणी भूतामहोपरि

व४

२१ छविस्त्रविनिर्दिष्टः ३

वा.भा.
२४

वर्द्धतेतिमिहार्तिदुर्यशः॥१००॥रुतवर्षणोविपुलकीर्तिवारिणां^{१२}द्रुततेजसांजनितविद्य
दुर्लभः॥परवाहिनीषुमुखपद्मखंडनैर्यदसिर्नवाह्वैवहंसनाशकृत॥१॥दिवितत्रदेवतप
तेरपित्रपांसहसास्वरूपमहसाप्रतचति।नृपतिस्ततोविततविक्रमोदधिर्हरणीमरुएवदंभि
धोभ्यधारयत्॥१॥गुरुकंभिकंभयुगलरुनीवत्तत्तरवारिवेणिरुक्वांजिलोचनाधमदा
यकाम कलिकेलिभिर्वभावैर्मृतेतियस्यष्टतनेवध्वमं॥३॥यदरातिभूरमणभूरिदु
रिदुर्यशोविसरेणावारिधरहारिणा।अभितोभृतेनिखिलरोदसीतलेविरराजकीटमणिव
न्नमोमणिः॥४॥पतंताक्रवंत्रिजगतीनितविनीनयनेनयन्महसिदुस्साहावधौ।अमुना
व्यमोचियमुनापदेशतस्तपनेनकज्जलमलीमसंपयः॥५॥निजमुन्नतैर्नतिकलंकशंकया
पथिपातिरत्नमपिनाददेजनैः।अजनिक्वंचरजनिषुप्रभाभरैःप्रहतासतीगतिनदेवयद्दुवि

राम
२५

॥६॥ तरलचनीलिमंशसतागुणैः कृतविग्रहोयदसिनासहोरागः। अभजत्यराजयपदेषु श्रुंख
 लायहस्तभीरिवनिगूढपादतां॥७॥ प्रथमं व्यधत्तवशां जगत्त्रयीमैधं विस्तृतां वरमयां तयाश्च
 यं। प्रथितप्रयाणमिव यद्यशोयहीदं पिदुर्ग्रहं सपदियोगिनां मनः॥८॥ दिविकांतकांतिमिर
 नां ताश्च चंमदनस्य जत्रहरति तपावतः। क्षितिपः परीक्षिदिति विद्विषं व्ययके लिके शरि किशो
 रको भवत्॥९॥ अतिरागिणी गुरुसमिद्धिवर्द्धितप्रबलप्रतापशिवहेतिसाक्षिकं। नृपमंडलीमि
 वसुविग्रहोयही श्रुयं शां विलोचनयनां करेणायः॥१०॥ यदसिर्ननर्तुरुधिरासवंरणोपरिपीय
 मिन्नकरिक्कंभमडलात्। स्फुरदंतपंक्तिरिवलग्नमौक्तिकैः सविकासहासइवकीर्तिकांतिभिः
 ॥११॥ प्रतिपक्षपक्षाघनकक्षमंडलेन वरोषपावककणांपरिक्षिपन्। भुवियः प्रतापदहनत
 थांतनोतंशुशुभे स्फुलिंगा इव पावकायथा॥१२॥ गुरुरोदसीवनचरिस्तु यद्यशोव्यपदेशके

बा-भा
१५

रि कि शोर के लि मिः कि मि व कु वै वि धु म गो य द त्र स द ल ह्य ए व सु र दं ति नो म दः ॥ १३ ॥ उ द यो य
पा त म द द उ ता उ ना सु भ गै व य स्य प रि णा म पा व नी । रु त दु र्न ये ज नि ज ने ज ने शि उ पि तु रं ग ज न्म
नि य था सु धा कृ धा ॥ १४ ॥ प्र भ वि ष्य द स्य मु वि दुः स हं म हः प्र वि षो दु म भ्य स न त त्प रा वि व । अ वि
श न्त्स्व रां शु म सु रा रि रां दि त स्वि पु रा रि रा दि त इ ता श नं द श ॥ १५ ॥ अ थ त त्र प द्म व य ति ध कं का मि
नी क च यो वि ला स र म कं म योः क रौ । अ भ वं हि मि न्न रि पु वै म नो वि भु र्मु व न स्य भी म इ ति भी म वि
क्रमः ॥ १६ ॥ प्रिय या ति रो हि त त मो वि का र या रु चि मा नू र रा ज सु कृ मा रि का स्य या । घ न ता र का
च न म नो ज्ञ यै व यः स्फु र ल क्ष णाः क्ष णा द यै व चं द माः ॥ १७ ॥ अ सि दं ड वि स्फु रि त रो ष पौ रु ष ह्यं पे ष
य त्र व श नो द्वि ष द्य शः । क णा श श्च का र यु धियः
प रा ह त द्वि प कं म मु क्त न व मौ क्ति क छ ला त ॥ १८ ॥ इ हि णो पि भा ल फ ल के त नू मृ ता

मपि पूर्वजन्मसु कृतैरुपाज्जितां। अलिखद्यदीय पदपद्मसेवयायदिराज्यलब्धिसिपिमन्यथा
भयात्॥३०॥ युधिजी वितस्य प्रवृत्तं विरोधितां नवकीर्तिदुग्धमपि पातुमुद्यतः। शमयन् नृप
तापग्रहस्त्वमयतो भुजगो यदीयतरवारिगवमौ॥३०॥ अथ लोकययं विधिवशाद् मुहुरं स्वपने
षु नैद्रसं निर्मरोरिपुः॥ सहसोऽस्त्रितः सदनमिति विव्रितस्मरवीक्षणान्न कुरुते स्म किं भिया
॥३१॥ अयमप्यज्ज्वलतरां नयेन यां परमं दिरे सुतमस्ततसा यशः। इति यः शृणोति न हितस्य
संकथामपि सत्यमेतदुचितं महात्मना॥३१॥ महसः सपत्नमथ तीव्रते जसं परिभिद्यतत्र परमं
पदं गते। व्यधितप्रतीपनृपतिरुमानलः पृथिवीप्रतीपनृपतिः पतिव्रता॥३२॥ गुणारुह्या वि
बुधसिंक्षुद्ध्या सुरसद्मके उरिवयः पताकया। सुमुदाहृत्या प्रमदय प्रमोद भृदिराजरा
जशतसे वितक्रमः॥३३॥ अतिनृपतियशोज्ज्वलानि कृतप्रसूतिरपादनपायमस्परवज्जना इति

वा. भा. ०

१६

२६

समितिमदेमकंममुक्तावलिरधितच्युतविंदुद्वंशोभां॥२५॥रणारेमसंभायितमुजनमका
मुकलतालमहाणाश्रीहतिविहितगीर्वाणनिवहेःस्फुरत्कोपादेपंदनुतनुजपक्षक्षयकृता
कृतासेनायेनामरपरिदृष्टस्यापिविपुला॥१६॥लाटःश्वाहुविधेयव्यधत्तमगधोमौश्यानिबुद्धे
देधावंगान्यंगान्ठपोमुचक्रशलसदेहोविदेहोजनि।वंगःसंगारमंगुरःसमभवत्कासीरवी
रोरसस्मेरंनस्मरमस्मरद्विस्मरकोधेत्रेधात्रीधनो॥१७॥देवेन्द्रोपवनैकसीम्निपवनैमौलिंधु
नानेमुदामन्येकैक्यतरौमधकव्रतरवैःस्थानप्रदानोद्यते।सानंदंपविलक्ष्मपद्मलहशांष्टं
र्यशोदानजंशस्वतयस्यविभावराविमुविभामंगीनिसंगीयते॥१८॥स्वदानैदीनेभ्यःप्रकृ
तिकृतिनायेन निरुतंविनिर्द्वारिद्यंरिपुनृपतिमिमैत्र्यमकाशेत्प्रसत्प्रातेभ्योयिप्रसप्त
मथनिष्कासितमयोगतस्वस्मिन्नेवप्रलयमिदमाधारविवशं॥१९॥आकर्ण्यकर्ण्यपूष्णी

एम
१६

कतुशतजनितं यद्यशो गीयमानं सानंदं सुंदरीभिः कतिकतिजगति प्रीतिमंतो न ज्ञाताः। ऐश्वर्यमं
 शमीत्याभजत शतमखः किंतु दैन्यानिदीनः स्वैरं वैरोचनो भून्मनसि किं सलय विघ्नमिंद्रवला मे
 ॥३०॥ लोकाकतुभोजिनां कतुशतं तन्वनपयो जीविनां विश्वायद्विषदंगनाश्रमलिसाः श्रोतस्विनीः
 संसृजन्। वीरिंदुर्जगते पाताललोकाय समीरणमुज्जोवाहां क्रिषाजैर्मरुन्मार्गं च प्रथयन् क
 त्रविदधेदक्षः शुभिक्षोऽसवं ॥३१॥ ॥ इति बालभारते श्यादिपर्वणि श्यादिवंशावतारणे भर
 तप्रभृतिद्वादशराजवर्त्मनो नाम तृतीयः सर्गः ॥३॥ ॥ ग्रंथाग्रं श्लोक ११८ ॥ पाराशरमरूपा
 रमिव पुंरूपिणां स्तुमः। येनोद्गीर्णाः सुधासिक्तमुक्तावद्भारतोक्तयः ॥१॥ इद्वाक्कलकोरीरः
 पुराभूषो महामिषः। पुण्यनिर्माय निर्माय निर्मयः स्वर्गितांगतः ॥२॥ युषद्भिः सममन्येक्षः
 प्रातः पद्मभुवः सभा। त्रिमार्गमागतां तत्र मरुतापहृतां वरं ॥३॥ साकांक्षवीक्षमाणोऽथ मुखे

बा.भा. २७
 धनिमेषेषपिब्रह्मशापादवाप्यायमपायंचवनंदिका॥४॥ युग्माग्रहंप्रतीपभूपस्यभूयासंतनु
 भूरिति॥ चिंतयन्संचुतः स्वर्गांस्सुमुदागर्भमासदत्॥५॥ त्रिमिर्विशेषकं॥ सोयंमहाप्रभावोभू
 त्प्र० तीपृष्टथिवीपतेः॥ शशिवंशसरोहंसः शंतनुर्नामबंदनः॥६॥ प्रतीपेशांतताकापेऽश्रिता
 रायेतपःस्पृशि॥ तनुतांशांतनुः क्षमापशत्रुसंतानमानयत्॥७॥ विनांनानाशेन जीवंतः पुरजो
 यस्यपत्रिणां॥ अष्टदन्तैर्नामनामधममर्गाइवद्विषः॥८॥ यस्याद्भुतप्रभावेनपाणिस्पर्शनयो
 वनं॥ जीर्णसूणमयंतिस्ममधनेवमहीरुहः॥९॥ अष्टौवसिष्ठकांतारंकांतारंगपराः पुरा
 रंतुंमेरुमुविस्मरवसवोवसंवोययुः॥१०॥ तत्रावलोक्यगांस्पृष्टमष्टमस्यवसोः प्रियास्माहसा राम
 हात्पमेतस्यास्तथ्यमेनाथकथ्यतां॥११॥ गिरामध्वकिरावोचदथद्यौरष्टमोवसुः वाशिष्ठीनं २७
 दिनीविश्वानंदिनीगौरिगौरियं॥१२॥ पीत्राप्रसन्नमौधस्यमस्यामानिनिसानवः॥ दशवर्षस

हस्वाणि यावज्जीवति निर्ज्वरः॥ १३॥ उशीनरो वीशसुतां स्वसखीमजिनावती॥ पयःपाययितुं
 सायगोभर्तारं महारयत्नः॥ १४॥ तामर्वाह्यवने धेनुं ज्ञात्वा च ज्ञानतो मुनिः॥ वसंतगर्भवासे
 मीवसूनि तिस्रशसवान्॥ १५॥ अथ भक्तिभराद्गुणभावाभूवासमीरवः॥ अनीनमन्त्रमीदीनाः
 सापदः सापदं मुनिं॥ १६॥ तदुवाच मुदावाचं वाचं यमशिरोमणिः॥ स्वस्वागच्छतु देवसाः प्रार्थ
 यध्वं मरुदुनी॥ १७॥ एषायथावधूवेषानृपमाश्रित्य शांतनुं॥ ज्ञातानि स्वयंगंगास्ववादेवः
 प्रवाहयेत्॥ १८॥ सुरोयसुखधोभभासुरः सुरभिर्मम॥ योजहार विहारं सद्योश्चिरं सृजतु क्षि
 तौ॥ १९॥ अथ तैरर्थिता गंगाष्टगीहशमंदीदृशवा॥ आत्मानमात्मनस्तीरे खेततस्तस्य शांत
 नोः॥ २०॥ कुलकं॥ मान्मथैर्मथितो वाणैरथ तां रथिनां वरः॥ यया चेपार्थिवोत्तंसः कंसशत्रु
 रिवश्रियं॥ २१॥ अहंकृत्यमरुत्यं वा निषिध्यदित्यन्वती॥ जद्यास्यामीति निर्वधवतीति नेम

बा. भा. मादता ॥ १३ ॥ जातमात्रान् सुतान् शापैः खतीर्णान् क्रमादस्तन् गंगासौ सप्तगंगातः क्षि
 १८ त्वाशापादमृमुचत ॥ १४ ॥ तनुजं मनुजं देणकष्टतः स्पष्टमष्टमं क्षिपंतीवारितावारिसपुत्रा
 स्वयमप्यगात ॥ १५ ॥ तथा विरहितो राजा निशयेव निशाकराः स्नानि संप्राप्य तापेन तेजसं व
 विवश्यतः ॥ १६ ॥ अपि स्त्रीभूणा हत्याभिर्न शोषं याति जाह्नवी कर्मसाक्षी न किं भानुरनां शो
 षयते न यत् ॥ १७ ॥ विभर्तु शिरसां शंभुरनां भस्मास्त्रिभूषणः च पातकं कमेणापि स्पृशतः
 पुरुषोत्तम ॥ १८ ॥ जलस्पर्शेन लोकानां पातकं जातिदूरकः अस्याः स्वयं कृतैः पापैरद्भुत
 रमितो जितं ॥ १९ ॥ ईदृक् पापकृतां स्नानं नरकोपि न विद्यते एतत्तदमृतं जंतुं कालस्तद्भस्म
 तोर्पयेत् ॥ २० ॥ किमेषानविशेषेण पातकस्तोमकारिणी यमुनापि समुद्रापि श्यामो
 यदभिषंगतः ॥ २१ ॥ सदृषयन् नदीमेतादृग्गदुःखनागिति स विवैः अविवैदग्न्यप्रतिमैरि

मेता

राम
१८

तिभाषितः॥३२॥मापसःपातकेवंद्यांजाह्नवीमितिदूषयन्।स्वेच्छारोधेनयातांसौप्राच्यंतद्व
 चनंस्मर॥३३॥प्रतिबुद्धेतिश्रद्धात्मासचिवानांवचोभरैः।शरामस्वेत्याश्रमेभाष्यगंगांधामज
 गामसः॥३४॥कालेनविहरन्नेषरथीभागीरथीजटेददर्शदर्शनीयांगमेकमेकंक्रमारकं॥३५॥
 मूर्तेदप्येतुसप्येतंधीरंवीरंनुवारसं।रणायत्रिजगद्दीर्यमन्यमानंदृशाभृशं॥३५॥जितेनगौ
 रवंह्योम्नाकिलोपचरितंचिरात्॥ताडंकचंडचंडांशुहारमौक्तिकतारकैः॥३६॥कर्णोत्त
 रुष्टकोदंडकरांगुलिनखावलौ।प्रतिबिंबिमुखंगंगासमीपेकिलषण्णमुखं॥३७॥वेगादल
 द्यसंधनेकर्षमाक्षविधिंशरैः।पातालगामिभिःकर्णकंजोच्चमुज्जगैरिव॥३८॥एकांतवपु
 षाकांतमभ्यस्यंतमितिस्वयं।सदप्यमिवकंदर्प्यंविजयाज्ञापिनाकिनः॥३९॥षड्विरादि
 कलकं॥॥चिंतामथचकारायंकारायंचितशात्रवः।ईहकूपुत्रैविंनाराज्ञांहृद्वानांदुर्दराक्ष

वा. भा.
३७

२९

गा॥४०॥ अपिवालोपंमालोक्य पृथिवीपालमंगतः। प्रविवेशङ्गुजं गंगेजलमानुषवज्जले॥४१॥
किमेतदिति संभ्रांतः सचिहैवमहीपतिः। नद्यामुद्यत्प्रियावक्रपद्मं दृष्ट्वा दैः पयो॥४२॥
समंतेन कुमारैः ससारनदीरयात्। वालासौवालसूर्येण दिनश्रीरिववारिधेः॥४३॥
लक्षविंतामणिदुःस्वसद्यः प्राप्तामृतं मृतं। जातपुत्रमपुत्रं तं दृष्ट्वा जुष्टा जिगाय सः॥४४॥
अश्रुपथुरो मंचस्वेदानमिनिनायसा। अश्रेमापितपंवीक्ष्य नदीजलकाणां विता॥४५॥
अथाचरन्त्यामृगादीयं प्रीतिं प्रतिनिजं प्रियं। मया सौजननीपात्या द्वात्या दुत्तारितः सुतः॥४६॥
शास्त्राणि गुरुशुक्राभ्यां शस्त्राणि भृगुसूनुना। संगान् वेदान् वशिष्ठेन शिक्षितो
यंतवात्मजः॥४७॥ देवैः कृतव्रत इति श्रुतो देवव्रताख्यया। मया यं गंगया जातः ख्यातो गं
गेय इत्यपि॥४८॥ असौ शास्त्रधनुर्बेदवेदज्ञो राजधर्मवित्। गृह्यतामष्टमः स्तनुरित्फकां

राम
२७

तरेधत्तसा॥४॥ गतेदत्तांगजेतत्रकलत्रेतेषुदुःखभाक्। अमृद्भूयोद्वितीयेंदुमुविभानौयथा
 जनः॥५॥ रिपुकालेनवालेनसहसाहसिनामुना॥ विरराजतदारोजादिनेनेवदिनेश्वरः॥५३
 न्यस्यभारंभुवस्तस्यभुजेभूमीभुजावराःविष्णुःशेषेइवाशेषमेषविक्रीडकेलिभिः॥५४॥ पु
 रावशीवसुर्नामचेदिपोमृगयांगतः। वीर्यमुमोचगिरिकांस्मरन्ऋतुमतीप्रियां॥५५॥ शेष
 नःपत्रपुटीवद्भूमेतदेतोनृपाज्ञया॥ गृहीत्वागिरिकाहेतोरुत्पपातविहंगमः॥५६॥ शेषेनेनान्ये
 नरुद्धस्ययोद्धुं तस्यपलभ्यमात्र। मुखतःपतितारैतःपुत्रीनायमुनांबुनि॥५७॥ अद्रिकारव्या
 तिमिभूतापद्मभूशापतोषराः। तदेतदूरतोरैतःपयोपुद्याःपरिच्युतां॥५८॥ तिमिस्त्रीसान्य
 दादासौर्जालेनारुह्यदारिता। तैःप्रापितत्रनंदीजमवंपुंस्त्रीशिशुद्वयं॥५९॥ शापात्समुक्ताप्य
 सामंस्त्रीदेवीभूयदिवंययौ। अदश्चिवसुभूपायदासैस्तन्मिथुनंजतः॥६०॥ नृपोग्रहीमुतंयो

वा.भा०

३०

३०

भून्मस्याहोमस्यदेशकृतादासेन्द्रायार्पयद्वागेमस्यगंधांसुतांपुनःप्रापणानाम्नासौगंधका
लीतिश्रुतासत्यवतीतिमा। कलयामासकंदर्पेजीवनंयौवनंशनैः॥६०॥ तीर्थयात्राचरोऽन्ये
कःकालिंद्याःपुलिनेमुनिः। पराशरामिधोभ्यायावद्भूमिर्मुनिभिर्दत्तः॥६१॥ नावोत्तार्यमषी
नन्यान्खिन्नेस्वपितरिस्थिते। एकंपरासरंसत्यवत्पुतारयितुंजतः॥६२॥ एकाप्रवृत्तेनावं
वाहयंतीनदीजले। तांजत्रैद्व्यस्मरार्तोभून्मुनिर्भाव्यर्थभावनः॥६३॥ युग्मं॥ स्तनस्तवकिनीपा
णिपदपद्मविनीमुने। वेणिस्फुरदलिश्रेणीमोहवध्विविषाभवत्॥६४॥ तीरस्थितानिरीक्ष्य
तेमुनिपित्रादयःप्रभो। प्रावयोःसंगमित्युक्तेव्यक्तमर्थितयाजया॥६५॥ विधायधूमरीदित्तु
मुनिस्तंनाविसोभजत्। मस्यगंधामपिस्तज्जनयोजनोत्पलगंधिकां॥६६॥ युग्मं। सद्योप्यस्तु
तसारुक्स्त्वदविद्यायुतंसुतं। यमुनादीपजातवाजातद्वैपायनाभिधं॥६७॥ विपदिस्मरणीयो

राम
३०

विराज्यधौरेयं ध्यात्वा देवव्रतं सुतं । तस्यैवाक्यमेनादृत्य व्यावृत्त्यस्वपुरं ययौ ॥ ७३ ॥ नृपः सदर्यकंदर्यशरैर्वि ४
 हमित्युक्त्वा जननीमसौ । रुक्मीवालोपितत्कालंतपसे विपिनं ययौ ॥ ७४ ॥ जातपुत्रां पिकन्यान्
 त्रसादस्मासुनेऽपुनः । अचिंत्यो हि प्रभावस्यात्र पः पात्रस्य मंत्रवत् ॥ ७५ ॥ सुविणीमपितां कन्यां
 सोन्येकः शांतनुरुत्पः । निरूप्यदासवारेषु दासराजमयाचत ॥ ७६ ॥ अथोचे दासभूपतंददे
 तुभ्यमिमांस्ततः । यदि स्यान्नृपजातो स्यात्तनयस्तव राज्ञा भाक् ॥ ७७ ॥ राजा धुरितस्ततः स्मश्च न
 सत्यवतीं स्त्वातेन निशामपि ते जिवान् ॥ ७८ ॥ ततो मंत्रिगिरामवा तद्वतं तदिनीजनिः । जनकाय
 ययाचेतं कन्यां धन्याशयः स्वयं ॥ ७९ ॥ अथैनं यमुनाकूलवासी दासेश्वरो वदत् ॥ कथं स्यान्म
 म दोहित्रो राजाराज्यधरे वयि ॥ ८० ॥ सेवेनृपश्रियं नैव स त्पोयं समयो मम । इति सत्यव्रते नोक्ते
 पुनर्दासपतिर्जीगौ ॥ ८१ ॥ कथं चित्पितृभक्त्या च भवितान् प्रियः श्रियः । कुदास्तु केन रुध्यंते गजा
 इव तवांगजाः ॥ ८२ ॥ ततः शांतनवः स्मादसादसीदासवासव । आजन्मापि समाचर्ये वत्सचर्यम

वाभा

३१

३१

यावतं॥१॥ इत्युक्तेन गगनाद्दीर्घाणां पुष्पवर्षिणाः अहोभीष्मप्रतिज्ञायमिति भीष्मं
मुंजगुः॥२॥ तत्रादासपतिप्रत्नांसनृपायमुदाप्येयन्भीष्मः पित्रां प्ययं स्वेच्छा हृतमृत्युवरः क
तः॥३॥ उद्धृष्टया जयाराजाराजगुणान्वयाः सदा हृदयवर्तिन्यापंकजिन्येव पत्वतः॥४॥ से
वमानः सतां ह्मापः क्रमात्पुत्रावजीजनन् तपःश्रियं श्रयन्साधुर्यशोधर्मा विवो ज्ञतौ
॥५॥ आद्यचित्रांगदो न्यस्तु विचित्रवीर्य इत्यपि। सगांगे येन ताभ्यां च राजाप्यासीच्चयीतनुः॥
॥६॥ भूपेरूपेणासाफल्यं सृजन्त निमिषीदृशां॥ अभूच्चित्रांगदो भीष्माभिषिक्तोरिपुभीषुणाः
॥७॥ येन विद्यापितस्तीव्रैः प्रतापैरिषु सागरः अपार इव संसाररूपो भारैस्तपस्विना॥८॥
चित्रांगदो मदोऽस्त्रेकाङ्गीष्ममंत्रविमानकृतः। चक्रे चित्रांगदाख्येन गंधर्वेण महारणां॥९॥ ना
मसाम्यकुधेनाथ गंधर्वेण समायया। हतो हिरण्मतीतिरिबीरो वर्षत्रयीसुधा॥१०॥ अथ भा

गम

३१

गीरथीसूनुश्चक्रे मूचकभूषाणां विचित्रवीर्यनामानं शत्रुशरिदिषं नृपं ॥ ८ ॥ ॥ अज्ञायस्य
 महीभर्तुः कीर्तिश्चस्पृह्या मिथः ॥ ॥ आरुरोहशिरोदेशमशेषपृथिवीभुजां ॥ ९ ॥ ततो विचित्र
 वीर्ययतिस्त्रिः सत्यव्रतो हरत् ॥ ॥ पंवालां वां विकावालाः काशिराजस्वयं वरात् ॥ १० ॥ ॥ पृथक्
 न्वानिधुन्वाना लोलाः कोलाहलोद्गुराः ॥ ॥ स्वयं वरन् पावबुः प्रधानाय क्रनीजनिं ॥ ११ ॥ ॥ नक्षत्रा
 णीवतीत्रां शुभिवाक्षत्राणि सिंधुजः ॥ ॥ राजानमिव राजानं शात्वं कोपीलुलोपसः ॥ १२ ॥ ॥ इत्या
 दित्यायमानौ जारवी त्रिपवगात्मजः ॥ ॥ एव धूयव धूलुक्षाना जगाम स्ववेश्मनि ॥ १३ ॥ ॥ चित्रे चित्रे
 श्वरः शात्वं मां पीडयति शत्यवत् ॥ ॥ पंवा मिधावदंतीदं प्रैषिशांतनुसूनुना ॥ १४ ॥ ॥ हे कन्येतद
 सौधन्ये मदवानुदवाहयत् ॥ ॥ विचित्रो वीरता चित्रमुवा प्रीतिरतीश्व ॥ १५ ॥ ॥ प्राणाद्यूते पाणी
 भूताहारिताभवती मया ॥ ॥ पंगी करोमि नेति वां जेतारं भज मामिनि ॥ १६ ॥ ॥ इच्छंवापि शात्वे

कथा

३२

३२

ननु कृताधिकृता शयापुनर्धुनी सुतं प्राप स्वस्रसापत्यकां क्षया ॥ १ ॥ अयुगं आसक्तापि
ऊरगाक्षी शंकनीया विचक्षणेः ॥ अन्यासक्तानवक्ता व्याभीषणोतिन्यकारिमा ॥ २ ॥ नाग्रज
श्चनपश्चाच्च संदिद्यादग्धधीरगात्र ॥ तदां वाचटिका वंचुचिरिस्तु वदरोपमां ॥ ३ ॥ दैवादुभय
तो भ्रष्टा कष्टा रुचा वने मुनीनां तं निवेद्य स्वहृत्तां तं प्रवृज्यां याचते स्म सा ॥ ४ ॥ होत्रवाहनना
मात्रतस्मा माता महः स्थितः ॥ राजर्षिस्तत्कथां श्रुत्वा तं जगाद विषादभाक् ॥ ५ ॥ पशुरामं महेंद्र
इषु त्रिवंशराणं श्रय ॥ शिष्यस्तस्य गिरासत्वां गां गेयः स्वीकरिष्यति ॥ ६ ॥ तस्मिन्निदं वदत्येव
रामशिष्योः कृतव्रणाः ॥ तत्र स्वेच्छागतो ज्ञात कन्या हतो ब्रवीदिति ॥ ७ ॥ एतत्तपो वने प्रातः स्वयं
रामः समेष्यति ॥ इत्युक्ते ते न रामोत्का कन्या तस्वैतथैव सा ॥ ८ ॥ स्वयं प्रातः समायातमथ ते
मुनिपूजितं ॥ नृपात्मजा रूपारामं सारामं शरणं ययौ ॥ ९ ॥ श्रुत्वा यत्तत्कथं रामो रामांतामिदं

राम
३२

मववीत्। शिष्यो भीष्मः शुभेन च निराकर्तो गिरामम ॥ ६ ॥ व कामसिद्धये यामः कौरवं क्षेत्रमि
त्यसौ। उदिवातां महादायकुरुक्षेत्राय चेलि वान ॥ ७ ॥ प्राप्तो गुरुः कुरुक्षेत्रं रामो भीष्मपा
जितः। जल्यभं वा विवाहाय निराकारि गिरां भैरः ॥ ८ ॥ रामोरथामथारूढः क्रोधनः प्रधने छया
गुरुरप्याततायां तिसं नदः सिंधुभूरिपि ॥ ९ ॥ क्षत्रांतके न रामेण समं पुत्रमारुथाः। इत्येवं
गंगया युक्तो भीष्मो नौ जह याद्यधं ॥ १० ॥ क्षौभयं तौ मिया लोकं लोभयं तौ च नारदं ॥ शोभयं
तौ दिवं वा गौर्यमुधा ते कुधाथ तौ ॥ ११ ॥ जाह्नव्या वसुभिर्विप्राकारैरामास्त्रमूर्च्छितः। आश्वासि
तो धृतोऽहश्च के भीष्मो मुह्युधं ॥ १२ ॥ युद्धं रुवाहुं तं कुक्षेत्रयो विशति वासरान्। तौ वत्सा
स्त्रमहोदाग्रौ वारितौ वासुरैः सुरैः ॥ १३ ॥ रामेऽपि निःफली भूते पराभूतेति कन्यका। धुनीस्त
नुवध ध्यानात्तत्तं पुं वने ययो ॥ १४ ॥ इयमा साद्य कालिंदी मिंदी

स्त

बाल-
भा ३३

३३

वरवितोचनातेपेद्वादशवर्षाणि सामर्षीदुस्तपंतपः॥१५॥ जन्मांतरेवदिच्छेयंफलतादिति
भाषिणि। पुरोभूवातिरोभूतेभूतेशेसाग्निमाविशत्॥१६॥ प्रागपुत्रीसैवपुत्रोस्तुतवेतिव
रदेहरे। सापुत्रार्थगतपसोऽपुदस्यसुताभवत्॥१७॥ पित्रापुत्रायमित्येषाख्यापितानरवेष
भाक्। हिरण्यवर्माणाः पुत्रीदशा एतौर्ववाहयत्॥१८॥ मन्वाकालेनंतकूरंविग्रहोग्रेदशा
एषे। पित्रोर्दुःखितयोरपसारणंमरणोच्छ्रया॥१९॥ किंशंपत्यैमर्तुमेतस्यैविग्रहोषश
मावधिः। स्त्रणास्तदरवीयक्षःस्वपुंस्त्वंदयायाददौ॥२०॥ गत्वाथज्ञापयामासतद्वत्पितरा
वसौ। ततोहिरण्यवर्मापिययौसंहत्यविग्रहं॥२१॥ स्त्रीवेषंतुस्वयंतस्याविभक्त्यासादगर्भ
गः। श्रीदेयभ्यागतेनाभ्युत्थानंस्त्रुणोद्विद्याकरोत्॥२२॥ वंस्त्रीसाञ्जपुमानूयावतजीवती
तिधनाधिपः। तस्यरूपपरिज्ञातकोपोत्तापःशशापत्॥२३॥ इत्यादाचनयक्षोभूतक्षमः

राम

३३

पुंस्त्वं तथापि तं शिखंडाख्यो भवद्भीष्ममिदं साद्रोपदिस्ततः ॥१४॥ इतश्चारिबिदाम्भीष्म
 भीष्माकृतेजसि प्रियाभ्यां सममकीडद्विचित्रनृपतिः सुखं ॥१५॥ अतिस्त्रीसंगतो राजापी
 डितो राजजन्मणा इष्टुरं मादिरभोरुरिव कामी दिवं ययौ ॥१६॥ सचिकैः सत्यवत्या च बोधितो
 यधुनीसुतः प्रितिज्ञाभंगभीर्भजेन भुवं न च भुवम् ॥१७॥ बंधूनां वा द्विजानां वा वीर्यादुद्ध्रिय
 ते कलं इति श्रुतिगिराभीष्मः सत्यवत्या न्यवेदयत् ॥१८॥ द्विजं निजसुतं व्यासं तत्र निश्चित्य
 कर्मणि सतां यदा हृदा दध्यौ सतदैवा भवत्पुरः ॥१९॥ समातुरातुरैर्वीकैरपि भीष्मस्य भा
 षितैः शीलमाधुर्यधुर्योपितकर्मप्रतिपन्नवान् ॥२०॥ राज्ञी विचित्रवीर्यस्य मेजिवानं विका
 मथा एष दुर्वेषभाकूत्सुकमंकोचितविलोचनां ॥२१॥ अंधः सुतो स्याभावीति ज्ञत्यनमा
 त्रगिरापुनः व्यासो वा लां द्वितीयां स्त्रीं सूकपांडुमथा भजत ॥२३॥ अस्याः पांडुः सुतो भा

वा.भा०
३४

वीत्याख्यन्मातुपुरोमुनिः। ततो धं धतराष्ट्राख्यं सुपुत्रं सुतमं विका॥ ३३॥ अंवालाप्यंगजं
पादुपिंडं पांडुमजीजनत। अं विकाभावभोगार्थं पुनर्मज्जार्थितो मुनिः॥ ३४॥ सो विकासूकसं
दिष्टं रुष्टं शूरीमथाभ्यगात्। साप्यसूतसुतं धर्म्मविदुरं विदुराभिधं॥ ३५॥ अणीमांडव्यशा
पेनधर्म्मोयं शूडतां श्रितः। विदुरो धर्म्मविद्दीमान् भावीत्युको गमन्मुनिः॥ ३६॥ धतराष्ट्रो
धियां धामनागायुतवलो जनि। समस्तशास्त्रसंदोहविदुरो विदुरो यभूत्॥ ३७॥ पुनर्द्विषि
यशो भो धिशोषकं भो ह्रवो भवत्। इत्ता विलासिनी जानिः पांडुरुदंडचंडिमा॥ ३८॥ यशः
सुधाकरो यस्पवचसां कस्य गोचरे। ब्रह्मणोपि निशयेन नूनं ज्योत्स्नीमविष्यति॥ ३९॥
उदूढा धतराष्ट्रेणागंधारी सुवलांगजा। उपाराधनलब्धो ग्रशतपुत्रवरावरा॥ ४०॥ विष्णोः
पितामहः सूरः पितृष्वेयवंधवे। प्राकृपुत्री कंतिभोजय धर्म्मपुत्री तपदात्पृथा॥ ४१॥ भो

राम
३४

ज्यादिमक्तिनुष्टेनतस्यैदुर्वाससान्यदामंत्रोददेमुदाहृतदेवसंपर्कपुत्रदः॥४२॥अथाहूय
 विमंत्रप्रत्ययायक्रमारिका।नंदनंतत्प्रसादेनास्तुतकान्यैवचामक्त्वा॥४३॥वालंसहोहिता
 उंकवज्रसन्नाहमक्षिपत्॥सातंवंधुक्रियापेरान्यस्तमश्चनदीजले॥४४॥वरित्रमषडक्षी
 णमित्यसौविभ्रतीश्रुमं।कन्यापांडुनरेंद्रेणपर्यणायिस्वयंवरे॥४५॥पंचमिःकलकं।परा
 पर्यणायन्माडीमद्वीशइवमेनिकां॥पांडुभूपःस्फुरद्रूपसंपदाविश्वविश्रुतां॥४६॥द्युतिंदधा
 रधाराभ्यामिवासिर्भूमिवासवः।ताभ्यांलक्ष्मीनदीनित्यनृत्परंगोणारंगितः॥४७॥विदुरोदे
 वकक्ष्मापसुतांपारशवीश्रुतां।परिणीयपरप्रेमासुषुवेशतशःसुतान्॥४८॥एकदानेक
 दावाप्रिप्रतापःपांडुभूपतिः।आखेटकविधानायसुभरान्समवीवहत॥४९॥वाताभ
 यानलीलेषुनीलेषुयजुषुखिताः।नीलीचीरधरावक्रईराधीशंधनुईराः॥५०॥पापहि

बा.भा.

३५

३५

वर्द्धिताः आहाश्चलुर्मचकोविषः। अश्वमध्यान्संजातपातकैरिववेष्टिताः। ५१॥ तेषां हेषां
विशेषेण हयानामुपकर्णयन्। अमृद्नावनी जीवकुलं सकलमाकुलं॥ ५२॥ केपित्रस्ता
भयग्रस्ताः कुट्टायुद्धाश्च केचन। वनेचराहरीणां तु नमियो नरुषो भवन्॥ ५३॥ विभिन्नयु
ग्मवाहेन वराहेण सहा परः। पातादूरगलद्गन्धोनययुद्धं रदैव्यधात॥ ५४॥ मुखे प्रविश्य सिं
हस्य प्राणात्प्राणकश्चनः। गृह्णन् प्राणांश्च कीर्त्तिचलाभव्यवहति व्यधात॥ ५५॥ सिंहं क्रोधि
तमायां तं कश्चिदोष्ठपुटीधृतं शुद्धमूर्द्धशरीरेण च केखंडद्वयं रयात॥ ५६॥ वंचयन् पंचवक्रस्य
वक्रमन्यो महाबलः। प्रौढः पृष्टं समारूढो गौरीकृतगुणो भवत्॥ ५७॥ सहसिंहेन संग्रामं क
र्वन् कोपि महाभटः। मध्यं पश्यति तस्यैव संकल्पात्रिजसुभुवः॥ ५८॥ कलया कलयामास
मध्ये वध्यं हरिपरः। सुहृतां तथा यथाग्रावनिष्पन्न इव सो भवत्॥ ५९॥ चपेयपाटनकूर

राम

३५

दूरं शूरः बरोहरं। चंडदोहंड बाजेन घृणिताक्षमल्लुगता॥ ६०॥ नृसिंहेषु तथा सिंहसंघातपरिघा
 तिषु। शंके स्वसिंहरक्षाये कैलाशं शैलजाययौ॥ ६१॥ तदा भवदलं भोगे भयमंगुस्वेतसां नश्य
 तां सहस्रारंगैर्मृगेंद्राणां मृगेंद्रता॥ ६२॥ आश्चर्यं तत्र सार्द्धं लविकीडितमहो महत्। सेनाभिर्यदि
 दंवाणाश्च गधराभिरधःकृतं॥ ६३॥ चंद्रपातालचंडीषु वीजं निक्षिप्य रक्षितं। मृगकोलमृगेंद्राणां
 धात्रा तत्र क्षयक्षणे॥ ६४॥ रत्नैः कुंभि शिरोयुक्तमुत्तैरुपरिदोष्यतां। पुष्पवृष्टिरभूत्तखड्गोक्षिप्त
 सिंहोदरच्युतैः॥ ६५॥ वृत्कारैश्च मृगेंद्राणां हंकारैश्च मुजाभृतां। शंके भयं भयस्यापिततः प्रविश
 ताभवत्॥ ६६॥ वीरभारनमद्भूमिभुग्गशेषग्रहाक्षलः। तदा पाताललोकोपि धनुर्हर इवामौ॥ ६७॥
 कुंभिकुंभमणीलुप्ता सिंहैः क्षुभिरकारिया। असिलावैर्मराभूरिजगद्भुक्तघशः फलं॥ ६८॥
 कं पितः शंकया शंके सोपि पातालशूकरः। तत्र व्यचिकरे धात्रीचकंपे कथमन्यथा॥ मृगेंद्र

बाला०
भा३६

36

घातिनां मूर्द्धनिपेतुः पुष्पद्वयः। तस्य नमः धृतौ खिद्यमानं दुस्वेद विंदुवत् ॥७०॥ इति निज्जि
त्यगर्जतो निर्ययुक्ते भुजाभृतः। समदामे दिनी नाथं मोदयंतो मिथस्तवैः ॥७१॥ मृगो जीवन्नपि
मृगः सिंहः सिंहो मृतोऽपि सन्न। नासन्नोऽपि सन्नस्य स्यात्परा सोर्विरते रणे ॥७२॥ इति कौबकके
लीभिर्वितीर्णव्यसनो नृपः। नाभवत्तद्विनयन्नपापद्विविधोऽव्यधात् ॥७३॥ अन्यदा किंदमो
नामवने स्त्रीरमयन्मुनिः। ह्रीवशान्मृगरूपस्थः पांडुना पीडितः शरैः ॥७४॥ मृत्युस्ते स्त्रीरसा
देवं दत्तेन मुनिना मुना। दृष्टपापेन शापेन ह्मापस्तापमचापसः ॥७५॥ प्रियाद्वयान्वितो भी
षे भौरन्यस्यत गो नृपः। अनुशायी वनं प्राप हिमाद्रिगंधमादनं ॥७६॥ तत्र संतोषपीयूषसिक्त
स्वांतस्तपश्चरन्। सोऽस्त्वा नमहर्षि साहाय्यैः शतशृंगाकृये गिरौ ॥७७॥ कंती पांडूपरोधेन दुर्वा सो
दत्तमंत्रतः। निर्मला धर्ममाह्वयत त्रास्तसुतं सती ॥७८॥ धर्मीयं मूर्तिमान् भावी नृपो ना

म
३६

म्नायुधिष्ठिरः इत्यवोवत्तदा तस्मिं संजातं वरभरतीः ॥ १७ ॥ ईदृगनिशम्यत जन्मगांधारी विधुरध
 निः ॥ गर्भादं पातयत् त्रवातैरपूणां पुत्रपेशिशिकां ॥ १८ ॥ व्यासादेशात् तोराज्ञी सुता मेकांशतं सुता
 न् ॥ सूक्ष्मानूपेशी पृथग्गुणानूद्यत कंभेष जीवयन् ॥ १९ ॥ इतः कंत्या पुनर्मंत्रं संहृतान्मरुतस्ततः
 । भीमः सहज भीमश्चिरजायत गजायतः ॥ २० ॥ भ्रातृमको वलीशूरो दूरमेष भविष्यति ॥ इत्यस्मि
 न् जातमात्रे पिबुवारव्योम भारती ॥ २१ ॥ सोन्यदा व्याघ्रभीजायाः ॥ क्रोडा न्मातुः पपात व ॥ चूर्णीचका
 रचशिलाः ॥ ख्यातो भीमाख्यया ततः ॥ २२ ॥ जातो यंतनयो यस्मिन् नृक्किव किमहमहान् ॥ तस्मिन्
 जनिपूणां गोगांधार्याः प्रथमो गजः ॥ २३ ॥ सम्प्राप्तं त्रसमाहृतान्पुरुहता दथो दृथा ॥ तीव्रपां
 दुतपस्तुष्टादसूतसुतमर्जुनं ॥ २४ ॥ बालस्यास्य मुखं वीक्ष्य निजवत्त्रयमविभ्रमात् ॥ प्रापुस्तदा
 दिवस्ता राः पुष्पहृष्टि छलादिलाम् ॥ २५ ॥ ते जसा तस्य बालस्पतिना इव दिवौ कसः ॥ तदा ज

द्विषयमौयमौसत्रोपेतावेतावतिद्वती॥मविष्यतःसुतौसत्यंतदामृदितिदिव्यगीः॥१॥ ४

बा०भा०
३७

३७

गुर्महंशद्याःपरितःस्फुरितोसवाः॥८॥याज्ञयीनयीवलीवालोरिपुजंवालभास्करः॥मविष्यत्य
यमित्यासीत्तदागगनभारती॥८॥॥स्मर्दयावर्द्धयिचामुंममदोहासुराःसुराःसद्योपिदिवमुत्पे
नुःपातोत्पातितडिचराः॥९॥॥माडीचाहयनासत्यौष्टथाप्रथितमंत्रतः॥नक्त्यंसहदेवंचमुषुवे
विश्रुतौसुतौ॥१०॥॥स्फुरितामूर्तिमंतोमीरवेतंतोगंधमादने॥पंचाग्रयइवव्यक्तास्तपसेवतप
स्विनां॥११॥॥अथैकदामदाविष्टोवसंतेपांडुपार्थिवः॥उपांश्चकामयनूमाडीप्रापशापफलंमुने
॥१२॥॥प्रियमन्वेमपहंवंतुपंचैतानूपालयात्मजान्॥इत्युक्तिकलितांकंतीततोमाडीत्यभाषत॥१३॥
५॥॥अतस्तइवकामानांमन्मुखेनिहितेक्षणाःप्रियःप्राप्तोदिवंतन्मांविनातस्यऊतःसुरवं॥१४॥॥
प्राणेशमनुयास्यामितदहंविरहासहा॥पालनीयाविमोकिंचसुतौस्वमुत्तवच्चया॥१५॥॥इत्युक्त्वा
साविशन्माडीपरलोकस्थेप्रिये॥वह्निंजगत्रयीनेत्रेवाविवजवाह्विः॥१६॥॥तेततःशतशृ

राम
३७

गादिताप सास्तपदापदं। त्रयोदशेऽङ्गिभीष्मायेनित्युःकंतीसुताचितां॥१॥ विज्ञातपांडुवत्तांतः
 प्रवृत्तांतः शुवाहुरः। भीष्माज्जनैः सहाक्रंदशब्दाद्वैतमवर्तयत्॥२॥ दृष्टिरश्रुत्वादादौ चक्षुष्या
 यजलंददौ। तस्मैस्पर्शकयोग्याय कुरुं वस्पर्करैस्ततः॥३॥ प्रथिते प्रेतकार्ये यजस्य सत्यवती तदा
 । सवधूकातपो भोजे व्यासोक्ते दुःखं मागमे॥४॥ संधस्य धृतराष्ट्रस्य पुत्रान् पांडोर्मतस्य च। श
 तं च पंचचामेदादुनी सूनुरवीह धत्त॥५॥ प्राकृतपुस्तप्यमानस्य तपो राशेः शरद्वयः। जानपद्य
 श्वरोदशीर्दीर्यमस्त्रं च विच्युतं॥६॥ गतेन्यतो मुनौ तत्र प्राप शान्तनुपा र्थिवः। पुंस्त्री शिशूश्च शरद्वेधा
 भूततदीर्यसंभवौ॥७॥ रूपः रूपी तितौ ख्यातौ रूपयावर्द्धिताविति। धनुर्विद्यां रूपो शिदि
 नित्यमेत्यशरद्वजा॥८॥ चापविद्याविदग्धस्य रूपस्येति धुनीसुतः। अभ्यासाय सुतान्येता
 नर्पयामास दुःसहान्॥९॥ चतुर्मिकात्वापकं॥ ॥ आस्फातयन्मिथो मौलौ ह दारुद्व

बा-भा-
३८

नपातयन्। पादे धत्वा मुदा कर्षन् भीमः क्रीडासु कौरवान् ॥ ८ ॥ गंगाजटेन्यदा क्रीडागृहं तैः कौर-
वैः कृतं। हं तुं छलवशाद्भीममतिभीमविरोधतः ॥ ९ ॥ भीमो भोज्ये विषं दत्तं तैः शंभुरिव जीर्णवा-
नः। सुप्तः क्षिप्तो लतावर्द्धः सिंधोस्तत्पादिवोच्छ्रितः ॥ १० ॥ सुप्तः प्रमाणकोद्याख्ये भागीरथ्यास्त-
रे पुनः कुरुसारनासर्पैरदंशं तद्वकोदरः ॥ ११ ॥ प्रतिबुद्धस्ततः क्रुद्धः सर्पान् दृष्ट्वा हृकोदरः ॥
क्रीडया पीडयं चेंडसरः सारथिमप्यहन् ॥ १२ ॥ इति हं तुमशक्ये स्मिन् छलादपि वलादपि। ज्ञतः
वर्जितशल्यामैले मेदुःखं सुयोधनः ॥ १३ ॥ इत्थं परस्परामर्षादुक्तेष्वेण विजे निरे ॥ शस्त्राभ्यासं कृ-
पाभ्यासो वीराः पंचशतं च ते ॥ १४ ॥ भरद्वाजमुनेर्वीजं घृताची दर्शनच्युतं। शोणांतर्निदधे शोणांस्त-
न स्मृतुः पुरा भवत् ॥ १५ ॥ स वै दयं स्वयं वेदवेदं गानि पितुः पठन्। शिवप्रसन्नं भरद्वाजादस्त्रं चा-
शेषमग्रहीत् ॥ १६ ॥ रुपीरुपस्वसारं स व्युवाहत् दिहा भवत्। उच्चैः श्रवा इव नदन् न्यच्छामिति

राम
३८

नंदनः॥१७॥भारदाजोयवित्रार्थीसभार्गवममार्गयत्त।निःस्वेनास्मैधनुर्वदःसरहस्योमुनाददे॥१८॥
 ॥रुपदन्यक्तेनाथनगस्नागसाक्षये।वितवतामदस्तेनसहस्तेनाश्रितःकृपः॥१९॥अविज्ञातः
 रूपेणासौकुमारिभ्योतरांतरा।नित्यंददौधनुर्विद्यामनवद्योविदांवरः॥२०॥रूपेण्यदाकुमारा
 णांकीडतांकंदुकश्चतः।ऐषीकैरन्वनुक्षेपविहैराकर्षितेनसः॥२१॥कलामितिपरिज्ञायशोणा
 यतरिनीसुतः।तनयानर्पयामासधनुरभ्यासहेतवे॥२२॥अष्टमिंजलकं॥॥नद्यांयःप्रापिस्त्
 तेनराधयापालितोमुदा।कंतीसूनुःसकानीनःकाणीभ्यासमिहव्यधात्॥२३॥अभ्यस्यदिह
 वैशपाभूर्ययुसुईतराश्रुतः।भूरयोऽपिभूपालाश्चकुर्वदेशिकाःअमं॥२४॥एकस्तेषुवभौकाणि
 क्षत्रेष्टिवचंद्रमाः।अपितस्मादशोमिष्टदीप्पारविरिवार्जुनः॥२५॥चितयन्कवलंधांतेष्यभ्यासा
 दक्कगंनरः॥अभ्यस्यन्नक्तमप्यासीच्छृवेधीगुरुप्रियः॥२६॥अर्जुनंचस्वपुत्रंचस्वविद्याभारधा

बाल०
भार०
३५

राणो वामदक्षिणधौरयौ मेने सौमनसा गुरुः ॥ २७ ॥ भीमो भवद्गदायुद्धे धुर्योदुर्यो धनस्तथा ॥ रूपाणो वक्र
लोचनेषु सहदेवयुधिष्ठिरौ ॥ २८ ॥ आगच्छ देवदाशो मे कलव्यो निषादराट् ॥ अस्त्राभ्यामसमतिर्दोस इत्यने
न न्यषेधिव ॥ २९ ॥ व्याहृत्त्रोथं गुरुं कृत्वा मन्मथं चिन्मया शयः ॥ चापाभ्यामसंवकारौ धुरिधन्विनां ॥ ३० ॥
द्रोणो शिष्यगणो न्येक्षरभ्यामायवने गतः ॥ श्वानंशबू विदीर्णास्पक्षिप्तसन्नेषु मे दत्त ॥ ३१ ॥ कस्येदं वा
धवमिति ध्यात्वा तज्यदमार्गमाः एकलव्यं व्यलोकं तज्येभ्यस्पंतमिषु वज्रैः ॥ ३२ ॥ कस्मिन्नेषु तैः पृष्टो नि
जगाद निषादराट् ॥ हिरण्यधवा तजो मे द्रोणो धनुषि मे गुरुः ॥ ३३ ॥ द्रोणो यज्ञा तज इतः सस्त्रभृदधिको
र्जुनात् ॥ इति तदक्षिणांगुष्ठं गुरुदक्षिणायाग्रहीत् ॥ ३४ ॥ लक्ष्मीं कृतं तत्तुल्यमिमास पक्षिगले न्यदा ॥ दृष्टि
मुष्टिलया त्वार्थः सर्वभ्यो धिकतां गतः ॥ ३५ ॥ स्नानं गां गजले गुरुर्विरचयन्नन्येक्षरं किग्रहोदयं ग्राहम
होशरैः क्षितवते प्रीतः पृथास्तनवे ॥ वीरः कोपि धनुर्द्धरो न भवतः कल्योस्ति जल्पन्निदं शस्त्रं ब्रह्मशि

सौजातश्च ३

राम श्री १८
३५

रोमिधानमसमद्वेषिष्योज्यंददौ॥१३६॥ ॥इति श्री जिनदत्तस्तशिष्यपं० श्रीमदरचंद्रविर
 चित्तवालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांके आदिपर्वणि पांडवकौरव संभवोनामचतुर्थः
 सर्गः॥४॥ ग्रंथाग्रं१४१॥ ८०॥ पाराशरोमुनिपतिः समुदेह्वायंलक्ष्मच्छलेन कलयन्हरशेख
 रोपि। तद्व्यमानजगदिष्टपुराणावाणीगर्भाङ्गलङ्घिरमृतैरमृतांशुरासीत्॥३॥ विस्तारशालि
 निकुमारकलश्रमेदाहेतोः कृतीविदुरदर्शितभूविभागो। भीष्मोन्पदागुरुगिरानगरस्य
 बाह्ये प्रापेचयत्किमपि मंचकचक्रवालं॥१॥ भीष्मादिकेषु धृतराष्ट्रपुरोगमेषु भूपेषु भू
 रिषु विभूषितमंचकेषु। रांगप्रविश्य गुरुक्षेत्रवेषधारीपुत्रान्वितो वलिविधिविधिवद्बद्धत्॥३॥
 नानाविधप्रहरणाय हराप्रवीणा मृदंगपटहादिषु वादिनेषु। पदांगुलिस्त्रितिनतो न्नतलो
 कदृष्टाहृष्टा स्तमविशन्वशिनः कुमारः॥४॥ आजागुरो रंधिगम्पवीराधर्मागजप्रभृत

तोंक १

बीला १ रु

वा भा
४०

योयपृथुप्रमावाःतत्रान्वविस्तृतिकलांतनुलाधवानिभूजानिमंडलमुदेकलयोवभूवः॥
॥५॥उद्यद्दौरुतमदोतदनुप्रवीरौवन्यद्विपाविवविकश्चारचंडमुंडौ॥विज्ञोमिताखिलसरौ॥
रमसेनमीमदुर्योधनौनिजमयेदर्शयतांविरोधं॥६॥दुर्धीरवैरघनयोरनयोरिदानींक्षोभेनमाभवतु
मेदमयंसमायाःअंतस्तयेर्गुरुगिरेतिनिरोधुमश्चुस्दाग्नास्त्रितंगिरिवरेणागरीयसेव॥७॥
शोणाजयाथविदितांसुमितोस्त्रविद्याविद्योतमानविनयस्तनयःपृथायाःभूषेषुविस्मयर
सेरणाचित्ररूपेध्वदीदृशदनीदृशदनीदृशविक्रमश्रीः॥८॥धरिर्गुणध्वनिरर्जुनकार्मुकस्य
निस्तदादिनपतेर्ध्रुवर्मष्टमोश्चः॥तेन्मुक्तमार्गगाणाप्रभवैरदायिभ्रातिस्तदेवदिविगंधव
हेर्गृहेभ्यः॥९॥आसीत्तदार्जुनधनुर्गुणमुक्तवाणपक्षोद्भवोनभसिकोपिभृशंसवायुः
॥उन्मूलितारिक्कलमानमहीरुहेणायैनाथरिद्वितिभृतामपिमौलिकंपः॥१०॥आसीजु

राम
४०

जि ४

रुर्निगिरिवाणुरिवातिस्तत्सोदश्यस्तद्विवद्वज्जमप्यदृश्यः सोऽभ्युत्पपातपतगेंद्र
 इवंतरिहंसारस्वतोघडवभूमितलं विवेश ॥ ३१ ॥ नीरंयशो निजमिवस्वमिवप्रतापमग्निं स्व
 कीयमिवगौरवमद्रिजालं ॥ तन्वन्निति हितिपभूर्विभवद्विभावो दिव्यास्त्रदर्शनरसः सतदा
 सुदेभूत् ॥ ३२ ॥ सर्धास्त्रकौशलकलाकलितेथतस्मिन्निष्ठं स्थिते भुजमुजिष्मभुजंगराजे ।
 लोकस्तदाननविलोकरसस्तदा मूढदृश्यमकृतगुणैरिव निश्चलांगः ॥ ३३ ॥ दासीकृतक्षयपयो
 धितरं गमंगः किंकारितादिमरभैरववज्रपातः ॥ रंगाद्वहिवहवमूवकृतोपिदोष्टोरास्फाल
 नधनिरथ धनितोत्तिरिहः ॥ ३४ ॥ मत्तद्विपेदइवसाद्रमदः पुरस्तात् देधाविघटितपुरोज
 नदत्तवर्त्मा रेंगे विशसहजकांचनकार्त्तिकान्कार्त्तिकस्ततः कवचवक्त्रचमेव विभ्रत ॥ ३५ ॥
 कोयं महाभट्ट इति हितिपैरशेषैरा लोक्यमानवदनः सदनं मदस्य । शोणंरूपं च सपदिप्रणि

वा.भा.

४३

पुत्रपार्थस्यद्विषधत्तसकलाःस्वकलाःकिमासौ॥१६॥ इत्युर्जुनप्रतिमरायमरायतस्मै
चंपाददौकरुपतिःकृतसौहृदाय। प्रज्जांतरेचनृपसारथिराजगामकाणिनामतमतःपितृ
गौरवेण॥१७॥ दत्वात्रया किमिवसूतसूतायचंपालंपाकंपाकरिपुस्तनुरितिब्रुवाणः॥भी
मेनसाकंमथवापमवापमवापकर्तुंयौधनावपिधनुर्दधनुःकुधत्तौ॥१८॥ यावत्कुलदा
यकरंकलयंतिनां केशंकाकुलेसकलेराजकुलेकलिते। तेषांप्रतापदहनैरिवतप्तमूर्तिस्त
वत्पपाततपनोप्यपरांबुराशौ॥१९॥ अग्रस्फुरन्निजनिजप्रवलप्रातापथीमिस्तदास्तत
मसोनवदीपिकाभिः। तेकौरवाग्रहमगुर्नवगौरवाद्यास्तेपांडवाःकलितविक्रमताडवा
श्च॥२०॥ मत्वास्पृष्टमथगुरोर्गुरुदक्षिणायांजिवानियंत्रितमदुर्दुपदंकुमाराः। तंवाह
साहसरसेनहसविरोधंमुक्त्वाकृपीपतिरवाघहृपःपुरस्तात्॥२१॥ प्राग्वालकेलिसुहृदाघ

राम
४३

म१ तिपत्रमर्द्धलक्ष्मस्यराज्यविभवस्यकिलवयामे। आसाद्यतंदुपदयन्मदतो न्यकार्षीरोषेणामां
 तदिदं फलं तवाभूत् ॥ ११ ॥ मित्रं ममासि पितृ मित्रं सुतो सितस्मादुक्तं स्वमेव परिपालय भू-
 मिपाल। उक्ते तिराव्यविषयाईमपि प्रदाय वैषीदुरुईपदमाहृतगुप्तवैरं ॥ १३ ॥ त्रिभिर्विशेषकं
 । तस्मिन् जयेष्टपतपार्थिवनंदनस्य विश्वाधि कौहरि सुतो सज्जंतं विचिंत्य ॥ धर्मं गजं जनि-
 तपौरजनानुरागं मवाच कौरवपतिः पितरं जगाद ॥ १४ ॥ तावक् तावक् कलस्य कथापि पा-
 र्थायेनानुरं जितजनाश्च जयोद्भवाश्च । एतां निवासय निवासय तदूरे श्रीवारणावतपुरे
 ब्रूवतः कुतोपि ॥ १५ ॥ श्रुत्वेति स्तुतुवचनानियुधिष्ठिराय तां वारणावतपुरीमदितप्रसादात्
 । एषा क्षितौ सुरपुरी वसुरैरिवैषा लोकैर्दृतेति कथयन्नय सर्वथांधः ॥ १६ ॥ भावं विदन् भूशमनु-
 ष्य महासहायं । मवातदंगजगणं सहजद्विषंतं ॥ नवानृपः रूपरूपी पतिमीषां सुरव्यानुश्री-

बा.भा.

४२

वारणावतपुरायततः प्रतस्ते॥ ३१॥ पौरान्विसृज्य सकलान् सकलामिरामः शिखाप्रदानविदु
रंविदुरं चनवा॥ कुंतीयुतः सहसहोदरमंडलेन तत्पत्नर्न विदितहर्षपदं प्रपेदे॥ ३२॥ तन्नागसाक्ष्य
मभूदपभूतिजस्मिंस्तद्वारणावतपुरं चतिभूतियाते॥ यन्मुच्यते दिनकरः किल तत्र रात्रिर्यत्रैषदी
व्यतिविभुर्दिवसेहितव॥ ३३॥ कूराशयेन सचिवेन पुरोचनेन प्राक्प्रेषितेन रिपुभिर्द्वेतराष्ट्र
पुत्रैः निर्मापितं जगुर्हृदहं नैकयोग्यं नीतश्चलेन दशमेक्षि पृथग्नूजः॥ ३४॥ तन्मुंजसर्जर
सयावकवंशकाससर्पिः सणाप्रभृतिभिर्द्विगैः प्रकृतं॥ आग्नेयमेतदिति सद्भाविभाव्यगं
धैर्धर्मागभूरिदमभाषजभीममुखीन्॥ ३५॥ शंक्यं सदाहुतवहाच्चविषाच्चदिह्युष्माकम
स्त्यविदितो न च कोपि पंथाः॥ शिखामिमामदितमेविदुरस्तदानीमागच्छतः पथिवचोभिरमूढ
गूढैः॥ ३६॥ शिखयमद्यविदितासदने त्रैनेत्रमार्गं गते हुतवह इविगैव क्लृप्ते॥ मन्यपुरोचनम

राम
४२

मुंचसुयो धनार्थे विश्वासघातिनमिति प्रथितप्रपंचं ॥३३॥ विश्वस्तव ह्यशमिहैव गृहे सुरंगा नि
 मायनाशं तये सज्जतं वसामः ॥ दाहन्तां खलु मृतं इति वंचयिष्यादुर्यो धनं च सचिवं च सुखं च रामः ॥३४॥
 एवं प्रकाशपट्टं पश्यन् वसन्तं मेत्यं कोप्याह गुप्तरवनको विदुर प्रयुक्तः ॥ वर्षा पितानि शिशवः सचि
 वौ च क्लृप्तपक्षे संधत्पतिवतां किंचतुर्दशैवः ॥३५॥ यत्र फाल्गुनाष्टमदिने पुरमेतदेतः स्वामिन्
 भवांस्तदवधारयतां दिनं तत्र ॥ मित्रं स्वमिव रवनकं विदुरः सुरंगां निर्मात्रमातुरतया खलु मां न्य
 युक्तः ॥३६॥ मवेति रात्रि सह सारहसि प्रसन्ने तेन व्यधायि रवनकेन गृहे सुरंगा ॥ तदा हकर्मणि
 शठः संपुरोचनोपि चक्रे मतिं जनु गृहाग्र गृहाधिवासी ॥३७॥ पंचांगजामिशनदानमिषान्निषा
 दीमन्त्राधिवास्पसुमर्तपतिर्निशीथे ॥ भीमेन मंत्रिभवेन च विमोच्य वद्विं कृत्यायुतोऽथ विवरे
 प्राययौ सवंधुः ॥३८॥ धूमैर्मुहूर्तमलिनयनं जगदंतरालं ॥ दुर्योधनस्य विदितैरिव दुर्योधनो मिः सा

गृहं वंशदाहं वंशं चकार मिलितं तज एव लोकं गणनाधिकं वां मुखं मुखं मुजं निधिगपि द्विजात्वा मर्चति धिक् च चिन्तां तव येन दद्युः । दैत्यावता रघुनराष्ट्र मुज प्रियार्थं दिव्यं
 प्रियतमं च चिन्तयता ॥ ४१ ॥ इत्यात्मनः किल कलकमलीकमेव यच्छतं मुहुरितं शोकमतीव लोकं । कात्याह सन्निवशिषीपुथिगच्छतस्तानलोकतावर निरवातु शिवातरं ॥ ४२
 युग्मं । सौभाग्य भाग्यं चितादिगुणैर्न के प्राप्ते प्रियाः सम भवन् मुविष्ठाडनात्ते न ददाह निश्चयवशादिति नागराणां नेत्र मोचितं तमग्निशमायमन्ये ॥ ४३ ॥ हा धर्मकर्म
 परं हानिजवांधके कप्राकारहा कलशयो निकलैक धुर्य ॥ हारूप संभ्रमनिधीकगता भवन्तो लोककार वैरिति निष्पश्य सुखादित्ये ॥ ४४ ॥ दुर्योधनस्य सुहृदेषां युधिष्ठिरादि

बाभा ४३

कंशठेन सचिवेन पुरोचनेन दूरादथो जनुगृहं दहनाददाह ॥ ३९ ॥ दिद्याय यौ सजगदेक सुहृत्
 थाभूः सुष्टोमया धमतमं च पुरोचनोऽपि ॥ इत्यहं हासं मिषयं हृदं नृपौ धः ॥ ४० ॥ मंत्रज्ञं भूपतनुभू वि
 दुरादिवर्जं लोकं खिलेऽपि खलु मिर्मरजातशोके । सर्वं हि देहिक विकन विधीनं मीषामेष स्वयं
 क्षितिध्वोरचयांचकार ॥ ४१ ॥ ते चाग्निदद्य सदनाद्दिदक्षिणस्यां कंती पुताय युरहर्निश वभ्रम
 ताः । गंगां कदाचन विलंघ्य निदाधकाले सायं स्वितागहनसीम्नि वदस्य मूले ॥ ४२ ॥ भीष्मोऽथ
 सारथ्यं स्वाननुसृत्य तूष्णिं स्मार्त्तवंधुरुत्तये क्रुदसीम्नि यातः । पीत्रापयः स्नपनमप्ययमारचय्य धीरः
 पुटीरचितनीरमत्तः समेतः ॥ ४३ ॥ बालप्रवालशयनीय विलासयोग्यान् बंधून् विलोक्य जननीं
 च मुविप्रसुतान् ॥ धिगदुर्विधेर्विलसितानि वलंच धिगे मध्यायनिदं रुदिरुदहकोदरोऽसौ ॥ ४४ ॥
 दृष्ट्वा यतां निहवनेऽनुधितो न्ययुक्तं हंतुं हिडं वपलभुगं मगिनीं हिडं वपंत स्फुरं पुनिः स्ववशता

राम ४३

मापादनेव्यवसितो यमितिकुधार्तः । प्रातः प्रदग्धवपुषोऽपि पुरोचनस्य लोकः । एकपादमपि षट् दृष्ट्वा पादघातेन ॥ ४५ ॥ तां वीक्ष्य पंचतनयं च पुरोनिषादीं च क्रंदमाच्युत वीरविये
 वलोकः । तच्च द्विचारितरजः प्रसरेः सूरगाद्वारं चकार खनकः सलसं नलक्ष्य ॥ ४६ ॥ आसीत्तवेष्टितमगुर्विष्ठाडुपुत्रास्तदापि ताग्निज उमदरकंदरस्ताः । रात्र्यचिरं
 रुपुरुषप्रयुक्ताः श्रुत्वा कथामितिरुद १

निहतो ह रिणो वदंती ॥५३॥ कामार्ति दीन वदना मयतां दिडं वां मातुर्नृपस्य च गिरा मजति स्म भीमगानित्यं त ९

जुषिसंप्रकृष्यन् भीमेन हंतया सह विलस्य च सर्वदिह्युसायं स्ववांधवसमीपमुपाययौ च ॥५३॥
जज्ञे तयोरथ दरो कवनामधेयः स्तुनुर्वेत्नी विपुलशस्त्रभृतां वरेण्यः ॥५४॥ अमीममगमदिपिने
दिडं वा स्मार्यो स्मि कार्यत इतीरितगीः सुतोपि ॥५४॥ आतान्वहन्वपुषिवक्त्रजराभृतो यवंधून्
गुरुक्षितिरुहानि वजंगमो रिः ॥ अघे क्षिता चित परा सरस्तु दिद्यां भीमोजगामतरत् पुरमे
कचक्रां ॥५५॥ विप्रस्य कस्य विदुषा अयमाप्यत स्तुस्ते मैह्यभोजनं भुजो भुज शालिनोपि ॥ अस्मि
नूपुरसरसि वाव कवा भुज्यमान प्रजाति मिजले विधुरत्वभाजि ॥५६॥ वारे द्विजस्य निजवासप
दप्रदस्य कर्तुं विरादुपलृतिं प्रहितो जनन्या ॥ भीमो वकाय वहुमोज्यभरं गृहीत्वा संकेतपर्वताश्रया
वलयां जगाम ॥५७॥ प्रहूय भोजनरुतो बवदैत्यमन्त्रमन्त्रयं स्वयमयं त्रितसौर्य लक्ष्मीः ॥ सारो
पकोपममुमद्भुतसंगरेण भीमोजघान घनजातमिवोरुवातः ॥५८॥ महैव तेन करुणामयितं च

बान्मा.
४४

तासौमित्रो निवेद्य मिदमित्पुनः शिष्यविप्रं। एकत्र न रित्तिरपि त्रसतां शुभेति पंचालदेशमभिवेत्तु
रमीकुमाराः॥५॥। तेषां यतां वनमहीषु पुरो महीयः पुण्येन मूर्त इव धम्मरसो वभूव ह्येपाय नो सु
निपतिर्भवतो यशो शिंदीपायनः शमर संप्रसरं प्रशस्यः॥६॥। अये कलापिन इवामि न वं पयोदं च
क्रामि धा इव दिनाधिपति नवीनां। द्वेपायनं समवलो क्य सुखमुदायः॥ पात्रं वभूवुरथ पांडु नर इपु
त्राः॥६॥। नीली विनी चतनवः सतत भ्रमेणा दर्षय कर्ष परिपूर्ण मदास्तदानीं। व्यसक्रमां बुजयुगे
नतवाह पदा स्तेष ददक तिभृतो तिभृशं निपेतुः॥६॥। दत्वा शिषं निखिलभूत भवद्ग विष्पदिज्ञो
भ्यधादिति मुदा सु निपुंगवस्तान्। यातु तंदु पदराजपुरे कुमारं। साधा व्यधैकपक्षि तां परिणो जमे
व॥६॥। पीवाडु तंदु तमधु छविमस्य वाचं वाचं मस्य वदनां बुजतस्त तेमी। आनंद कंदल पदं
पदाय चैलुर्भगा इवोक्षल यशस्त तिपु ष्पिताय॥६॥। एतान् यतो रज नियाम युगो त्रिमासीति

राम
४४

तिरित्तोर्जुनधृतोत्सुकदृष्टमार्गान् ॥ संगारपुष्पद्वितितवजलेविलासीगंधर्वमंडलपतिः कृपि
 तोरुरोधा ॥ ६५ ॥ इद्रागजघ्नचितपावकमार्गणेनदधारथंविधुरितः सतदाविरोधी ॥ कुंभीन
 सीतिदवलायपृथानृपं चदेन्यान्ननामतदसुच्यतसोर्जुनेन ॥ ६६ ॥ मैत्र्यंचकारसहतेनपृथा
 तनूजसामैददौदहनमंत्रमयंचशस्त्रं ॥ पार्थायसोप्यदितविश्वदृशंचविद्यामेनेयुधेचहयपं
 चशतीममेद्या ॥ ६७ ॥ उकोचकारव्यञ्जितितीर्थपतिंविधायधौम्यपुरोहितममीसुहृदोस्यवा
 चा ॥ वाचस्पतिव्यतिकरप्रहृतापसर्गान्स्वर्गैकसोप्यजगान्भट्टणायपार्थी ॥ ६८ ॥ गत्वा
 पुरेदुपदभूमिधवस्यमात्रांमात्रासमंकिलकलालगृहंविमुच्यतेजग्मुराश्वरमणीपणभृत
 राक्षावेधव्यधुयन्तपसंसदिषोडशेऽङ्गि ॥ ६९ ॥ वीक्ष्यस्वयंवरणमंडपमग्रतोष्यव्याचष्टधर्म
 तनुजोनुजमंडलायास्वर्गैवतारितइवदुपदेनसौयंन्यकुर्वतापुरुषकारवशेनदेवं ॥ ७० ॥

वाभा
४५

तस्यास्तनेषु निजकंडमुवो विवाहयंत्रेषु रत्नम यमंच वचय छलेना आश्चर्यमग्रहदयः स्वयम
त्रवित्रविन्यस्तस्मिन्निरिव पश्यति पावकोपि ॥ ७१ ॥ आका रिता सुचल वंदनमालयैव भू संज्ञया
नृपतिपत्तिषु मंडपोयं कन्या नुरूपमिह भूपमवीक्ष्य कंचिदुच्चैः समाक्षयति केतुकरैः सुरेंद्रा
न ॥ ७२ ॥ सूर्यात्मजामिलितजङ्गमुता सहस्रभांज्या सहर्षतरसप्तमहर्षिष्टु ॥ वेधंति धूपधृत
धूमधरा मिरा मिरुद्धा सिता नभसि वातहताः पताकाः ॥ ७३ ॥ आसन्नदशितनरेंद्रमुजानने
दुष्टो ज्मगरस्पन्तपसं मदसागरस्यावेलातरंगरवराशिरिवांतरिक्षज्ज्वलं मरिः करिगर्जति
तर्पनादः ॥ ७४ ॥ अस्मत्पतेः सितरुचेरपि चारुरूपमाह विदोऽपदराजमुतासुरेवंदुः इत्येषु
ष्यगृहपुष्पमिषेणातारास्तद्वीक्ष्य जग्मुरलिमिर्मलिनाननवं ॥ ७५ ॥ इत्युन्मुदः कृतगिरोक्षत
विप्रवेपा स्ते शि श्रियुर्द्विज समाजविराजितं यं ॥ मंचः सपंचभिरमीभिररातिजातिदर्यद्विपप्रल

राम
४५

ये पंचमुखैश्चकासे ॥ ७६ ॥ दास्यन् पृथ्यात्तनुमवेदुपदः कुमारी ज्ञातुं चंतं धनुरचीकरदत्तुदारं वैहा
 यसीरव्यक्तयंत्रगतंचलद्वंपुत्री विवाहपणामंत्रकृतीति जाना ॥ ७७ ॥ आविभती ऊसुमका सुकका
 मुका भंपाणौ स्वयंवरणामात्यमथो कुमारी । मंगार सागरतरंगकरदंतु विंदूपमभ्रमररा ।
 शिरवापरंगं ॥ ७८ ॥ मुक्तावली मयकिरीटमरीचिवारगुह्यानुकारविमलातपवोरणा श्रीः । लीला
 विलासचूलनिर्मलकर्णिकाग्रजाग्रद्भिमानिभवलाचलचामरोर्मिः ॥ ७९ ॥ पाणिद्वयीक
 लितनिर्मलमुग्धपुष्पमालारुतिप्रतिरुतिप्रतिमद्वहारा । अग्रेसरस्मरधनुर्गुणनादमंजुसि
 जानकं कणाकलापकनूपुराणि ॥ ८० ॥ त्रिभिर्विशेषकं ॥ क्षीरांबुराशि विहरद्वहरो निभासु
 संभ्रांतभूमिविमुहददृगंतभासुं लक्ष्मीरिव स्वयमज्रासतराजपुत्री कस्मैचन प्रगुणितापु
 रुषोत्तमाय ॥ ८१ ॥ भूमीभूतः श्रितमुदामिदिरैक्षणायाह गीक्षाणादपितदा मदमत्तचित्राः ।

वा.भा.
४६

स्मरस्मरस्मरस्मयविकारविसंखुलानिचक्रुश्चिरायविविधानिविचेष्टितानि॥२२॥ लीलापरः
कररुहाग्रपरंपराभिः केशानमाज्जयदंनंगरुतानिषंगः॥भारंनमेसृजसितन्विशिरःस्थितापि
संज्ञामिमां विरचयन्निवकोपिभूयः॥२३॥ कश्चिद्व्यलोकतविलासविसंखुलात्मास्वपाणिंकंक
णामणौवदनारिविदां॥इष्टंललारफलकेध्रुवमेतदीयलाभाक्षराणिविधिनाविनिवेशितानि॥२४॥
एतामनंगनृपजंगमराजधानीदृष्ट्वाविलासनलिनेनयनंन्ययुक्तदेवीसरोजवसतिर्लसतीतिरू
पानोवेतिवीक्षितुमिवातिरसेनकश्चित्॥२५॥ सद्यस्तदीयकचदर्शनजातभावसंभाव्यमानमृदु
पाणिजविभ्रमाभिःकोपेकपाणिपरिमीलितपत्रपंक्तिःयस्पर्शनीररुहमन्यकरांगुलीभिः॥२६॥
संमार्जयन्कमुकलेशनिवेशभांजिकश्चिरात्तायलसनैर्दर्शनांतराणि॥दास्यंतवैवतरलाक्षिवहा
मिसोहमिच्छंमुखेकिलटणकलयोचकार॥२७॥ शुभप्रभोर्मिपुनरुक्तविलोलहारंनेत्रंददौह

राम
४६

२७/११/२५१२

सायं द्वादिभो कितुमिवेह कृतपवेशं ॥ ८८ ॥ तस्यामनादरमनाइव कश्चिदग्रे नीचा सन्नस्थितममापतयद्वयस्य ९

वैद

दिपरः स्मरभावभिन्नः । व्यक्त्यावधूतमनवलोक्य पुरोतिदूरेति नैव नम्रितशिराः सरराजकामंसीम
प्रविष्टद्वकामधराधिपस्य ॥ ८९ ॥ कोप्युद्विलेखमूद्वामकरांगुलीमिर्भावाद्भुतो विततदक्षि
पापाणि मध्यं । सत्पुसुकं नृपसुजाकुचकुंभयुग्मस्य शोभने स्थिरयमाणा इवात्तधैर्यः ॥ ९० ॥ एका
विलोचनयुगेन हृदा चतन्वी सर्वैरपि क्षितिधरैर्विधृता स्मरार्तैः । एषा पुनर्नुरलोकतद्देगयुगे
नचित्तेन दायुगमविंतयदर्जनस्य ॥ ९१ ॥ अम्यर्चचापमथवाचमुवाच धृष्टकृन्तः करंबुजमुदं स्यमु
दासदोमृतः । यः कश्चन स्मरयति रुपदात्मजायै राधां स विध्यनुधनुर्हर्यधुर्यः ॥ ९२ ॥ इत्युक्तिमाजि
पृषताचयमौलिरत्रेयन्नंन कैक्षितिमुजोविदधुर्मुजालाः । तत्राधिरोपणविधावपिकोपिकितुदप्यी
धनुर्निविडितानि कषोनजातः ॥ ९३ ॥ केचिद्धनुः प्रगुणनेप्यभवन् विलक्ष्यान प्रागूयशः क्षयमि
या किल केप्युदस्तुः ॥ मंचाच्चालतदनुदिजवेषधारीभीमानुजोगजगतिः सममग्रजेन ॥ ९४ ॥

वा.भा
४७

मूर्त्यालिषाचसंमनेनचलीलयाचराजन्यकस्यहृदिदत्तपदौतदानीं। एतौसमीरसुरराजसुजाविति
श्रीचित्तेशुभीष्मगुरुमिर्विनिमम्पमानौ॥१५॥ किंभूचरौतरणिशीतरुचीकिमन्यौरामाच्युतौ
किमुगाणोशगुडाविहेतौ। एतौपुनःकिमुदितौरघुराजपुत्रावित्पाकुलैर्नृपकुलैःसहसैव दृष्टौ
॥१६॥ आशिष्यतामप्यभुजाविवविक्रमस्यमूर्तौसभाग्यभुवमेकधनुर्भुवंतौ। नवाकृतेध
नुषिसज्जगुणोर्जुनेनभीमोमदादिदमुचाचमुवामधीशान्॥१७॥ त्रिभिर्विशेषकं॥ रेभूभुजा
यदिभुजोद्भसितेनकिंचित्तत्किंस्पृहाजनिमुतांप्रतिपार्षतस्य। जज्ञेस्पृहायकथमागतमागत
वाप्राणाधिकेधनुषितत्कथमाग्रहोभूत्॥१८॥ आरंभमेनमयथावलमाकलय्यसुषान्नको
पिनिषिषेधमिषेणामंत्री। चापाधिरोपणविधावपिनिःफलानांवक्षोपिनस्फुरितमव्यंभुजामृ
तांवः॥१९॥ कांतापणोत्रगुरुभीष्महृदित्रपैवकृत्स्नसुषोडशसहस्रवधूवशात्मा। रेकोरवा

राम
४७

धृतमुजामदगौरवाणां किं वो मनः शमगुरुर्द्विजुरेतदेव ॥ १६॥ रेकर्णाकुंडलितमद्यन किंचया
 पिचापंष्टयुप्रथितदोर्युगपाशभाजा ॥ किंदुर्यशः कुवलयो नतवं सश्रद्धावभूव सुवनवधिशाल्व
 तेन ॥ १७॥ विप्रोप्ययं दुतमहीनमहीन कीर्तिलुंटा कशक्तिरपसाद्गुरुप्रसादः वेध्यं प्रपातय
 तिपश्यतेनरेन्द्राः कीर्तिस्मरन्मनसि गौररुचं न कृष्णा ॥ १८॥ इत्युष्टशबूजयशालि नितस्य
 वाकेन ध्यायमेकमिव चेतसि चिंतम् ॥ स्रवद्भिजेषु निखिलेष्वपि तेषु सद्यो मौनावलं विवि
 नमहृदनां बुजेषु ॥ १९॥ उग्रस्वधैर्यगजगार्जिनदं कुमारी चेतोमयूरनवन्द्यतपयोदनादं ॥ राजन्य
 गर्वगिरिवत्तरचंचकारं कारमिंद्रतनुजो यधनुर्गुणस्य ॥ २०॥ युगं ॥ रागास्पद उपदरा
 जसुताल्लोकपीयूषकंदलितसांद्रमुजावलेनापार्थनिपार्थतवमकृतविक्रमेण वेध्यं न्य
 पाति भुवि मार्गालीलयेव ॥ २१॥ उत्तालतालतरलेषु तदा जनेषु वेदुं दुमिधनिपरेषु च द

वा.भा.

४८

वतेषु। रुस्माननेषु च नृपेषु पितृगिराय कृष्णार्जुनस्य वरमात्यमयुक्तवंठे॥ ६॥ अस्मान् वि
उवयदसौ वडुमात्रकायपुत्रीददाविति तदा उपदाय दूनाः। तत्र स्वयं वरसभासु विभूमुजंगाः
लोभास्यदं सपदिशस्व भूतोभ्यधावन॥ ७॥ भीमार्जुनौ तदिह सन्निहितौ हिताय तेनाश्रि
तौ हरिहाराविवदुर्निरीदौ। उत्पाद्य पादपमुदारमदाति भीमो भीमोथ पार्थिव च मूरुदत्तमू
लत्राः॥ ८॥ हारानपि स्वकुसुमप्रतिमानस्वकीयशाखासमानपि मुजानसमंजसे स्मिन्॥
मौलीनपि स्वफलजातसमाश्रपाणां विच्छेदभीमकलितः सतरुः कुधैव॥ ९॥ उर्ध्वीरुहस्य
कुसुमानियशांसिराज्ञांतस्य हृदनि पुनराभरणानितेषां। भीमाहव्यतिकरे जगलुः सहै
व किंच स्वयं निपतितो न सते तु पेनुः॥ १०॥ वेगादमूर्ध्वपसमूहचमूर्विमूल्यभीमो जिगाय स
मरघसरेणाशल्पं। चापंतदेवयुधिदेवपतेः सुतोयमासाद्य कर्णमपवर्णमथ व्यधत्॥ ११॥

राम

४८

नायं न यो मु ज्ञ भूतः॥ मैतितेनिका मंदा मोदरेण युधितत्व विदानीषि द्वाः॥ जग्मुर्नृपानि जप
 दान्यथ ते पिपांडु पुत्राः कुलाल कुलसीम्निसमं क्रमार्था॥ १२॥ तानागतानथ जगाद पृथा
 यमिक्षा मो ज्यैव पंचमिर भेद परैर्मिलि चामा भूद सत्पवचना जननी तिते पिपंचापितत्परि
 णाय समयं वितेनुः॥ १३॥ आलोक्य भूपतनयामथ किं मयोक्त मित्या कुलां स्वजननीं प्रति
 बोध्य धीराः स्नेहादुपेत्य हरि सीरियुगे प्रयाते भिक्षार्थिनः पुरिगताश्च समागताश्च॥ १४॥
 मातुः पुरस्तदनुधमं सुता चिताया भिक्षां तदा निज निजाममुचनूदिनांते। दृष्ट्वा पदोदुप
 द भूपसुतान तापमंतस्तदाप किमुवचि मनः सतीनां॥ १५॥ कृत्वा वलिं द्विज जनाय विती
 र्य भिक्षां दवाचया च ककुलाय ततः कुलीनाः कुंती गिरा दुपद सूरदिता न्नमर्द्धं मीमाय शेष
 मकरोन्मुदिता पदं शं॥ १६॥ सुप्तास्ततो निशि भयादि शिदक्षिणा स्यां कृत्वा शिरां सिक्क शक्

बा.भा.
४०

१२
ल्यिततल्यभाजः। तेषां स्विता शिरसि भोजसुता पदं जेह्वा चक्र स समरायुध सौर्यवाचां ॥ १७ ॥
तेषां नृपो जितवचां सि निशम्य धृष्टकृन्ः ऊलात्तगह सीमनि ऊड्य गुप्तः प्रातर्न्यवेदयति दुपदाय स
र्वं सर्वं महापति सुताः किल केचिदेते ॥ १८ ॥ क्षत्राणि तानथ पुरोहित योजनेन निश्चित्य पांडु नृप न
द्वन विभ्रमेण। आनीय सद्गुणैरथ भोजयित्वा पृष्टाय यातथा सुवाच युधिष्ठिरो स्मै ॥ १९ ॥ चं
डांश्च क्षत्रदुक्षलौक्षलमह सोमाय सोमयित्वा कीडकीर्तिभराय वासवमुवेदेयामुदेयं सुता। एवं
जल्यति पार्षते निजगदे धर्मात्मना सौप्रिया पंचानामपि नो भविष्यति मनः श्रीरिंदियाणा मिवा ॥
॥ २० ॥ पंचानामपि किमिव प्रिया भवित्री मत्युचीव दति च धर्मस्तुः किमिच्छं। संदेहां बुधिविधुरात्म
हृत्तिरिच्छं वीरोऽपि दुपदं नृपस्तदापमौ ह्यं ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिरिशिष्यपं० श्रीमदमरेंद्रवि
रचिते वाल्मीकिभारतमहाकाव्ये वीरांके आदिपर्वणि द्रौपदी स्वयं वरो नाम पंचमः सर्गः ॥ ग्रंथाग्रं ॥ २३२ ॥ टं ॥

राम
४०

अंतर्दुतानाममलेन धाम्ना वहिर्महाभारतजैर्यशोभिः। तमस्त्विषां येन तनुवगेव पदं ददे रुष्ममुनि
 मुदसौ ॥ १॥ अथ द्वितीयां पदं तदा किं कर्तव्यतामूढचित्तं। उपेत्य रुद्रप्राणतिजगाद व्यासोरहः स
 वरहस्यवेदी ॥ २॥ पुरापुरारैव रदेतपोमिदं भाग्यभागे गत्वापि मुने इकन्या। पतिं प्रयच्छेति ज
 गाद पंचवारं वरात्ताम वितीर्णरोषा ॥ ३॥ भवांतरे पंच भवंतु वीराः परस्परप्रीतिपरावरास्तो
 तदा प्रदायेति वरं वरांग्यास्तस्यास्ति रोधत्तपुरा विरोधी ॥ ४॥ धवामविष्णुंति भवांतरे मेघ्यात्वे
 तिरेमेतपसेवसेयं ॥ आसुः क्षये पुण्यचयेन नाकश्रीरित्युपांते समभूद्वस्य ॥ ५॥ इतश्च
 यज्ञं पचयांचकार प्राग्नेमिषारण्यगतः रुतंतः। अग्निव्रतिप्राप्त रूपे तदस्मिन्मर्त्यैरमर्त्यैरि
 वभूरभूषि ॥ ६॥ बुडिष्यति द्वाद्भुतमर्त्यभारामर्त्येष्वपि नो विशेषः। सुराः पुरस्कृत्य हरिं विर
 चौखेदादुपालंभमिति प्रतेनुः ॥ ७॥ अथावदप्यद्भमवो यदायं कर्त्तामखांतस्त्रपनं रुतंतः।

वा.भा.
५०

तदानीपातः क्रमतः प्रजानां पूष्णीयुषां पक्वफलावलीबा^न॥८॥ निशम्य सम्यगुवचनं विरेचैरेवं प्र
मोदेन गतः सुरेंद्रः सुरापगायां विलसन्नपश्यदद्वेचताम्यद्य तिहेमपद्यं ॥९॥ इदं कृतो जातमि
ति प्रमोदादात्रिमंतः सलिलं विवेशाततो प्रतस्तां रुदतीं ददर्श स्वर्गाश्रितं भर्गकृतचलेन ॥१०॥
तदश्रुमिर्गागजले गलद्भिस्त्रुणं सुवर्णं वुरुही भवद्भिः ॥ चमच्छतस्तावदिति ह मन्त्रास्मैरेतदा
स्पंदपुरो विशेषान् ॥११॥ वरारुकिं रोदिषिका सिनाक भर्तृतिष्ठेष्टारुदती च चाला जगाम तत्ता
मनुवासवोऽपि प्रत्यूष संध्यामिव शीतमानुः ॥१२॥ हरिर्गिरींद्रं हरिणी दृशेति नीमो युवानं कि
ल वीह्य कंचित् ॥ स्त्रिरासने स्वप्रतिपत्तिमूढं त्रिधा समं सारिरं संचुकोप ॥१३॥ अनेन यूना क
पितो हरेण दृष्टा हतो दृष्टिं विषमो गिनेव ॥ हिमाद्रिमुलौ हरिराससाद संभीततो नूतनशृ
ग भंगि ॥१४॥ समं सतरे वासनस्य विश्वनाथस्य वाग्निस्त्रिदिव श्रियाथ ॥ करेण संस्पृष्टवपुः

राम
५०

पपातशीर्षासनस्तंभइवद्युमन्त्रा॥१५॥ अथावदद्विष्यगुरुः सुरेंद्रमंडिरिदंकंदरमा विशाचं।भवन्ति
 भैरवगतैश्चतुर्भिः पंचेन्द्रिगोवागिरिरेषभात्र॥१६॥ गतो गुहायामथतैश्चतुर्भिः साकं सपाकस्परिपुः
 सपीडः उपेत्य पादप्रणतः पुरारेः किंकिं करोमीति जगाद दीनः॥१७॥ अथाह नाथः प्रथिताचिरा
 य हत्पममव्रह्मशिरः छिदोच्छा॥ निवर्त्ततेऽष्टादश संमितानामक्षौक्षीणीनां रुधिराणि पीत्वा॥१८॥
 अतो यतंतं निभृतं भवंतो मध्यग्रहत्याशमना यशक्राः। कृतावतारै रवनी भवद्गिराभात्र पंचान
 नकामिनीव॥१९॥ असौरणारं भवि ज्ञं मिता र्थं सार्थं नृपाणां प्रगुणी करोतु॥ कृतावतारा भुवि
 नाकलक्ष्मीर्युष्मा सुपंचस्वपिवक्ष्यमैका॥२०॥ इहावतारं विरचय्य देव्यां साव्रह्महत्पा मम कापिकृ
 त्पा। मुजाभृता मश्रमधूनि पीवा रघामदा न्मोक्ष्यति मां क्षणो न॥२१॥ तथेति निश्चित्य कृतप्रति
 जैरिंद्रैश्चतुर्भिर्जगदे विभुक्तैः॥ नरा न्न कार्ये ननु धर्मवातना सत्यतो जन्म विधीयतां नः॥२२॥ उवा

बा.भा.

५३

५१

चवाचं सच पंचमैरोना हं करिष्ये वसुधावतारं। पुमान्ममं शशमवोस्तुमूमौ मूरिप्रभावैर्विपुका
र्यहेतुः॥१३॥ अथेतिहत्याशमकेसमाप्तप्रायेस्व कार्ये समदप्रमोदः। जगादनाथोजगतामितिदि
मस्त्वेवविश्वजयिनश्चयूयं॥१४॥ किंवैतवैवश्चतवासवस्यनरः सुतवं वदरीवनर्षिः। साहाज्यं होतोः
सुहृदस्यमूमौ नारायणोऽप्यस्तु कृतावतारः॥१५॥ सविश्वभुगुणामकिलांतरस्य स्वायं भुवस्य त्रिद
शाधिनाथः। युधिष्ठिरांगेन कृतावतारे धर्मगजन्मा भुवनप्रियो भूतः॥१६॥ पतिः सुराणां मृतधा
मनामाचारो विषस्य स्वयं मंतरस्य। वभूव भीमांगकृतावतारो वातांगजो सौगजसैन्यजेता॥१७
पुनस्तनूजो जनिवर्त्तमानवैव स्वजाह्वांतरसंभवस्य। सुरेशिर्बुद्धैरध्वधारीति जस्विनास्तः स्व
यमर्जुनोमौ॥१८॥ सुरेश्वरावौत्तमृतामसारव्यख्यातां तस्फारतरप्रभावौ। अतिश्रुतौ शान्ति
शिबीचयौ तौ नासत्यपुत्रौ यमलावभूतां॥१९॥ इत्यस्त्वया द्रोणावधाय साधूयाजोपयाजावन्तु

राम

५१

कृत्यवर्ष। प्रकारियज्ञः सुरसिंधुर्त्तरिपुत्रार्थिना ध्यातामराभवेन॥३०॥ अथोपयाजे कुरु कर्मनिष्ठे
 याज्ञे पुनर्धातिमखाधिदेव। रूपी धृतास्त्रः कववीच हृष्टद्युम्नोऽग्निर्कुण्डे जनिपावकांशः॥३१॥ तदा
 ऊमारीतवसैवनाकश्रीर्वेदिमध्यादिहवेदिमध्या॥ अभूदियं भूपययापुरारिः प्राकृप्रीणितः पंच
 वरीचलश्चा॥३२॥ अमीच वीरास्तवचांगजेयमीदृक्चरित्राय चिरंचरंतु। मुनि निवेद्येति सपाष
 तोये प्रत्यक्षयामास च दिव्यदृष्ट्या॥३३॥ अमीच वीरास्तवचांगजेयमीदृक्चरित्राय चिरंचरंतु
 । मुनि इदं गदिवाथ गतेयतीरे प्रौढप्रमोदं दुपदेन राज्ञा॥ विवाहिताः पांडुसुताः स्वपुत्रीकन्यां मु
 दुः पंचदिनक्रमेण॥३४॥ जयंति कुंती तनयानयाद्या चार्त्तत्पनात्तीथवभूवभूमौ॥ स्वयंवराया
 तनूपाश्च जग्मुः स्वस्वपुरं पांडवकांडमीत्या॥३५॥ सुयोधनेनाथहृदे न हंतुं कुंती सुतान दुर्ल
 लितेन पृष्टः। अलोचनो भूमिपतिश्चकार शोणेन भीष्मेणासमं समंत्रं॥३६॥ धुनीतनूजो निजगा

बा.भा.०
५२

ततर्जि३

दकेनशक्याविजेतुंमुविपांडुपुत्राःमरीभवद्यादवपार्षतेषुमीमार्जुनोयेषुराप्रवीरो॥३७॥त
तःपतंगप्रतिमप्रतापानाकार्यकंतीतनयान्मुजालान्स्वयंरयादहंसितातदाउंराज्याईमुन्मा
र्जयदुर्यशोऽग्निं॥३८॥मतेमतेर्वासगृह्णाभाग्वाजेनतस्मिन्नथभीष्ममंत्रेन्ययुंक्तराजाविदुरंत
दानीयुधिष्ठिराकाराणकारणोन॥३९॥रथैरथैषडुपदस्यपुर्याधुर्यागुणानांविदुरःध्यातः॥
समेतकृष्णान्पुरमा निनायपांडोःसुतान्पार्षतसैन्यधन्यान्॥४०॥कृतप्रणामायगुरुकर्मेषु
धर्मगजायाथसवांधवाय।कुलेविरोधःपुनरस्तुमेतितत्रवाडवप्रस्थमदात्तदांधः॥४१॥सखा
डवप्रस्थमयोष्ठयायाःसूनुययोगर्जितारिः।तत्रवधादिंदुपुराभसिंदप्रस्थाभिधानंनगरंनरेशः
॥४२॥इदंमनःकल्पितत्वापूर्णवांछामरैरथमरैरलभ्यं॥पुरंप्रपन्नायपुरंदरोपितस्मैन्प्राय
स्पृहयांवभूव॥४३॥निवेश्यवैश्वानरउत्पमासस्तान्पांडवानत्रगतेमुरारौ।समासुवंध्राययु
वा

राम
५२

क्षिप्रिरस्य श्रीनारदः स्फुरदयामयात्मा ॥४४॥ अथास्यवाचामहितस्य चक्रुः पंचापि वीराः सम
 यंकितेति । उपैति कृष्णानुषियो द्वितीयः सस्यासमाद्वादशतीर्थसेवी ॥४५॥ इति प्रतिज्ञाय कृत
 प्राणामाः कामप्रचारे व्रतिनिप्रयाते । समुद्रराज्याः समयेन तेन ते शैपदीभोगभूते बभूवुः ॥४६॥
 अथैकदा कश्चन चौरश्चक्रे ज्ञेचक्रवालेषु हतेषु विप्रः । पृथा भुवो धावत धावतेति क्रंदन्मुहुरात्
 रमाससाद ॥४७॥ प्रियायुतद्वमापतिरुद्धसौधगुप्तेतदा स्वेविभूरेचविप्रस्मरन्मनोजः समयं कि
 रीदीकिं किं करोमीति मुहुर्मुहोह ॥४८॥ रागौ द्विजार्थं सुकृतं विशेषात्तद्वादशाब्दे च वने मुनिवान्
 । तदार्जुनो दुर्जनमौलिशूलंध्यावेति चापंगृहजश्च कर्ष ॥४९॥ विजित्य चौरानथ सव्यसाची विप्रा
 यदत्वा सुरभीरमीरुः । तदानीं पित्रोपेण धीरोरण्यययौ विप्रगणो न साकं ॥५०॥ द्विजैर्द्विरैरि
 वपीयमानदानः सनागेंद्र इवेंद्रस्त्वनुः । भ्रमन्तराण्येषु जगाम गंगाद्वारेथ भास्वहवतापमितौ ॥५१॥

बा.भा.
५३

५३

इहाग्निहोत्राणि तथा कथं विचक्रुर्द्विजाः पांडुसुतानुयागाः यथा त्रिमार्गं तनुते तरंगैरद्यापि
तप्तेव विवर्तनानि ॥५२॥ अथाग्निरुत्पामिषवायंगंगागर्भप्रविष्टं रमसादुलूपी जहार कौरव्य
भुगं जं पुत्री कौरव्यमेनं मदनामितामा ॥५३॥ तथा यनीतः फणिपत्तनां तस्तत्राग्निमालोक्य समी
हितं सः कुरुती चकाराखिलमग्नि कार्यं श्रियः स्मृशं कुरुन कार्यं सिद्धिः ॥५४॥ अतीवरक्तां भज
त कुरुशं गीन ब्रह्मचर्यं व्रतभंगमाहुः ॥ विना तदा लिंगन संगमे न यस्मिन् दसून् धर्तुमसौ न शक्त्या
॥५५॥ चिरं विचिंत्येति कुरुती निकामं कामा त्रिलोला दित कातराक्षी ॥ दयामयो दीन गिरं किरीटी
कौरव्यकन्यामभजद्भुजं गी ॥५६॥ युग्मं निशोषित स्तामयमात्रगर्भमापृच्छयातिस्मपुन
र्निवेशं ॥ निवेद्य सद्यः श्रितं द्विजेभ्यः प्रालेयशैलोपतटं प्रपेदे ॥५७॥ ततो गतोग रूपवदाहृशि
ष्टशैले मिषितो भृगु उंगतीर्थं ॥ विलोक्य तीर्थं सहिरण्यकिंदोस्तं पर्वतश्च मपि प्रपेदे ॥५८॥

राम

५३

वज्रध्वपाग्निसि शिसप्र पेदेनंदीनदीनैमिषकाननंततमतरानिनंदापरनंदयोस्तांश्रीको
 शिकीतेवगयात्रिमार्गै॥५॥ससागरंवीक्ष्यकृतीकलिंगदेशान्महेंद्रंमहामहामहीध्व
 तरेनसिंधोर्मणिपूरमाप्यतीर्थानिपार्थानिखिलान्पुपास्त॥६॥ततोत्रेष्टमणिपू
 रमर्तुश्चित्रांगदांचित्रनृपस्यपुत्री॥रूपेतिस्वैरविहारशीलांतांप्रत्यभूनांडुसुतःसका
 मः॥६॥प्रभंकगद्वेनममात्रयेप्रागपुत्रिणौधीपतिनातपोमिः॥आराधितोदत्तवरंहरो
 सैवंशेतवैकैकमपत्यमस्तु॥६॥मायावदासंस्तनुजाममेयंसुताभवदंशकरीउपा
 र्थीजातस्ततोस्पातनयस्तवास्तुमद्रूपतामागिहसंविदेति॥६॥पित्रार्थितेनाथवित्ती
 र्णायास्त्वात्रयसमंतत्रनरस्त्रिवर्षी॥ततोभवद्भुरितिप्रतीतःसूनुद्विषद्रूपभुजंगवभुः
 ॥६॥त्रिमिर्विशेषकं॥सदक्षिणांभोनिधित्तीरतीर्थसार्थायपार्यस्तदितश्चवात्स।

बाल.भ.

५३

५५

महर्षिभिस्तत्र निवारितोपि सौमदतीर्थं सवनं सचक्रे ॥ ६५ ॥ पदग्रहव्ययमिहोयमग्रेजया
हसग्राहमुदग्रवाहुः ॥ विपक्षपक्षयदक्षिणास्तं चिक्षेप साक्षेपमथांतरिक्षे ॥ ६६ ॥ व्यलो
कयद्ग्राहपदेतदेष्टनमोतरादेशमिवोत्पलाक्षी ॥ उवाच सावाचमिति प्रतीतां पार्थ प्रति
प्रीतिसुधोर्मिधौतां ॥ ६७ ॥ प्रह्वीरपंचाक्षरसः प्रसिद्धाः सिद्धातिगोष्ठीषु वयं वस्याः ॥ इहा
स्मिधर्माय च सौरभेयी सामीरिका बुधुदिकालतां च ॥ ६८ ॥ द्विजेन केनापि तपः स्थिते
न शक्ता वयं विभ्रविधानमिश्राः ॥ अभू संधीमन्निह पंचतीर्थं पंचापि यादां स्पतिनिष्ठुरा
णि ॥ ६९ ॥ यदन्नरः क्षेप्यतिरवे समर्थः कश्चित्तदावः खलु शापमुक्तिः ॥ अनुग्रहोस्माक
मभूत्तदायमित्यस्मिमुक्ता ज्ञेन मोचयान्याः ॥ ७० ॥ इदं निशम्यापि परेषु पार्थ स्तीर्थेषु
तामोचयति स्म शापात् ॥ तदादि संप्रत्यपि पंचनारी तीर्थान्यमूनीति ययुः प्रसिद्धिः ॥ ७१ ॥

राम
५३४

नि१

अथार्जुनस्तीर्थशतानि पश्यन् गोकर्णमुख्यादिशि प्रतीच्यां । दृष्टुं प्रभावप्रसरं प्रभासद्वै
त्रं ययौ ह्यत्रियसार्धमौमः ॥ ७२ ॥ रोमांचितो मारकतप्रभामिर्यः पद्मरागैरचितानुरागः । तरं
गिणीसंगारसो वभारस्त्रेदोदविंदुनिवमौक्तिकानि ॥ ७३ ॥ सुधांस्पुत्रीपतिरौषधीनामस्यां
गभूरुषपदं मणीनां । उदेत्यतो मे वमं योर्यमेति यस्मिन्नसर्प्य तपिकालसर्प्यः ॥ ७४ ॥ कु
र्वन् नृपो नक्तमिति श्रुतं यः क्षयक्षपायी सुवनानि सुक्ता । विष्णुहृदि न्यस्य महेशभालहृदय
भृङ्गागरां करोति ॥ ७५ ॥ पितृद्विषं कुंभमवंति भाव्ययज्ञं भवाः कुंभधिये वसुक्ताः । पदं ददत्वा
दत्तहाररूपा भूपालकां तां कुचमंडलेषु ॥ ७६ ॥ कृष्णस्य कुक्षौ स्थितमस्त्रिनेति हसनं जने की
स्फुरकेन भाषिः । यो वक्तिः कृष्णं निजकुक्षिभाजं स्वभावश्च होदककृष्णभानिः ॥ ७७ ॥ प्रस्तावत्वा
ग्रच्युतभग्नमग्रचंडं श्रुत्वा निजमीषु यस्मिन् । वीचीचयो ब्रह्मलनस्फुलिंगावलिहृत्वेनाधिकस

बालभा. ब्रह्मन्ति ॥ ७ ॥ पात्रह्माड मादौ सृजति स्वयं यस्तत्क्रितो मितः पाति पयोद दंदैः वीचीचयैः संहर्तु
 ५४ दमंते त्रिशं मुहसीमणिदंतदीप्ता ॥ ७ ॥ कल्पदुर्विंतामणिकामगव्याय स्पैकदानं हृदियस्य
 ५५ विष्णुः ररत्नशक्रादपि भूभृतो यः तं वीक्ष्य वा हिंसुमुदे त्रपार्थः ॥ ८० ॥ अष्टमिः कलकं ॥ अथैत
 मायातमिहावगम्य स्फारस्मयं हारवती हितिशः ॥ समं समग्रैरपियादवं डैरभ्याययौ रवतका
 डिमी म्नि ॥ ८१ ॥ यथोचितं चक्रुरथ क्रमेण पार्थाय सर्वं पियदु प्रवीराः ॥ नदी प्रवाहै रिव तै रथाय
 शाखी वनि न्ये स्वपुरी प्रवाह्य ॥ ८२ ॥ महोऽसवै रवतकोपकंठययुः कदाचिद्यदवः प्रमत्ताः ॥ अ
 थात्र भद्रावयवासुभाद्राविष्टोः स्वसाजिष्णुमनश्च कर्ष ॥ ८३ ॥ स्वयं वरे वाहरणो हठाहावीरस्य
 माहात्मा महो विवाहः ॥ इयं स्वयं वष्टाया न्नवावां ततस्त्वमेतां हठतो हरेति ॥ ८४ ॥ विष्णुर्म
 नस्तस्य विद न्यदूनां इव प्रियं च जगाद जिष्णुः ॥ अथेति विज्ञापयु धिष्ठिराय पार्थः सुभ

राम
 ५५

शहराणोद्यतो भूत् ॥ ८५ ॥ युग्मं ॥ अथैकदारैवतकप्रयातांमवासुभद्रांतनयः पृथायाः ॥ अनु
 प्रयातो मृगया मिषाणि जिवांगरहानुकिलतामहापीता ॥ ८६ ॥ कृत्स्नः कुधार्त्तेषु कलादिकेषु स
 वीरजयोयमिति प्रजल्पनूनरैः प्रसाद्यांगमितेन शक्रमुवासुभद्रामुदवीवहतां ॥ ८७ ॥ प्रेरयद्
 नामथपुष्करेषु निवात्य कालंतमशेषमेषः ॥ अथाययौ कृत्स्नयुजस्तं मिंद्रप्रखं सुभद्रासहितः
 किरीटी ॥ ८८ ॥ विशनूपुरांतः स्वविरांगना मिश्रैलांचलोर्चलनतत्परामिः ॥ बभौतदाधश्मवा
 रि विंदुबेदप्रवीणा मिरिवैषधीरः ॥ ८९ ॥ अथायथौ चित्पमयं महोजाश्चकेचतुर्णामपि वांध
 वानां ॥ नवाष्टथां पार्षतनंदिनीं तांतवास्मिदासीत्पवदस्सुभद्रा ॥ ९० ॥ शुभं सुभद्राथ सुतं सु
 प्रावधन्यां मिमन्युंदलितारिमन्युं ॥ जवेनयस्मिन्नपितृमातुलीयं सामर्थ्यमेकत्र समाजगा
 म ॥ ९१ ॥ कलाकलापंसकलं किरीटी संयोजयामास निजे सुते स्मिन् ॥ हरिश्चवात्याद

बा.भा.

५५

५५

पिमागिनेयेमुष्मिचुभाभ्यामितिसहस्रोमूत्राः॥१॥शक्रमेणापंचालसुजाचपंचपंचप्रियेभ्यः
स्तनयानस्तुताकलावधूकेलिगृहाणि वर्षवर्षांतरेणाग्निसमानभासः॥२॥अवंध्यधा
माप्रतिबंधनामासोमाभकीर्तिःश्रुतमेनसंज्ञः॥३॥राणोग्रकर्माश्रुतकर्मनामधेयःशतानी
कइतिश्रुतश्च॥४॥हतारिसेनःश्रुतमेनसंज्ञःकुंतीसुजानामिति तेतनूजाः॥५॥अदादमीषा
मपिमवसाचीसर्वाःकलाधौम्यरुतक्रियाणां॥६॥विशेषकं।वितन्वताप्राप्तसुरवतांक्रि
मारवीरव्रजेनप्रतिभासमानः॥नमस्यतांपंचमुखःसपांडुनरेंद्रवंशो न हि स्पजातः॥७॥
गोवामनस्यद्विजिशासनस्यशैव्यस्यपुत्रीतपसःसुतेन।स्वयंवरेप्राप्यतदेविकारव्याजा
तोस्ययौधेयसुतस्ततोऽस्य॥८॥काश्यावकस्यातकरोवनेनश्रुत्वावलाग्रस्त्वधरां व
वाह।तस्याततस्तेनपतंगधामासर्वांगनामाजनितांदेगजन्मा॥९॥जग्राहवैद्यानकलः

राम
५५ ६

कोरेणुवतीकोरेणाप्रतिरूपरूपं॥ततोस्पतैतस्यामजनिष्टसूतुरमित्रजैत्रोनिरमित्रनामा॥१॥
 स्वयंवैरुद्धतिमत्तनूजामवापमंद्रीनकुलानुजन्मा॥ततःसतस्यांविजयाकयायांसुहोत्रमु
 त्पादयतिस्मपुत्रं॥१०॥चत्वारोमीयौधेयकसर्वांगनिरमित्रकसुहोत्राःपांडुजतनुजायाता
 मातामहराज्यराजत्वं॥१॥विरायचिकीडुरमीसमीपश्रीज्ञानयःपांडुसुजाःपुरेस्मिन्।जि
 तेवयेषांमहसार्कपंक्तिःसेवाव्यधाकुंडलकैतवेन॥१॥नयविनयविवेकादभ्रविभ्राजि
 तश्रीस्तद्वनिवनितायवद्वभोधर्मवीरः।धनधनजनपूर्णपात्रयिवांसमंतादहृतसुक
 तदृश्यंततुरंब्रह्मणोपि॥३॥॥इतिश्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं०श्रीमदमरचंद्रविरचिते
 बालभारतनाम्निमहाकाव्येऽष्टादिपर्वणिपांडवराय्याईवाभवर्णनोनामषष्ठःसर्गः॥
 ग्रंथार्थः॥१४॥८॥सेवधमध्वरवैभुजामपिसेवनीयंपाराशरंमुनिमवाप्तयदंगसंगः॥

बामा
५६

३६

वर्माः शुचि च मसितो पितृदापकेशव्याजेन येन शिरसा ध्रियते न कैः ॥ ३॥ अन्ये धरर्तुन हरीत
पसक्तनूजमापृच्छ्य पौरपरिवारपरीतपाशैर्जिते वसंत समये यमुनोर्मि विंदु सित्ताय खंड
वचनाय गतौ विहर्तुं ॥ १॥ अंतः प्रसृचरपतंगमवश्रवंती नीलप्रभाभिरिव नीरदनीलवर्णा ॥ आ
लोकपरखंडववनं पुरतो मुरारिरानंदकंदलितगीर्निजगादपार्थ ॥ ३॥ उद्धं धितं च परिजः परि
तापितं च त्तिग्मां शुनाकलितदुःखमिवांतरिहं पश्येदमत्र यमुनाजलसीम्लिते ह्यद्विजं
वनमिषेणातपस्तनोति ॥ ४॥ वर्षाभ्रमादिह मुसंहतशार्विसंघशारवातिरोहितशशिद्यम
णौ मयूराः ॥ सूर्यात्मजा जलगजधनितेन नित्यं नृत्यं तिनादविधुरीकृतपांथसार्थाः ॥ ५॥ वने
भक्तं महतमौक्तिकमिश्रगुंजासंजातभूषणभराः शवरेंद्रकन्याः ॥ अस्मिन् विचित्रसिचयी
रुतचित्रकायकायवचः पुरपुरं ध्विजनं हसंति ॥ ६॥ वीलावती मुखनिबंदुजयावदातं विद्यो

राम
५६ ७

तमानमणि कुंडलमंडनेनापश्यवभावश्चमशोभमपीदमद्यकांचिदसंतविभवेनविभर्तिभू
तिं॥७॥ कौंचिप्रपंचितदरंननुमाधवस्युपशपावतारमतिमत्तशिलीमुखौघायेनव्यभृषिवनभू
रपिमानसौकस्तोमेनश्चभ्रुकुसुमस्तक्कबलेन॥८॥ मन्येषसूनभरसौरभवासलोभादात्माव्य
सारिसहसैवविहायसापि। अस्मिन्निजिद्युमणिवाहनवाहिवाहैर्लब्धेर्विरेणावहधदिवसैखशंप
॥९॥ शंकेवसंतवशनिर्भरभासमानसीमंतिनीमुखमयूपेभराभिभूतं। पीयूषभराभिभूतं। पी
यूषदीधितिमुमुंदयितंनिरीक्ष्यदुःखादमूर्द्धधतिदुर्बलतांत्रियामाः॥१०॥ ईदृगूवसंतविभवेनय
थायथामीप्रौढिकमेणादिवसाःपरिदर्शयंति। शंकोत्रपापरिभवेनतथातथैताःशपामानवीन
वनिताइवसंक्रवंति॥१३॥ दीर्घोपिदैर्घ्यमभजद्विवसोवभारकार्शंरुशापिचनिशाप्रिययोगभा
जां। प्रौढोप्यधत्तलघुतांसपुनर्गुरुवंक्षामापिसासमतनोदिरहातुराणां॥१४॥ तापद्विरुत्तरदि

वा-भा-

५७

५७

शिवजतोरराजराजीविनीयुवतिजीविजवध्वमस्याकाप्फकराकचचितेवदंतराशावा^तमि
त्रिलोचनविलोचनविलोचनवद्विवाष्पैः॥१३॥संतापिताइवरवरैरविरश्मिभारैस्ताराविहाय
गगनंतुहिनांशुवध्वः।स्वेदोदविंदुपरलीकपटेनकांतभ्रांत्येवचंद्रवदनावदनानिमेजुः॥१४॥उ
त्तेजयत्पनिशमेणादृशांमुखानिकामायुधायमधुरेषयथायथोच्चैः।स्पर्शवशादिवमहांसित
थातथायमुद्योतयत्पनुदिनंमृगलाञ्छनोपि॥१५॥पुंस्कोकिलेविमपिगायतिसार्वभौमरा
ज्याभिषेकमिवसंतनुतेस्मरस्य।अश्रान्तकांतरतकौतुकजातरैवदस्वेदोदविंदुभिरिहप्रम
दामुरेवदुः॥१६॥विश्वत्रयंविजयतेमकरध्वजोयमस्त्रीकृतेनममकोमलरुजितेन॥एनंतथा
पिक्वसुमास्त्रमुशंतिलोकाःपुंस्कोकिलोरुणितदृष्टिरिति कुधेव॥१७॥आपत्पविंध्यगिरिसी
मनिमूर्ध्नितोयमभ्वंकषायशिषरस्वलनेनवायुः।वन्येभदानसलिलश्रुतितालदंतयोगे

राम
५१८

नजीवितइवातिशनैरुपैति॥१८॥आसो न्मुखैःफणिऊसैरिवमारुतोयंवित्राप्तिमलयजइमव
इवासैः॥आयातिमंदमिहगीतविलासलोलावेणीविलोक्यमुदशांभशतद्वियेव॥१९॥विंध्य
त्रिरूढमलयाचलकंदराभिःपीतोपितोषयतिनःपवनःप्रसर्प्यनूदोलाविलासचलकेरलके
रलवालीवहोजवायुलहरीलयलालितोयं॥२०॥आवापिपश्यशनकैर्मलयानिलोयं
यधूननूतनविलोलनवप्रसूनः॥अस्मिन्वियुक्तवनिताजनतापकारीतद्गणहृष्टिरसिको
विलसत्यनंगः॥२१॥तंविक्रमंवितनुतेमलयानिलोयंकामस्यवीरइवमानिपताकिनीषु
।येनद्विरेफमुखरास्तरवःशिरांसिप्रीत्येवकाष्ठवपुषोपिविकीपयंति॥२२॥दूरंगतेवयिभ
वन्मुखसोदराणि संतापमत्रनलिनान्यपिधारयंति।मासःरुतोवधिरधीशसपूर्णाएवसं
प्रत्यपिस्मरसिमांनकथंकथंचित॥२३॥पंकैरुहव्यतिकरैरपितापिताभिर्मासायमानं

बाल० भा० धरिका धरिका गमा मिः॥ प्रातः प्रयाणा च लिनेषु मुहूर्तकाले संदिश्यते विरहिणी मिरि
 ति प्रियेषु ॥ १४ ॥ युग्मं मंजीरं मंडं मंजु मराल माला चाल चालं मे केलक्रमयारयेण ॥ क
 ५८
 ५४
 क्षेपदेमदवसेन वसंत लक्ष्मा किं किं ध्रुव ध्रुव मिरलभ्यत पद्मवालिः ॥ १५ ॥ स्तोप लप
 वितं कंचितं कंचिका मे रुतुध्व किं शुक्लता ऊतु सुमैरमी मिः ॥ उद्वाद्य किं चिदपि मा
 नमयं कपाटं कमो विवेश हृदि संप्र तिदं पतीनां ॥ १६ ॥ सो भाग्य भाग्य सुररी करुते
 लला सुसंधा सुचंपक लते वनिता तमेषा ॥ यस्या वसंतरमाणाः ऊसुम छलेन भूषा भूष
 रत्नि मिः करुते सुवर्णैः ॥ १७ ॥ उत्फुल्ल पुष्प महसा हसति हिरेफना देन गायति वि
 धूणाति मासतेन ॥ सद्यः प्रपद्य सुमुखी मुखमद्य मेघध्वने प्रमत्त इव कां वक्त्र लो न ली
 ला ॥ १८ ॥ आलिङ्गि तः ऊरुव कारवा त रुस्त रुण्या शक्रे भक्तं भक्त चया सुखा भिस

राम
 ५८

त्पाइत्येष शेष धवलाभिरलाभिसद्यः सौभाग्यकीर्तिभिरिव प्रसवप्रभाभिः ॥ ३० ॥ कामा
 कुलः खलुकटाक्षघराः क्षिपंतीमात्मन्यवेक्ष्य परमां रमणीयतां यी ॥ अङ्गायमूर्ध्वि कुसुमा
 निनवानिवध्नन् ॥ प्रीतिं नो गितिलकः किलकस्य भासौ ॥ ३० ॥ कोप्येषु कञ्जकतरुर्धनसा
 रधूपधूमो म्मिधूपिततनुर्हृत्पुष्पमाला ॥ गायन् मधुव्रतवधूमधुरावेण वशीकरोति कु
 तुकीव वसंतलक्ष्मी ॥ ३१ ॥ श्रीमद्वसंत कनुराज विलास म्मिध्वानं विभाति सहकार महीरुहो
 यं ॥ स्थानप्रदायिषु षडं द्विषु को किलेयमत्र प्रपंचयति कंचन पंचमं यत् ॥ ३२ ॥ मत्तेषु पश्यद
 यितारस विह्वलेषु पारावतेषु कृतकौतुक कूजितेषु ॥ एषावसंतपरिरंभ भरेणारंभा कामा उ
 रैर्मकरंदरसंददाति ॥ ३३ ॥ नव्यप्रसूनमिषतेन वमाधवीयं स्वेदोदविंदुनिवहानिवहासय
 ती ॥ संगेव संतकर्मिर्बुध्नं चिंत्नीकरोमां च कितचारुतनुश्च कास्ति ॥ ३४ ॥ अद्याप्यं जात

चकं

वा.भा.
६०

कुचकल्पफलामिलंत्योमंलानिलेन शिशुकेलिकलेन पश्य। कन्या इव स्फुरितनूतनपुष्पहासाः।
 क्रीडांमिथो विदधते नवनालिकेर्यः॥३५॥ खर्जूरिकाविंदरेणुकाणावलीभिरश्यामलीकृततनूः
 पदलीरलीनां। प्रधानिनीर्मदनपुष्पमयेषुपंक्तिंकल्याः कृतांवरगतीः कतिनामनंति॥३६॥ व्या
 लोलमंजरिभरः स्फुरितप्रसूनः कस्योऽसंबंहदिदद्यतिनसिंदुवारः। पुष्पायुधस्य नवकामु
 ककांडमारवाहीककिंकर इव त्रिजगदिजेतुः॥३७॥ पश्यस्वभावमधुराणिमधूकगुल्मात्तरु
 जन्मधूव्रतवधूनिमधूनिपीत्वा। उच्चैस्तरेषुकलितस्सलितः समीरिवात्येषमत्र इवहासितवह्नि
 पुष्पः॥३८॥ किंकिक्षिप्रह्ववकरास्मितपंकजास्याकणायिको किलरवामधुरामधुश्रीः। आ
 भातिमंजुलज्जवाश्रयचंदनाक्तकास्मीरपत्ररवनायितपुष्पपंक्तिः॥३९॥ आपत्यचंपक
 धियानवकणिकारपुष्पेषुगंधरहितेषुपिचिंचिरीकः। प्रीतिमधूनिरसयत्ययमन्यपुष्पसौ

राम
६०

रभ्यसंभृतनिजाननवासितानि॥४०॥ कौतयेयं पश्यन्वन्सीमनिदूररुष्टकालायसासितशिली
 मुखचक्रवालः। पांथान्विकंपयति केशवकिंकिरातः कोप्यत्रनिष्कृपमनाननकिंकिरातः॥४१॥
 शुभ्रप्रमेकरुणिकाकुसुमेविभामिश्रामोयवारुणारुचौनवकांचनोराइच्छंस्मरन्निवमुहुर्मह
 नीयतार्थभंमीपतिः स्फुरति तत्रचतत्राचायं॥४२॥ पलावनेकुरुवकस्तवकेप्रियालेककोलके
 दमनकेनवमालिकायां। पुष्पाणिजिघ्रतिमुहुर्मधुपीमुजंगः कामेननुन्नइववाणापरीक्ष
 णाय॥४३॥ सद्योवसंतभरफुल्लितपुल्लमध्वीसंभारसौरमांमिद्वत्यवनेवनेस्मिन्। कुंतीतनू
 जन्मचजीवितंचरागणानागरजनस्पृक्तार्थयावः॥४४॥ इत्फुक्तिसंमदवशीकृतचित्तहृत्तीक्ष्ण
 श्रोत्रुनोपरिजनेनसमंसमंतात्। तौनिन्यत्रः सफलतांवनमंडलानिलीलारसेनमधुनामधु
 रीकृतानि॥४५॥ खेलायखांडववनायततोयुवानश्चलुर्मधूस्मवसेनवधूसहायाः॥ पूर्वप्रयु

जानतु

वा-भा०
६३

लारसेनमधुनामधुरीकृतानि॥४५॥स्वेवायस्वाङ्कनायतगोयुवानश्चेलुर्मधूसवरसेनवधूस
हामाःपूर्वप्रकृतनयनदयकृष्यमाणामन्येवित्तासमदभारभृतोऽविमंदं॥४६॥अद्यत्रदेकहृदयो
हृदयाधिनाथश्चादुक्रियामिरनुकूलयतेसरिविवां।मुंचांमिमानमिदमांतरलोचनेन।सुग्धेवि
चारयवचोमममानयैवं॥४७॥स्वच्छेनवेसिकिमुंचाडुपडुंसपत्नीप्रायोभवंतिपुरुषाःखलुचाडु
साध्याः।चेदुसवेद्यसंकरिष्यतिरेवेलनानिसार्द्धतयाकिमयशःपटहोनंतसौ॥४८॥किंचान्य
भृद्युवतिकृजितपंचवाणावाणासनकृणितरौडुदिगंतराणि।एतानितानचितमानवतीमना
सिवस्ममधूसवदिनानिसुदुस्सहानि॥४९॥सैयंदशोपितवतसतनूविवर्तसंवर्तममरितवा
लमृणालशय्या।तुभ्यंसदेवनलिनानिसमानयंतीलोकेऽपिकोपिनिबभूवनिरुत्तराहं॥५०॥
एषापदेनिपतितास्मिंऊरुप्रसादमद्यास्तुतेरिपुजनोविफलामिलाषः॥इत्थंविचक्षाणास

राम

६३

खीवचनानुरोधात्प्राणाधिनाथमनुकूलयतिस्मकाचित्॥५३॥पंचभिःकलकं।रंतुंपरःकरयु
 गनंग ॥ हीतपादपद्मःसृजन्ननुनयानेभिमानवत्याः।उत्पश्यदीनवदनोप्यनिरीक्ष्यवक्रांत
 स्याःशुशोचकुचगौरवमप्यभीष्टं॥५४॥यस्याध्वनिर्ममगिराण्यपमीयतेसास्याकीदृशीपिक
 वधूःसखिदृश्यमेतत्।इत्युक्तिकैतववजीवनमापकापिपूर्वगतेपिदयितेऽनुनयान्निरस्ते॥५५
 प्रोढागसांपरिवृढेनपदप्राणामलीलावतांपिरचितंवतंगोत्रमेदं।तत्काचिदश्रुतवर्तव्यम
 नोभुविज्याटंकाररावकलितंचलितावनाय॥५६॥एषाकथंपरिहरिष्यतिमानमित्रंचिंता
 निधिर्नतमुखोविलिखन्धरित्री।उद्यमकामशरपीडितयाकयापिकांतोनितांतमनुनीय
 वनायनिन्ये॥५७॥कश्चित्प्रियामनुपतन्त्रितमामुरोजसंस्पर्शलात्समनाविततैःकराग्रैः।
 आसादयद्गुरुतदीयनिजंवविंवदूरीकृतौवलकथंवनवाहुमूलं॥५८॥खेदंसखीषुगम

वा. भा. ०
६२

नांदमिनीयकाचिदाकांक्षितौरसवशादवलंबनाय॥ ताम्यङ्गजापिपुरतः कुचपूरदूरनुचस्पव
र्त्तनिनभर्तुरवापदंसौ॥ ५०॥ दूरादुपेत्यपुरुषायितलाघवोच्छ्वेगादनुप्रतमंदपदामजानन॥
वल्लीविलग्नवसनव्यसनछलेनप्रत्येक्षतेप्रणयिनीमपरोधिवा॥ ५१॥ उच्चैर्नितंबऊचंडवरमा
रभग्रालीलावतीकिमपिमंदपदंजगाम॥ एवंविधामपिसदैवहृदादधानःकांतोन्वगादतिश
नैरितियुक्तमेवा॥ ५२॥ तादृग्वसंतसमयस्पृहणीयमेवदोलासुरंवरतिपतेरपिपूरयंती॥ आ
लंब्यकाचनकराणकरंप्रियस्यलीलाविलोचभुजमिंदुमुखीजगाम॥ ५३॥ विश्वगविलासव
नगुल्मलतागतानामेणीदृशारमसरभासुरभाभिरास्यैः॥ उद्धासिभिःकुसुमितःशुशु
भेवसंतश्चंद्रैरिवायुधक्तेकुसुमायुधस्य॥ ५४॥ एणीदृशस्तनुतिरस्कृतजातरूपाबाना
मणिप्रवणभूषणभासमानाः॥ दोलासुकौतुकवनीष्टयुकर्णपाशलोलासुकुंडलितुमीषु

राम
६२

रुदार भासः॥६२॥मर्त्तोधिरोपयति यावदुदं च्यदे।भ्यांजावद्धूरधिरुगेहरयेणादोला।अभ्यस्तानि
 त्यपुरुषायितलाघवा निश्रोणिस्तनोन्नतिनताप्यभिदर्शयंती॥६३॥प्रेखोलनेपरिहृदेन कूट
 हलेनकाप्यधरोपिरमणीसमुदस्यदेभ्यां।दूरास्त्रपातचलसंभ्रमभाजियंचेशस्त्रजगत्रयजिते
 वमनोभवेन॥६४॥दोलाधिरोहपरयापरयाप्रियस्यपृष्ठेन्यधीयतपदंयदलकृकांक।पंचांगुली
 परिचितनसतेननेचंगरंगनिषंगनिषंगइवपंचशरोविरेजे॥६५॥दोलाधिरोपकृतयेरमसा
 दुदस्यनूकोपिप्रियांरुशतरोदरवद्धमुष्टिः।चासातुरंस्मरजितापिमृणालधन्वानत्वातवज्रज
 यशक्तिरिवाशशंके॥६६॥दोलास्पृशांमृगदशांबदनानिरेजुर्दंडावलंबततवाह्युगांतराले
 ।सद्योमृणालजनितेषुशरासनेषुवाणीकृतानिनलिनानिमनोभुवेव॥६७॥किंचिन्नतस्फु
 रितपृष्ठितताग्रपादं।लोलालकंरणितानूपुरकंकणादि।नृत्यन्तितं वमुपविहरतानिदाली

बा.भा०

६३

63

लीलायितं स्मरयति स्म निश्चितं तापपादं सोलावकं रम्यं नूपुरकं कणादिनृत्यनितं वसु
विद्युतं विनीनां ॥ ६८ ॥ उच्चैर्गतिविरितहारलतासमुच्छ्रमुक्ताहतः क्षणमलक्ष्मिं रुप्यथोपि ॥
स्वेदोदविंदुपरिपूर्णद्विवांगनानां दोलाविलासकलयोऽग्रहतः पदग्रैः ॥ ६९ ॥ दोलाकलाविलसि
तेन विलासिनीनां मन्वावशां त्रिजगतीमपि पंचवाणः ॥ धम्मिल्लतः श्रथतरा इमसेन तासामा
कृष्णसूता इव प्रसावान्पमुंचत ॥ ७० ॥ प्रेखोलनैर्वरगतेष्वतिध्वर्धमुक्तायष्टिग्रहांडुतविनिर्मि
तहस्तजाला ॥ अत्रासयन्मृदुलगीतिभिरापतंतं काचिद्विधोर्मगमिवास्पकलंकमीत्या ॥ ७१ ॥
दोलागतिनगनेन गगनाग्रमवाप्यशोकां कस्याश्चनक्रमयुगं विनमदिलोक्य ॥ भानुर्न्यधत्तन
यनं निजपाणियुग्मेलीलासरोजयुगलीगलनभ्रमेण ॥ ७२ ॥ यष्टिग्रहव्यतिकरेण करेण स
जीकर्तुं जतां किलुलितं वसनं नशक्ताः ॥ ऊर्ध्वभ्रवुरिति केलिक्करुहलाय दोलाकलासुक्ता

राम

६३

शलास्तारलायताक्षः॥७३॥स्वच्छाद्भुतस्फुरिकरसंज्ञशक्त्वाविनिर्मितासुदोलासुनिर्मलतयास्फु
 र्दमैस्फुटासु।ऊर्हीःस्त्रियोनिर्बलंवनमंवरान्तःखेलाइवत्रिदशचारुदशोविरेजुः॥७४॥आसीत्पर
 स्परपरिक्रमणानुभावैर्यःस्वेदविंदुविसरःकिलदंपतीनां।सोपिव्यलोपिशिशिरेणातदाविलास
 दोलाविलाससुरसेनसमीरणेन॥७५॥दोलागतागतविनोदरसेनगीतंध्यापचयंतमुदशःश्रित
 पंचमंयतु।तस्यप्रतिध्वनिरिवोपवनाश्रयाणामश्राविकंदकहरेषुऊहकरीणां॥७६॥साध्यंनम
 न्मथशरैरपियत्तदेवमाश्रयमाश्रगलहस्तयितुं प्रियाणां।रेखाभिषाहिनमनोच्चमनेनरत्नधरेषा
 लनैर्विदधिरैकवमर्दचंद्राः॥७७॥दोलाविलासकुरुकोदुरक्षपार्थवीरावलीसरलपादहतंत
 देव।स्पृष्टान्तरांतरपरिस्फुरितांबुवाहमैद्यापिजज्ञरमिवौवरवर्त्मभाति॥७८॥दोलाचलयुवमि
 षेणासह श्रमृतीमूयस्वयंस्मरइवस्मृतपूर्ववैरः।व्यालोलहारमिषकौसुमचापधारीधारीक

यष्टिमुष्टिग्रहे करैतानि वधू सखानां दोलागतागत कतंडुममौलिपुष्पश्रीणीपरागपतनेन दृढचमापुः॥ ८१॥ प्रेखोलनान्यकु
लखेलवधूतंसविमौपुष्पच्युतैर्मंधुरसैत्तिमिता निबोरं। साक्षादशकललितानि ३

वा.भा. ६४
तेपुररिपोर्दिविधावतिस्मा॥ ७॥ सद्यः स्फुरन्तरलकाजरदं ग्विलोकाखेदप्रकंपपुलकोद्गमवि
भ्रमाणां। पार्श्वीपदेशललितेदयितेवधूनांदोलाधिरोहमयमेवमिवं वभूव॥ ८॥ खेदोद्गमव्य
तिकारक्षयितानि विमुच्यंचक्रुश्चेतः कृध्वंकुमुमावचयेयुनानः॥ ८१॥ प्रागुत्तीर्णप्रियतमभुजा
उवरासेवलोलादोलासोख्यं ह्यामकलयन्नुत्तरंत्योपिनार्यः॥ सद्योभ्यासप्रवलमवलाचक्रचाले
समंतादप्युत्तीर्णनिचिरममुच्यैलभावंचदोलाः॥ ८३॥ वीराः पार्थमुकुंदयोरथवनोसंगेक
रंगीदृशां विबो कैर्द्वियमाणामा नमनसोमंदं विलेसुमुदा। एभिर्विग्रहरूपविग्रहधरैः सार्द्धं वि
तन्वन्निवस्यर्द्धमत्र मनोभवोपिललितंचक्रेरतिक्रीडतैः॥ ८४॥ ॥ इति श्रीमज्जिनदत्तसूरिशि
ष्यविपश्चिच्चक्रचूडामणिपं. अमरचंद्रविरचिते बालभारतनाम्नि महाकाव्ये आदिपर्वणि व
संतवर्षानोनाम सप्तमः सर्गः॥ ॥ ग्रंथाग्रं १५०८॥ अहो महत्वं वचसामगोचरं प्रपंचयन्।

राम
६४

कृष्णमुनिः पुनानुवः भवार्णवोपेष्टविशेषमिति यत्पदद्वयं रिणुकौटोपि ज्ञातान् ॥१॥ रथांगि
 पार्थानुचरैरथं दुमानवप्रवालप्रसवग्रहाशयैः भूरीभवत्पद्मवपुष्पवैभवा इव च वीर्यतंकरांगु
 लीनरैः ॥२॥ लातासु ~~लातासु~~ लातुं वसिते मृगीदृशां धनधनकंकणासंकरकरे। इतोत्पविष्टु
 भ्रमरीभरैर्मया दिवंप्रसूनैरुदनामिदूरतः ॥३॥ विध्वयमानानि मुकुंदकामिनीजनेन लीला
 विपिनां तव द्विषु। पुष्पाणि तत्पाणि ज्ञपाटलप्रभारोपा नि कोपा दिवशोणातां ययुः ॥४॥ निज
 प्रियाणां मिबवशपताकृते परस्परं दंपतिभिः ससंमदैः। जवादेवांचा यिषतस्वषा सिद्विशोणातां
 ययुः ॥५॥ निजप्रियाणां मिबवशपताकृते परस्परं दंपतिभिः ससंमदैः। जवादेवांचा यिषतस्व
 पाणिभिः पुष्पाणि वाणार्थमनंगुधन्विनः ॥६॥ वह्नं नमंत्यः कसुमेभ्यः मुहुर्मुहुर्नमंत्य
 च नितंबभारतः ॥ स्त्रियः प्रियाण्यूर्ध्वरता निरागिणाः स्मरस्मय स्मररसानेन सस्मरन् ॥७॥

बा.भा.
६५

दूराद्वदनेकुसुमानिकामुकेभिधामिदिप्रौढलताकृतस्थितौ। तान्येवंतस्मिन्मदनास्वतांययुः
श्वामानिलैर्व्याघुरिता निमुभ्रुवं॥७॥ तवीतनृत्तस्यतयालताततौपुरःस्फुरंतीमविभाव्यवध्वमः
। लिप्ताप्रस्तनस्तवकभ्रमात्कारं कुचौ स्पर्शन्नेवदधारदक्षतां॥८॥ प्रियस्यपुष्पायलताधिरोहि
णाः। पदांगुलीनिम्नशिखावलंविनी। अलक्ष्मपूर्वकरजदतोऽसवंमृगीदृशाऽलम्पतपध्वम
मात्र॥९॥ रुमाधिरुदेकुसुमं प्रयच्छतिप्रियेगिराकोमलयाभिभाषिणि। नवीनवधाःपुलक
प्रकं~~नृत्त~~पयोर्गलसरंगाभिरमोभवन्मिषं॥१०॥ लूनेप्रस्तनेमधुपस्तदाश्रयःश्रयन्मुखाङ्ग
रणितांचकारयत्। मियाभिषक्तःप्रथमंनवोदयावोदस्मरन्मंगलगीतमेवतत्॥११॥ अलि
विलूनात्प्रसवादुपागतंकयापिवित्रासयितुंविदद्यया। करःकणकिंकणकनकंपितोविलो
कयालिंगिमियेववध्वमः॥१२॥ अचिस्मिताःपुष्पितवद्विविभ्रमादुपेयुषीषद्यदपहतिव

राम
६५

धूः विकंपयंतीरपिताः करौभयादिवमुदापद्मविनीरमन्यतां ॥१३॥ मुखोदहिलेविनिमुमुखां
 स्मितेसमेत्पदूरादलयः सुमभ्रमात् ॥ कृतोपवेशादुज्ज्वलपद्मतिक्षितौपतंतोदधिरेयदित्त
 नैः ॥१४॥ प्रियेणामुक्तेऽसुमोकरंतरान्यतः सपत्नीखसितैरपीरिते मुदास्फुरत्पुष्पइवैक्षित
 जिते निजस्मितस्मेरतलः करोन्पया ॥१५॥ परस्परालोकनमग्रचेतनंकरादजाननूगलिता
 निपूर्वतः ॥ हृथाप्रसूना निददौप्रियः प्रियाहृथागृहीवैवशिरस्यरोपयत् ॥१६॥ कराग्रकर्षणा
 वधूमेपिदुमेधिरापयन्कोपिविकंपितः पतनूहोराणाशाखाग्रविलंबिनारसस्तंभीकृतश्वास
 लघुश्चिरं धृतः ॥१७॥ स्मरानुरः कश्चनदूरबुवनानुकारलीला मिलदोषसंपुटः ॥ प्रियासुरेवपु
 ष्पलयोन्मुखेसमंतदेवतवत्यतिसंमदंदधौ ॥१८॥ युवाविविचनूऽसुमानिदृक्षतः पपातप
 श्पन्नपरासुचेतनः ॥ अद्यानिपादेनततोपतन् ॥ अजानतीतानिपतंतिसुमुखीनसापिचक्षुः

विदग्धया हृतकुधा निदयमेवकांतया ॥१९॥ अचिरं प्रियायामुखमीक्षितं प्रियेषुष्पणमुंचत्यपि कंपतो १

बा.भा.
६६

प्रियवक्षुषोरुषत॥१०॥अपिप्रसूनेषुनखक्षतंप्रियेस्तज्यसूयांविदधेमनस्विनी॥मृगोयि
पुष्पावचयोच्छितःपिवन्प्रियासुखाङ्गंरसिनाप्यसूष्यत॥११॥भृंगोणदष्टोनवपञ्चवभ्रमादु
पेत्यदूरादधरोमृगीदृशः॥विषव्यथाहर्तुमिवस्वयंरयादुपालिपीतोदयितेनधीमता॥१२॥प्रि
यप्रयच्छेदमतीवमंजुलंप्रसूनमित्युक्तिमिरुद्धितांगुलैः।लतोन्मुखायांसुदृशिद्रुतंपपौपरः
परस्याच्छलवंधुरोधरं॥१३॥रहःसमालिङ्ग्यपरोपरोन्पतःपरांगरज्ज्पन्नयनांसमागतां।कु
हेतिदीनोनुनयनूवधूंष्टपाकृतागसंस्वंस्वयमप्यजिज्ञपत्॥१४॥प्रसूनपाताद्दलदश्रुसु
भ्रुवोविलोचनंकूटनिकारिकाभिषात्।अबुंवदब्धमिवाब्धवाससापिधायकश्चिचतुरःस्म
रातुरः॥१५॥रुह्यैरजोभिःप्रियदत्तपुष्पजैरंगेरुशांग्याःपरिमार्ज्जनोद्यतं।श्वशोचनिःश्वा
समपिप्रसृत्वास्त्रीरंनिजंसपत्नीसविधेकतस्त्रिनिः॥१६॥अवाप्यकस्याश्चनकंठकंदलं

राम
६६

उमुसंचलाविमिः। शर्णीरसोत्कंपेननंपारितः। स्वजाघमिध्वबंधोदयितेनसुमुवः। सुधासपत्न्यामुमुदेनु ४

वडाइरुकर
लमातिरुप
ननाउमलर
कीडनमुग

प्रदत्तया चित्रहरेणामालया। मुदेवन्तं विदधे विलोल्यामुहः। सपत्नीश्चसितोर्मिनुन्नया॥२७॥
रजोवकीर्णदयितेनकौमुसंपरायदा। लिंगिनुमंगनादृशि। तदाश्चनिश्चासमरेणानिघ्नतीहहा
त्मनिद्रां हमपिव्यधत्तसा॥२८॥ निशम्यकृष्णाममुनामिधामिदामदृष्टोसौत्यजदाश्चमास्ममां
। प्रियेणावधाहृदिरोपिताव्यधादितीवमालां मूढयातमात्ममीतंहृदिमन्यमानया॥३०॥ अन्या
कराह्लाहतिभीगलकरः स्फुरदसौसावितिशंसकमानया। धम्मिध्वबंधप्रगुणाः प्रियः स्त्रिया
चिरंचुंचुंवेवलिताननमुदा॥३१॥ चुंवायधृवाचिवुकं विवर्तितेगेनवक्त्रेकिलकापिकिनरी। ध
म्मिध्वबंधेकचसंगतेवमौहयास्यात्रत्येकसुमालिगायिनि॥३२॥ उरः स्फुरन्मात्पमृतः सु
मावलीपरीतधम्मिध्वपराधृष्टकाः। सचापतराणां इवपुष्पधन्विनश्चमूखरादंपतयो विरे
जिरे॥३३॥ वधूवराणां वपुंषिप्रसूनजैर्वनैरजोमिः। श्रमवारिपेकिंले। हतद्विषन्मानमहा

वा.भा
६७

६७

वलोवलीमुदंदधौमन्मथमन्नशूकरः॥३४॥प्रसूनरेणुप्रकरावनांतरेमृदुस्फुरद्वायुविवर्त्तन
त्रिताः॥वधूजनस्यशक्तोऽसवावमृदिवाकरस्पेवकरविकंपिनः॥३५॥प्रियेणवधाःश्रमधर्म
मेदिमिःपरांतवातेःप्रमदाश्रुशीतलैः॥वथाकृतस्नेहभरस्थितिर्दुर्जंतःसपत्न्यामभिमाभिमा
नदीपकः॥३६॥मकतरुतेचालयितुं पदांसज्जंभुजंगेप्रणयादनीश्वरे॥अध्वानिकस्याध्वन
धर्मजंपयस्तदासपत्नीस्वसितैःखरैरपि॥३७॥सरोजवंधुर्नलिनद्विषन्मुखानिषप्रियद्युक्तम
होवधूवरान्।इमेपियुक्तंतपनात्मजांतदाव सुवुरालोडयिञ्चंसमुत्सकाः॥३८॥वनांतरादंप
तयोविभूषणाप्रसूनमालामिलितालिमंडलाः॥तीव्रांश्चतष्ठाःपयसेचललताशुषोगताजंगमता
मिवद्रुमां॥३९॥प्रसूनसर्वस्वमुदारविग्रहेस्वयंगृहीचाचलितेवधूजने।वेलुःछलायैवस
हैवशाखिनःशिखिच्छदछत्रकंदंबदंमतः॥४०॥रवौप्रतीचीत्तुषिकोपिधारयन्शरःपदी

साप

राम
६७

मूर्धनिमुग्धसुसुवः॥सृजनश्चित्प्राग्विदित्तयोषितिच्छायांपुनस्तद्वयमप्युतोषयत्॥४३॥प्रि
योगाकम्पाश्चनमूर्द्धिधारितातापच्छिदेसाविकभावकंपिना॥सुदूरमुडीयययौपरीपुनःपुरःपर
स्याःस्वसितानिलोर्मिभिः॥४४॥अथाग्रतःकंठमयूषमंडलीमहेशमूर्त्तिरिवविस्तृतांभुवः॥छं
दानुहत्याजलधेरिवामित्तुविंयुवानोयमुनामलोकयन्॥४५॥अथोरथांगैश्चलचंद्रधाटिकाभ
यान्प्रभात्यंतमुरवानियोषितां॥मरालवालैस्तुविहारवारिजव्रजप्रमोदाद्यमुनाजलस्थितैः॥४६॥
समापतन्नुगतरंगसंगताद्भुतप्रतिच्छंदमिषेणयोषितां॥रुतस्थित्तीनांतदिनीरेदरयादभ्युच्छित्तिंच
कुरिवांबुदेवताः॥४७॥अमुत्रमामैष्टपुरोपिमुसुवःसृजंतिकेलिलहरीषुपशपत्॥इतिप्रतार्यप्र
तिविंबदर्शनादवीविशक्वामिजनोंगनाजलं॥४८॥पयांसिनामिद्वयसान्पिद्रुतंजनातिरेके
ययुरंसदन्नतां॥द्रियवमग्नेनिजपंकजव्रजेमुखा निराजीवयितुंमृगीदृशां॥४९॥प्रदत्तपेषुद

ॐ ९

बा.भा.
६८

३
९

राद्विलासिषुप्राणादमागुबलतिस्मयज्जलं। तन्नूनमाकानविधिं व्यधत्ततदानुमंपामनसाम्भगी
दशां॥४८॥ जनार्दनोमंडनरत्नमंडलीसमुद्गतः कज्जलमंजुलक्षतिः। कलिंदपुत्र्या हृदये रसस्य
शिखितो धुनीजानिरिवांगवानवमौ॥४९॥ स्फुरत्करोध्वासितवारिशीकरौ नदीजले लूनसरो
रुहौ मुहुः। अरेव लतामंजनमंजुही धितीरथांगिपार्थविपिनैर्द्विपाविवा॥५०॥ आमौ लिसर्वांग
विलासलीलया मुदामुकुंदेन रसेन लालिता। कराहति स्फारितफेन संपदा तदाह स द्विष्टुपदी
कलिंदमूः॥५१॥ विलासकारीयमुनाजलांतरे हरिः स्मरन्वालयविहारकौतुकं। तदामहामा
त्यविवेकयंत्रितं स्वमाधिपत्येपिनवकमन्यत॥५२॥ तदामदामोदिविलासभासुराचिलौक
यंतौ कुचकेन दंपतीन्। तं गीणीपाथसिपार्थकेशवौक्तार्थयामास उरक्षिणीक्षणां॥५३॥
क्रीडासुपाणिप्रसरेण सुंचतः स दंभमंभां सिनिषेद्धुमदा मा। काचिन्प्रियस्योरसिवक्त्रपंक

राम
६८

जंररक्षदत्ताविनियोज्यरागिणी॥५४॥अनीश्वराजेउमनंतकैतवंपयोविलासैर्दयितंमनस्विनी
 ।कठोरवक्षोरुहकोरिभिमुहूर्जधानधनंरुषितेववक्षसि॥५५॥मिथःसमालोकनमिन्नवेतसो
 रसात्प्रियावध्वमयोःकयोश्चन।अव्याप्यतंतज्जलमंजलौस्तंरुरोदनिःस्पंदिभिरेवविंदुभिः॥५६
 सरित्तरंगेभिमुखाभिपातुकेनिजौनिरीक्ष्यप्रतिविंदितौस्तनौ॥प्रसप्यदंभःकरिकंभशंकयाक
 याचिदास्त्रिष्यतभीतयाप्रियः॥५७॥आकंठनिर्मग्नतनोर्मृगीदृशःश्वासोर्मिसौरभ्यमिहन्मधु
 व्रतं॥जलेसरोजंव्यपदिशपरागवानचुंबदाघ्राणमिषान्मुखंमुहुः॥५८॥राजीवराजीविपिनेवि
 लासिभिर्विलासकौतूहलतोविमर्दिते।मृगीदृशामाननपद्मकाननकोडेषुविक्रीडितमञ्जवा ३
 दंसया॥५९॥परस्पररोदस्तजालौघलीलयास्त्रियाप्रियेषुप्रहताक्षिचर्मसु।चिक्रीडतुःकौचन
 दंपतीतदाददौसमालिंगनचुंबनोन्नवैः॥६०॥दधौप्रियक्षिप्तजलोक्षितामुहूर्दग्रागमममुधैः

वाभा-
दर्प

69

स्नासितंचकापियताविलस्यकोपेनतदातदीर्घयास्वयंसपत्नीविदधौतदेवतत्॥६३॥कदाप्य
संभावितविभ्रमंभसाप्रियेभिषिंचत्पिनामभेदतः।संवृत्तरागासहसाप्रवृत्तिनोमुदंदधौका
प्यपराचुकोपच॥६४॥दूग्मार्गमागत्यविष्टममरामिथःसपत्न्योबहुशःस्मृतागसः।स्वस्व
कुर्वैकंसलिलाहतैःसमं व्यध्युर्विलासिस्पृहाणीयमाकुलं॥६५॥चिरायपर्याकुलयाजलो
क्षणाःक्षणाकृतंसाविकयाचिदाननं।नावोधिषिंचनूरसमोहितोयुवापशपन्नपुरःकार्णवैस
वारिजं॥६६॥सरोरुहिण्यंतरितामुद्गुर्मुहुःसिंचंतमंस्मितमाननभ्रमात्।करुहलोत्तालम
नामनःप्रियंपयःप्रहारैर्विधुरंवधूव्यधात्॥६७॥प्रियोरसिप्रेमतंरंसखीरितामुग्धानवोप
चुलकांभसासिचत्॥नेत्रांजलिभ्यांहृदिशोकमसरदुमौपरातक्षणापितौपुनः॥६८॥तदा
गनानामिवलोचनांजनैस्तथाजनिश्यामजलाकलिंदभूः।यथातदाशेषवशादिवाभजन्नि

राम
दर्प

जगतीः शितिर्वर्णमर्णवः ॥६७॥ ससंभ्रमाशेषगलद्विलेपनंकुचाग्रमारुह्यरसान्मगीदृशां । स
यः प्रलीनोऽपि पुनर्वबो भवतमुहस्तारंगस्तारलैर्वनानिलैः ॥६८॥ सरागद्वंसितकण्ठीमिरापतन्नि
हन्पमानोऽपि मुहश्चपेरया । उत्फेनमासाप्रजहासचंचलः शठोपराधीवतरंगसंचयः ॥६९॥ वि
मर्दितांभोरुहकेशरांकरैः परिस्फुरत्फेनलवालिमारुतैः । विलासिनीनव्यविलासतोवमौसस्व
दरोमांचद्वोर्मिसंचयः ॥७०॥ मदंकमुन्मुच्यवदुक्तताकृतिर्विधुर्दधौकोडगताः कुमुद्वतीः ॥
इतिवसिंधूच्छितयातिसीकरैर्धौः कैरवालीमुखवीक्षयारुदत् ॥७१॥ रोमांचदंडांतरगैर्मृगी
दृशांनखक्षरतैः स्नानपरिस्फुरीकृतैः । तीवार्द्धचंद्रायुधमंजुलैर्जगज्जायायदप्यविततानदप्यकः
॥७२॥ विश्रुतधम्मिध्वगलत्प्रसूनकप्रभ्रष्टमालामिषतोमृगीदृशां । विमुच्यकामः शरचापसम
दंमदेनतासाललितान्यशिश्रयत् ॥७३॥ गंगापयो गौरतयामदस्पृशंतांताम्रपर्णीमपिमौक्ति

बाभा० कश्रिया। तदा विजिगेयमुनावधूकुचस्वलीगलचंदनहारहारिणी॥७४॥ कनीनिकाकांति
 ७० मिरंजनंदशोःस्मितविषाचंदनचर्चनंहृदः। कदाह्लाभाभिर्नवमुत्पलंश्रुतेस्तदावधूनामितिभू
 ७० षाणाच्यमान्॥७५॥ वधूवराणां जलखेलनोत्सवैस्तथाप्रहरोहदिरागसागरः। यथासमुद्रो
 तद्वद्व्यलोक्यतज्ज्ञानो नरज्यन्तयनश्च विच्छलात्॥७६॥ मुरवद्विषीवां ज्वनेवधूजनेर्लनेरुणाः
 कुहूवां ज्वनांधवः। ययौतटं तोयनिधेस्तदाननस्पृश्येमुस्मादयिडं सुधाकरं॥७७॥ रुचिप्रिया
 मिः सहकांतिकामुकेचिलस्पनिर्यातिनभःसरोवरात्॥ समंसमंतान्निजकामिनीजनैर्जवाद्य
 वानोपैनिरीयुरंभसः॥७८॥ शनैर्विनिर्गच्छतिका मिनीजनेवभूवजानुद्वयसंजदापयः। प्रहृष्टि
 हृत्स्वनितं वनिर्गमोदंस्वेनपस्त्याजनितीरगंतदा॥७९॥ गतासुकांतासुतदातदाननप्रभा राम
 भवद्भर्जननिर्मयैरिवा। कीडाप्रहरोदकनाशिभिर्मुदास्फुटीवभूवसरिदं ज्वकाननैः॥८०॥ नि ७०

तं विनीनां वदनं दुःसंपदापश्चात्कृतैर्विरुद्धकेशकैतवात् । गत्व तस्य यो विंदुः कदंबकच्छलाच्चिह्नै
 रिवान्तर्बध्यितैररुह्यत ॥ ८३ ॥ आप्रेज्यमानेऽपि धवैर्वधूतानो विद्योदितैर्लेदिनिचीवरेदगात्
 । अस्यां दृष्टां शेषाणामन्यवाससातेने सुता रायदशाभृतां कभीः ॥ ८४ ॥ मौलौ पाटलपुष्पादा
 मघटनासीमंतसीमांतरे सिंदूरप्रसरे ललाटफलके मां जिघर्त्तां क्रूरः । गंडे कंकमपत्रवक्षि
 रधरे लाह्यारसस्थापनाकर्णौ पंकजकर्णिकेति सुदृशां संध्यार्कमासौ भवन् ॥ ८५ ॥ संघ्याशो
 णांतरे रविश्च विभरे मूर्त्तनुरागाणि विमयादं पतयो निशागमसमुत्कं वा वरं उंच्यध्रुः । सद्यः स्ना
 तनिशाकरान्वयमहावीरह्वयीदीधतिव्यालोकेन तदा च जाततिमिरभ्यां च भैजुर्मुदं ॥ ८६ ॥
 ॥ इति श्री जिनदत्तसूरि शिष्यपं० अमरचंद्रकृतौ श्री बालभारते आदिपर्वणि पुष्पावचया
 बुके लिखानि नामाष्टमः सर्गः समाप्तः ॥ ॥ प्रथायं ३२८ ॥ ८० ॥ ३ ॥ कृष्णमानमततं महा

वा.भा.

७३

71

मुनियत्पदद्वयनखांश्च भासुरः। मुक्तिमुक्तिरमणीशिरोमणीभावमावहतिको न कोविदः॥३॥

मानुमत्पपरसानुमच्छिरःसंमुखेयखलुमार्यखेदिनि। सौधमौलिशिखराग्रशेषैरोरुकिमणीरम
णामाहफालुनः॥३॥

आवहन्निवदिवाकरस्त्वयादेषमेषहरिनामसाम्पतः। वांनिरूप्य
गुरुप्यगुरुसौधशेखरं पश्चिमाचलशिरोधिरोहति॥३॥ एषदुर्नियतिदं उच्यते मधुरितो वतर
विर्गतिश्च विः। स्थास्मतिस्वयमतः पतनं कियत्कालमंवरविलं विमिः करैः॥४॥ हंत संतमसमंड
ली सुहृत्पांशुला कडुकराक्षयष्टिमिः। प्रेर्यमाण इव पश्चिमाचले निःपपातनुहि नेतरकृतिः॥५॥
दीधितिर्दिनकरेनायके सापराध इव तापमापया॥ अत्र गच्छति पराङ्मुखे धुना विद्यते खलु नि
राशयानया॥६॥ कापितापि दिवसा ईविह लोवकलीयत सदा गतिर्कैवं। सांप्रतं दिनविरा

७३

३

मवामनेभानुधामनिशनैर्लसत्पसौ॥१॥पश्चिमांभजतिवध्वमेभिजेरागभाजिशिशिरेदिनेश
रे।ईर्षयेवपतनार्थमुन्नतान्फुन्नतान्पधिरुरोहदीधितिः॥८॥
मीलद्वमुखमध्यशृद्धमकहारनिर्यदलिदंभतोहिनी।सुंचतेर्कवि
पदेवदुःखितापश्यति।असितधूमधोराणी॥९॥जाग्रहीतिपुरतःषडंक्रिणाव्याहृतैवनिनदेः
कमुदती॥किंचिदुन्मिषितकैरवेक्षणाहंकरोतिमृदुतत्प्रतिस्वनैः॥१०॥आगतागतवियोग
दुःखस्तीक्ष्णगाढपरिरंभविभ्रमौ।सुंचतोऽकचितपदमपक्षिणावक्षिदीनवदनौदिनाधिपे॥
॥११॥मंडलीचलितपक्षिमंडलीकैतवेनतरवोवितन्वते।यामिनीसमयशीलमीतिमौलिवंध
मिवपश्यमौलिषु॥१२॥एषदुहुरतमश्चमृष्टुरश्चारिवीरनिकरीनुकारिमिः॥गोरजोभिरति
रभितोमिषंगिमिःशेषएषदिवसोवसीदति॥१३॥दूरतःस्वयमुपेयुषोरवेःपूजितस्पसवलेः

वा.भा०
७२

सुरासुरैः भरतपीठमिव सद्भयत्पयं विंबविंबनमिषोणावारिधिः॥३४॥ वासरास्यकमलस्यभास्व
रंभास्करस्यलवमात्रकंवपुः। उच्चविंबमिवचुंबनोऽसवादापपेपरदिशानुरक्तया॥३५॥ कापि
गंतुमनसादिनप्रियायामिनीसमयकेलि। लोलया। भानुरस्त्रितरागायसद्भयतेनपरमुखोघट
इवार्द्धलक्षितः॥३६॥ अस्तभूमिभृतिभातिवाकणीदिग्वधूस्तनसमेयुन्नते। रागिणोरुणावपु
र्लवोरवेरागचिह्ननखलह्रमसन्निभः॥३७॥ अस्तभूमिधरमस्तकज्ञलङ्कारकोपलक्षशानुभा
नुमिषतसप्तइवपादलद्युतिःसप्तसप्तिरपतत्पयोनिधौ॥३८॥ यद्भिदेत्रिभुवनंभ्रमाम्यहंलक्ष्ममेत
दक्षनाकयास्पति। इत्यसौखलुरुषारुणोरविस्तोयधौतिमिरशंकयापतत्त॥३९॥ सुप्तनीरश
यनामिनीरज्जकोडपीडितविरंचिपंचितैः। अंबुधौकमलवांधवोधुनाकृष्टिमंत्रजपनैरिवापतत्त॥
॥४०॥ रागवितीर्यककुभांसुरेवमखीरुर्चकंनिचिततदुचिस्पृशं॥ अत्रगासिदयितोदिन

राम
७२

श्रियासांध्यरागशिरिसेवयारविः॥११॥ अत्रसंध्यसमयेसमागतेयज्ञनोभजतिनम्रतांरुती
 चित्रमत्रकिमुनीतिताःकरायज्ञलैरपिसरोरुहच्छलात्॥१२॥ वासरांजशिशिरववारुणामारु
 तेनगमितेवनिर्दतिं।मानुतापभवरेवमेदिनामीलदज्ञनयनावभूवभूः॥१३॥ विष्टपत्रयकिरीट
 तांगतेभास्करेजलधिमध्यपातिनि।दिदुभूरितुमलासुपक्षिभिर्मंदुजारकगणोयमुद्ययौ॥
 ॥१४॥ द्यौरुदारपरिरंभविभ्रमादस्यसांध्यसमयस्वरागिणः।स्वेदविंदुमिरिवेवौदुभिर्दतागा
 हतेत्यतमसाविवर्णातां॥१५॥ सस्वराहघटयातमस्तौपंकमग्नमिवमन्यमानया।पञ्चलाह
 हिरुपेतयाप्पहोमंदमंदमनयामिसृप्यते॥१६॥ सुप्तनीरुहगुप्तषड्यदीदंदमंदकृतगीतिरीतिषु
 ।आविशंतिकरिणीसखाःसुखंपश्यवारिशयनेषुवारणाः॥१७॥ चित्रमाप्तविमपक्षिनीपतेस्तौ
 पमस्यपरदेशगामिनः।सौहृदाहृदयपंजरेपरिद्विप्परक्षतिरथांगसंचयः॥१८॥ स्तूहमकादपि

नया

बा.भा०

७३

73

पि

दिनां धलोचनादल्पमप्यजनियद्विस्तृतमः। वर्द्धते तदिह पश्य पांशुलाचक्रवालमुक्तैरिव क्रमात् ॥
॥२०॥ तच्चणोदितविलीनया संध्याज्ञाणिकतामिव स्मरन् बोधितं सृजति कैरवाकरो बह्वृष
राणं वेदिमोक्षाणां ॥३०॥ अष्टिपातिनिविरोचने जगद्धोचने निचिंतदुःखदुःखितः न्यग्मुखः सृजति
पाणिधर्षणां दीपवर्तिजननच्छलाजनः ॥३१॥ दीपवर्तिकृतिमेलितं स्त्रियाभातिपाणियुगमुद्यतां
गुलि। विश्वविश्वजनश्चलाचलं शार्चकमिव मारचक्रिणः ॥३२॥ अंधकारसुभरस्पमास्करंदुर्ज
यं तितवतः समंततः। पुष्पहृष्टिरिव निर्ममे सुरैर्मूर्द्धितारककंदवकैर्गवात् ॥३३॥ एकतोपि भुवि
भूरिशोभनदीपकादहह पश्य दीपकाः। अंधकारनिधनायमानुमन्मुक्तदिव्यविशिखादिवेष
वः ॥३४॥ देवमुक्तमिह नाम संमहं ब्रह्मा हतमहो महो मयैः। अस्त्रवत्पुरुषकारचारितैर्दी
पकैरहह विग्रहस्तयोः ॥३५॥ लुप्तलोचनगतीनि संदृतां यत्तमां सिद्धिरेतमां दिवि दीपकैः सप

राम

७३

दितद्वंमुवःपेरितानिययुरत्रपिंडतां॥३६॥किंप्रदीपचयकज्जलोर्मिमिःकिंनिमीलिनलिनोच्छि
 तासिमिः॥किंनुधूककलदधनीनिकाकातिभिर्नभसिउदिलंतमः॥३७॥अंधकारनिकरेणस
 प्यताशांतसांध्यरुचिवाक्केभस्मना॥तारकामुक्तरमार्जनामियंसंतनोतिनियतंनिशीथिनी॥३८॥
 तापमर्कमणिरौदत्यज्जाड्यमुद्गतमहामहौषधी॥अंगकोचममुचकुमुदतीततमःकिमुनस
 र्वरोगभित्॥३९॥एकतानसुरतवचिंतयासिद्धतांक्रवमवाप्पथांशुलाः॥अस्फुरजगतिदै
 वनिर्मितादंधकारपरतोधुनाचलन॥४०॥अंधकारमयगोमयब्रह्मांडवरेरज्जनिरंवरजि
 रोसोमकामुकसमागतोसुकातारकाकुसुमभारमाकिरत्॥४१॥व्योमरंगमुवितारकास
 माभाजिकिंचिदुदितत्रकौमुदी॥अंधकारवधनारकोदयद्राजपात्रपुरुतःपटीनिभा॥४२॥
 शैलगुप्ततनुरेवचंद्रमाःप्रागदिशंमलयजैरिवांशुमिः॥कौतुकेनपरिताडयत्पसावंवरोब्रह्मदु

बाभा०
७४

दुखलक्षणा॥४३॥चापयष्टिरिवमात्मथीपुरःसेयमस्युदयतेविधोःकलाजतप्रसूनविशिखेरि
बोदुमिर्भानुमदिरहितादिशोकिताः॥४४॥चांद्रमईसुरुचिर्कमौषधीदीप्तदीपमृत्तिपूर्वपूर्वते॥
शातकुंभमयकुंभकर्पूरं सज्जकज्जलमिवेक्ष्यतेदिवः॥४५॥अस्फुटैकलवमंदवंवपुःकस्यन
स्मरमदं करोज्ज्वलः॥सेवितामरपतेर्ब्रह्मात्रपागोपिताधरमिवाननंदिशः॥४६॥अस्यपश्यसकला
कलानिक्षेर्मुक्तिरिवरविलंबिनीवमौ॥लांछनछलसन्निशाप्रतिच्छंदमंदरि तदर्पणाकृतिः॥४७॥
सज्जितं त्रिजगतीजयेछयालांछनछलविलोकितांतरं॥मंडलीकृतमनंगधन्विनो धन्वनचयमु
दन्वदन्वयः॥४८॥दीधितिस्त्रुहिनदीधितेरसौमातिजर्जरतमिश्रमिश्रिता॥कल्पितोनुदिनशिल्पिने
ककुपयौवनेनसतिलोज्ज्वलांजलिः॥४९॥प्रासुणस्पसमुपेयुषःकरक्रीडयांकुमुदिनीहृदीशि
तुः॥निर्ममेतिमिरसर्प्यमाराणांहास्वभावमलिनोमरुत्पथः॥५०॥श्याममंतरत्नसज्जगत्रयंस्फी

राम
७४

तमीतिरुचिमंडलं नमः ॥ आसमादमुखैरिणोऽश्रमन्नेत्रपूजितहरस्पृह्यतां ॥ ५३ ॥ सर्वदिग्जुषित
 मश्चयेरुषाताममाननमिवादधौविधुं । निर्यतेत्रचकितेतमस्विनीपांडुरं विरहलीलयावहत् ॥ ५४ ॥
 लक्ष्यलक्ष्महरितालिकाकुरादालवालवलययादिवंदुतः । उद्यतामदनकीर्तिवद्विवत्कौमुदीयमु
 उपूरपुष्पिता ॥ ५५ ॥ ऊषधीमिषसमुद्गलन्महाशोकवद्भयड्वांतरदयः । आगतेशशिनिमित्र
 दुःखतश्चंद्रकांतसलिलैरुदंत्यमी ॥ ५६ ॥ सौधमौलिमहिनाक्षिकैरवस्तेमकृष्णरुचिदंडपधया ॥
 पश्यकैरवसुहृन्ममः शिखांमंदमंदमयमेमिचंद्रमाः ॥ ५७ ॥ क्षीरनीरनिधिनीरदःशशीस्यता
 रककदंबवुद्धुं । भूरिदृष्टिभरस्तुवितांबरं कौमुदीमयमहीपयत्पयः ॥ ५८ ॥ रक्षारक्षवशवक्षमे
 भवद्वयमस्तुदतिकैरवालिमां । धांतमित्पलिकुलललाटलंक्रंदतीवपरितःकुमुदती ॥ ५९ ॥ पी
 ततामसमधुःसुधारुचैरेषमत्रइवकांति

वा.भा०

७५

संचयः। उत्पन्नमसिभूतलेपतत्रा
शुहासयतिदिग्गविलासिनीः॥५८॥ ऊर्ध्वधीपतिरयंतमोमयलोहपिंडमिवविष्टपत्रयं। कंचिदौष
धमिवांकमावहकिंनरौप्सुमयमेव निर्ममे॥५९॥ शीतरश्मितमसोरिदंयशोदुर्यशोभिरभितो
पिमूतलं। कोमुदीचयपदार्थकायंकछायमंडलमिषैर्विचित्रितं॥६०॥ कल्पितोगगनचर्मणिग्व
यंपेषयंत्रवदयंमनोभुवा॥ किंदलीकृतवियोगिलोकहृत्कीकशामतदगारकःशरी॥६१॥ उच्छ
लंतिवियदार्णवेनवाञ्छिकामयकुलज्जलोर्मयः। इत्यवैमिमकरोविश्वरवलंरेवतीहमकर
ध्वजध्वजः॥६२॥ नागलोकतिमिरच्छिदोऽसुकैर्ज्ञाहंप्रथमिकाविकासिमिः॥ आविशोद्गिरिव
सोमरश्मिभिःक्षोभिजःपतिरपामपित्ताणात्॥६३॥ प्रेमसीधुरसनोपदंशकंयच्छतोवत
चकोरदंपती। सोमकोमलकरांकरंमिथश्चारुचंचुपुटकोरिमोरितं॥६४॥ चंद्रिकाभिसूत

राम
७५

कामिनीतनुव्यायमंडलकमेवमेवकं॥दृश्यतेस्ततिमिरावरोधनस्त्रीकुलंमुविशुचेवनिर्लुप्त॥६५॥
 किंनरैषसमयःसुधामयःव्याययापिवतयत्रपुष्पितं।भूरुदंवलदलांतरस्फुरच्चंद्रिकानिचितचंद्रक
 छलात्॥६६॥चंद्रचक्रधृतिदुर्दोषुनावित्तभूरधितचक्रवर्तितां।तेनदूरितमदंतदाजयावर्तेतेजग
 दशेषमप्यदः॥६७॥कामुकागमसमुत्सुकामुहःकामवाणागणाशाणातांगतैः।सुभ्रुवस्तनुमयू
 षभूषणैर्भूषयंत्यहहभूषणान्पि॥६८॥पुष्पशेषैरविशेषसौरभभ्रंजतषट्पदेनसुभ्रवां।उच्छलं
 तिरवलुभट्टांगुलीमांज्जितोरुकवरीमरीचयः॥६९॥सुभ्रुवोविशदचित्रकादिकंयद्यदेवविद
 धुःखसाधनं।तत्रदानननुषारदीधितेश्चिह्नतामगमदिहदीधितेः॥७०॥सुभ्रुवांरतिरतीशयोःकृता
 वासयोरिवविलोचनद्वयो।कापिकज्जललिपिर्ज्ञाज्ञितोश्चापयुग्मरुचिराव्यराजत॥७१॥दृक्प्रभा
 ऊसुमिताःकपोलयोर्यद्वसंतिनवपत्रवद्वयः।तन्मधुर्मधुसरवस्पयोगतोत्तंचकारनियतंनि

४ गदशासुरोजयोः। एण नमिमयपत्रवद्वयोरेजिरेमद जलावलेपवत्॥७६॥ शक्रकार्मुक सहस्रमावहन् ॥५

बा.भा० तंविनी॥७॥ शारिपार्श्वकयुगायितस्फुरन्मौक्तिकस्तवकितोरुकुंडलः। कामकेलिरसनादि
७६ कानरः। कामिनीवदनचंद्रमावभौ॥७३॥ तन्मधूमिरसनं सुधारसेतुचंचंद्रमसिचंदनार्चनं। याव
कदम्बनवप्रसाधनं योषितोयदधरेवितेनिरे॥७४॥ पांचजन्यविजयेपियोषितांजारहारविमलाक्षमा
लय॥ कंठिकातरलकुंडलारवैश्रीवयाकदम्बजप्यतेजपः॥७५॥ कामयौवनवनेमखेलनस्तं वयोमृ
४ गदधतिभैरैर्यदंगनाः। तस्मिन्सहितवेध्यवेधनेचित्तमूर्ध्वमभूत्सहस्रदृक्॥७७॥ जित्वरंयुवतिपा
षितांगतंतोयवासतपसेवतौयजं। शौक्तिकेयवलयावलिछलासेवतेशशिकलाभिरप्यदः॥७८॥
त्रांगुलीषुनवरत्नमुद्रिकाभूषणानिपुनरुक्तभूषणंभूषितामुकरजप्रभांऊरैश्चक्रैरसवशा
न्मृगीदृशः॥७९॥ धार्यतामिहदृढं वयात्रयावध्यतामितिकतारवैर्मिथः। मेखलारवलुनितं व
मंडलेवध्यतेमृगीदृशःसखीजनैः॥८०॥ स्मेरमस्त्रुरसमानहंसकंपादपकंजयुगंमृगीदृशं। य

राम

७६

तदननमहोमहोर्मिभिनिर्मदः कमलमर्दनोजनि ॥ ८१ ॥ योषितां रमणरागजागरैः सांध्यरागरु
 चयो विनिर्जिताः ॥ अत्र सौहृदरिपूनापिक्रमात्तत्तत्तां जनुमिषविसिषे विरे ॥ ८२ ॥ कौमुदी विशद
 योः सदृशतादृश्यमानविशदांगशोभयोः ॥ चारुचंदनविलेपवीरयोर्लभ्यते पिनमिदानजम्बुवा ॥ ८३ ॥
 इत्यवाप्तनवभूषणाद्यां वीह्यपरत्नमुकुरंगमंगनाः ॥ भासमानरसभावमंगयो जज्ञिरे दयितदर्श
 नोमुकाः ॥ ८४ ॥ त इमप्रसरसारसारणी भूतभूतलसुरेशकेशवा ॥ आवयोरपिवयो नवं प्रियादर्श
 ने सफलतां विगाहतां ॥ ८५ ॥ इत्यनंगलसदंगनारसस्मेरमानसविलासयोस्तयोः ॥ केषुमानमथनेष्ट
 याभिथोदीपिदंपतिषु नेहासास्पृहा ॥ ८६ ॥ मन्मथस्य किमुस्तद्वन्मवेधितां वचि यन्मृगदृशामुरः
 शरैः ॥ अप्रसृवरमृणालतंतुनाप्याजघान कुचमध्यवर्त्मना ॥ ८७ ॥ प्रसृजागतद्वदीशसंकथामि
 दवारिभरनिर्भरावभुः ॥ धौतमूर्तय इव स्त्रियों गमूवाणापुष्पमकरंदविंदुमिः ॥ ८८ ॥ पंचवाणाद

वा.भा.

७७

७७

तिमन्मथं जगुर्धिकृजनाय दयमंगना जने। एकमेक मिहरोमकूपकश्रेणिका सुविशिष्टं नि
खातवान्॥८॥ ईशमानययथा तथा पितिं प्रेरययच्च वचसेति दूतिकां। आगतं सुकृति
नीकृतोपमं छुकाप्यलोकतचपादपातिनं॥९॥ उरुकापि हृदि वामलोचनाकाचनस्फु
रितवामलोचना। निश्चितप्रियसमागमासखीनन्ययुक्त किलमानमुद्राया॥१०॥ ध्यातव
ध्वमसमागमागहृद्गारनिश्चलविलोचनद्वया। मूढं कृतिसुखीसखीकथावाचिकाचिदु
दकं रताधिकं॥११॥ तन्वता प्रियतमे गतागतं तद्गुणग्रहणमंजुनामुहः। दूततामिव गतेन
मानिनीमानमात्ममनसैव मोचिता॥१२॥ द्वारिकाचननियुक्तया दृशा वीक्ष्य पत्रमपि
तोरणोवलत। वध्वभोयमिति जातसंमदानैकवारमुदतिष्ठदासनात्॥१३॥ प्रेषिता प्रिय
जनेन दूतिकाय ह्यलोकिपुरतोनुनायिका॥ अन्वतापि निजदूतिकादुतप्रेरणानमिथुने

राम

७७

नतन्मिथः॥१॥५॥द्वारसीमनिदर्शचप्रियंकाचिदप्पवाकुतंनुनावच॥प्राग्नियोजितत
दावसंचलदूतिकागतिविलंबकारकं॥१॥६॥दूतिकांचतुस्वादुशिखायायोषितःस्वयमस
जयंतव।आयंयुश्चहृदयेधराःस्वयंप्रेम्निसाम्पमसमंजयत्पदः॥१॥७॥वह्ममेभ्ययनितिर्य
गाननामानमानयतकाचिद्विजा।तन्मुखंदुगतकोणयादृशाप्रेमहृत्तमपिन्यवेदयत
॥१॥८॥द्वारमेतवतिवह्ममेदिशतकापिमानपरतांपराडमुखी।तद्विलोकनमनाश्चशोच
नलोचनंलोचनेसृजदष्टदृशिनि॥१॥९॥काचिदपपरिरंमिणिप्रियेमानिनीप्रसृतपा
णिनीरजी।कोपनैवलसदश्रकंपनास्पृष्टानखतुमानमानयत्॥१॥१०॥कापिचादु
परिरंभणैःप्रियंछेकमेकनिपुणापिनाष्टाणोत्त॥कोपगोपनकलासुकृत्रिमंभवमहाणि
विधातुमहत्तमा॥१॥११॥संमुखोत्थितिकृतोनतभवःशुभ्रमासिमनसिस्मरःस्फुरन्।अग्रमा

बा.भा.

७८

७४

गतवतो हृदी शिञ्जर्दह विंवितमिव व्यराजत ॥ शतयास्वयं प्राणा समे समागते पुरः परस्याः प्र
ससारलोचनं कुशेशयं कार्णवतं सितं सितं स्मितयथा तदेकावयवच्छविंदधौ ॥ ३ ॥ प्रिये समा
याति समुसुकायाः कस्याश्चिदस्युत्थिति भासुरायाः ॥ मुदेव संग्राविणमंगकानिविभूषणा
नारणितेन तेनुः ॥ ४ ॥ आगसां निधिरधिष्ठितमानं कांतयावगणितो बलमानः ॥ यासितां पु
नरिति दुतमेकः कष्टमूर्द्धजमपात्पतत्ये ॥ ५ ॥ नयनं प्रुतमश्रुवारिभिर्वतसादेन शरीरं स
न्ममः ॥ रसदर्शनं संमुखोच्छिती मनसैव व्यदधन् प्रिये स्त्रिय ॥ ६ ॥ एकासनेषु विविशुः सु
दृशः प्रियैस्ताः पर्यस्तमानमुपमानवियोगरम्याः ॥ एतानि वीक्ष्य मिथुनानिरतिप्रदत्तने
त्राजनिस्मरविकारपरः स्मरोपि ॥ ७ ॥ चंचच्चंद्ररुचिप्रपंचविगलन्मानां धकारश्रियः सा
रोपस्मरमार्यणागणत्रस्तत्रपासंपदः ॥ एवंदंपतयस्तदारतरसप्रारंभसंरंभितप्राग

राम

७८

आयमदायमद्यरसनस्वेच्छामिरु अंगिताः॥८॥ ॥इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं० अम
 रचंद्रविरचितेश्रीवालभारतेऽप्यदिपर्वणिचंद्रोदयवर्णनो नाम नवमः सर्गः॥ ॥श्री१॥ ॥
 ग्रंथाग्रं॥१५६॥ ॥८६॥दुष्टकर्मफणिदष्टजनास्त्रीदोषमोषकृतयंकमिषेण।यः सुधाविषवि
 वेशसुधार्थसश्रियेभवतुभारतकारः॥१॥ जातमन्मथमथोमदिराज्ञीलोचनानिपरिचुंब्यकुना
 नः।तद्वाणातरुचयोमधुरासुखंमनोविदध्वरेमदिरासु॥१॥स्त्रीजनेधृतमदेमदनाज्ञापाल
 नाक्रमाणनूतनदूत्याद्विरुतंरुतमहंरुतिहेलालोलेयवसुरयालिरवेण॥३॥हालयालि
 कुचकूजितगतिरुत्सवंनवमिवप्रथयंत्या।आददेमदमिदेषमदानां कामदेवदृष्टनाधिपति
 च॥४॥लोलेषद्यदकनीनिकमह्लाशोणातांकलयताज्ञमयेन।वीक्षिताइवरुषामदिरामि
 मीरवोसुमुचिरेमदमंतः॥५॥काप्युदकंनौकैर्मस्यकुसुमानिरसेनप्रेक्ष्यविंविचमुखंमधुपा

बा.भा.
७८

७९

त्रास्वांतिमृत्यपि धवे बुज बुद्ध्या गृह्णीय दिह दैवल लज्जे ॥ ६ ॥ सीधुम निहित वास सरोजं नो
तथारसन लोभन मासीत्तरा गिणां निभृतराग मराणां विविजैरपि यथा मुखपद्मे ॥ ७ ॥ विंवना
दिधुरियाय सुगायां वासवारिजमिवाश्रविजे उं ॥ किं जडः सहज वै शांधो नांगना मुखमिहै
वददर्श ॥ ८ ॥ माधुरीदधुनिर्मरसामानना ब्रुकमना मिरिमानि ॥ इत्युपायि मिरपायिषत
प्राग्वच्च भैर्न वमधूनिमृगाक्ष्यः ॥ ९ ॥ अर्द्धपीतमवला मिरला मिप्रेय सामधुनद न्मदनं यत्तौ
षतोतिरसंदरसनायां तन्मुरवा प्पितमपीति नपीतं ॥ १० ॥ प्रेमतः खलु तदा ज नित्यूना मैक्य मेव
मनसोरिव तच्चोः ॥ आस्य सीधुर्मिषरागर सोमि क्रीडनान्यत इतो पियदासनू ॥ ११ ॥ प्रेम निष्क
परमस्ति नयूनां गृह्णतां सुगुणमल्पगुणानां स्वप्रदाय मुखसीधुमिथस्तेऽकूपपुयदधरंदयिता
नां ॥ १२ ॥ यद्देमधुरसाय सुधाजिन्माधारी मृगदृशामधरेणां मंजिमातदमुना पिहितासा

राम
७८

माननेषु विदधे विधुजेता ॥ १३ ॥ अंतरंतर धरं च सुरं च प्रेय सार सयतामनु वेला एतयोः किमु विदं शा
 पवेभूत्येतं च किमवापन्नविद्वः ॥ १४ ॥ कामिनि प्रियतमा धरपानारं भकारिणि निजावसरपि।
 कोपिनि वमदिरा रुणा कंतिः कंपमापवितता लिरयेण ॥ १५ ॥ प्रेयसी प्रतिधवेद निपीतं सीधु
 दातरिदधौ कुधमन्या ॥ संभ्रमास्तवष केमुदिता भून्मं ह्यवक्रम धुदे च विलक्षा ॥ १६ ॥ रागहृदि
 विदुरं प्रमदान मंतराश्रुमदिरा विनिविश्य। एकमद्गतमुद छिददुच्चैर ध्यरोपयद थो मदमन्यं ॥ १७ ॥
 अधतामधितम्वानता मोमिर्योमनः सुसुदृशामपि सैव। वीक्षितं प्रियजनं किल रागो रागिणां प्र
 ममेस्मरदीपे ॥ १८ ॥ घृणा मानवपुष्पां सुमुखीनां रत्नकुंडलरु चिह्निगुणामिः। स्फीतरागरसवी
 चिनिमामिलो लोचनविभामिरभासि ॥ १९ ॥ मूषां भृशमनन्यमनन्यं। योषितामजनियन्म
 दएव। वारुचीवर काभरणानि भ्रंशभां जिज गृह्णन्त देताः ॥ २० ॥ निनिमित्तगमनोच्छिन्निभाजा

वा.भा.
८७

मर्दजल्पितनिरर्थकवाचां॥ पुष्पचाहमानधनानां वलाउयदिलतामहिवानां॥ १३॥ मद्यपानमद
मंजुतनूनां प्रेयसिषसुमरेपरिरञ्जुनिर्मदोजनिमदः प्रमदानां ज्ञीमतीवहृदि संकचिताङ्गी॥ १४॥
कोपितीरुमपरांपरिभश्चइयामधुरसैर्मदयिवा॥ उद्यतद्विगुणाभावभृतंतामेवमन्मथवशेनसिषेवे॥
१५॥ काप्यनिर्वृतमनामधुपीवाकृत्रिमंमदमधत्तमगाक्षी॥ वीक्ष्यचप्रियतमंस्वमनस्कंसंभ्रमादकृ
तकंमदमाप॥ १६॥ वीक्ष्यपादलदृशंप्रियमेषकोधवानितिधियाविनमंती॥ अग्रतःस्मिततदंङ्गि
रंतातलं वमाननिजविवविलोकात्॥ १७॥ काचिदन्पयुवतिस्मदत्तकोधमुक्तमदलञ्चविवेकाङ्गी
मतीमदवशात्प्राणान्स्मिन्स्वेततिस्मकृतकेनमदेन॥ १८॥ युगं॥ दत्तदृक्प्रियमुरवप्रतिविवे
प्राक्षसदसवशामधुपीवा॥ कापितत्कमसमुक्षितमौग्ध्याप्रौढिमाप्परमणीरमतेस्मा॥ १९॥ निः
स्ततोपिहृदयादस्मिमानः प्राप्यतेकपुनरीदृगितीव॥ स्त्रीजनस्परसनांचलदोलाखेलनानिवचनेः

राम
८०

क्षाणमाधान् ॥१८॥ हृद्देमधुवशान्मधुबंधोरप्यितरित्युतस्यवधूमिः ॥ तत्पराभववशादिवमा
 नो निर्जगाम क्रियमेव गृहीत्वा ॥१९॥ उद्धतः पिहितकामधनुर्ज्यतिरुतिव्यतिकरो जनिन्यूनः
 । भावनिर्भरपरस्परहस्तोत्तालतालसरसः परिहासः ॥२०॥ ताः प्रतिक्षा विलक्षणा तोषको
 धहास्यरुदिता दिविकाराः ॥ चक्रिरे हृतमदामदिराह्यः प्रीतिमेव हृदये दयितानां ॥२१॥ यद्दंत्य
 शनसन्निभमेवोद्गारमित्यन्तमन्त्रवभासे ॥ गीतकं यदुद्गारिसुधाक्तरपीतसीधुभिरपि प्रमा
 दाभिः ॥२२॥ गीतकं मृदुपदेन तदानीयन्मदेन जगुरबुजनेत्राः ॥ षट्पादास्तदपन्नखलुलोलाः
 सीधुगंधिसुखपानमिषेणा ॥२३॥ योषितो विदधिरैमृदुगीतं नृत्यकर्मचरतिर्मृदुचक्रे ॥ मन्म
 थो मदुततानचमौघीनादवाद्यमिहरागिरसाय ॥२४॥ आवहद्भिरतिरूपगुणस्य स्फूर्तिमाति
 शयिकीमदयोगात् ॥ रागिणां चतुष्विषमिथो गैश्चलानि मृदवन्नयनानि ॥२५॥ कामिनी

बामा०

८९

जनकचेष्टुमनोभूराज्यप्रायकलशेषविलेसाद्वारिवारिजनिमैस्तदनन्यप्रेक्षाप्रतिमितैः प्रि
-त्रैः॥३६॥लोचनद्वयमुदारमरीचिस्फारवीचिनितरत्तरुणास्प।योषितोवपुषिनाभिगर्भावाव
र्त्तमग्नमिदमुत्पततुक्का॥३७॥दृग्मृगद्वयममंदमनोभूकांडपाततरलंतरुणानां॥श्रीणिशैलशि
खिरेषुनिखिन्नं त्रासखिन्नमिवमुग्रमुखीनां॥३८॥अंगकांतरविलोकिनिनेत्रैर्मूर्तैर्हृतमुखं
प्रसृताह्वी॥तत्रपश्यतिपुनर्वदनाजन्ममुखीवनिभृजं त्रपयाभूत्॥३९॥आननं प्रियतमस्य
दिदृक्षुर्वीक्षितुं पुनरनीशतमैव।काण्यशिक्ष्यतक्रियैकनवोदाने त्रपयाभूत्॥४०॥कोणाकविलो
वि लोकिताकानि॥४१॥अंगके प्रियतमस्य मृगाद्वपायत्रयत्रनयनं निपपातविद्यध्वे मधुस
खेन दृष्टकैस्ततदं कितशरव्यमिवाश्रु॥४२॥मानसानि निभृजे द्वाणापीतोन्मृष्टमप्यरसयन्तय
नोष्टं॥आननैरथ स्तरुणानां पातुमैषिकदरेतिरसत्वं॥४३॥यावदिच्छति मुदा धरपानं का

राम
८९

कृष्णमदिरादया ॥४३॥ कापिपाउमुदिते हृदये शंसंभमादपसरत्तमदुमोद्या । श्रीमतीचमदनेनच ~~नृनार्कनच~~ ९

मुकोमदवशंवदचित्तः । रक्तयास्वकरं चित्तकेशस्तावदेवचंदूनानाप्ययच्चनजहारचवकं
 ॥४४॥ लोभयन्मलयजादिभिरीशः संमुखीमकृतकामपिमुग्धो । येनमौग्यकवचांकुसुमेष्णु
 नैषुभिर्व्ययिष्ठप्रभुरेनां ॥४५॥ अक्षिपन्नशयनमूर्धनिचक्षुः सुश्रवः सरवशेनयदैवानिन्पिरेस्व
 यमुदस्पकराभ्यां तत्रताः खलुतदेवहृदीशैः ॥४६॥ संगमेक्षुरपिकापिनबोहाक्षिप्पतो नननेति
 वदंती । भीपदेवहनुकंपिशरीरं हृष्टरोमनुवरस्पर्साय ॥४७॥ शिद्धितामुद्धरुपांशुसखीमिश्रा
 दुयत्प्रियवशीकृतेमंत्रं ॥ तत्प्रकाशयितुमत्रनबोहागुप्तमजपद्मसनाये ॥४८॥ वाणिनीभिरु
 रमिष्ववणां ताकृष्टमुक्ततरलैर्नयनानैः । ताडिताः स्मरशनैरिवकंपंस्वेदमश्रुचमजं त्रयुवानः ॥४९॥
 उत्तरीयहराणोपरिणोतुर्गमुधाकरमरुद्धकंभ्यां । कापिगृहरसमूढमनस्कासत्तनीविनि
 नितं वड्कले ॥५०॥ हारकांतिलहरीहरिणा द्यावक्षसौश्रुकधिया मुहुरस्पन् ॥ कोपितत्प्रह

बा.भा.०
८२

स्वपमाणोमीलिताक्षमसृजत्यरिरंमं॥५३॥उत्तरीयह तिलज्जितयान्यः सुम्रवाहशिहतो ब्रह्मले
नाञ्जकृतरिपरागविविक्ता लोकनश्चसहसापरिबुः॥५४॥प्रेमकोमलरुषापरिरंमेताडितः
पुनक्तिनकरेणावीक्षितोभृङ्गुभिश्च नवाश्रस्त्रिद्य।नेत्रगतिभिः प्रिययान्यः॥५५॥अंगकेरु
लकैःपरिरंभेमानिनीसपदिकंचनदत्ता।मर्मवेदिनममुंउसमंतुं व्यक्तसीकृतिरसैवचुचुंवा॥५६॥
स्पृतयोःस्मरशिलीमुखमालासूचिकानिचितसंचरणान।विदुताङ्गतरुषाङ्गुतमासीदैक्यमेवम
नमोर्ननुर्यूनो॥५७॥रागिणामथथिथःपतितानिस्त्रैरमाननसुधासरसीषु।संमदाश्र सुधया
स्तापितानिकोधतापसमुचन्नयनानि॥५८॥स्तंभकंपरगुणांजृषिवपूंषिस्वेदविंदुकलिता निचपू
नां।पुष्पितडुमलतावनलदम्मीमीयुरायुधकृतेकसुमेषोः॥५९॥संदूदंपतिवपूंषितदावस्फायमा
नपुलकोस्वसितानि।गौरवादिवपरस्परमभ्युत्थनकर्मविदधुःपरिरंबु॥६०॥मन्मथार्तिषुततासुवि

राम
८२

वार्यमेव मिथुनानि मिथ्यां गं। माधुरीविरहितं स्वरभेदाच्चादुचप्रियरुदेवमिनेनुः॥५॥ नष्टसंज्ञमन
 सोदयितस्य प्रेयसी कुचशिखासु विलासि। लब्धसंज्ञमिव पाणि सरोजं मंदमंदमलसत्तदधोधाः
 ॥६॥ विस्मृते प्रियकरे खलु तरो कांतया प्रणयमग्नद्वैव। मुक्तमाश्रु समये कविदेव श्रुतनी
 विवसनं जघनेन॥६॥ कांतहृन्निविडमग्नकुचानामुच्चसत्पुलकपूरितसंयिः। भ्रष्टहारवल
 यः परिरंभो रागाणां तदनुनिर्विवरो भूत॥६॥ तादृशोऽप्यपरिरंभनिरो धाज्जीवितव्यमपि वि
 कलमंतः। सुस्थितं प्रणयिनं व्यधुराशु स्वादिता धरसुधारसंधाराः॥६॥ लोचनान्यपि मुखे
 दुमरीविंस्वाससौरभरा नपि नासाः। ज्ञाननान्यपि धिवंत्यधरोऽंरा गृह्णिमस्तजमिथुनानां
 ॥६॥ स्पर्शशालिनिविहृद्सुगंधिस्वासमालिनिविशेषितकांतौ। उधपाजुषिसन्मणितदौः
 प्रीतिराप्यनमिथोयुवयुगे॥६॥ लोलाताभ्रशमधारिवधूनां यत्करै रधरखंडिनिकांतौ। लब्धता

बा.भा०

८३

६३

दशरसंरजमेतत्तेनप ध्ववितमेवविरेजे॥६॥ रागवाननुलवंनस्तिना द्यामंदुचद्वप्र धरंचचुचुं
वातेपरस्परपरिस्फुरदीर्घासंभ्रमादिवधताकाभावे॥६॥ बाहुमूलकृतवाहनरवांकःखंडिता
धरदलोयदक्तजततेद्रतेषुमुदशश्चलकांचीनूपुरादिभिरनूयतकांताः॥६॥ छिन्नहारमणि
भिःक्षितिपातादुच्चलद्विरमितःसुरतेषु। नृत्यतेस्मरुतकृत्यमनोभूषणमार्गगागौरिवयूनां॥६
॥ सुखयारहसिवायविचित्रेमेखलावलयनूपुरनादे। गीतरीतिषुपुनर्मणिनेषुप्रेयसांपदुननर्त
मनोभूः॥७॥ दुर्षहस्तननितंभैरयंमास्मरेवेदिरभसेनरतानां। मूर्द्धिसुभ्रुवमितिप्रियभालखेद
वारिभिरसिंचदनां॥७॥ धार्थकर्मविकसन्मदलज्ञासज्जधैर्यकृपितस्मरलोलाः॥ इत्यमीह्रम
हरन्नधरवंकामुकस्परतिकेलिषुकांताः॥७॥ यद्यदैहतहदैवहदीशस्तत्तदप्रथितमेववितने।
तादृशप्रसरउष्टमनोभूदत्तदिव्यनयनैवनतांगी॥७॥ खेदवारिकुचककुमपिशंकासुकोरसिर

राम

८३

तत्रमस्तुतं। कामिनी भूशममांजमिर्वतमूर्तिमंतमंनुरागमवर्षत॥७४॥ न्यरमुखेन पुरुषायितरंगका
 मिनीकचयुगेनशुचेवादूरितप्रियहृदयिततामिःस्वेदविंदुपरलीमिररोदि॥७५॥ मुक्तदंतमुख
 चुवनलीलादृष्टिरेवदृशएवपिवंतः। रागिणोरतभरेणमिथोतःसीकृतैररसयनरससारा॥७६॥
 स्मितरुचिरुदितार्द्रसांडसीत्कारमंडकरुणावचनमूचुर्मंदमित्यंगनायत। समजनिदयितानां
 वाटमुआहहेतोःसरभसरतलीलानिर्दयाणांतदेवा॥७७॥ हाणामुपचितचंचच्चाडमंत्रोक्तिमा
 जोरभसभरनिरुद्धस्वामयोरश्रुयूनोः। मनसिरतमनन्यधामिनिध्यायमानंसमजनिसममे
 वस्त्रिगुयोः सुप्रसन्नं॥७८॥ यूनामदभपरिरंभरैरतांतेकामोपिमूर्छितइवहाणामेकमस्वात।
 उज्जीवितः पुनरपिक्रमजायमानमंदातिशीतसुरभिस्वसितानिलेन॥७९॥ आलिंगनादिघट
 नैकमनारतांतेनामुच्यतप्रमदयाहृदयाधिनाथः। तस्यामुखंचसविशेषरसानुमावंपश्यन्

वा.भा०
८४

४५

वापसपुनर्नवतामतीव ॥ ८० ॥ हृष्टस्मराणि भृशसुकता गृहीतवा सो वियर्यय विलोकमदुस्मि
तानि। वीडा विक्कंचित विलोच विलोचना नियूनारतांतललितानिमहोअवो भूत ॥ ८१ ॥ सुध्रुवामव
यवेषुनखांकाभूषाणविरहिताभरणेषु। तद्वत्पुर्विरहितेषुतदर्थोस्त्वानिराभराणामाभरणेषु ॥ ८२ ॥
वीक्ष्यतादृशरसद्विगुणश्रीभासुराणिवदनानियुवानः। नि न्यरे मुहुरपि स्मरलोला लीलयैव ह्यसि
ताः शयनीयं ॥ ८३ ॥ उद्यतं दृष्ट्वापमुक्तरजनीरेवेदेन चंदोष्ययं डिंडीरप्रतिवीरमूर्तिरुचितः श्रस्यक
राडवरः ॥ अस्तद्वमाधरमस्तकस्थितिमतिर्मन्ये च चारस्फुरत्पारावारतरंगरंगितमरुत्पूरायदूरा
दपि ॥ ८४ ॥ ॥ इति श्रीजिनदत्तस्वरिशिष्यपं० अमरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतेऽष्टादिपर्वणिसु
रापानसुरतवर्णनोनादशमः सर्गः ॥ ॥ ग्रंथाग्रं ॥ १३७ ॥ ८० ॥ कृतवसतिरजसंमाधुहृत्यंजरा
तः किमपि किमपि वक्ता सत्पुराणोक्तिः सूक्तीः। भवतु भुवनचित्तप्रीतये ज्ञानलक्ष्मीकरुकश्च

राम
८४

^{२१}
 कविहंसाः सत्पवत्पं गजन्मा ॥ १ ॥ ऊसुमशरशराती संपदादंपतीनां सुरभिणि सुतां जस्वेदनीरनिम
 जन् ॥ अथ गुरु मिथुनस्य प्रीतये मंदचारोजनिरज निरविरामारंभशंसी समीरः ॥ २ ॥ वज्ररजनि स
 रोजस्मेरतामहिमौनें कुवलय कलयद्राकूचापलं मुंचवार्द्ध ॥ परिहर दिवमिंदोकोक संक्षिप्त्य कोकी
 मिति जगति मृदंगोताडि सूर्याज्ञयेव ॥ ३ ॥ अविरतरत्नलीला खेदभाजां मिथोपि अथतरपरिरंभस्पृ
 तसर्वांगकानां ॥ अवसरमस्ततोर्मिलावितानां मिवांतर्मुक्तलितनयनत्वा निजृत्प्रेयसां प्रापनिद्रा ॥
 ॥ ४ ॥ स्वमनसि परमात्मज्योतिरुज्जीव्यसारस्वतलयस्वमूर्तवात्स्य संज्ञे मुहूर्तौ किल निज निजशि
 त्यं शित्यिनः कल्पयंतः किमपि किमपि जन्मा पूर्वमुन्मेषमाप्नुः ॥ ५ ॥ दधिमथनविलोलध्वोलहृद्वेणि
 दंभादयमदयमनंगो विश्वविश्वैकजेता ॥ भवपरिभवकोपत्पक्तवाणाः कृपाणां भ्रममिव दिवसादौ
 व्यक्तशक्तिर्व्यनक्ति ॥ ६ ॥ वज्रनिरजनिरेषा कामधुका मिनीनामुदयतिदिनमेतद्विप्रयोगप्रयोगः ॥

वा.भा.

८५

४५

त्यजजरुदितिमानंमानिनीनामिवेच्छंदिशिवेदिशिदिनेशोदामगीतास्वचूडः॥१॥कथमपिरुतनि
इमानिनीस्वप्नदष्टंप्रियमुपनृतमयेताडयंतीप्रबुद्धा।अतिहृतिषुदयालुःश्लिष्यतिस्मस्मरात्तशि
वमपिशयनांतेगुप्तमागत्यमुप्तं॥२॥प्रियतममवलोक्यस्वप्नमोहेसपत्न्यासहकलितविलासंमा
निनीनष्टनिश॥स्फुरतिचपुरतोस्मिन्नूतद्रुमेणाक्रमेणास्फटिकमुविजयानस्वंप्रतिच्छंदमेव
॥३॥चिरंमुपवितमानंयामिनीजगदिवाहणामथमूदुनिद्रौरागिणावेकतल्ये।स्वयमननय
माप्स्यस्वप्नतो न्योन्यमेवमवसितपरिरंभोजतुःकांनकेलिं॥४॥अजनि युगसहस्रंतत्किमद्या
पिभासामुदयतिदयितोस्यानेतिजातप्रकोपैः।रथचरणविहंगैर्वीक्षितेवारुणाभिश्चिरमल
मतदग्निःशोणतांवासवाशा॥५॥अपरशिरवरिचूलासिंधुसंवंधिनीभिःकिमपिऊमुदिनी
भिर्शकपरीरंभलुब्धे।लसतिशशिनिकांतेकौमुदीकोपनेवाद्भुतमलमतकार्षंशोणिमानं

राम

८५

चकिंचित् ॥ ११ ॥ धुरिमधुरिमभाजां कौमुदीहंतलम्पाकपुनरपिगतेस्मिन्नौषधीनामधीशे । इ
 तिचरुनिचयांतः संग्रहं शीघ्रमस्याव्यतनुतजनतासौधेनुदुग्धच्छलेन ॥ १३ ॥ अजनिजनितनी
 राकृष्टियंत्रामलहमागगनगहनगर्भचंद्रमाः कूपरूपः हेइपुनरुपशांततत्प्रभानीरसेकेवहर
 तहरितालीबंधुरंधांतमेतत् ॥ १४ ॥ तिमिरकरिकदंवैरंवरोत्तानतश्चात्कवलितमिदमुचैर्निर्मरंच
 दिकांभः । अथपृथुतेरतारांभोजिनीकंददलयसमयमवेक्ष्यप्रखितोराजहंसः ॥ १५ ॥ अभिनव
 मधुगंधाबंधसंधावदेरावतमदमधुपालीपक्षवातप्राणैः । प्ररुणाकिरणदभाद्रुधसप्ताश्वली
 लासरसिरुहरजोमिर्विग्वभौजंभजेतुः ॥ १६ ॥ निशिविकसितचंतिप्रापुरहीणिकिंचित्प्रियतम
 रमणीनांकैरवाणीवनिडारयविलुलिततारालोलरोलंबभांजिदुःखमुषसिविकाशं नीरजा
 नीचमेतुः ॥ १७ ॥ अथपृथुपथविलासायासपाणिधमाभिर्मधुकरनिकराणामेहिरेयाङ्गिरामिः ॥

बा.भा.

८६

४६

अलमतनसमंतान्मीलिवं नीलपंकेरुहमहनदलालीकिंविदाकंचितापि॥१८॥ सत्कल्पस्ततपत्रा
भ्यंतराभ्यंतरोद्यत्परेमलमिसितालिश्रेणिकामंडलानि। उदयतिहृदये शकंकणानीवपंकेरुह
मुक्कलकराग्रेर्भोजिरेमोरुहिण्या॥१९॥ रुचिनिचयममुंचत्तारकाचक्रवालंविधुरपिविधुरवंप्रा
पस्तरागमेस्मिन्॥ इतिचकितइतोचैःकंपितोदंपतीनांरतिगृहकृहरांतर्दुर्गदीप्तोपिदीपः॥२०॥
सपदिपदमशेषदीपदीपायमानकमणिकिरणवीथीचक्रवालप्रणुनैः। भशमुपशमधूमैरौष
धीनामिवोर्धीधरनिवहगुहांतर्धोतिभारैरकारि॥२१॥ विलसनसदनेभोजगुराश्चिष्टकांतास्तन
घनघुस्रणांकदंददंभेनेसद्यः। स्फुरदुरसियुवानोमन्मथह्मापलीलारथइवपृथुशोभेचक्रेयु
ग्मंदधानाः॥२२॥ उदितमुदितकांताश्चेषपीयूषवीचीचकितइवकृशानुश्चिततश्चक्रनाम्ना। गु
रुतरगिरिशृंगोसंगदुर्येषुमंद्युमणिमणिगणोभ्रमद्वनासद्वचक्रे॥२३॥ प्रियविरहितको

राम

८६

कीदृक्पयोवाहिनीभिः सहशममगुरिंदुग्रावनिःस्पंदनद्यः। किमपिकलितमौनस्तद्वियोगादिवश
 कृपतिरधितनदीनामेषदीनामवस्त्वं॥१४॥ इतकृतपदपाताः प्रातरायातवंतो नखरदपलक्ष्मीमं
 डिताः खंडिताभिः। विधत्तग्रहवयस्यागर्वमीताभिराभिः कृतकसुभगतार्थपर्यैरभ्यंतधन्यः॥१५॥
 हरिरिवदिवसोभूद्विश्वकांतारचारी स्फुरदरुणकरालीकेशरश्रीकरालः। तिमिरकररिमालामु
 क्तिरक्तेवदंष्ट्राघटतकुटिलवेषायगुखेसूर्यरेखा॥१६॥ इतनुतनुभाजां कामुकः पंकजिन्पा
 मुदमुदयमहीभृन्मूर्द्धिगुप्ताईमूर्त्तिः। सततविततमार्गश्रान्तिविश्रान्तिहेतोः स्थितइवविनिविशेषो
 त्वंगशैलाग्रशृंगो॥१७॥ कशयतिवतसिंधूर्मकलत्राणितापैरयमयममृतांशुमत्तनृजंदुनोति॥
 इतिकृपितपयोधिप्रोदवीचीकराग्रप्रहतइवसमग्रोप्यापमानुर्नभोग्रं॥१८॥ त्रिभुवनजनता
 यादृग्निराशंक्यमानभ्रमिरहिममरीचिः शोचिषांचाकचकैः। उदयगिरिशिरोग्रतर्कयंत्रप्र

पंचस्फुरिततनुरिवोच्चैरज्यमानो विरेजो ॥ ३० ॥ अहिमकरधरदस्फारसंचारलीलादलिततिमिर
 रं वंद्येऽणि संवावदूकैः ॥ तरुणतरुमालश्यामलैरुच्चसद्भिः प्रसृतसुषसिलक्षैः ॥ तूष्णिणामंतरिक्षे ॥
 ॥ ३१ ॥ गगनगहनगर्भदाववत्पूर्वसंध्यावतमसदृशा जालं जालयिवास्तमापातदिहनियतमुतः
 कांतिलेशोऽपि भानोर्दशशतमितशः खच्चित्रचित्रायभावी ॥ ३२ ॥ विधुरुचिश्चिवरत्राच्छादमुक्षिप्य
 रात्रिप्रथितकुसुमपूजाहारिताराकुलंचाहरमरकतलिगश्रीसदृशैरिहैस्नपनमकृतमानुर्मानुका
 श्मीरनीरैः ॥ ३३ ॥ द्विषति शशिनिदूने नूननमं भोजभारैः स्मितमवतमसो धेन्वानमेव प्रदीपैः ॥ अ
 पिसदृशरुचिनामंतरं किंचिदेतज्जयति जलमयानां तारतेजः स्फुरांच ॥ ३४ ॥ निशिसरसिरुहि
 ण्याः संपदां संप्रदायं यदहरततदेषः प्रातरायाति सूर्ये ॥ विधुरपरमहीभृन्मौलितोदत्तरूपः
 स्फुरमरुचदुदवतीरपंकैर्द्धमग्नः ॥ ३५ ॥ अहरतहरगर्भे पर्वतोयंप्रतीच्याः स्फुरिततिमिरमैही

राम

८७

मृन्मौलितोदतल्लिद्योतिताधोविभागः। कपिशपदुज्ज्वलीवंधवंधुवपात्रद्युतिपरिचितलेखा
 मात्रशीतांशुमौलिः॥३५॥ तरणितरुणिमानं प्राप्पस्का किलद्योरिति सितरुचिरद्वौदुःखितः
 पश्चिमादेः। इतमतनुतद्गपां वार्द्धकाधिक्यभावाद्गलितपलितपंक्तिः प्रोषिताभीशुदंभात्॥३६॥
 व्यरुवदलिकदं वंहेमरागैः परागैर्विकचकमलकोणोविभ्रदंगं पिशंगं॥ हिममं हिममनोज्ञेमानु
 मद्गानुवद्विहलितमिवविलीनं दृढमिंदुप्रियाणां॥३७॥ गगनमलिनिमानंधूमतामानयंत्यः स्फु
 रमदधतभासोभास्वराभास्कास्य। त्रिभुवनभुवनान्तर्दपतीनांतदावहलितविरहकीलाजिह्वकी
 लाजिह्वकीलालिखीलां॥३८॥ परिष्टपरिरञ्चप्रेयसीतारहारावलिबिगलितमुक्ताचक्रवालच्छलो
 न। तरणिरथरथागशोदभीत्येवतारागुरुग्रहशिखराण्यस्यष्टमभ्येतवत्यः॥३९॥ व्रतमतनुत
 मुक्ताहारवृत्तिश्चकोरः। ऊमुदसमुदयेन ध्यानमध्यायिकिचित्। मृशमस्तजदुलूकः। ऊंजवासेत

बाभा •

८८

४४

पस्वीपुनरुदयविभूत्यैयामिनीकर्तुरिंदोः॥४०॥दिनमणिमणिगज्जीधूतधूमध्वजोप्रादुदयगिरिशिरो
याञ्चनमुद्गीयतप्तः। चरितमधिरुहव्योमवृक्षस्यशाखाशिखरमिवपतंगः। प्रागदिशोमौलिदेशं
॥४१॥द्विजपतिहृतमग्निर्नव्यमादत्तहव्यं। खलुमुखमखिलानां। नाकिनांलोचजिह्वः। इतिपतिरय
मङ्गान्। नमस्कायशक्रादिकसुरमयमूर्तिस्तिजसांस्फूर्तिमाप॥४२॥पतिजवतिविपांडोपक्वपत्रा
नुकारेज्जहिनमहसिजातः। पञ्चवोयंनवीनः। दिवसविभुनिभेनव्योमवृक्षस्यविश्वत्रयसुकृतसु
धामिलेखसैकस्पर्शाके॥४३॥यदक्षगजनतासौ। माहिभारतदण्डलिजलनिजविंबब्ध
नापद्मबंधः। सपदि विपदपात्रे। मूर्तिमत्पाकपिङ्गसुकृफलमिवास्याहस्तवर्तिव्यधत्त।
॥४४॥भुविगतमतिदूरं दीर्घकां। यत्रचक्राकृतिविततदलालिङ्गमारुहच्छायवृद्धं। अव
हृतनवशूस्तरव्याहृतध्वान्तसेनागतिपतिगसदंडवृत्रखंडानुकार॥४५॥अपिगृहकृह

राम

८८

रेपुधांतजालानिजालांतरसरलगतीनां चाकचकैरुचीनां । प्रसमरहरिणा दीरत्वताडंक
 चक्रप्रतिफलनविचित्रैश्चिन्मानुर्जधाना ॥४६॥ गहनतरुवनस्वतामसंत्रासकंपाकृतमिवच
 लपत्रच्छायपूरच्छलेन । द्रुमणिरनाण्डशाखामध्यलुब्धावाकाशैर्दिशिदिशिकरदंडैः खंडयामा
 सवदंडैः ॥४७॥ लघुविलगर्भोदग्रदुर्गांतरेषु स्थितमपभ्रगर्धोद्भूतमप्यंधकारं । दिवसविवशनश्च
 त्पन्नगश्रेणिचूडामणिकिरणविकासेस्त्रासयामासमाखान् ॥४८॥ दिवसमुखविशेषध्या
 नसंलीनयोगीश्वरविसरशिरोधःस्वधर्माबंधदंभात् । अपिगुरुषुगिरीणांकंदरासुप्रविश
 स्वयमुपचयधीरंध्यातमध्वंसनार्कः ॥४९॥ रविरविरलसर्प्यसर्प्यशारीररोचिः कवचित्तमपि
 नीचेर्विश्वशस्त्रनिवासं । अवतमसकृदंबस्फारिकाद्रिस्फुटवस्फुटितकरकलापैः प्रापया
 मासनाशं ॥५०॥ निचितरंगबद्धकास्मीरनीरबुराणगुणविशंगाभोगमंगंवहंत्पाः । तद

बा.भा.
८९

लुकमलिनीनां कामुकः कांचनीयंतिलकमिव विरेजे चोमलह्मीमृगादृपाः॥५३॥ प्रत्यूषयाम
खुरलीक्षणनर्तितास्त्रौ बाह्यमुहूर्तमनुसेवित्वामदेवौ। अर्कोदये व्यतनुतामप्यदानकैलिक
सौकलिनंदनयासविधे निखिन्नौ॥५४॥ रंगत्पतंगप्रतिमोतिमात्रगात्रस्त्रिर्मेव कवीरधारी॥
विशालचक्षुश्चरस्त्रमूर्तिरर्चिर्हवर्चमिधुपिंगकूर्चः॥५५॥ पुरस्तयोरस्तसमस्तशत्रुविस्तारयो
स्तारमतिर्जगवान्॥ द्विजाग्रणीर्जाग्रदग्रवाहः काश्चित्ततश्चित्रहरोऽप्युपेतः॥५६॥ युष्म॥
किमेष मेरुर्धनमेखवावान् विभक्तिकमघोयमुनांतनूजां। धनोरुधूमोथ शिखीतिताभ्यां क
ष्ठांश्चकोशकिसपिंगकांतिः॥५७॥ प्रमोदमंदात्मकथावधैतौ दैत्यारिपार्थैरभसात्कृता
थौ। समुच्चितौ तस्य पदाब्जयुगेभंगोपमावस्पृशतानतास्यौ॥५८॥ मुदा समुच्चाप्य करेणो
णरेणुभातिष्णुमालौ सुभरो द्विजस्तौ। जगाददंतांश्च भिरंशुकाग्रलगेस्त्रिमार्यायमुनाप्रयोगः॥५९॥

सम
८९

पुरामुरारिप्रतिमप्रतापः क्षोणीपतिः श्वेतकि संज्ञया भूतः ॥ सदा कृतैस्त कृत्तवक्रवालैर्निर्वदमा
 पुः किल वेदभाजः ॥ ५८ ॥ तपोसितीव्राणि तदेष तन्वुप्रतिन गौरीपतिनोपदिष्टः ॥ अतोषयत्
 द्वादशहायनानि धाराभिराज्यस्पन्दपः सवर्द्धिः ॥ ५९ ॥ पुनः पुनानो निजदर्शनेन तं भूपतिं शं
 सुपतिं शं सुरुवाचतुष्टः सुदामदं शनमुनीश्वरेण दुर्वाससाते कतुकर्म मूयात् ॥ ६० ॥ इति प्रमोः
 प्राप्य गिरं सराजावकेशतां ही कतुमंडलानि अवाप्य विप्रान् गिरिशोपमेन दुर्वाससा संघति
 ताधिवासान् ॥ ६१ ॥ ततः शताही मखहव्यलाभैस्तद्वादशाही घृतपानकैश्चाहताशनः श्वेतकि
 भूपदत्तैर्लब्ध्वा जित्त्यानि रसूदतेजाः ॥ ६२ ॥ चिरं चिरं चैरुपदेशमाप्पयानि विदध्या दहनस्तदा
 नी ॥ सप्त सप्तः रवल्गुखांडवेस्मिन् दीप्तोपिरक्षापुरुषैरलोपि ॥ ६३ ॥ शिखीवूनस्यास्पसम
 स्तजंतु मेदांसि पीवात्तमते स्वतेजः ॥ इदं सदा रक्षति तदा कस्तुवास्तोः पतमित्र महो महाहिः ॥ ६४ ॥

बाभा०
पं०

अहं सवक्त्रिः शशिहसकीर्तिलब्धामवंतौ स्वजनी भवंतौ । क्षणेन कृत्यामिविरिंचिवाचातज्ज्वा
उवंपांडवपद्मनाभौ ॥ ६५ ॥ महावनेमानवदानवाहिरक्षांसिरक्षांसेततं सृजंति । तथा हरिस्तद्व
कमेच्यदक्षोदाहक्षणे वर्षति रवांडवे स्मिन् ॥ ६६ ॥ क्षताम्पलंतकवयोरवाप्यसाहाय्यमाहा
त्स्यमहं वने स्मिन् । सर्वामदीयः समहावलौपिकर्मण्यमुष्मिन्नजनिष्टकुंठः ॥ ६७ ॥ युग्मं क
थां पृथ्यासूत्रुरिमो निशम्य वक्त्रिं जगाद प्रगलत्प्रमादः । नमो निमेव ह्यसिदंतमासो गंगाज
रंगो वलिवह्नि त्वन ॥ ६८ ॥ सुदुर्बलं दोर्बलतो धनुर्ममंदवरास्ते खरगाश्चूरय्याः । रथस्तथोदप्र
रया सहोयवाणाश्च तादृगुराणो कर्मणो त्याः ॥ ६९ ॥ किमथ मुष्याविरहे न बाहुसामर्थ्यवा
हुत्पसदं महास्त्रापराक्रमोयं क्रमतां वदर्थमेतान् पुनः साधयसि हि हेतून् ॥ ७० ॥ श्रुत्वेति तस्मै
समदत्तवक्त्रिः सोमक्षितीशादरुणेन लब्धं । रथं सिताश्वं कपिकेतुमस्वंगां डीवमप्यक्षय

राम

६०

दूषणयुग्मं ॥७१॥ सुरारये चक्रमरातिरौद्रमाग्नेयमस्त्रं च हताशनेन ॥ अमानवानामपितानवायकौ
 मोदकीनामगदापदायि ॥७२॥ नवावक्लिमथाश्रुध्ववि ध्रुवन्नावद्गोधांगुलित्राणोवीरवरस्त
 दातनिरथीपार्थोरथांगीतिथा ॥ तस्माहाप्यसुदुःसहो हतवहस्तत्रक्षलक्षुक्षलक्षालास्तांडवय
 नू सखांडववनेचिकीडकल्पांतवत् ॥७३॥ ॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं० श्रीमदमरचंद्र
 विरचितेश्रीबालभारते महाकाव्येऽष्टादिपर्वणि कृष्णार्जुनाखलाभोनर्मैकादशः सर्गः ॥ प्र
 थाग्र १२८ ॥ ८० ॥ समुदेपराशरमुतः सुतरां भवतायराशितरौ कतरौ प्रससारभारतमिषेणामु
 खेखलुयस्यनिर्मलवितानपरः ॥१॥ अथ सप्रतिज्ञ इव दग्धमिदं वनमुग्रधूममुखमुक्तशिरः
 ॥ चिरकाल निर्दहनकोपवशात्कपिशः किल व्यलसदेषशिखी ॥ १ ॥ प्रवलप्रवृद्धवृद्धजिह्वतया
 कवलीकृतार्कचिराजिरिव ॥ अतिदुःस्सहो जनिशिखी महसा सह सन्निवयुगांतदवं ॥ ३ ॥

सहस्र १९

बा०भा०
पृ० ९

परिपालितस्पर्जलदेन सदा निजवैरिणातरुगणास्यतदा । क्षलितः शिरांसि विदल्य शिखी
जलदाश्चैत्रयेन धितधूसमिषात् ॥४॥ दहनस्तदा स्फुरितवेणुघराघरितोक्कटध्वनिमिष
णामुहः । विपिनांतरेतनुमतस्वसतः प्रतिकोपदंष्ट्रतिमिव व्यतनोत् ॥५॥ अभवत्तदा परमको
तिगतक्षलनाभिषंगपरितापभृता । वनवासिनां कलकलः सकलत्रिजगद्भ्रान्तप्रलयभीति
मयः ॥६॥ वसनेग्रहीदथ कंच प्रवयेत दपुस्फुरत्पुद्गुदृशो हहनः । तदपितत्र संतमखिलांगप
रिग्रहणादनिष्पदराण्यजनं ॥७॥ क्षलनत्रसद्भ्रान्तनिषेधकरः कनकाभकेत्रकपिशिर्षगुरुः
। चरितं वना निपरितः स्फुरितैर्विराजवप्रइव पार्थरथः ॥८॥ पततां वनाच्चरितमुत्पततां पति
तं रेणवपुरेव मुविपवनेन पार्थशरसार्थहताब्धदपद्भ्रतिस्तु दिवनेव ययौ ॥९॥ अथ यदा
राक्षसचरंगामुखप्रमुखैररण्यपुरुषैः सरुषैः । उपशान्तयेद्भुजभुजः स्वभुजप्रथितांबुपात्रमभि

राम
पृ० ९

नःस्फुरितं॥१०॥प्रहितस्पशांतिजननायजनैर्द्वलनेजलस्पनलवोष्पपतत्।अतिदूरतोयउ
 लतापवशात्परिशोषितस्पनभसिस्फुरतः॥११॥मिलितैरतीववनवासिजनैःप्रहितंयौवद्वदव
 वक्षलने।अशनांतरालपानकलांकलयावभूवत्तमारभुजि॥१२॥जलमानयनूषरघरीपटलैर्द्वि
 लनोपशांतिस्तयेकिलयन।स्वतनौतदाशुपरितप्तगानिदधुर्नोवस्तुनिजनाक्षलिते॥१३॥अ
 भितोभुजानूदहनशांतिधियांचरणानपिचरितनाशभृतां॥अभिदस्पथाजनिरनेकशरप्रसौ
 रयांगपतनैश्चहरिः॥१४॥अभिपस्वमेवपरिरक्षशिखीभवतःसखादहति संप्रतिमः।दृषदश्च
 मेतदिववक्तुमगुर्गुरुफालयागगनवर्णमृगाः॥१५॥घनहर्षहेषितभृतस्चुरगाःस्वयमेत्या
 पेत्तुरनलेक्षलति।मरणोनियतेभयतो नमहस्विनःपरिहरंतिमहः॥१६॥दशनैर्ददारयदुग्धरभ
 यःकिरिसंचयःकिमपिभूवलयांविपिनंप्रदीपयतितदहनेखनतिस्मकूपमिवमूढमतिः॥१७॥

बा.भा.
पृ. १

अपवैरममिमयतोनुगताहरयस्तलेषु करिणां शरणां निहताः पतद्भिरथ तैरपिते कफलतपं
त्पममिमानमुचं ॥ १८ ॥ विलनिर्गमिसमागयः फणिनो यदधुः स्फुलिंगयुतधूमकलां ॥ नितरामधो
जगदपि द्वालिं वनसीम्नि तेन दहनेन ततः ॥ १९ ॥ सरिदंबुचूर्मिति परिद्वलिता चलनागवद्विदल
पूरंगफलैः कवलीरुतैरिव तदा विषिने रुणाजिह्व एव विललासशिखी ॥ २० ॥ अनिलौ त्यतः कवल्य
न्मलिनद्युतिकाननं किमपि दावशिखी ॥ बहुमहाणेन शितिधूममिषात्तनुने स्मभोजनवद्गुह
णां ॥ २१ ॥ अवलोक्य दावदहनं तमहोपरितापित त्रिसुवनंगहने ॥ अपि पार्थकेतन कपिर्निदधौ स्म
यमद्गुतं हृतपत्तादपुरः ॥ २२ ॥ अपितापचूर्कति कृतां वदनो ध्वसितस्वभावशिखिहेति मिषात्
वनरत्नसांघधितगर्भशिखी विशतौतरभ्युपगमं शिखिनः ॥ २३ ॥ उपरिप्रपत्य पिदधुः स्वशिखी
नमृगयोषितो वगणितात्मरुजः ॥ अथ तासु पाततरलाः सुतरामसह न विहं नमृगाः ॥ २४ ॥

एम
८१

प्राणयकुधाविरहितानिचिरंवनवासिलेकमिथुनानितदा। कृतहाकृतीन्यपिपरिक्रमणोसुखनिर्व्यथं
 पुलकिजान्पमितन॥ १५॥ मयसंभ्रमेपिपरिरंभितथासुखमापतद्वनजुषामिथुनाक्रियमाणमाणा
 मग्निपतनेनयथानहिजीवितव्यमपिवेदपुरा॥ १६॥ हिमतागुणादभिमतंमराणवरमेववारिणि
 नदीपदवे। गलवद्धवातनिवहान्यपतवनंदनदीषुवततः॥ १७॥ दहनोदहे ज्ञाननिहासुतहाद
 यितेहहाहृदयनादहहा॥ हहहासगर्भहहामगिनीत्युदितंतदावनजनेनमिथः॥ १८॥ दवदत्य
 मानहरिहस्तिमहोरगमुख्यजीवखकुंचुकितः गुरुभूधरस्फुरनभूर्निनदोद्युसदांददौभुवनभंग
 भयं॥ १९॥ अथखांडवप्रसभरक्षाधीः क्षाणधीरिताष्टपटलोवलमित्र। सुशलप्रमाणामरलैः स
 लिलैः प्रववर्षपत्रिमिखास्पसुतः॥ २०॥ अतिदीप्ततदवाशिखाशिखरैः खलुदत्यमानमिदमहज
 ल। ममनेष्यवापवडवाग्रिहोदधिवासदुःखमितिधिग्नियतिं॥ २१॥ अथपार्थमागुणगणो गु

वा.भा.
ए३

१३

गायनजलवारिणीवियतिकुट्टिमतां। अतिवेगसंचरणपत्रभवत्पवनैरजिह्वलदहोद्धतने॥३३॥ अ
भवत्तदासकुरुवर्षचरैकिलकभरितक्षकोत्रविपनेक्षलतिप्रविवेशमातृजठरंभयतः पुनरश्वसेन
इतितन्नयः॥३३॥ सुतरत्नागायकणिराजवधूडुत्तमुत्पपादिविदीप्तदवात्। गिलनावशिष्टफणि
पुच्छयुतं विजयीचकर्तृचतदीयशिरः॥३४॥ अथतिलकप्रगायतः पवनैः परिमोक्षपांडुपृथ्वीश
सुतं। अपमौलिपन्नगवधूजठरादहरत्तदाहरिरहंइसुतं॥३५॥ इतिवंचनेनकृपितः फणिनीवि
शिरैस्त्रिधादिविचकर्तृनरः। दहनोहरिः सचतदाप्यशपनूभवनिः प्रतिष्ठइतिसर्पसुतं॥३६॥
स्वयमश्वसेनहृद्विकंठनयाकृपितः कृतं तइवपांडुसुतः। अतिभीषणैर्विशिखदंडगणैर्गि
नं प्यधादिधुरयन्मरुतः॥३७॥ अथतं प्रतिष्ठापतिरुग्ररुषाणहृष्टिराजिनिजमंगमधात्।
गगनांतरालविकरालदवद्धलनस्फुलिंगभरभिन्नमिव॥३८॥ जलदास्त्रमास्त्रतवियुद्धल

राम

ए३

यांबुदराजिराजितममोचिततः। हरिणारयेणाहरिणाधिपतिप्रतिमद्वयैरुषकिरीटिरुषा॥३॥
 बुरदुत्कराकरतडिज्परलैर्दृगर्जितर्जितदिगंतगजैः। जलदैस्तदैवपरितःस्फुरितैस्तयकालभीषणा
 मकारिभः॥४०॥ घनपद्मतिःपिहिततिग्मरुचिरुमिराणिता निवित्ताननतदा। विरराजयेषुशि
 खिकीरइवकृतिदीपितत्रिसुवनोपिदवः॥४१॥ अपतनूघनाघनघनांबुभरैर्गलहस्तिताइवशि
 खाःशिविनः। सदधौच्छमिच्छमित्तशब्दमिषादथदुःखनिःश्चसितमत्परुचिः॥४२॥ स्वमथप्रता
 पमिवमूर्तमयंपरिभूयमानमवलोक्यदव। पवनास्त्रैर्कुशलोमुशूलध्वजधैर्यधामविजयीव्यसृज
 त॥४३॥ शिखिसौहृदेनमरुतामभिधाद्विषतांरुषाविजयिमंत्रवर्षात्। उदितोमहावलतयाचतनः
 पवनश्चतुर्गुणितसंभ्रमतान्॥४४॥ अहहव्यरोधियुधिमतनुजानुजएषपांडुतनुभूरमुना॥
 इतिकोपनेनपवनेनकिलद्युपतेरलोडिगृहमद्रिपतिः॥४५॥ सपदिक्षिपन्धनुदिशंजलदान्

वा.भा.
॥४

१५

जयसंपदा सहस्रदशः। अदिदीपदद्वित्वनं द्वालयनं नरतेजसा सममसौ पवनः॥४६॥ निकृते वि
रोधिनिघने पवने रुदितास्तः शिखि शिखामुदिताः। रुचिबंधुमंबुरुहबंधुमपि द्रुमस्य शनूदि
विहसन्महसं॥४७॥ यमंदवारिवारिदतत्त्वित्वितावियति स्वयं विजयिना जयिना। तदतिक्रुधादि
विदधारपविमद्युवाधिरुत्य विशदं रदिनं॥४८॥ अथ संभ्रमभ्रमिजभीमपवौ पवनप्रवातकुपिते कपतौ॥
त्रिदशैर्भुशं निजैस्त्रिगतिः कुलिताकिरीटिकलिकेलिकृते॥४९॥ स्वजनप्रमाथस्वदुःखदवाकुललोक
निवसितधूमभरैः। ध्रुवसंगसंगिभिरतीव शितिं सदधारदंडमिहदंडधरः॥५०॥ परिपिंड्यदत्तमिव धूर्जटि
नाजगदंतकारिदवहनाक्षिमहः। द्विषदस्खलंसंखलुरुद्रसखः समये हिरण्मयै यगादास्वमधात्मा॥५१॥ राम
दनुजेंद्रकीर्तिवरत्नासरलानपदान्यदंददतियद्भयतः। द्विषदस्खलंसंखलुरुजमुरीचकारकरुणास
रुणाकमणिहृतिः सपदिपाशमपि॥५२॥ इति शस्त्रविस्तरसागरसा सहवासवेनदिविषयपरिषतः॥

राम

॥४

दववह्निनिह्नावसमर्थरुचिःप्रचालपार्थसमर्थमसौ॥५३॥अचलन्निजश्चगुरुगर्वमृतः
 क्षणमात्रवृष्टिकलितोऽश्वसिताः॥युधियक्षराक्षसखगंडफणिप्रमुखारुषाविजयिनेविपि
 नात्॥५४॥युधियक्षराक्षिरसिराक्षिकराविकरालतांनिदधतीपरितः॥स्फुटकोपताम्ररुचि
 रम्यचलद्वंद्वेतिपंक्तिरिवधूमयुता॥५५॥विविधास्त्रधारणाकरालतराःकृतङ्कृतोविकृत
 मालमुवः॥रसनांचलक्षलदुरुक्षलनारजनीचराविदधुरुद्धुरतां॥५६॥अतिचंडनखराः
 खगतौपवनच्छदैस्तमस्तजनूगरुडाः॥ननुसोपिदीपकलिकेवदवःशमनोन्मुखःसपदिये
 नकृतः॥५७॥मणिपाणिजज्ञलदनेकफणांगुलिशालिनस्तारलतांदधतःपरितःप्रसक्त
 रसितकृतयोयुधिमृत्युराजमुजवद्भुजगाः॥५८॥दिविदैवतेषुकुपितेषुपुरःफणिरैत्यराक्ष
 समनुष्पकुलैः॥विजयीविमुखिजगतीसुभदैःकटरिवधत्तयुधमस्त्रसरवः॥५९॥निजश

वा.भा.
पृ ५

१५

स्वपाततरलेषु जटात्रिजाङ्गटेषु विकटेषु रुषाः। जयवारिवाह इव वासवभूरिषु वृष्टिमष्टसु सदि
क्ष्मधौ ॥ ६० ॥ स्वयमुद्धतेन युधिकोपि चलन् इत्यदं क्रियेण गिरिणा पलमुग्म। नरवाणापा
तहतवाद्धतया पतता व्यपाति निरदाहिततः ॥ ६१ ॥ समितित्रसम्भरजैशरैः शमनः करलं विन
त्यधितदं जतया। नर एव वीर इति भूषितवान्नवरेखया हृद्वनिं महतां ॥ ६२ ॥ परजीवितच्छि
दुरकर्त्तनिका मिधयंत्रलोत्तरमना युगलः। युधिकालपाश इव पांडुमुवा विशिषैर्गणाः फ
णभृतां विमिदे ॥ ६३ ॥ अभजद्वियं भृशमपूर्वचरां नरवाणां दौत्यघटितां धनदः। इति तस्य
पाणि कृतया पितृदागदयारुषेव दिविविबुद्धितं ॥ ६४ ॥ दिवि जात रूपगिरि गोत्रभृतां शिशु
भूभृतामिव समुत्पततां। सगुरुत्मतं सपदि पक्षततिं विचकर्त्त युक्तमयमिंद्रसुतः ॥ ६५ ॥
प्रचरिषु पार्थशरपातमया त्रसतः क्षणेन वरुणा स्पर्शेण। करलं विपाशमयमस्त्रमपि व्यधि

राम
पृ ५

तक्रधेवचरणस्रवत्तनं॥६६॥कुपितश्चकारकदनानिहरिर्वनवासिनामपिरथांगारयात्॥
 अतिजिह्वातिरलीकृतयाकवलीचकारकिलताननलः॥६७॥द्विषतोनिपिष्ययुधिवक्रम
 होमुहुरारुहोहमुरुचैरकार॥दिविविवमंवरमणोक्तिमिराण्यभिहत्यपूर्वगिरिशृंगमिव॥६८॥
 हरिचक्रपार्थशरचक्रहतैर्वनवासिनस्त्रिदशतांगामिताः॥नवरोचमानसुजसौर्यभरैरचलन्युन
 युधिसुराःसहतैः॥६९॥नरसंगरेणदनुजान्मनुजानपिवीक्ष्यदेवपदवीगमितान्॥सहजैरचा
 लिकिमुमुक्तिपदस्पृहयातुमिःसमरसीम्निपुरैः॥७०॥विललासचक्रधरचक्रमथकपथेस
 हार्जुनसुवर्णाशरैः॥परितापितामरकुलंकिरणाकुलमर्कविंवमिदमन्यदिव॥७१॥परितप्रदीप्तं
 चलितस्रवलितप्रतिशस्त्रराशिभिरथोयतैः॥नरमार्यणौविधुरितायुधितेययुरिंद्रमेवंशरणं
 त्रिदशः॥७२॥अथविक्रमेणातनयस्पतदामुन्मिक्तोविशेषवलदर्शनधीः॥वत्ससूदनःकृत

वा.भा.
पृ. ६

१६

ककोपकणाः क्षणमश्मदष्टिमसृजन्नमसः ॥ ७३ ॥ शरजा लकं किमपि संभ्रमतो विजयीववर्षत
दमर्षनिधिः । अपियत्पतत्रपवनेन शिलाः परमाणुवत्क्वचनचिक्षिपिर ॥ ७४ ॥ अथ मेरुशृंगामुरु
पार्थभिदेमुमुचेरुषेवनमुचेर्द्विषता ॥ दिविलोहगोलकमिवक्षलनक्षलितोक्षलंतरलितत्रिज
गत् ॥ ७५ ॥ अथ पार्थवाणातिभिः पतितेदवसीम्नितत्र शिरवरेमहति । अपिकल्पशाषिभिर
पूरिन्हिस्वमनः प्रकल्पितमपित्रशनं ॥ ७६ ॥ कलशत्रुरंवारगिराऽनुभवैरपि दुर्जयौ नरहरीक
लयन । अथ मुक्तसंगाररसप्रसरस्त्रिदशैः समन्त्रिदिवसीम्निययौ ॥ ७७ ॥ निरपायमग्निरथ संक्ष
लितो नरविक्रमस्मरणाकंपिशिराः ॥ मरुदधमूर्ध्विललासरणायस्ततं विलोकयि उमिंद्रमि
व ॥ ७८ ॥ जितशक्रयोर्मुरजिदर्शनयोर्द्वलितः सकश्चनमहोदहनः । यशसातयोर्विशदिनोहि
मवानिवयत्पुरोदवशिरवीसवमौ ॥ ७९ ॥ दृढवपावकमवानिवमुर्मलिनानि धूमवलयान्य

राम
पृ. ६

मितः॥दिविमूर्तिमिति सतो नवदुर्यशासि सुरभर्तु रिव॥८०॥यदुपार्तिजं भमुखे दैत्य
जयाहिविवासे वनहि महारियशः॥इषुभिर्नराणां दलितस्य कणौ रिव तस्मात्तारकगणैः शृष्टुमे
॥८१॥मदसिंहनादमप्येतौ दधन्नुर्नरकोशबोजयामेन तथा अनुसंगतौ किमु राणाय मय
क्षितिशं कितंदिवियथा विबुधैः॥८२॥वनजीवनिर्मम निषेधक्ते स्त्रितयोस्तयोरथ रथस्थितयोः॥
दिविमूर्तिमानूहुतवा हो जटिलः प्रमदी जुगर्ज च वसाश्च पपौ॥८३॥अपि नीरनाम भूति वै रभरं
वतविध्वंसोर्ध्व इव तत्र वने।द्वन्द्वं भजे ह्मलदुदग्रशिखात्।भतिरवृमार्ग्रमपि दग्धुमनाः॥८४॥
हलितस्य तस्य दहनस्य भयाद्गहनविषाकुवल कोमलया॥क्रवमवसारिशिशिरास विधेय
मुना धुनी तदधुना प्यसिता॥८५॥दवपावकप्रवलतामं पहता यमुना पिमं ह्युविपिनान्तरतः॥
मगनं जगाम परिरञ्जुमिव द्युधुनी सरवी मस मधूम मिषात्॥८६॥विपिनप्रभूततरम्हृतपल

बा.भा.

पृ. ७

५७

यस नोच्छ्रितस्त्वस्वकस्मपथः। क्रुद्धकूपसिंधुसरसीषुरसादपिवत्पयः स्वयमसेधेनकं ॥ ८७ ॥ व्य-
थितस्तादाविततादाहवाशाद्विषसाधिपोपिपिदिवितापभरैः ॥ नलभेन शांतिमधुनापिधुनी-
धवमध्यसंविशननिस्सरणैः ॥ ८८ ॥ परितापसंक्रुचदशेषुनस्त्राकशवकिताकृतिरतिगमरुचिः
। अभजत्तदामदनवैरिशिरस्तदिनीतदंक्षलतितत्रवने ॥ ८९ ॥ सदवस्तदादिवितथापरितःप-
रिताथपित्रमदितेऽदुर्गतेः ॥ अधुनापिभानुमसहिस्रुरिविहवतेयथाक्वचनसादिवसे ॥ ९० ॥
क्षयमित्यवेक्ष्यसिखिमैत्रवशांमृगमेकमेवपवनश्चलितं ॥ दवतस्ततः किलविकृष्यतदानि
दधौमुधारुचिसचिक्रमभूत् ॥ ९१ ॥ धनतदनद्वलनतप्तधरातलसंगसंगतकृशानुकृता ॥
अधुनापिभानिफणिराजफणोपरलंघदीप्तमिवरत्नमिषात् ॥ ९२ ॥ अमुनाक्षयाभिनयि-
नाशिखिनाहरिरथतापिसविधेसतथा ॥ जननान्तरेप्यनिशमेवयथाधुवमच्चितोयशयनाय

राम
पृ. ७

मभूत् ॥ १३ ॥ जलनोपतिज्ञलनतः सतदाध्रुवमातुरः स्वपरितापभरैः अविशत्ययोधिमपयः श
मितस्तदगात्प्रतीतिमयमौर्ध्वइति ॥ १४ ॥ अरायतः पार्थशरायपाहिमांहिमांश्चहारीणियश
सिवर्ह्यमयोभयेनेतिवदन्कृशानुनायमोचिदैत्योनमुचेः सहोदरः ॥ १५ ॥ प्राग्विप्रोमं
दपालस्त्रिदिवभुवमगात्त्रनिःपुत्रइत्यापायानैवानपायंफलमुरुतपसांवात्यतोब्रह्मचा
री ॥ तत्कृत्वाशार्ङ्गस्तुपंडुतमुजहृजयेशार्ङ्गिकायां समसूतेयत्पुत्राणां वञ्चकं प्रापतिभिर
मुनामोचिवक्त्रस्तजस्तत् ॥ १६ ॥ वक्त्रिः शार्ङ्गोश्वसेनोरगमयदनुजनपद्धिनास्वाडवंतद्व्या
घ्रवांसराणि दायकपितमेहाकालमालाक्षिभीमः ॥ षड्वक्त्रप्रायमूर्त्तिकुरुकुकुरुकुलोत्
र्णमाष्टव्यवीरोधीरोषश्चक्रितोपिप्रहृतश्चिरुविः स्वंपदंप्रापहृष्टः ॥ १७ ॥ भोजशीजिनद
त्तस्मिन्सुरैरर्हन्मताहं स्थितेः पादाब्जममरोपमानममरोनामवतीरः कृती ॥ तत्प्र

गु १

वा.भा.०
॥८

जातमनिवालभारतमहाकायेमहेच्छप्रियंनिर्यातिस्मरसैःसुधोर्मिसरसैःस्वर्वादिपर्वोदिमं॥८
॥सर्गाद्वादशतैरेकःसहस्रो नवशतपिःअष्टपनुष्टुपांसंख्यानिश्चितात्रादिपर्वणि॥ ॥
इति श्रीजिनदत्तस्वरिशिष्य श्रीमहामरचंडविरचिते श्रीबालभारते वीरांकेशीत्यादिपर्वणि स्वां
डवनवर्णनो नाम द्वादशमः सर्गः॥ ॥यंथायंश्लोकसंख्या॥१५१॥८॥ ॥चंद्रायमानाः
सुकृतांबुराशेःसूर्यायिताःसाधुहृदबुजानां॥स्फारं त्रिलोकीदुरितांधकारंपाराशरस्यांक्रि
नरवाःक्षिपंतु॥१॥अथार्ककन्यातरसीन्निधन्याविष्णुश्चजिसुखमयासुरश्च॥प्रियोक्तयःस्वां
डवरचंडदाहखेदछिदेमैत्रजुषोनिषेदुः॥१॥मयासुरःस्वनवनवक्रिमुक्तंजाननपुनर्जातमि
वात्रतोषः॥पार्थिततोवाद्भवतावतंसमुवाचकंसद्विषतःसमद्वं॥३॥भारायदिकृसिंधुरभूध
रात्तेधाताकवाताशनएषशेषः॥विश्वंभरंभूरिभरंविभर्तिपरोपकारीपुनरेकएव॥४॥

यम
॥८

नीरनिधौ

परोपकारेन गतिकरोति यस्तद्गुणधिक्यनतां धरित्रीं । धर्तुं मुकुं दौपि परोपकारि लोककृता इत्या
तिकोरि मूर्तिः ॥ ५ ॥ दीप्तेषु संसारद्वानलेषु यशः सुधानिलीनः । महानिहामुत्र च नैव ताप
माप्नोति कृत्वापि परोपकारी ॥ ६ ॥ कथं तपस्वी व्रतं चरति स्फुरति तीर्थेषु कथं व्रथैव । मता
नितांतं सुकृता निता निपरोपकारव्रतमेव दत्ते ॥ ७ ॥ विनादि न प्रत्युपकारमृचे स्त्विं वि
रंचोप्यभयप्रदानुः । तत्कैरहं पार्थ न वार्थ पूरं संपूरणैरप्यनृणां भवामि ॥ ८ ॥ पितुः कैला ॥ ९ ॥
नुरभीतिदातुर्मात्रं किंप्रत्युपकारकर्म । इति स्मरं तो हृदिकेपि खेदं तदं किं भक्त्यैव यदि हि
पति ॥ १० ॥ व्रज्येष्टयोः पार्थ न वापि पादपूजां ततः । कामपि कामयिष्ये । इति प्रतिज्ञाय तदा त
दप्रेतिरोदधेदानवस्तु धारः ॥ ११ ॥ किरीटिनः स्वांडवदाहमिव श्री स्वांडवप्रस्वपुराण्मुगारि
प्रेषीदयद्धारवतीपुगायतं पूजयिवातपसस्तनूजः ॥ १२ ॥ कैलाशधात्रीधरमुत्तरेणामैनाक
धृतं वानुतो १ तं च नोपकारा कतिन प्रतीताः । अमी शतांशे पितृबीजं वद्विजया तजं तो वराया पतोः । किं । न किं वत

वा.भा.
प.प.

५५

शैलं प्रतियत्प्रतीतं पूर्वोत्तरस्यादिशि हेमरत्नैरलंकृतं विंदुसरः सरोः स्ति ॥ ३३ ॥ न्यासी कृतं तत्र
पुरागतीयं स्वरो थगवा स्वयमानि नायवस्तुत्रयं विस्मयकारि शंखगदासभाभांडमयं मयोपि
॥ ३४ ॥ मूर्ध्नि यदा पूरणं शब्दपूरेदूरेण देवद्विरदो पियाति तं फाल्गुनार्यथं स देवदत्तमदत्तसखि
वरुणास्य शंख ॥ ३५ ॥ सभावजन्त्याभिधमूमिजनेर्गदामदान्मारुतं नंदनाय। ह्युभयं तिय
ज्जातिरवैर्जगतिकल्पान्तं शंकार्तसुरासुराणि ॥ ३६ ॥ मयाभिधानां ह्येष पर्वदेत्यप्रभोः सभा
हस्तसहस्रमात्रं। ददौ प्रकृतामृत्तनाधिकेन वर्षेण हर्षी सयुधिष्ठिराय ॥ ३७ ॥ विनिर्मि
तायां स्फुरिका शमसार्थः पार्थस्य कीर्त्या मिव मूर्तिमत्या। यस्यां सहस्राणि वितेनुरष्टौ
रत्नांसिरत्नां मयवाग्वशानि ॥ ३८ ॥ यस्यामदृशे स्फुरिकस्य वप्रे कल्याणस्य हाकपि शी
र्षमाला। यो मापगायाः पुलिने निलीनारथां गरा जीवविराजते स्म ॥ ३९ ॥ यत्पीठं धस्फु

सुवर्ण

राम
प.प.

टिकावनीषु मयूषलुप्ताः स्मविभांति सत्यः हं सीरुतैः पद्मविहारिपद्मामं जीररावैरिव केचि
 वाप्यः ॥ १० ॥ वैर्यपत्राः स्मितपद्मरागपद्मालयो मंजुलरत्नमालाः । आमुक्तमुक्तामयविंदुवदा
 बापीषुयस्याव्यलसन्नलिन्यः ॥ ११ ॥ अद्येन कृपं स्फुरिकेन मित्रिस्तं भाद्यदृशं स्ववलनस्पंदमुः
 । यस्यांवलंतः प्रतिविंवितेन पुरो निजेनैव जनाव्यजानन् ॥ १२ ॥ यत्रेंदुकांतप्रथितालवा
 लपालीषुतचन्नमृतप्रणालीः । लीलावनीनामवनीरुहेषुवमौवनीपाल इवामृतां शुभं ॥ १३ ॥
 सूर्यास्मभूमिषु निवेशपुंभीर्यशोहसद्भिर्नलभूमुजोपि । यत्रार्कपाकारसवत्पवशंपकिं
 कापिना कृप्यत सूपकारैः ॥ १४ ॥ यस्याः शिरः सीमिवियद्विचित्रं ननामणीनारमणीय
 मामिः । तादृक् सुधर्मादिसभाजयेन धात्रा कृतं जैवमिवातपत्रं ॥ १५ ॥ धूमायमानाग्नि
 निभासुनीलस्तभासुशोणास्ममहीषुयत्र । प्रवर्त्यूनोर्मनसीद्ववान्निकाममेकीकृ

वा.भा.
१६६

100

रुते स्म कामः ॥ १५ ॥ नीलोपलजोणिषु शोणारत्नं मादृगं भोजमुदेयदंतः प्रातः समुद्रे
त्पतदं शुभालिप्रौढप्रभादंडनिभाः स्मभंति ॥ १६ ॥ यत्र स्फुरत्स्फाटिकमृविभूषास्तं भामहा
नीलमया विरेतः स्फोरंदुकांतिप्रकरातिपीतध्वान्तवज्रोद्धारभराभिरामाः ॥ १७ ॥ चंद्रातपेय
त्रपपुःसिताब्जसंदेहलीनालिकुलीकिनेषु क्रीडाचकोराः स्फुटिकास्मरुत्तपांचालिका
स्येषु शशिभ्रमेण ॥ १८ ॥ यस्यादधुस्वस्तिकपंक्तिरेखा मुक्तानि मुक्ताफलमंडलानि ॥
चूडालाचलत्केतुपरांततातपतक्षगंगाजलविंदुलीला ॥ १९ ॥ वसनसदातुंबुररर्जुनस्य
मैत्र्येण गंधर्वपरीतपार्श्वः स्वाने प्रमाणे च त्रये च यस्यां जगौ समं किंपुरुषाश्चरोभिः ॥ २० ॥
विशारदैर्यैरपिशारदायाः सभान्यभालिस्मितबुद्धिबोधैः सविस्मयास्तेपि समौलिकंपंनि
र्वर्त्य यावन्निमित्तं न शक्ताः ॥ २१ ॥ तस्यां प्रविश्याथ शुभे मुहूर्ते नृपो ददौ सप्तदिना निदानं ॥ द्वि

राम
१६६

१
 जावलीषु फरिता सुसप्तद्वीपावनी मंडलपावनीषु ॥ ३३ ॥ नमो तं गानारदमंगभामिः
 पतंगभासोऽपि मुजिष्पयं तं । कदाचिदालोकयति स्म तस्यां । स्थितः सभायामवनीसु जंगः ॥
 ॥ ३४ ॥ सैनैकतानैः शमहर्षिभिस्तैर्महर्षिभिः सप्तमिरुक्कचित्तैः । पीतास्य शीतांश्च रुचंतदाच
 विमुद्रचक्षुः कुमुदेव ॥ ३५ ॥ पतिव्रताभिर्दिवितारकाभिः शशिभूमौ च खललोचनाभिः ॥
 अलोचना लोकनभमकांतशंकाभिरत्यात्यनिरूपितास्य ॥ ३६ ॥ मैत्रेयमदालोकनसावहि
 त्याभूवन्निति च नृत्तनुद्यनान्ते विलोकयंतं कलहायमानान् विमानिनः कानपिमानिनी
 मिः ॥ ३७ ॥ तदाचकांताकुवकोरिक्कष्टैः शिरस्तटीकुद्वलितैः करग्रैः हियाचमक्त्याचनता
 ननेन विमानिवर्येण विनम्यमानं ॥ ३८ ॥ उदस्तहस्तेन समुसकचसंभ्रामांजोबुजबांधवे
 ने । लीलारविंदद्वितयं विहाय विहाय सिस्पष्टपदाब्रूयुग्मं ॥ ३९ ॥ उदंचदुर्गतरंगहस्त

तिर

अंति १ ॥

वा.भा.
१९१

विस्तारवत्यागगनश्रवंत्यापवित्रतायैशिवसैव्ययापिदूरादपित्तालितयादपद्यं॥४०॥ शृण्वं
तमंतःकरणेनकिंचिदनाहतंनाममुदानीनाद।समीरणामोगराणाहुगायानिरादरंनाद
रसेमहत्याः॥४१॥ गंगातरंगावलिमंजुलानिसद्यानधामानिजगंतरेषु।उद्भासयंतंशशि
शुभ्रमासंसतीवियोगस्थमिवैकमीश॥४२॥ स्फुरत्परीवारमुनीद्वारनेत्रप्रभांभःकम
लायितास्यांध्रुवंपथःश्रान्तिभिर्देसमाग्रधजंचतुर्वीजितमुत्तरंतं॥४३॥ कुलकं॥ ॥अथाय
मभ्युत्थितिभाजिभूपरुतानतोव्यामतलावर्तीणः।दत्ताशिषंभूषितभूडपीठःपुरोमिविष्टेमु
निरित्युवाच॥४४॥ तेजस्विनस्त्वक्रतुनित्यतस्याप्रहृष्टप्रियानूदेत्यमुजैरजेयान्॥दत्ताशिष
स्त्वयाधुनैवदेव्यःस्वयंमयास्वर्गगतेनदृष्टः॥४५॥ स्वर्गमेहंदादिमहासभानांनिभालने
नाजनियःप्रमोदः।तमप्यसौलुपतिमेतिमात्रप्रभाप्रिरात्रप्रसभासभाते॥४६॥ प्रभूतसंभूत

त्रि १

राम
१९१

विभूतिजेजःशोभापराभूतसुराधिनाथं। राजनूह रिश्वं नरेन्द्रमीर्ष्यापरः सुधर्मोपरिगं नि
 रीक्ष्य ॥४७॥ श्रीपांडुभूपस्त्वयि धर्मराजसभाविभूषायितवैभवात्मा ॥ दिवं समीक्ष्य हिति
 मीयुषो मे मुखेन संदेशमिमं दिदेश ॥४८॥ युगं ॥ सहर्मकल्पद्रुषि च दीययशः सुधासिं
 धुशतावतारे। जानाति नातिश्रममश्रमेणानीतस्त्वयानीति पथे जनोयं ॥४९॥ महोन्नतः
 संनततांककं शंकीधरापातिनिवसुनि स्वे। जिहृक्षया कोपिनतिनयाति कुतः परद्रव्यहतिस्त्व
 दुर्व्या ॥५०॥ वीलाचलानांचललोचनानांचरत्नरत्नाभरौराणा द्विः। पुरेपुरेवर्त्तनिवर्त्तनि स्या
 त्रवनि स्यात्तवानिशं कोपिनयप्रधोषः ॥५१॥ पृथ्वीश पृथ्वी च यिपातिपांथाभ्रशं निशीथे
 पिमहापथे पिहस्ता। अग्रविन्यस्तमणिप्रदीपद्युतिच्युतधातुचयाश्चलंति ॥५२॥ वद्य
 ज्ञरघोमरनिर्मयदुमानिस्तथासौ सरसारसाभूतयथा पृथानंदननंदनोर्ध्वी जहासश

८५

बा.भा.
१०२

श्वफुलशालिसस्या॥ ५३॥ उच्छ्वं खलं खेलति पुत्रराज्यमदाद सौयद्यपि नित्यमुर्ध्वा। धाम्निध
राधीशं भवत्यितेति पदे पदे सक्रियते तथापि॥ ५४॥ भवक्रतुप्रीतिहृदापयोधिरत्नाकरेभ्योर
विणाग्रहीतैः। दृष्टैर्ज्ञैरेवमणी। भवद्भिर्वभूवभूः कुत्र नरत्वगर्भा॥ ५५॥ वनानि सर्वाणि कारि
प्रसूनिवभूनि सर्वे गिरयः सुवन्ति। वयिद्विंति पातिनयैकनिष्ठे विध्यादवीरो हणयोः काग
र्बः॥ ५६॥ ऊधस्त्रिधेनुस्तननित्यवर्षत्ययोनदीमात्रकत्तां वहतः। ग्रामास्तवस्फारफलाभिराम
क्षेत्राननेत्राणि घनेक्षिपन्ति॥ ५७॥ राजन् भवान् राजति तारनीतिरे सावनीतिस्तव किं उदेशः। म
हामुनीनामपि साम्परम्पमनोधनानां हरते मनांसि॥ ५८॥ धर्मैकवीरं सकलं विलोक्य कूरे नि
जे। कर्मणि लज्जमानाः। राजजनेतावकमाधयो वानव्याधयो वारव लुवाधयन्ति॥ ५९॥ पदे प
दे संमदिना सदैव महेषु लोकेन वितन्यमानं न वं न वं भोगमुपाददानास्तवा शिष्यस्वर्गिणा

इति नृसिंहचर

राम
१०२

गंगांति॥६॥ जवस्तवोक्त्या सफलैववाणी मुखे भवद्देशजुषां जनानां तेषां पुनर्वशमनिनिष्ठ
 फलैवल्लक्ष्मीरभावेनवनीपकस्या॥६॥ शिक्तोयदिव्यर्थमनोरथानामश्रैरजश्रैरभिस्रव
 रीणां। तर्कितवायंनयकल्पशास्त्रीमनोरथंपूरयतिप्रजासु॥६॥ वत्पालनादाश्रममेदि
 नीषुसुखंयदापुंसुनयोमहांतः जलंतिनूनंफलनोन्मुखीनांमुक्तेर्मदामेप्रयांतदेव॥६॥
 मुक्तांतरंमीमितितावकीनेसतधर्मसिंधौधराणीफाणीइः। शृणोति कीर्तिंभवतोभुजंगी
 गतिषुमौलीनधुनाधुनानः॥६॥ भवत्पूरीवासविलासभास्वन्मनोरथाविष्टहृदीसदैव
 देवादिवंमोक्तुमंमीनिशक्ताःकःस्यात्तत्तमंकर्मनियोगभंगे॥६॥ एतांपरित्यज्यपूरी
 पुरोस्तुक्तेरतिःस्वर्गमुपागतस्य। त्रिशंक्तुंनोर्जनयन्नेस्त्वयानराजसूयंतनुषेमखंचेत्
 ॥६॥ यतो जयी राजसुराजसूययज्ञे कया जी सुकृतैकभाजी॥ हसत्यसावक्तं विभुवभू

यनायायमनेकमित्रं । अत्रापि पोथं गुडुकाश्च जने यन्मन्यते वामधुनीतामेनं ॥ श्रीकांडुतंदिहमन्त्राय नमः ॥

वा.भा. ०
१६३

103

त्याहरिं हरिश्चंद्रमहीमहेदः ॥ ६॥ योग्योजय श्रीचतुरैश्च उभिस्त्विं सोदरैरीदृशराज्यं संपतनं
यज्ञं जज्ञत यत्पुंमुने मैत्री परोराज उदेवराजः ॥ ६॥ संदिष्टमेतत्तव याम्यतो हं देव श संदेश
कृते मुरारि । इदं निगद्यां शुमुनिस्तिरोभूद्विद्योतयन् विद्युदिवां शुभिर्घी ॥ ६॥ अथाह
यद्बुधराजसूयमं चोयुधिष्ठिराणाय मुपांशुषष्टः ॥ नारायणः संगतराज नीतिपारायण
सारमिदं जगाद ॥ ७॥ सर्वैर्गुणैरहसिराजसूयं राजन पुनस्तस्य महाबलस्य अवधं जगाम
धधराधवस्य विनानाव निबोध सखो मखोयं ॥ ७॥ भगोयं भूमीधवं मेधयज्ञं संकल्पयस्मि
नूविजसी जयाय । समुद्यते केपिनताः पदांतेनेशुः परैकेचनकां दिशीकाः ॥ ७॥ ये ये पुनः
शौर्यवलावलेपां तसंमुखाम्भूपतयो वभूवुः । विजित्य ते ते समरैर्निरुद्धा गिरिव्रजांतं प्रुडशी
तिसंख्याः ॥ ७॥ राज्ञो धुनो वध्यं चर्द्धशैव शतेन तेषां मखमी हतैः सौ । यत्त्वान् कृती मोच

तु

575

राम
१०३

यतिप्रवर्द्धनसम्राट् समभूमौ विभवत्यवशं ॥ ७५ ॥ सप्राणयुद्धैर्विजनेयदि स्याज्जोयो हरेणा
 पिरणोचजेयः ॥ ७६ ॥ निजेदुर्यशसीवसिंधौयस्त्वापितरान्महसावसामि ॥ ७७ ॥ भीमो मुजरा
 भवत्वाद्भुजश्रीर्जैमारिजुन्माजगदेकजेता ॥ ७८ ॥ महानीतिरिति त्रयोपियुताजरासंधवधायया
 मः ॥ ७९ ॥ इत्युक्तमंत्रोक्तसितस्पर्शः समाजया शौरिख्ययाय ॥ भीमा र्जुनाभ्यां सदशुक्र
 सौम्यरम्योपकंठोर्कडवप्रतस्ते ॥ ८० ॥ क्रमाद्ययुः प्राग्दिशि पंचसंख्यैर्विहारमुख्यैर्गिरिभिः प
 रीतं ॥ त्रयोपिवीरामगघाधिपस्यगिरिव्रजारख्यनगरंगरीयः ॥ ८१ ॥ निहत्ययस्मिन्नुद्वेषभासु
 रं इतश्चर्मसन्धुतदस्त्रिदक्खोजरासंधनृपेण कृत्वा नंदति चैत्यद्रुमपुष्पकीर्णाः ॥ ८२ ॥ मुक्त्वा
 प्रतोलीस्वभुजप्रहारैर्निपात्यतश्चैत्यकमद्रिशृंगं ॥ अवर्तनात्तत्रयसन्निपातः पुरे द्विमातु
 र्नृपतेः पपात ॥ ८३ ॥ अमीवलत्रासितमालिकांतमालास्ततः कैतवविप्रवेषाः ॥ सदस्यं कस्मा

बा.भा.
१०४

नमो गवाक्षिपस्यंययुः प्रवीरां धृतचित्तवैराः ॥ ८२ ॥ गिरिव्रजेशोतिथिपूजानेकारेति निर्मिषधी नैगृही
 तपूजान् ॥ रुचेयतान् विस्मयमनचेता धाराकृतिज्ञान नृपाश्च वायान् ॥ ८३ ॥ विधस्पतीर्थकि
 मुमागधानां सदा चित्तं वैत्पकमद्रिंशृंगं ॥ अद्वारमार्गेणापुरं प्रविष्टा गृहीतमे संप्रविनातिथेयं ॥
 ॥ ८४ ॥ द्विज्ञानपूयंभवतां भुजोर्ध्वीमौर्ध्वीकिणश्चेणावशंवदश्रीः ॥ राज्ञत्पमौ संतत संचरिषु शौर्य
 द्विपस्यंदिमदक्षुतेव ॥ ८५ ॥ प्राप्ता द्विजव्याजभृतः विमत्रक्षत्रस्य कस्य प्रभवा भवन्तः ॥ द्विषः कि
 मे द्विर्लक्षलक्षलोप्रज्वाला करालेक्षलनांतराले ॥ ८६ ॥ इत्यत्र धीरोद्धतवाचिसाविविलोचन
 श्रीरुचितस्मितास्यः ॥ तत्कृणुयुग्माध्वनवाधनीनमूचेचवः श्रीकृचकैलिकारः ॥ ८७ ॥ स्फुः
 क्षत्रियाः पार्थिववाह्वीर्या विशन्पमार्गेणाववैरिगोहं ॥ केनापि कार्येणाग्रहानुपेत्य रिपोत्प
 रिपोर्नगरं कृतितथातिथेयं ॥ ८८ ॥ वज्रपूर्वमहूः अवसश्च भूपवधेन धर्मप्रतिकूलमेवाकृतुं

राम
१३४

॥ ८ ॥

करिष्यन्मगधेशधर्मरक्षाकराणामसिनःसपत्रः।वधाययज्ञेवनिपात्रिरुद्रंस्तन्मुचपं
चवपथेनमागाः।युधिष्ठिरादेशवशादुपेताःस्वज्ञातिदुःखंनसहामहेद्य॥१॥अहंसहंता
दनुजावतंसंकंसंहिडंस्वविडंवनौसौ।अयंपुनःस्वाडवदाहरत्ताविज्जंमिजंभारियशोनि
संभी॥१॥राजन्नियुक्तास्त्वयिराजस्यंचिकीर्षताधर्मसुतेनतेन।भवास्पयज्ञेवसुदौसुदोवा
मीमस्पयज्ञेभवमीमवाहे॥१॥युग्मं॥आकर्ण्यकर्णद्वयवज्रसूचीमिदं वचःसंगरभंगुर
भूः।आस्फलयन्नालवलेनवाहुद्वैमात्ररःकातस्त्रिलोकः॥१॥रेशरंतिष्ठततिष्ठतेति
गिरंकिरन्नुच्छिन्नएष्यावत।अस्युच्छिन्नस्त्वावदभीःसभीमोयोद्भुजवाहुद्विषितोद्भुतांगः॥१॥
दोःस्फालनस्फारारवेस्तदेवतयोःस्फुरंस्फोरितमंतरिक्षं।स्वदंडवेष्पादरिवलेहप्रस्फोटरेस्का
स्फुरतिस्फुराततत्॥१॥तदातयोरुद्धतपादपातैःपातालभर्तुःखलुभूमिधत्तुः।सहअधामौ

बा.भा.
१०५

लिरभूत्प्रभूतमणिच्छविच्छदनिषत्करत्तं॥१६॥रणद्वयोद्गागतवज्रपाणिपाणिस्पृशादिप्र
हतिप्रसूतः॥मिथस्तयोस्तालमहाप्रहारानुत्प्रेक्ष्यमुक्तः॥यविनापिदर्पः॥१७॥तादृकतलार्ति
त्रुरितांगमध्यसंधिर्जरासिंधधराधिनाथः॥भीमेनभूमावितिकार्तिकादिचतुर्दशाहः॥प्रध
नेर्न्यपाति॥१८॥तादृक्षेणुनक्षिप्यतिशस्त्रपातैर्नभिद्यतेस्वः॥प्रभुचापकांतिः॥प्रायोजनं सर्वरथे
षुयस्यध्वजो जेयस्तंभइवेक्ष्यतेव॥१९॥॥शक्रादसुःप्रापहृदरथोयंतस्माज्जरासंधनृपोपि
तस्मात्॥तसारथीभूय रथं मुरारिभीमार्जुनारूढमथारूढं॥२०॥रथध्वजेभूतशतैःप
रीतंध्वानाभ्युपेतंविनिवेश्यतादृपं॥राज्येजरासंधनृपस्यपुत्रविष्णुर्विनीतंसहदेवमाधात्॥२०
१॥वंदीकृतानूदितिपत्नीनिधयान्निमोच्यतौरेवसार्द्धमथतेप्रसृतप्रमोदैः॥इयुस्त्रयीतनुमहः
सहजप्रतापाधर्मो गजं त्रिजगतीजयिनस्त्रयोमी॥२०॥॥अभ्युदृतामगधभूधवसिंधुमन्माः

राम
१०५

कुर्मवयं किमिति नानुवदतः क्षितीशान् । कृष्णोभ्यधादिति ममेक्षितराजसूयेधर्मोद्भवस्य भ
 क्तव्यमहोसहायैः ॥ १०३ ॥ दत्तस्ततो मगधराजजयस्य सारं मूर्तं रथो मधुमिदं सयुधिष्ठिरा
 । सन्मान्यते पित्रगतीपतयो विस्मृष्टादेशं जवान्निजनिजं ययुरुत्कचिन्ताः ॥ ४ ॥ वीरश्चैव तुरान्नि
 योज्यवतुरो बंधून्धनौघैश्च उर्द्धिगदंडेन निधाय कोशमसंमयज्ञाय सज्जीभव । दत्तामंत्रममुं यु
 धिष्ठिरधराधीशाय तस्या जया विष्णुर्हरवती विलासयुवती नेत्रेषु मैत्रीमधात ॥ ५ ॥ ॥ इति श्री
 बालभारतनाम्नि महाकाव्ये श्रीसभापर्वणि जरासंधवधो नाम प्रथमः सर्गः ॥ ॥ ग्रंथाग्रं १४७
 शुद्धज्ञानसुधांभो धिद्यनं दीपायनं सुखेयो वर्षद्विश्च हर्षाय श्रीभारतसुधारसैः ॥ ४ ॥ १५ ॥ हृदि
 चतुरंगचमूवारभारमुग्धावनिर्व्यधात्मीमानुजो यकौवेरीदिगुजयाय प्रयाणाकं ॥ १॥ स्फाराह
 कारहंकारंकारिनभासोचलन् । अमित्रश्रीसमाकृष्टिमात्रिका इव पत्रयः ॥ ३ ॥ मुखराहयहे

बा.भा. १०६
 षमिःपताकाहस्तशिहयारथाःस्वरथिनांकीर्त्तिर्नर्त्तयंतइतिचलन॥४॥स्वगतिस्पर्द्धिनीत्वा
 यामपिच्छादयितुरुषापिधानायरवेद्धतधूलयोस्फुरन्॥५॥वल्गुःकलुषीकर्त्तृद्विषत्कीर्त्तिपय
 रिव।ससुर्मदमस्त्रीधारावर्षिणाःकरिणोगाणाः॥६॥जयश्रीवद्विबीजानाराजयोलाजमुष्टयः
 ।जिह्वोधनरसासिकेक्षिप्ताःपुरपुरंध्रिभिः॥७॥कुण्डविषयप्रत्नावासस्तदनुवासविः।अपा
 रपौरुषोभूरीनजिगायजगतीपतीन्॥८॥सुमंडलादिभूमौद्रसौर्यनिशानिशागमः।सप्तदीपा
 जयीजिह्वुर्ययोप्राग्योतिषंततः॥९॥आलानितवमूनागमदस्यादकदंबकैः।तत्रातिसुरभीचके
 क्लृप्तःकृष्णागुरुदुमान्॥१०॥द्वतश्चीनैःकिरातौघैःसागरानूपवासिभिः।तत्रशक्रसुहृद्राजाम
 गदत्रोयुधंव्यधात॥११॥आरूढभगदत्तस्यसुप्रतीकस्यदंतिनः।पथुःशिलीमुखाःपार्थकरांसो
 जत्यजोमदं॥१२॥रुक्माकामंदिनान्पाशेकामरूपेश्वरोरणाधनंजयेजयंपूर्वसततोव्यतरदयनं॥१३॥

राम

१३॥

सार्धपर्वतखर्वचकरद्विपवनरोयसः कुलूतपुरभूपालं वृहंतं जितवान्युधा ॥ १४ ॥ राम
 देवमुनामादिराजराज्यजयोक्तरी ॥ सेनाविदुदिवः प्रखपुरसत्पाभिधं व्यधात् ॥ १५ ॥ कृवा
 यपौरबंधस्तगौरखंपर्वतेश्वरं ॥ जिष्णु रुद्रवसंकेतान् चक्रे नु सवाकतनात् ॥ १६ ॥ रागापः स्मे
 रकास्मीरैः स्यथी भूतपतिक्रिया ॥ कास्मीरभूमयः कामतप्तास्तमभजंस्ततः ॥ १७ ॥ अथैतेनारि
 नारीणां हिरदानां मदांबुभिः ॥ तेन मंदस्मयो वंद्य सरितस्त्रिगुणीकृताः ॥ १८ ॥ अवीरीकृतका
 वीरः ॥ शौर्यमोहितलोहितः ॥ देशमंडलदंडोयस्त्रिगर्भमरकर्तनः ॥ १९ ॥ गतोयमिति वैरीभसि
 हः सिंहपुरं ॥ युधिवित्रायुधं भूपंतत्रावित्रायुधं व्यधात् ॥ २० ॥ युग्मं ॥ अथैवेलिचनादीणां च उद
 यंचलतां क्षिपन् ॥ नववैधव्यसंबंधं कुर्वन्वाहिकयोषितां ॥ २१ ॥ सिकवीर्तिलतः शिष्टभूपा
 हणीदृगंबुभिः ॥ दरदीदरदीर्घो हनिः स्वामोहमहेशिखी ॥ २२ ॥ यैषोकां नो जमो जस्वीरंगच

बा.भा

१०७

107

गतरंगमं। तद्धमीलिभुरसौजिस्तुत्तरंगमिवार्णवं॥१३॥ विशेषकं॥ वद्वाःसिशिचुरहो
लहृदातीतद्विपामदैः। अपकारिष्वपि व्यक्तं महतामुपकारिता॥१४॥ कृत्वामुदक्षिणं द्वीपाशौ
र्यं कां वोजभूपतिं। नृपाइपार्थो जिगायाथ प्रागुदीच्यां दिशि स्थितान्॥१५॥ उजः परमकां वोजलो
हृद्ग्रेहभवं भजन्। रिषीकेषु हृषीकेशविक्रमः सक्रमाद्ययौ॥१६॥ हरितः सहरी नष्टप्राप्य तत्प्रभु
हौ कितान्। खेरप्यधिको रजे तेजः कांतजगन्नयः॥१७॥ एतद्विजयसंजातं यशोजातमिवात्मनः
। अथारुहचुषाराद्रिं शुभ्रमभ्रं कषं विभुः॥१८॥ एषां तास्योचितं गात्रमास्यंगात्रोचितं नवा
इत्पत्रविस्मितास्तस्य चरगाव्वीक्ष्य किं नराः॥१९॥ आसन्नोत्तरदिग्दंति मदगंधोद्गुरह्वधः॥ कु ३ गम
नीसंदेपुरदावातंतत्रातद्विरदाव्यधुः॥२०॥ तत्र तत्र च काधसमूहं प्रवहत्ययाः॥ सहस्रमु १०७
खतां मन्यत दादिकधुनीदधौ॥२१॥ तदीराः सौर्यसोष्माणो यत्र यत्र ददुःपदं॥ तत्र तत्रावह

तत्र कीर्त्तिस्तोषा हि मच्छलात् ॥ ३२ ॥ चक्रे मूर्जसदृग्विंदुबंधुरैः सिंधुरैरधः । सोऽस्ति दीर्घिर्दाना
 लिध्वनिधिश्रुतकिंनरैः ॥ ३३ ॥ भिया शैलाधिदेवस्य दिगाजैरप्यलंमितां । तत्करिकीड्यापीडांसे
 हिरेदेवदारवः ॥ ३४ ॥ जिवा सनिष्कुटंशैलंतंकांवाञ्छतपर्वतं । देशे किंपुरुषावासेऽमुपचंतो ज
 यत ॥ ३५ ॥ स देशे हारके कीर्त्ति सुभगं भायुके यमः । प्रसत्त्वगुत्थकानूजिवासरोमानसमा सदत्
 ॥ ३६ ॥ तत्र गर्जज्जालोकादस्थाना वृभयो छितैः यशोभिरर्जुनस्येवनमः छन्नं सितच्छदैः ॥ ३७ ॥ सु
 वर्णसिकताखैलैः स्वर्णपद्मावतंसनैः । वीरास्तत्र वभुर्मूर्त्तदीप्ततेजो वृता इव ॥ ३८ ॥ स्फटिकाश्चेत
 व्रीविं वद्विगुणायितसैनिकः । ततो लकापुरी द्वारि सनिवासन्यवेशयत् ॥ ३९ ॥ तदीषु वर्णासादृश्या
 ददृश पदशानानि ह । निजविं वानवशा बुद्ध्या मुदा तदंतिनो स्पृशन् ॥ ४० ॥ कर्णानिलो ह्यसदृशान्
 मष्ठीविंदुनिवेशतः । तद्विपैरलकावप्रेतप्रशस्तिरलिरव्यत ॥ ४१ ॥ यच्च नृधनान्यसंख्या नितस्य

बा.भा.
१०८

कारव्यान्वि२

स्वपुरमंगमी तदा धनद इत्याख्यादधौ तथ्याधनाधिपः ॥४३॥ जिवागंधर्वदेशं सगंधर्वनगरे ग्रही
त। हयोस्ति तिरकात्माषानुमंडूकद्वैल्लोहवान्। उत्तरं हरिवर्षत्र जिगीषुरथका लुनः दिव्यैर्नरैकरे
दत्ता बद्धरत्नानि वारितः ॥४४॥ समं मुनंदनाभ्यासविलास संभविभ्रमं। आरोपय ज्ञय संभमिह नि
र्दंभ विक्रमः ॥४५॥ इत्युत्तरहरिं जैत्रः शंकरेणापिशंकितः। उत्तारसकैलासशैलादैलविलासितः
॥४५॥ इत्युत्तरदिगजयः बालान्पथवलीमीमोरमादुहृषितैरसौ। वैशैरुद्धितमंगल्यदूर्ध्वः
पूर्वदिशे दिशत ॥४६॥ जयलक्ष्मीविलासादिर्वाहिनी वा हयन्त्रयं। भीमोऽचल हृदा शृंगारं
गारः स्पंदनाश्रयः ॥४७॥ अस्पृष्टातः प्रयाणो भूत्पुरः कन्येव पूर्वदिग। मौलौ विजयकल्याणा
कुंभवद्विभ्रतीरविं ॥४८॥ पुंडरीकैः सडिंडीरस्वरंगैरुत्तरंगितः। भीमाननंदतेजोभिर्जगज्ज
वलसमागारः ॥४९॥ पूर्वदिग्विजये पूर्वमेव पूर्वदिशतस्तदा। अप्रतापीकृतः सैन्यैः सूरौदूराच्छ

राम
१०८

राणमिः॥५०॥भूमतांकरकाभोगवाहिनीवाहिनीदिधालंघमामोमदोत्तालानूपंचाला
 नूपापमारुतिः॥५१॥निःप्रपंचानूसपांचालानूगोडकानूदंडदायिनःविदेहानूदेहानूकृवा
 दशाक्षिषुततोविशत॥५२॥निरायुधंयुधाजिवा सुशर्मणंदशाक्षिपे सन्यधादिदिशापुर्वा
 यशस्तंभमिवक्रवं॥५३॥निसयुधंयुधाजिक्प्रशस्तिंतवतसेन्यदृषावेववतीतरेविषाणौ
 रलिषत्रीवैराहशैलाशमसुद्विपाः॥५४॥एतंसेनापतिंकृवा सुशर्मणंततो जयत्तमोऽश्व
 मेधेश्वरंपूर्वदेशाधीशंनरेश्वरौ॥५५॥सुकुमारसुमित्राख्योपुलिंदनगराधिपौ॥वशीकृ
 त्पनिवासोऽसचेदेहिदिदेशेन्यवेशयत्त॥५६॥शिश्नपालमहीपालप्रोटप्रमगुणौरसौ॥आ
 लानितोगजइवतत्रविशत्रिशाःस्वितः॥५७॥श्रीणिमंतंक्रमारेपुकोशलेषुदृढद्वलंवि
 निर्जित्यसतेजस्वीययावुत्तरकोशलान्॥५८॥संग्रामंगुरैरीशैःसनीप्रापसंभेदंकालिंदौ
 वृदातत्रगर्वितो॥अलज्जायदयोध्यासंदीर्घप्रज्ञंनृपांजयन्॥६०॥सरयूसरितातत्रतदंतिमदमिश्रया॥स्वधु

वा.भा०
१०॥

वद्वितीयया॥६॥ गोपालक छ राजादिराजराजीवचंद्रमाः नगामोदमसंयामरसीवा
राणासीमसौ॥६॥ जिवा सुमंत्रुनामानमुद्दमानमिलापतिं। कीर्तिः प्रतेनेतेनेहद्वितीयेव
कवाहिनी॥६॥ सोत्रविश्वेश्वरं नचाप्रतापयशसीदधौ। तद्गालानत्रवालेंदुप्रभयेवाद्भुतप्र
मे॥६॥ तेनतेजोग्निभिर्मस्यदेशादिद्वितीपंधनः। चिरंदेहेविदेहेषुजनकोमिधिलापतिः॥
॥६॥ कृष्टेग्रधन्व नोजाग्रजनकेमिधिलापुरे। रामस्येवाभवत्तस्यकरग्रहमहोसवः॥६॥
अथेंद्रपर्वतं सुहृन्प्राव्य सुहृन्सपक्षकान्। जिगायमागधानुदंडं उधारणौ धराधवौ
॥६॥ गिरिव्रजे जरासंधमुत कृवाकरप्रदं। सतैरेव हतः सवैर्गौडदेशानुपाइवत्॥६॥ कं
पयनूभूभूतः सैन्यैः स्वाविरानूजंगमानपिततः प्रापैषां गोडेपुचंपां। निष्कंपसंपदां॥६॥
तं प्राप्तविषयं वीक्ष्य विषमायुधविग्रहं। स्त्रीलोकइव तं पायाः कंपार्तः पार्थिवोभवत्॥१०॥

राम
११६

उन्नालकर्णभूपात्तावकर्णनरतस्ततः। पौडपंरणासेवा सुवासुदेवं जिगायसः॥७१॥ कृती
 कौशक कछादिदेशक्रमितविक्रमः। रंगद्वितरंगेषु वंगेषु क्रमतोगमत॥७२॥ तस्योक्तिपू
 जानिर्मुक्तमुक्तेन मल्लोजसः। अज्ञासमुद्रसेनेन राजा मूर्धन्यधीयत॥७३॥ चंचहीवि
 करोक्षिमेस्तस्य नामा मणित्रा जैः॥ गांभीर्यनिर्जितः पूर्वसागरोपिकरंददौ॥७४॥ संगंगासा
 गरन्यस्तोजयस्तमेयशोगजं। स्वयमाकलयमासपूर्वदिक्करिजिवरं॥७५॥ दीप्तस्तस्य प्रता
 पाग्रिस्तत्र सिंधुर्मिमारुतैः॥ उद्योत्पनुदिनयस्य स्फुलिगा इव भानवः॥७६॥ इत्यंशेषां
 दिशं जिवार्ववले सौवलांबुधिः। दोहंडं डितो हंडमंडलाधिपमंडलः॥७७॥ इति पूर्वदिग्ग
 यः॥ सहदेवोपि चतुरंगचमूहतः। वीरो दक्षिणादिदेशजैर्त्रीयात्रामसूत्रयत्॥७८॥ शृ
 गांता नृपातयं सुगान्गिरि नरि महीभृतां। अशक्याश्रयणां च केतस्य निशाण निश्चलः॥७९॥

वा.भा.
३३०

हरिवामरक्तंभीडकार्मस्यंदनकेतुजैः।क्रमाचमूरजोनिन्येमरुद्धिःपरमंनभः॥१॥
सूरसेनेषुविद्वेषिश्चैरसेनारसेनसः॥अजयजायदंतीडालानगोवर्द्धनाचलः॥२॥मथुरा
गरीनाथनारीभिःसजयोदुरः।सवैलंक्षंसहर्षचिदृष्टःसौभाग्यभाग्यभूः॥३॥वदाव
नाधिदेव्यस्तक्तुंमिक्तुंमैस्तदास्मरन्।कृष्णालोकोद्युसहोपीपीनवलोजविभ्रमान्॥४॥
तस्मद्विपप्रदैःश्यामैःशत्रुस्त्रीसांजनाश्रमिः।पृथक्प्रवाहिमिस्तत्रिन्विश्रोतायमुना
थुभूत॥५॥मत्स्यराजाहिराजादिदेशकेशोपदेशकः।चर्मणवतीसरित्तरभूपभोजाह्न
कजरः॥६॥अथायमुबलेदूलिच्छायासुखकनकतः।ययावलंतिदेशायवद्विदेशीयवि
क्रमः॥७॥युगंविदानुर्विदराजैर्द्वयोजयमयीर्मिहासंसिप्रापुलिनोसंगरंगेकीर्तिम
नर्तयत्॥८॥अयमुज्जयिनीवारनारीनेत्रोत्पलार्चितः।तत्रानर्चमहाकालंचंचक्षमां

राम
३३०

चक्राचक्रः॥८८॥ माहिष्मत्यांगतो नीलनूपेणा कलयन्कलिं। सव्यधाडुधिरैरैवामपिकोषा
 रुणा मिषा॥८९॥ नीलस्य पूर्वज प्रत्नवरवहो गिरद्वलत्। साहाय्या याय मा डेय धृत नातः प्र
 तापवत्॥९०॥ स्वतिलोष्या नलद्वाला मालाभिर्विकलं वलं सह देव सुविभूत्वा ब्रवीदिगिह
 ताशनं॥९१॥ समारंभस्वदर्थोयं स्वाहा प्रियनामो स्तुते। सुखं च मेव देवा नां यज्ञविघ्नाय
 नार्हसि॥९२॥ इत्यादि स्तुतिमिरुत्पृशांते हव्यवाहने। मौलिनानीलपात्रं यामास सा
 सनं॥९३॥ त्रैपुरं करदं कृत्वा नश्वरं पौरुषं चरं प्रे। कोशिकान् विवशी कृत्य सुराद्या यात तो ग
 मत्॥९४॥ सुराष्ट्रं शमतो जैषी च पंभोजकटे पुरे। रुक्मिपुत्र युतं शक्र सुहृदं भीष्मकाभिधं
 ॥९५॥ मिलिवाथ परप्रेमशालिनो वनमालिनः। गवाचकार सूप्यारदं शंखशगतं वली॥
 ॥९६॥ दंडकेषु जयन् मूपान् पूजयन् राघवाश्रमान्। गतोऽथ सागरद्वीपं सनिषादविषादकृतम्॥९७॥

बा.भा०
३३३

छिन्नप्रावरणान्कुर्वन्कर्णप्रावरणान्। द्विषां कालसमः कालसुखान् कालमुखो स्मृत
॥ एतां मुखीमुखी गालिजयशालियशस्तुतिः। दीप्तताम्राक्षयदीपचपदीपसमीरणः॥ एति॥
रामकादिवररत्नभीकारिसेनारजश्चय। रणाधौ शरजालेन गन्धनू भूपतिमिंगिले॥ ३७७॥
आयोध्याघकपादेषु दंडेषु दयापरः। उत्करः करहारादिदेशांतकरहारकः॥ ३८॥ इच्छंयुधिष्ठि
राज्ञां सुराज्ञां मूर्ध्नि किरीटयन्। मलयोद्रितदीपपश्रीषंडममंडनां॥ ३९॥ पंचभिः कुलकं॥ ४०॥
तत्रवर्हातपत्राणि दंष्ट्राकेकिविशं किमिः। चंद्राः पन्नगैर्मुक्ताययुक्ताः सैन्यसेव्यतां॥ ४१॥ तत्रत
स्पेभनिर्मयवंदनस्यंदसिंधुषु। जलकेलिं विलेपंचसमंचक्रुश्चमूचराः॥ ४२॥ खिलंस्तमालमा
लासुहेलामेलासुसंस्मृतान्। तत्ररंगनूलवंगेषु तमसेवतमारुतः॥ ४३॥ तत्राद्भुतमयोद्रेकद्वार
जर्जरविग्रहः। तेनेकोदंडपांडित्यं नपांड्यः पांडवं प्रति॥ ४४॥ तत्रेभमभयश्चक्याश्चक्यमुक्ताक्ष

राम
३३३

रावलिः। प्रशस्तिपट्टिके वास्यताम्रपर्णी सरिद्धमौ॥ ७॥ दुर्दराचलसिंहस्त्रीगर्भमिद्धदुहं कृतिः॥
 अथापेपगिरिसत्यमसत्यः प्रतिपार्थिवैः॥ ८॥ आर्द्रस्तद्वतिदानौघैर्मचकैस्तदुपपत्तिकाः॥ रा
 मास्त्रताडितांभोधिसद्योमुक्ताश्वावमुः॥ ९॥ विज्ञेजोनिविज्ञेजोभिर्मरैर्विडभूमिषु। परां
 चिकांचीनाथस्यचक्रैचक्राणि सक्रमात्॥ १०॥ चोडीनेत्रपुष्कोडीकृतौरपिपुष्पकपोः॥ शा
 नश्चित्तंतिरेतस्यकोप्यहोकोपपावकः॥ ११॥ तद्वलैरुत्तरकुंमिसेवमिः संमिः संमितामसः
 । कावेयाविरहारंभमंभोधिकंलंमितः क्षणां॥ १२॥ केरलीचिकुरैरेवकुटिलैः केरलेयसः। क्षणां
 विभ्रातहृदयोविदधेनंविरोधिभिः॥ १३॥ सुदैरत्नातीरवानीरकुंजसंकेतकेवने। कांताकेरत्नना
 थस्यलक्ष्मीरभिससारतं॥ १४॥ उद्रेयतश्चपस्त्रैणवाप्यधौनपदांबुजः। महानदीनदीपद्मैरा
 नर्चपुरुषोत्तमं॥ १५॥ ततोद्धेतिसप्तसप्तिसप्तयस्तस्यसप्तयः। सप्तगोदावरीतीरमुमुचुर्माय

बा.भा.
३३२

जंरजः॥३६॥नीरं ध्रुवदिवोरं ध्रुमं ध्रुमपजयोद्भवैः यशोमिः सोत्रमविनानमङ्गीमेश्वरप्र
भुं॥३७॥ततः कृत्यकणादिभूपाभ्यां भीमविक्रमः शासनं ग्राहयामासेन शासनः॥३८॥हसन
सैन्यार्त्तभूमुग्रं मुजगेशं मुजेन सः स्फूर्ज्जज्ञत्र स्फुलिंगेभ्यः कलिंगेभ्यस्तनोच्यत॥३९॥नि
श्चाननिविडश्चानप्रस्तमानुगतिल्ललात् कलिंगेषु महेशादिस्तंभगवजितो नमत॥४०॥तस्मि
न्नाराचरो धारामिः कलिंगेशः सुरेशवत् चिरं च वर्षविस्तार्य गर्ज्जितो रदिवारिदान्॥४१॥कर
वालेन कुम्भेभ्यः कृष्णमुक्ताफलान्यथ वीजानीवरं मालामिवाक्षिपत्॥४२॥पदपद्मद्वयं तस्य
लक्ष्मीसद्वस्वयं ततः सुकाकलिकलिंगेशस्ततः केशरमार्ज्जयत्॥४३॥तत्र नीरधितीराक्षपृ
ग्गामोगिलतादलैः तद्वरैः कंचिदस्मारिनादिलिकेरीफलेक्षणात्॥४४॥जिवा रोमांचकव
चरुचकः छादिभूपतीन् दिक्षीपे सिंहलक्षीपे समहोमिर्महावतः॥४५॥तत्र द्विपरदोत्पातकं
यशो नक्षत्रं स तान् भुवि पांडवः॥४६॥धारा हयाग्रमिन्मैमकुंभमुक्तावलिच्छलात् जयश्रीस्तकृपाणस्पवः॥

राम
३३२

पमानमहावयुः॥ तस्मैभियेवभूरीणाददौरत्ना निसेह णः॥ ११॥ द्विरदोदस्तकपूर्तरुगीणा
 भिरावृतं। तत्रकपूर्पारीभिरुकीर्त्तिभिरिवावरा॥ १२॥ श्रीवेहणाश्रमागरूपसेवाधीतत्रसंस्थि
 तः॥ सिंहलेशार्पिर्वितःप्रेषील्लंकां प्रतिघटोकचं॥ १३॥ श्रीरामविक्रमचमकारविस्मारणैरणैः
 । पद्मोभित्तिसरत्तोभिर्वशीचक्रेविभीषणं॥ १४॥ युधिष्ठिरजयस्तंभसमारोपवशादसौ॥ त्रि
 क्रुदमपिशैलेंडंचतुःक्रुदमपिव्यधानू॥ १५॥ लंकाकरस्कंदकल्याणैस्तडिचंतोचुदाडवयेशोवर्ष
 नसुवेलाद्रौतचमूलैरजनीचराः॥ १६॥ इच्छंजयजुषातेनसमेतेनसमन्वितः। ववलेकलयन
 कीर्त्तिमर्जुनामर्जुनानुजः॥ १७॥ इतिदक्षिणादिगजयः॥ ॥ नकुलस्तुमहीपालकुलस्तुतप
 राक्रमः॥ प्रपचयंश्चमूढीचीं प्रतीचीमभिवेलिवान्॥ १८॥ परिमृष्टयशःपुष्पामरुतेवप्रसर्प्यता।
 कंपयांचकिरेतेनकेनभूपतिभूरुहः॥ १९॥ अंधानांसैन्यधूलीभिर्वधिराणांचभेरिभिः। निः

बा.भा.
११३

११३

शंकं द्विषतां लक्ष्मीरसादमिसमारतं ॥ ३६ ॥ विपक्षिपक्ष्मलाक्षीणां क्षीणां कुर्वन् मनोरतिं ॥
श्रीकार्तिकिय भुवनं रोहीतकमुपावत ॥ ३७ ॥ दिगूहाराभयशोरोहीतकपुरस्पृशां ॥ सरा
णां डावयन्मत्तमयूराणां रणोत्सवं ॥ ३८ ॥ चमूभरनमद्गमिदूरोत्ततकुलाचलः ॥ महाक्षत्र
तावेशं मरुदेशं विवेश सः ॥ ३९ ॥ युग्मं ॥ वशिष्ठाश्रमजैर्बह्वैरुदादेः सदाफलैः ॥ तस्यै न्यासा
पममुचन्वहिरन्तश्चमार्गजं ॥ ४० ॥ सवश्रिष्ठमखोद्यानां विश्वामित्रजितामपि ॥ तत्रघात्रीभूताम
न्यैरनुविष्टं पौयशः ॥ ४१ ॥ तस्यै न्येभदानार्द्रहतवीरास्वपंकिले ॥ द्विषत्कांताश्चमिर्नद्योजां
गलेपिष्टं लेवहन् ॥ ४२ ॥ शैरीषकानूशिबीनूहैमांस्त्रिगर्तान् नृमालकानू ॥ पंचकर्बुरकानू
मध्यवारुधान् नृदिजानूजयन् ॥ ४३ ॥ ऐसीष्मपिप्रीष्मक्षलदावपावकोग्रमहः सहः ॥ पुष्करा
रायलोकोत्थप्रतापैस्तैर्नतापितः ॥ ४४ ॥ युग्मं ॥ तद्वत्तमोनिधेर्लोकलंघनायप्रसर्पितः ॥

२२७

राम
११३

मेजं भो निधिरेवाये मर्यादावस्त्रिवैमवं ॥४५॥ दहता कूलभूपालान्कांतस्तत्रेजसाणिवः ॥ मेने
 प्रिमौर्ध्वसर्वांगव्यापिनं स्वजयो विजं ॥४६॥ तत्र तात्तासवो नमताश्चलत्प्रतिवलयभ्रमात् ॥ वीराविं
 वितसेन्यासुसागरोर्मिषु धाविताः ॥४७॥ अथेषमत्तदंतीव भूरुहानिवभूभुजः ॥ सरस्वती
 सरिकूलवहसूलानव्यमूलयनू ॥४८॥ गर्भपावर्धमतिकेषु खर्वमकृतप्रापंचयत्पंचतासूचं
 पंचनशितुर्व्यजयत्तडागुत्तरं चोतषन् ॥ दप्येणामरपूर्यदक्षितिपतिं विश्लेषयन्निर्ममेखेदं चै
 कदाधिपस्यरसवान्निर्धोव्यामाससः ॥४९॥ दोभारिमहारहणानृपतेर्मंकाप्रभासाभिध
 क्षेत्रालंकृतितीर्थसार्थनमनैः कृत्वा कृतार्थवैपुः ॥ देवं दारवतीपतिं प्रियवक्त्रो मा उलंशत्
 मइनरं रमार्मनसौ सप्रमभिर्निर्ममे ॥५०॥ स्नेहानुच्छिद्य कृत्वा तमरगिरिचरानृपद्वयं शय
 दत्वा दारिद्र्यं वरे शोपशमनशमनः पूर्णादिगजैत्रयात्रः ॥ अथेतस्यां प्रतीच्या मयमुदयगिरिः

वा.भा०
११४

स्वीयतेजोयशः श्रीमानुप्रालेयमासोरजनयतयशस्तंभमंभोधितरी॥५३॥ इति श्रीपश्चिमदि
गजयः॥ ॥मध्येचंधुप्रथितविजयस्तंभवेदीचउध्कंदीतेतेजःशिखिनिविधिनावर्तयन्मंडलानि
।यज्ञप्रेसुःप्रसमरयशश्चंदनस्यादशुभामिदंष्ट्रधीमुक्ततनयःपर्यणोषीन्मनीषी॥५४॥ अ
थामीसामीरिद्युपतिसुतनासत्यतनुजातगार्ज्जिवोपताःसुक्तसुतमानम्यमुदितं।नगर्याः
पर्यंतदितिषुनिखिलाशाजयमयश्रियांलीलाशैलानिंवकनकरूढानघटयन्॥५५॥ भट्टस्य
शपरनरपतिश्रिणिशुभ्रातपत्रहैमंजगति सकलेताललयन्नेकमेवताराभारव्यपगमभवैमवोमानु
विंवभाजीभूमीदिवसइवसद्योजयामासवीरः॥५६॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं० श्रीमदमरचंद्रवि
रचितेश्रीबालभारतेसभापर्वणि सर्वदिग्विजयोनामद्वितीयः सर्गः॥ अथाश्र१६१॥ ८०॥ प्रमुवस्तुषु
परासरात्मजज्ञानदुग्धजलधिःसशब्दयेनीयतेवतयदेकविंदुनाभारतेनविलयंभवानलः। सोदरोरथह

५३

॥१॥

राम
१०४

कोदरादिभिस्तैराधिष्ठितजयोयुधिष्ठिरः। आदधौवशमदिकचतुष्टयस्तुष्टयेमखमुज्जामखोद्यमं॥३॥
 एषएवसमयःसमुन्नतियावदापततितावदापतत। श्रीपुराणपुरुषःपुरःपुरीभर्तुरस्यचतुरःक
 तुक्रमे॥३॥ स्फाटिकेसदसिसंनिवेशपतंशीरनीरधिनिवेशविस्मरं। विश्वपूज्यमभिपूज्यमभि
 चावदत्युगवःकृतुकृतांजलिः॥४॥ वत्ससादमदसीमयामयानिर्झितंजगदजेयमप्यदः। तामसंस्त
 जतिदिद्वभंगुरंपंगुरप्परुणसेवयरुणः॥५॥ तच्चाणकलुषितात्मनारणोभूभृतामपहताःप्रभा
 इव। संतिकांतिसमदामदालयेरुकिणीवरनरुक्मपर्वताः॥६॥ ध्यातयाजगदिनवदाजया
 स्तमितामणि कदंबदमतः। आजगामममधामसानिनांनानामधामदहनोमहीमुजा॥७॥
 यैर्विलासगिरिभिर्जयश्रियांजिगिरेचकितदिग्जजादिशः। तान्ममव्यदधतक्षमाभृतःप्राभृ
 तंभशमसंनिभानिभान्॥८॥ येश्ववारमनसासमंसमःस्फलसंतिसमरेसमंततः। युक्तमे

वाभा.
११५

॥५

वमयितानुददुर्नपाश्चित्तसेवितमदं ब्रयोहयान् ॥ ११ ॥ इत्यमी वै मम परोपकारिता भासुरा
शयविभूतिराशयः ॥ चत्ससादवशतः परः शतह्मा भुजंगजययोनयो भवनू ॥ १० ॥ तद्दिशत्रिदश
शर्मकर्मणोयकरोमिसमयजसोऽपति ॥ वंसुमित्रमसिमेसुमंत्रिते सद्गुरुः सदुपदेश संसदि ॥ १३ ॥
संति संततमपि वदीक्षणा राजस्यमखराजयोपि मे किं उता तव वचनादिह स्पृहा सापि उवद
नुबंधवांधवा ॥ १२ ॥ मं ह्यमामनुमनुयत ऊतौ गच्छ मे द्रुतमहाः सहायतां ॥ दीक्षितो भवतु वा भ
वानुभव हारती भरपरो भवाम्यहं ॥ १३ ॥ इत्युदीरितवति प्रभौ भुवः सत्यमभ्यधित विष्टपाधि
पः ॥ लौकहकुमुदद्वंद संमदद्योतमानदशनंदुमंडलः ॥ १४ ॥ वं क्रवंचं कुरु क्रुति न भव क्रुते मक्रुते
पिचने किं चिदंतरं एकमेव हियशो भुवो धने मात्पहर्षति महः समूहयोः ॥ १५ ॥ दिग्गजितस्त्वद
नुजास्त्वदुसवे निर्विशेषमतिरेष स्पते घहं ॥ इत्यमी ददनुपंचपंततां तस्य रत्नयिन कर्मकृत्तपः

राम
११५

॥१६॥ एवमुक्तावतिदेवकीसुतेसेवकीकृतसमस्तराजकाः। सैषधौम्यमुनिनामुनीनृपः सो
 दैरपिनृपानज्जहहवत्॥१७॥ सिद्धसिंधुसुतमुख्यवंधुभिर्वंधुरनुमतोनुबंधतः। सैषधौम्य
 मुनिनामुनीनृपः सोदसैस्सिन्धुपानज्जह सोममूर्तिरमयमष्टमूर्तिभूतमूर्तितामधितदीक्षितो
 नृपः॥१८॥ धौम्यदिष्टनकुलाग्रजद्विजसोमसंस्तुतसमस्तवस्तुनि। यज्ञकर्मणिष्ठथात्मजो
 यथौचित्यमादिशदथावनीधवात्॥१९॥ सज्जनेष्ठकृतभोजनक्रियाशोधनान्यवसुयोध
 नानुजः। भूमिदैवतततिप्रतिग्रहेसाग्रहोजनिकृपीततद्भवः॥२०॥ पूजनाभिजनयत्नयोद्वा
 लोराजराजिषुराजसंजयः॥ कृत्यवस्तुनिमनोधुनीजनिर्गोणयोरजनियाज्ञिकेधिकृत
 ॥२१॥ दक्षिणास्वजनिदक्षिणाः कृपःतत्रमैक्षिविदुराणधार्मिकं। अर्हणग्रहणगौरवनृपः
 कौरवोभजतसर्वभूमुजां॥२२॥ नारदादिमुनिराजराज्ञितेकेशवादिकनरेशपेशले। वस्तु

बा.भा.०
११६

तामधिततत्रसत्यवत्यंगजरित्रिजगदर्चितः क्रतोः ॥ १३ ॥ यज्ञवेदिमनुसंस्कृतामुपाध्यायपं
क्तिंमिरयोयथोचितं। आजगामसह राजकैरसौ राजसूययज्ञमानशंकरः ॥ १४ ॥ साजगच्च
यज्ञनौघपावनीनूनामात्मनिपवित्रताकृते। तत्पदं विपयगाम्यगादनूवानचक्रगुणितत्र
यीमयी ॥ १५ ॥ भावसौरभभृतोविभावसौमंत्रपूतमुपहृतदेवताः। शुक्लतिस्मवतवक्त्रपिदि
जाइव्यमंडलमखंडशक्तयः ॥ १६ ॥ सौवसौरभभृतोविभोवसौमंत्रपूतमुपहृतदेवताः। शु
क्लतिस्मवतवक्त्रेपालनोद्यततृतीयपांडवप्रत्तरवाडवरासोधनीरुजापावकेनपपिरेपरंपराः
सर्पिष्णामिहवपुःप्रपुष्टये ॥ १७ ॥ हूयमानमुपहूयसंज्ञितावीक्ष्यहव्यममराहविर्मुक्तिः ॥
आननोद्धममृतमुद्धर्मुहःसावहितमहतस्पृहाःपपुः ॥ १८ ॥ उद्धतेपिसतिधूमसंचयेलो
चनैरनिमिषैर्निरीक्षितंगृह्णतेस्मदेविराहृतंद्रुतंपावकेनिपतदेवदेवताः ॥ १९ ॥ नीरसामि

राम
११६

रमतामृतकृतौः किंचनीरुचिमिरसरोधरोतत्रकश्चनसुधाचयस्त्रययस्त्रिंशताविदशाकादि
 मिःपपे॥३०॥ तत्रवल्लभनरसायवल्गतासंततंकपतिनावियोगिनी॥ द्यौरराजतमरवाग्रिकेत
 नश्रेणिदंभकृतवेणिवंधना॥३१॥ दानवारिधुतदानवैर्यथास्वादितैवविवुधैःसुरवंसुधो
 म्पधूतलघुजातिमिस्तथाभुज्जाताभ्रममृतंदिजातिभिः॥३२॥ संभृतेरेवभृथेकमंगलैःसंगत
 स्त्रिजगतःप्रियंकरः॥ बंधुबंधुरितसंनिधिर्व्यधादानवर्तनिर्मनोजनाधिपः॥३३॥ स्पष्टताम
 द्युरन्त्रमंडलंदानदेतुवसुधाचवर्द्धना॥ इत्ययं द्विजकरेषुकल्पनावारिवारिनिधिशोषकंददौ
 ॥३४॥ अत्रदानरसिकेरसापतौस्वापतयमरभाजिकेवयं॥ इत्यभाविभुविकल्पपादपैरस्पृदा
 नजलसेकातोपिन॥३५॥ भूमिदेवतकुलायभूमिकादानुसेवदधनोनिजेभुजे॥ रुद्धभूरि
 तरभूमयष्टाकुर्वतेस्महदितस्पभूधराः॥३६॥ भूमिदेवनिवहायभूरिभिर्भूररायिवसुभिः

यावकैकमुखदुःखो जगतान्प्रियापिनिश्चतनदैवतैः॥ तत्रनेत्रसवतीनसासृतं पानुमित्यजतिनैवदैवतैः॥६

न कारकैः ॥४३॥ अर्थिनः प्रथितकार्यसंमितं पृक्तो म्पधिकमस्य यच्छतः ॥ नाददेख लुददामि खत्व ३७

बा० भा० ३३७
सहामुना इत्यासौ वसुमतीति नूतनं नाम नूनमतनिष्ठविष्टे ॥ इत्या राजका निमखशेखया
मुवाखल्यया प्ययमपूजयद्यया तानि तां ननु नितांत भारिणी मौलिभिर्दुतमगृह्णतानते ॥ ३७ ॥
आदितो यदसुवृद्धं वसुधैव कुटुम्बकं मुदा आददे सवहुमानतः कृती मार्यो णो घुरणो वेद
दो पुनः ॥ ४० ॥ पूयतामुपदयाममकतुः स्पर्श्येति यददुर्द्धनं नरपाः ॥ तद्वभूवस्व लुजस्य भूपते रेक
मार्गं एकदानवर्णिका ॥ ४१ ॥ दाउमिष्टे मज्जनिष्ठतस्य यत्तद्यच्चिंतिमनसापि नार्थिभिः ॥ चिंतितां न
रसना स्वधारितैः किंतु दानमजनित्रयाधिकं ॥ ४२ ॥ याचको यदि हयावतेर्प्यतां तज्जनादिति जगा
दकिं करान् ॥ दानकृत्कनकमानयेत्पसोनादिशस्व लुहं वादण्डमुविकेन मज्जतां ॥ ४४ ॥ द्रुस्व
देशमणिपूर्त्तपेपयोनाथमायहृदयस्तदा हरिः ॥ मंदरभूमिसखविलेक्षिपद्यदि रोचनमुतं शु
शोचतत् ॥ ४५ ॥ कंपभृद्दृढमणिर्नभोमणिस्तापवाक्कलुषहृन्निशामणिः ॥ स्वस्वदानचकिताः

राम
३३७

लुका

अचामवंस्तत्रयेछतिनवछवीन्रमणीन्॥४६॥पात्रमेषवसुभिर्यथोत्रतंरागभृद्भिरपिपूरयन्क्रमा
 त्॥सर्वतोप्यवनिमप्यपूरयत्प्रातरभ्यदयवानिवार्यमा॥४७॥स्वपयन्पृथुयथादरिडकं
 विनामषनिखिलेपिभूतले।एकरूपमसृजद्यथायधानिम्नमंबुधटयन्धनंघनः॥४८॥आ
 युगांतकलभृद्भिरक्षयैरर्थिनांनिधिगतैस्त्रदप्यितैः।रत्नराशिभिरनंतयारजोगर्भयाप्यजनिर
 त्गर्भया॥४९॥स्वतथादितसपार्थिवोयथासंजगुदिविविलेचयाचकाः।स्वयुधिष्ठिरममर्त्यपा
 दपंपन्नगाक्षेपययुधिष्ठिरंवल्लिं॥५०॥भूमिपातुरथपात्रमत्रतसंसदिप्रथममर्हणोचितं।पृच्छ
 तःकृतुमहेपितामहःसंभ्रमादितिबभारभारती॥५१॥शक्रचक्रनुतमर्हणोचितंयदिदन्नपिज
 गदुरुंहरिं।पृच्छसिबमिहमां व्यनक्तितद्वोरवंगुरुषुकौरवोत्तम॥५२॥यत्पदोदकमधेतमृद्
 निस्वर्धुनींविजगतीहरोहतूः।तंपुराणपुरुषंवमंजसाविज्ञयज्ञपुरुषंचपूजय॥५३॥इत्युदा

वा.भा.
११८

रनिजविंतनस्फुरी कारवाचिसतिशंतनोःसुते। आद्यमर्धमसुरारयेरयात्पांडवोदितनवोदितस्मयः
॥५४॥ यज्ञसीमिशिशुपालपार्थिवश्चक्षामनहितदर्शनहरेः। पादलापितकरालहगिरंदेहिनी
मिवरुषततानतत॥५५॥ सश्चपिडुपदकुंभसंभवव्यासदृढगुरुयाज्ञिकेषुकिंपूजितःकुरुपते
हरिस्त्वयानैकमप्यधिततेषुयोगुण॥५६॥ पूज्यएवयदिवासएषवस्तत्रपाःकिमुपह्वयवंचिताः
। धर्मसूनुरितिचात्मनःकृतोनामनामनिविउंविउंविंत॥५७॥ इत्युदीर्यसममुचितोन्मैर्गति
मिछुरवनीभृताधृतः। बोधितोपिसुचिसावनोक्तिमिवाचमित्ययमुवाचकोपनः॥५८॥ नोगति
र्भवतिपुत्रवज्जितेननूनमगतिर्दुर्नीजनिः। छेतुमेषभवतोपिसद्गतिंवुद्धिदोजनिजनार्दनार्च
ने॥५९॥ उद्धवाद्दशकराक्षिमुख्यमिदिक्रमस्मितमनास्त्रिविक्रमः। भूयसोपिपरिभूषतीनद्रु
तानयमपूजिधित्कया॥६०॥ यःस्त्रियंवतजघानपूतनान्दूतनांकरितपुण्यकदलः। ईदृशि

राम
११८

कतुमहोऽसवे महाराज युक्तमयमच्युतोर्चितः॥६३॥ कैतवादयमजर्जरांजरासंधवंधनविधौधियंय
 धात्। तत्कलंकभरभागभागसिंधुत्पडत्पुवितमच्युतस्तवः॥६४॥ एतदुक्तवतितत्रकोपतस्तद्वधाय
 युधिभीममुक्तिं संनिरुध्य सहसा भुजोरसाशांतनिरुमिति शांतयेजगौ॥६५॥ प्रागिहविनय
 नेचतुर्भुजेजातवत्पुष्पभरासमधनौ। वस्तुमात्रपित्रभीतिपारदाभारतीतिगनोद्भवामवत्॥६६॥
 डिंमएषभविताजगज्जयीमत्पुनरस्यसपुनर्मविष्यति। यास्पतोधिकदृशासमयदुःखंगवशतो
 धिकौभुजै॥६७॥ इत्यमुष्पजननीश्रुतश्रवाकस्पनैनमकृतांकवर्तिनं। विष्णुमस्तमिवभा
 नुमानयंप्राप्यनष्टकरदर्शनोभवान्॥६८॥ भ्रातृजंनिजमथाहसाहरिकापराधमपिमावधी
 रमुं। इत्यदादभयदंवरंतदाविष्णुरप्रियशतावधिंसुधीः॥६९॥ एनमप्रियशतायुषंततोविष्णु
 यज्ञपशुमत्रमावधीः। इत्यवेत्यशममापमारुतिःकोपमायवजगादचेदिपः॥७०॥ मीष्ममीष्म

वा. भा. ० तुरुतेजसो मृशं मूमुजोवाणायंति यगुणोः तं जलेशयमपि प्रपूजयन् नृद्वैद्व्यधर्मैर्न वध्यसे ॥ ६
 १३ ए ॥ गां निशम्य निशितामिति कुधा दुर्दृशोऽप्यधितसिद्धसिंधुषूः। येन पानगणायंति शार्ङ्गिणां तच्छि
 रस्सुपदामतदर्थितं ॥ १० ॥ पूजितो हरिरयं मयामुनारेनृपाः किमपि यस्य दुष्यति। अद्य मद्भुजं
 जगं मे कतां निर्विवेकपतिराज नोऽसः ॥ १३ ॥ इत्युदीर्णगिरिजीर्णपूरुषे रोषरुक्षितमुषे पुराजसु
 शार्ङ्गिणां प्रतिजगौ जगद्भिदाघोषयोषिदमघोषनंदनः ॥ ११ ॥ योग्यतातिगमुपाददे च न किं वया
 कथममी भिराहितं। चामहः शिखिमुखे शुहो मयतः क्लृप्तशान्तनवपांडवैः समां ॥ १३ ॥ एहि मं ह्यु
 मदपूणमिहितं संविधे हियुधि शक्तिरस्ति चेत्तं मद्भुजोऽस्त्वनुचितार्हणाय ह कूरपापहरणाय ते
 गुरुः ॥ १४ ॥ वंचशान्तनवपांडवाश्चरे मं ह्यु संयतिसमेतमेतवा। एककालमपि वः पिबाम्यहं क
 मयोनिरिव सप्ततोयधीन ॥ १५ ॥ एवमहमिव शब्दमंबरध्वानितं सृजति सावनी सुते। आद

राम
 १३ ए

देसदसिदेवतद्विषयं विनामृदुशिखं दिनेवगीः॥७६॥ मत्पुत्रीमदहृदेषमत्पिनुर्वीहमप्य
 हतवाहमेधतःवभुसुभुवमपाहरन्तपावच्चिविप्रियमतःकिमेककं॥७७॥ आगसा मिति
 शतं पित्रधसुःपुत्रकोयमितिमर्षितंमया। संप्रतंतुनसहेतिमंथतःक्षीरनीरधिरपिव्यधा
 द्विषं॥७८॥ कोपिकंपितकरक्रमाधरःप्राचिवानथसुनीध्रपार्थिवः। रेजनाह्ननविनर्हसी
 तिकिंकिंकरस्पतवकामयिज्ञमा॥७९॥ मासहस्वसहसाद्यसाहसादुत्पतेतितसुदिव
 रायुधं। चक्रचक्रमवशादासो शिरोविप्रयुक्तवपुषंविभुर्व्यधात्॥८०॥ भूयमानमहिमां
 शुदुःसहं हर्षिभिःसुरमहर्षिभिर्महः। सावतीसुतकबंधनो विशकैशवेवपुषिवीक्षितंनकैः
 ॥८१॥ संप्रधार्यनिजमात्रवांधवीनंदनस्पदहनक्रियाहृती। दृष्टकेतुमभिषिच्यतसुतंतत्प
 देथसदमानयत्प्रैष्टपः॥८२॥ इच्छंमुरारिपरिपालितपूर्णायज्ञःसाम्राज्यमाप्यविराजस

वा.भा.

११०

120

राजराजः। पूर्णयशोमयपयः प्रवयेश्वचक्रेयज्ञांतपूर्त्रमिवशास्वतमंतरिक्षं॥८३॥ जगत्रितय
पूजितो ह्यलचरित्रभाजास्वयं नृपेण परिपूजितां मुदमुदिचरी विभ्रतः। स्मितैरनुगता ह कोद
रकिरीटिमाद्री सुनैस्ततो निजनिजं पदं सपदिविश्ववाराययुः॥८४॥ ॥ इति श्रीबालभारते
सभापर्वणि राजसूयवर्णनो नाम तृतीयः सर्गः॥ ॥ यं ११८। ८०। ज्ञानप्रदीपपात्राणां सर्वेषां
अपरिस्फुरन्। पायाद्वैपायनो विश्वजनमंजुलः॥१॥ अथेंद्रप्रच्छसौंदर्यं पश्यन् नूदुर्योधनो मु-
चत्। पुरंदरपुरीजैत्रस्वपुरी वारुतामदं॥२॥ कदापि कौतुकाविष्टः प्रविष्टस्तमसोसभां। द्रु-
ग्रामपिको राजधानीमिव ससंभ्रमः॥३॥ स्फुटिको व्यामसौ चीरमुक्षिपन् नीरशंकयारसा-
दहासिद्धासैरैर्विलक्षवदनः क्षणं॥४॥ पद्मरागमयीं पश्यन् तत्रापि निमील्यं॥ अर्काश्म-
भूवितर्कैर्गालीलावापी जलेपतत्॥५॥ अहोसिनतदा तस्मिन्निस्तेजसि जलस्थिते। अखि

राम

११०

पातिनिमात्रैर्देवैरिवकैरिव॥६॥हससुसहदासैरभीमार्जुनयमादिषु।अहस्पतप्रतिधा
 नैःसभामित्रिमिरप्यसौ॥७॥धिगातास्मिसमग्रद्व्यापतिक्षयनिमित्तता।इत्यंतःपतिततत्रव
 कंकेलेलिवापिका॥८॥वाप्यालवालमध्येसौविरोधदुरिवांगवान्।वभौफलायका
 लक्ष्मिपुष्पितः॥९॥तापवानुच्छितःसायंतोयोद्धतनवांश्चकः।निश्चितक्षत्रनक्षत्रक्षयोरति
 रिवाणावात्॥१०॥तस्याग्रेस्फाटिकीमितिमच्छामनवगच्छतः।गच्छतःस्खलितमौलौतपुनर्ज
 हसुर्जना॥११॥इत्येधरोषवैलक्ष्यावहिच्छकृतसंमदः।तपसःपुत्रमाष्टब्धप्रपदेहस्मिनापुरी॥
 ॥१२॥तादृशीह्माभृतोलक्ष्मीस्मारंस्मारंपदेपदेनरतिंकापिसप्रापपरोतप्तइवद्विपः॥१३॥
 आमांतीरिवचित्रांतर्दुःखसंतापदीविकाः।तप्तविश्वासरूपेणामुद्गरुदमतिस्मसः॥१४॥
 कृतकार्ष्णपरिथंगास्तदंगावयवाःक्रमात्॥प्रभाधिक्यमसुचंतहमंतदिवसइव॥१५॥

वा.भा०

३३३

अथा लोच्यमिथस्तेन प्राकृतः सौवलो नृपः । प्रज्ञाचक्षुषमुर्वीशं विज्जनस्त्वयर्जिज्ञपत् ॥ ३६ ॥
रत्नैरिदोपिकांताभिः सेव्यमानोऽपि ते सुतः । ऊतोऽपि क्लृप्तामेति प्राहृषेण्य इवात्मवः ॥ ३७ ॥
समवेच्छमथाह्वयन् नृपतिः स्वयमवव्रीत् ॥ ३८ ॥ आश्रयोऽपि श्रियो वत्स किमिदुरिव सीदसि ॥ ३९ ॥ दूरिनि
मुक्तकौंतेयाः समुच्चयाः पदेशकिं तात दमयंति वानैताः पैतामहश्रियः ॥ ४० ॥ वचोनासीरतानीतस्फी
तनिः स्वस्ति । सितानिलः । गांधारीनंदनो दैन्यसगद्गदमथावदत् ॥ ४१ ॥ कौंतेया इव नृयंते क्षत्रियाः
स्वार्जितश्रियः । श्रीर्मुदेवणिजां पैतामहीतातमहीयसी ॥ ४२ ॥ पांडवैः खंडवप्रस्वमर्जिताभिर्विभू
तिभिः । तथाभूषिष्याथ हामूढस्तुवालोऽपतेः स्फुहा ॥ ४३ ॥ स्फुरंति स्फाटिकस्तत्र प्राकारोरक्षिबुं निधी
नू । कुंडली इव च भ्रातृपरिषापथनिर्यतः ॥ ४४ ॥ मुरुणाय स्पवघ्नेऽदत्तैव जपमालिव । माणिक्य
कपि शीर्षालिव्येष्मिन्नाधारितमोमिदे ॥ ४५ ॥ नभोमरकतादर्शमांति यत्परिषोर्मयः । संक्रांता इव

राम
३३३

तवलकेतनकैतवान् ॥ १५ ॥ प्रवेशेनैवयद्वेषेसदलितस्पनमस्वतः । सफलंमेतिरेमारविवराणां
 जनुर्जनाः ॥ १६ ॥ चतुर्मिस्तोराणामुक्तमुक्तास्त्रकूटशनेर्मुखैः चतुर्दिग्लोकपालनांपुराणिहस
 तीवयन् ॥ १७ ॥ अपराङ्मनमत्रर्कस्तव्यतेयद्वहिर्ज्ञानैः । वप्राग्रं समानैकमाणिक्यकपिशि
 र्षवत् ॥ १८ ॥ वसंतमंतर्दिवसं त्वेशमविभानिभात ॥ यत्रारामयोवप्राद्वहिर्ज्ञानैः सदा रुधत् ॥
 ॥ १९ ॥ नमामसावसौवेतिवेत्तीहयुवमध्यगं । हरः सौपीतिनिर्भीतिर्यत्रानंगोपिरंगति ॥ २० ॥
 मुक्त्यगतयोभ्यस्तुं मुविलीलागतैरिव । वसंतियत्ररंभोरुदंभादंभादिदेवताः ॥ २१ ॥ पुष्प
 धुमन्तयोभ्यस्तुं मुविलीलागतैरिवावसंतियत्ररंभोरुदंभादिदेवताः ॥ २२ ॥ मिथुनौघैर्मिथोरूपनिरूपादंनिमेषि
 षिभिः । दिव्यैरिवागतं दैत्यभीतैर्यत्राकृतोभये ॥ २३ ॥ मन्येयच्चंडशालानां नामाभूदमरावती
 । यद्भूमिगर्मगेहानां नाम भोगावती पुनः ॥ २४ ॥ रत्नौघांकंदुकर्भात्पाधावंताः सहवालिनः ॥

बा.भा.

१२३

द्वयेपिरविविंवेनसीमांयांनियद्वर्मकाः॥३४॥वालायसौधमालासुनक्तमेणांकमंडले।पाणिंक्षि
पंतिजानंत्योरजतांजनभाजनं॥३५॥यत्प्रासादास्तथाभूतस्वभोगप्रसमंवरं।उज्जिरंतिमदो
दूतधूपधूमावलिच्छलात्॥३६॥ध्वजरत्नाभुजंगेशभाजोयद्देववेशमसु।कुंभाःकारयितुःपुण्य
निधिःकुंभाश्चस्फुराः॥३७॥भांतियत्रादवीथीषुकल्याणारजतस्वलाः।साम्राज्यदीक्षितन्याय
तेजःकीर्तिचयाश्च॥३८॥जलैर्यत्केलिवापीनांस्पदिभिर्मृमिमेदिमिः।सुधाकुंडावलिर्मूनंजा
तापातालपाणिमिः॥३९॥दानदीक्षागुरूणांयज्ञनानांमणियादुकाः।नूनंकल्पदुमामूर्ध्नि
वहंतपद्मवच्छलात्॥४०॥कवीनारसनालो लदोलाकेलिरसस्पृशः।वाग्देव्यायत्रदासीवश्रीः
पुरःस्फुरतिस्फुरं॥४१॥शेषोपिद्विसहस्राक्षरसनस्तत्पुरप्रियं।वीर्यरस्वयंवक्तुंशक्तो
भवतिवानवा॥४२॥वसनयत्रमणिश्चणिनद्विसौधास्ततामसोरेवेरुदयमस्तवाननेति

राम

१२२

सुखितोजनः॥४३॥ स्वयंरुतस्यकैतियैःपत्रनस्यास्यदूरागा। प्रेमपैतामहीकांडकरपारकवद
 मौ॥४४॥ सहजादिषतामेषामेषालक्ष्मीःपुरस्पमां। स्मर्यमाणानुनोत्पंजरयोगिनमिवप्रिया
 ॥४५॥ चञ्चुर्मुजेनदिजैत्रैः। सादरैश्चहतःकृतौ। श्रियंयामाश्रयद्धर्मस्तनुःकिंभातिसातिमां॥
 ॥४६॥ समस्तैर्वस्त्रुभिःस्वस्वदेशजैर्विभुभूजः। दत्तैरानंदयनयज्जवलयेवलिनोपितं॥४७॥
 श्रीचंदनरसंशातकंभक्तंभैरवौकयत्। शैःस्वमिवतेजःस्वपांड्योमंलयपार्थिवः॥४८॥ ज्ञानं
 रावणागंगायांपद्मरागमणिव्रजं। भक्त्यास्फुटीकृतंमूर्त्तमनुरागमिवात्मनः॥४९॥ अक्षि
 तीरोद्भवा निंदनीलमौक्तिकसंचयान्। स्वराज्यश्रीमितिष्वेतकराक्षस्तवकानिव॥५०॥ सिंह
 लेशोयशोवह्निद्वंदकंदानिवोद्भूतान्। अदत्तदक्षिणावर्त्तशंखानपिसहस्रशः॥५१॥ विशेष
 षकं। अर्च्यपितानुपुष्पातीःसभंगास्तद्गुणेष्विये। मुक्तामरकतैर्युक्ताददौवर्षरदेशपः॥

वा.भा.
११३

॥५॥शामध्वत्मीस्तवमुंतीतिवदन्नस्याः कवानिवावैदूर्याणिपुरोमुंचत्कोगचौलकदेशपः॥५३॥
 शंखमस्पमुखोन्मुक्तमुक्तापंक्तिद्वयीसिताः।प्रवालकंदलश्रेणीर्नवीनरविपाटलाः॥५४॥न
 दीपद्वीपभूमीपाददुर्यास्तामिरावभौ।उष्ट्रपर्यस्तदंतालद्वयद्वयेवतत्समा॥५५॥युग्मं।मुक्ताफ
 लजुषोहीरात्रीरवाद्युतोददौ।हसतोन्पानिरत्नानि नूनं सूप्यारपार्थिवः॥५६॥किरिदंष्ट्राक
 रिशिरेविण्मुक्तास्थलत्रवी।ददुस्त्रिविधवीरश्रीलीलाशैलानिवाशिपाः॥५७॥मुक्ताभरणस
 श्रीकाकोनूपासीकाधिपोहयान्।ददौस्वविषयस्वस्यतरंगा निवतोयधोः॥५८॥चामरौषधि
 कस्तूरीमुख्यैः किमुवयं यदि।हीरानिति कुधारक्तानूहिमाद्रिसदनाददुः॥५९॥हेमाभश्याम
 हीरालिमालिनोददनुर्हिषान्।कलिंगपुंद्रकौजातानभिजः काम्यकंसरः॥६०॥कौशलेशः
 शिरीषाभात्रातिपीतान्तंगपः।रेवातीरनृपः।शुभ्रानूशोणानू सौराष्ट्रभूपतिः॥६१॥हीरा

राम
११३

नढौकपत्रेतेविद्योतद्योतितांवराण्।भक्ताविभूषणानीवस्वस्ववामभ्रुवांभुवां॥६२॥युग्मं
 व्यतरन्निरेप्यर्षीभुजःसारंनिजश्रियां॥एतादृशंमरवप्रेक्षात्कृततत्कृतमभक्तयः॥६३॥ह
 मकक्षातडिवंतोर्जुनप्रीतिलतांबुदाः॥चतुर्दशसहस्राणिहरिणांकरिणोऽपि॥६४॥अ
 दाचित्ररथःशक्रसुहृजं धर्वनायकः।जगन्मानस्वराभ्यामगुरुहयचतुःशरी॥६५॥अयंमहा
 प्रभावानिप्रभावंतिसहस्रशः॥अहोइमौलिजीमूतगर्भमुक्ताफलान्यदात्॥६६॥विततार
 चरातारांस्त्वंवरुसुरगान्शतं।समीरोपिकरोत्येवयदारोहस्पृहांगतौ॥६७॥पृथिव्यामुदया
 स्तादिमुख्यदिगपर्वतांतरेनसकोप्यस्तिभूभर्तायस्तस्मैनवलिंददौ॥६८॥अदृष्टपूर्वाज्ञा
 तनाम्नोविस्मयदानपि।निर्विस्मोहंतदागृह्णन्पदार्थानूसपरिब्रूहः॥६९॥देशारायनदीशै
 लसिंकुमध्यादिसंभवैः।वस्तुभिःपूरितासाभूर्जंबूढीपंश्रियाहसत्॥७०॥पायस्तदभिषेका

बा. भा. ०
१२४

र्थमुनयौ वरवारिणाः। आहरन् सर्वतीर्थभ्यस्तदानीं नारदादयः॥७३॥ भूपतेरभिषेकाय तस्यो
यस्करदौककाः। महामहीमुजोप्यासनमुजिष्पा इव संसदि॥७४॥ वाल्मिकेन्द्राह तं वाहैः कांचो
जो योजयइथं। सुनीथो स जयत्केतुं वसुदानो महागजैः॥७५॥ मागधेयः स्वगुह्यीषेण कलव्यं उपा
नहो। काश्यपोऽखं कवचं पादौ च किं नो धितेष धिं॥७६॥ शत्येन धारितस्यो सैर्होरादितय विंवितः॥
विमूर्तिरिवारेजे सौत्रिवेदीविदिनोर्चिभुः॥७७॥ हतौ स्तस्वकृत्यस्य निष्कलं कइवेक्षितुं॥ सोऽप्य
किं स्फारितं च मूर्त्या तत्राय यौ विधुः॥७८॥ रेज उश्चामरे तस्य भीमफाल्गुनचालिते। करादौ
निकटप्राप्तयज्ञदानत्रियोरिव॥७९॥ वेदोक्त्या राज्यविह्लेषु मज्जितेषु पिपार्थिवैः। अस्य पिचं
स्तपःसूनुं धौम्यव्यासादयो द्विजाः॥८०॥ एकत्पयत्पुरा कल्पेयं शक्राय प्रजापतिः। तं ददौ वा
रुणं शंखं तदा स्मै कलशोदधिः॥८१॥ एनमादाय दायादः किरीटि सुखदुःखयोः॥ अभिषे

नृप

रामे
३३४

कंयधातुस्युतीथंमिभिःस्वयंहरिः॥८०॥ वीरवादिजमंगल्यकंवृणांनिनदैरुदा।मयान्यैरपि
 भूपालैर्मूर्खालैःपतितंमुवि॥८१॥ कृष्णपावैडवाशेनियधृष्टद्युम्नेरमूर्धितैः।हसितौहंव्रजान्मा
 हंयत्रैस्तन्नैतिविस्मृतिं॥८२॥ आसीकृष्णार्चनात्पुष्पदृष्टियोनकुलाग्रजे।सामांदुनोतिचंदी
 उमृत्पूत्पातोऽपातवत्॥८३॥ वाप्यंतःपतितंकृष्णायन्मास्त्रीभिःसहासत्।सकलत्पेवापि
 त्रापश्चित्तेनिशितशल्पवत्॥८४॥ इत्यादिस्मरणोत्पन्नचिंताभारनियेवमे।स्थितिमेकत्रक
 त्रापिस्थानेनकुरुतेमनः॥८५॥ अपूर्यमाणमवांछस्यतादृक्परिभवोदधिः।मृत्युरेवाय
 मश्नाद्योनतुदुःखविडंबनं॥८६॥ इत्येवेत्यव्याथांस्तनोर्वचिमूर्खेविकास्तुतः।वसकापुरुष
 स्पैववैराग्यायपरर्हयः॥८७॥ पुरीकुरुनयारंमैर्हभमाणश्रियंस्वयं।समांतादृक्प्रभांना
 नारत्नैर्यत्नेनकारय॥८८॥ गौतमांगयतिशोणशोणिभिःककुभोजय।सप्ततंबंकुरुदतः

बा.भा.
११५

सोदरैराजसूयवत् ॥ यर्णावन्ननिर्वदभूर्माभूः कीर्त्तिमर्जयविक्रमान् ॥ चतुर्ज्येष्ठायत्पूथा
सूनुः श्रीमाशोपुसवस्तथं ॥ ए० ॥ अर्थीकिरं द्विरं दैन्यवन्नको धांसुयोधनः ॥ साश्रीः पुरेचि
रचिरेण स्यात्पतिभूः कोस्तिजीविते ॥ ए० १ ॥ सभाक्कमाविनीताततादृग्मनुजकर्तृका ॥ पांड
वैः पीतसर्वस्वाः कः स्वार्थी जयतां दिशः ॥ ए० २ ॥ राजसूयं विनानस्यां सम्राट् किं सप्ततंतुना ॥
लजेयंत द्विक्रमात्री सुविक्रमाद्राजराजिषु ॥ ए० ३ ॥ ज्येष्ठः क्वमेतपः सूनुं रुदा सोयं सदाभवत्
। मीमादिषु सहासेषु सभांतः स्वविते मयि ॥ ए० ४ ॥ गौतमादिभिराक्रम्यतत्पार्थी नूवैरिणो
रणो ॥ गृहे पुरं सभाशो मिदिगजयोच्छां च संपदं ॥ ए० ५ ॥ मवेति तत्र दुर्मंत्रं धृतराष्ट्रं विवक्षति ॥
स्वस्त्रीयं प्रतिगांधारधरणीपतिरभ्यधात् ॥ ए० ६ ॥ पुरः स्फुरत्सुरारतिभीमा र्जुनयसोयुधि ॥
को धेदद्युद्धमो विश्वं केन ज्ञेयोयुधिष्ठिरः ॥ ए० ७ ॥ तं करं उमजानंतमाहूतमनिवर्त्तिनं ॥ सा

राम
११५

रघूतेन जिवाहं ग्रहीष्ये सर्वमप्यहः ॥ ए० ॥ तद्रूपकारितस्फारसमालोकच्छलादमुं । इहानय
 ततः सर्वग्रहीष्ये हं धियानया ॥ ए० ॥ ऊचैथ व्यथमानो नतः स प्रज्ञानयनो नृपः । धिगमं त्रं वः
 सधर्मात्मा जेतव्यः कैतवादिति ॥ १०७ ॥ कर्माण्यस्मिन् कंसाधर्मप्रतापयशसां कथा किंतु पा
 पमसामर्थ्यमयशश्च प्रकासिकं ॥ ११ ॥ इत्युक्ते व्यक्तकोपांधः स्वभावांधः सुजो वदन् । धर्मात्मा
 बधिधर्मावाकैषा द्विषे विचाराण ॥ १२ ॥ शक्त्या जेतुमशक्यो रिः संताप्यः कैतवादपि छलादलायजो
 वध्ना धर्माजं बलिनं बलिं ॥ १३ ॥ तं कुरुपक्रमं तूणिमितं जेतुं विरोधिनां ॥ न च भोगैरिवांछि चैस्तेरुन्मू
 लयिता समहे ॥ १४ ॥ कार्ये स्मिन् पांडुपत्नीयैर्विदुराद्यैर्निषेध्यसे । तत्वं तात चिरं नंदे मरणांशरांतु
 मे ॥ १५ ॥ इति सुतमतिविस्मयेन ज्ञाननूपि कुलवीरविनाशमभ्युपेतं । नृपतिरपि तथेत्पुवाच कस्य
 भ्रमयति पुत्रं कदाग्रहो न चित्तं ॥ १०६ ॥ ॥ इति श्रीबालभारते सभापर्वणि कौरवानर्षीनाम च

कुसित

बा०भा०
३२६

तुर्थःसर्गः॥ ॥ग्रंथाग्रं॥३७॥श्रित्युतिःसत्यवतीतनूजःपुनानुसूर्यदुविलोचनोवः॥वमौमहा
भारतशब्दान्नागुणेनसंक्षिप्तमिवांवरंयः॥३१॥अथोपस्थासूनुसमाविमूतिस्पर्द्धासमुत्पादितपा
तकेन।व्युतासुधर्मेवदिवःपृथिव्यांशुभासभाकारिसुयोधनेन॥३२॥धुनीतनूजेमयिचस्थितं
तर्नैवानयःस्यादितिसंप्रवोधादुरोदरार्थंविदुरेनिषेधनूनपेणपार्थमिनयनेनियुक्तः॥३३॥हरिचरा
पीतमरुमयेनरथेनधीमान्व्यथमानचिंताः।तत्रवाडवप्रखपुरंसहासिपुराज्ञवेनोपपुरादिवामे,
॥३४॥कृत्वासुहृत्पुत्रकृतेकृत्वां।प्रमुःसभामाह्वयतेरुतंवां।इत्युक्तवंतंविदुरंप्रपूज्यहसन्निवाच
पुत्रपस्तनूजः॥३५॥वशंवदयुतगुणेनवेद्विद्वद्वैतदातन्यतंसौवलेन।युद्धैरज्योहियथातथापि
जेयोरिपुःस्यादितिसाधुतद्दीः॥३६॥जयाजयारव्यामुषिसंयतीवद्युतेपिहृतेननिवर्ततेयः॥सद्यत्रगो
त्रैकपतिस्ततोहमेष्वामितस्यापुरियद्भुविष्यः॥३७॥इत्येवनिश्चित्यसहानुस्रातैःकृष्णापुरोगौरनूजैश्च

प५

राम
३२६

जु२

दुर्मिः। रथस्थितो हस्तिपुरं प्रतस्थे श्रीहानयेमानुरिवापराब्धिं॥८॥ पितामहशोणाविचित्रवीर्यपुत्रा
 दिपूजाकृतकृत्यमेतं॥ दुर्योधनः पूजयति स्म बाहमेधकृतोर्वाहमिवावनीशं॥९॥ अथापरे द्युर्हंत
 राष्ट्रभीष्ममुखेर्वतायामभितः सभायां दुर्योधनो धर्मसुतेन रंजुं सारैः शक्त्यंतरितः प्रवृत्तः॥१०॥
 अष्टापदाष्टापदमूर्द्धिपात्पमानौ समुत्पाच्य मुहुस्तदा द्यौयुधिष्ठिरश्रीहरणोप्रवृत्तौ वृत्तौ खने
 स्तेनजुरंदहासं॥११॥ गृहांतुरारोपणसारबुध्मशकारभारप्रतिनाददंभात्। मविष्यदात्मप्रभु
 मृत्युदुःखाचकारहाकारमहोसभापि॥१२॥ सारादधुःकेपि कुभूपमृत्युध्यानैकतानाः किलका
 लिमानं। मेघुः पृथासूनुविभूतिहृष्टिध्यानेन मन्येरुणारूपमांत्ये॥१३॥ उच्छापितारोपितवड
 मुक्तैः रथामैश्वरकैश्च नृपैरिवैतौ॥ सारैर्विचिक्रीडतुरेकचित्तौ गमंचरेप्यादधनावलदां॥१४॥
 हाकारधिकारपरेषु धर्मपुष्टेषु दुष्टेषु च हर्षितेषु। यद्यत्पृथाभूपाणां निनायजिगायतत

बाभा
१२७

क
ऊनिःछलजः॥३५॥पराजितीभूतसमस्तराज्यभरोप्यसंभावितरोषदोषः।पणोनबंधूनपिहारयि
वास्वहारयामासमधर्मसूनुः॥३६॥साविद्यतेद्यापितैवैवकृष्णायूतंतयाकृतपणंविधेदिअपी
तिपार्थप्रतिधार्तराष्ट्रेवदत्यमर्षीविदुरोजगाद॥३७॥रैरंधूसूनोंधविवेककेयंकूराऊलोछेदक
रीमतिस्तोस्वमत्यवैकैरिणोक्रिषातैरतानकिमुच्चापयसिप्रसुप्तान॥३८॥जन्महाणाछहतजा
स्त्रिष्टद्याज्ञातोपितोपापांधतमेनपित्रानजानमात्रोपिहतोसिहाधिकूशशंकवंशैकघुण
स्त्वमेव॥३९॥कालत्रयज्ञःस्वकलेभवंतंमवाभविष्यंतमितिप्रमत्तंजगत्रयीप्रीतिकरोवभारप्रा
गवदेवःकलुषवमंतः॥४०॥रिक्कौरवाःकूरविपाकमंतर्दुष्टंवाणोवोमराणांयज्ञातं।उन्मूल्यता
मेषविशेषशस्त्रकर्मप्रगन्नेर्यदिजीवितेद्या॥४१॥इत्यालपत्यालमिवालमस्मिनुहसन्निवान
देवशंवदामा॥पणीकृताधर्मसुतेनकृष्णजितेयमेवंशक्तनिर्वभाषे॥४२॥दासीयमासीदि

राम

१२७

५६

दिनिधार्तराष्ट्रः स्वंप्रातिकामाख्यमयुक्तस्तं। आनेउमेतांडुपदस्पुत्रीकुलक्षयायेवविषस्पव
 वल्लिं॥१३॥ निवेद्यहत्तांतमथामुनेयंमाह्वयमानेतिजगादकृष्णा। स्वंहारयिवापशितानृपेणजित
 जयेत्तामितिष्टेच्छसम्पान्॥१४॥ इत्युक्तिमागत्यवदत्यमुष्मिन्दुर्योधनोऽगनुजंन्ययुक्त। समा
 नयेनामजयंजयंवासम्पानस्वयंष्टच्छउसंसदीति॥१५॥ एत्येहिदामीवमभीतिकोपात्त। दुःशा
 सनेजत्यतितत्रयात्ते। अंतःपुरांतःकुरुपंगवस्पगंजुंप्रहत्तातिभयेनकृष्णा॥१६॥ कयासिदासि
 वमिति कुधांधोवदन्ननृत्यत्यकचैर्गहीवा। चकर्षकृष्णामधमोयमात्मशोहीस्वकानामिवकाल
 रात्रिं॥१७॥ स्त्रीधर्मनिर्मापितपारवश्यांमांमेतिकर्षेतिशनैर्वदंती। इमांविशेषाश्चकर्षहर्षणः
 परःकिमुद्भूतहृदामकृत्यं॥१८॥ गृहीतदुर्योधनशासनेनःदुःशासनेनप्रसमेनकृष्णा। आ
 लोक्यतांतज्जलकालवह्निधूम्यामिवाकंपतराजलोकः॥१९॥ देवव्रतशोणकपेषुकोपिस्वेदः

बा.भा.

१२८

कलैकक्षया सूचको भूता सभाजनः किंचकार हाहाकारस्वरैकाविमंतररिहं ॥ ३० ॥ अधो
 मुखो निःस्वसितप्रवाहसंलाव्यमानोदररोमराजिः तत्कर्मपशपन्विदुरादुरंतं शिरोधुनीतिस्म
 धृतं कराम्यां ॥ ३१ ॥ इह लोपोपस्फुरितं स्फुरा शमरूपं स्वमंतः स्वमुरो नरं उदुःखानलघुष्टमती
 वचूंती किंच जलैर्दगालितैरसिंचन ॥ ३२ ॥ महीमुजां कौरवपक्षभाजां मुखे स्वराज्यं तमहादहासा
 आसन्नसंभावितजीवितव्यप्रयाणभैरिप्रणदप्रकाशाः ॥ ३३ ॥ तां वीक्ष्य भीमः कपितो वभाषे यु
 धिष्ठिरं द्यूतकरो कौंते ॥ धृष्ट्या मिसाहा सह देववह्निं यां छेति कोपे सति को विवेकी ॥ ३४ ॥ ऐ
 रिस्तमाचष्ट चिराद्विवेकनिधे धियस्ते किमु विस्रवंते ॥ अस्मान् विभुः क्षत्रधृतव्रतो यदहारयद्भी
 मयशस्करं ततः ॥ ३५ ॥ इत्यर्जुनोक्त्या शमभाजिभीमिदुःखासनः संसदमा निनाया तां याज्ञ
 सेनीप्रसभादकीर्तिप्रतानिनीकंदलवत्करुणां ॥ ३६ ॥ रजस्वला संसदमेकवासा विजुं चुका

राम

१२८

तेन शरे न नीता । सारोपरु हं कृपां च चक्षुस्वपानतेषु न्यधित प्रियेषु ॥ ३७ ॥ जितासि किंदासि
 विलोकसे मूढदुर्योधने निक्षिपि मे श्वचक्षुः । दुःशासनैनेत्यभिलोडितासौ सती नमस्कृतिपुगुरु
 नृजगाद ॥ ३८ ॥ विष्णोः सखी पार्षत भूपपुत्री पांडोर्हरित्री क मिर्ध्वधूरी । दासीति किं मामयमादध
 र्मे विचार्य वार्यः कुमतिर्भूवद्भिः ॥ ३९ ॥ मीमावमाधेयत वा निभूत्या कुलक्षयं चेत्तसि चिंतयतः
 । वसेवयं मूढहृदयेन विद्वांस्त्वत्पुत्रं मप्याहतधर्मशास्त्राः ॥ ४० ॥ द्यूते जितास्माभिरसौ न वेति दुर्यो
 धने पृच्छति धर्मतवं । सम्येषु मीत्या खलु यद्वादेषु प्रोवे विकर्णो धृतराष्ट्रस्तनुः ॥ ४१ ॥ सम्प्राभयं किं
 सवतां विभाव्य धर्मं क्रमं ब्रूत यथा । रथमेव जितेन राज्ञापणित जितासौ न स्याद्भुवं पंचवशाद्विदु
 स्मा ॥ ४२ ॥ इत्यस्य वाचं चिरमभ्यनंद सम्प्राप्तपः किंतुरुषाभ्यधत्त । विकर्णो नैव सिजितैव हस्त
 प्राहं हस्तसर्वस्वपणेन साकं ॥ ४३ ॥ अत्राणि वस्त्राणि च पांडवानां जिता निचस्वीकुरुको

बा.भा०
३२ए

विलंबः पंचप्रियायाः प्रसमादसत्पागृहाणावासश्चविचित्रमस्याः॥४४॥ अनेकमार्थापिमहवपा
त्रांयेतयागौरिवराजतेसौ॥वासस्तदस्यारभसेनकर्षगावोधिकंभांतिविनाशुकेन॥४५॥ इत्यस्य
वाक्यादपिपांडुपुत्रामुक्तेत्रयीयाः सदसिव्यराजन्। समुज्जिताः शारदवारिदौघैः कराः खरांशो
रिवविस्फुरंतः॥४६॥ विचित्रवीर्यागजनिर्विशेषं सभाजनेतृत्वामीलितादौ। दुःशासनः शा
सनतोगमर्षश्च कर्षवीरं दुपदांगजायाः॥४७॥ ऊरुहस्तोत्तानहताशनेत्रैरपूर्यमाणैरिपुभि
र्न्यस्तपि प्राविर्भवन्नूतनमेव वासस्तदूपमाद्यदितरूपमस्याः॥४८॥ यथारैसौ वसनंच कर्ष
तथापुन्युज्ज्वलमाविरासीन्। नवंनवंतत्र सुहृत्तभाजिज्वेनवाप्यामिववारिहारि॥४९॥ अनुज
यावीवरकर्षणास्पमुहुर्मुहुः कं पिशिरः ऊरूणां अस्त्राधिदेवैरिवपांडवीर्यैः॥ प्रारब्धमुन्मूल
यितुरराज॥५०॥ अतिप्रकर्षं शुककर्षणानाममर्षतोभाषतभीमसेनः। अनध्वनीनां श्रवाणा

तथा २

तथा ६

राम
३२ए

धनिमाममपतिज्ञांशुएतज्जितीशाः॥५३॥दुःशासनस्यास्यविदार्यवक्षःपिबामिनास्त
 कुलुचेकत्रयंचेतमलिप्येतदस्यैवदुराशयस्यपापेनसाधीपरितापजेन॥५४॥देव्यामणीमा
 सुरदिव्यवासोराशिस्तदासंसदिकृष्टमुक्तःवभौमहीयानूधतराष्ट्रवंशदाहायदावागिरि
 वस्वयंभूः॥५५॥दुःशासनेचीवरकर्षरिविन्नेद्रियानिषिन्नेथवधूःपृथायाःअनाथवन्ना
 थवतीसतीमामयंहहाकर्षदिनिव्यलापीत॥५६॥सूतात्मजतामथभाषतेस्मक्तेसतीचं
 प्रचरप्रियायाःजितेत्यनाथासितदाअनाथवतीभवैकंष्टाष्टकौरवेषु॥५७॥वदत्यदंस्तु
 तमुतेमदंघःपापाच्चिरन्तोपविशेतिजत्यनू॥सूर्षासुसूर्षुद्रुपदांगजायादुर्याधनोदर्श
 यदूरुदेशं॥५८॥कुधौश्वसनंकर्णमुखादिरंध्रकीर्णाग्निकौलोभ्यधिताथमीमःविनि
 र्ददौर्वाग्निविस्त्रोयुगांतविमुक्तमयादइवांदुराशिः॥५९॥आस्फालयंश्चीरमपोत्यंयंरे

बा.भा.

१३०

प्रदर्शयन् संसदियज्ञज्ञायाः। दुर्योधनाजौ गदयानया हंतं वाममूरुं तव धूरयिष्ये ॥ ५८ ॥ इत्यु-
न्नदंतं दृढकोपपिष्टदंतं निरूप्य प्रसारन्मदंतं। कंपं दधुः केचन विष्टरेभ्यः पतुः परे मूर्ध्नि न मापुरन् ॥ ५९ ॥
अथैव वा शोप्यथ वा यमेव कालः कुरुणां क्रमते गुरुणां। एवं वभूवुर्विदुरापांगय-
शारद्वज्रशोणसुरेषु वाचः ॥ ६० ॥ मुखेन मुंचन शिखिनः शिखौ धं वदन्निवां शेषकुलस्य
दाहं। तदा मिहोत्रे कुरुपार्थिवस्य गोमायुरुचैः स्वरमुन्ननाद ॥ ६१ ॥ मच्चैत्यरिष्टं विदुरोदुरा-
शामुन्मुच्यमीचुं वितचित्तवृत्तिः। कदर्थितत्वात्तमकीर्तिशब्दैर्दुर्योधनं धीनयनो जगाद ॥ ६२ ॥
ज्येष्ठस्य बंधोर्दयितास्वसेवमातेव बंधैव यथा तथा स्तुसती शतस्तुत्यपदांसदांत रिमां कि-
मित्त्वं तु वदस्व बुद्धे ॥ ६३ ॥ वंते जसास्त्वेन सती मयेन वशे। जगाद्गस्मयितुं समर्था। न दुर्न-
यस्मिन्तपि कोपना सिद्धोऽस्मि पांचालिवरं वृणीष्य ॥ ६४ ॥ अथावदत्पांडवधर्मपत्नी

राम

१३०

तत्र कृतौ भूमिभुजः समस्ताः। यस्याययुः कर्मसु किंकरवमकिंकरः सौ सुतपसून्नुजः॥६५॥
 दृष्ट्वा द्वितीयं चरमित्पमुत्रगुरोपुनर्जत्यति साजलत्या। यमीमहा आरथिनः परेपि भवं वदासान्
 पपांडपुत्राः॥६६॥ निमज्जतामापदिपांडवानामसौ भृशं नौरजनिष्टकृत्स्ना। इत्युक्तयः सम्यज्ज
 नस्य भीमक्रोधानलांतर्दधुरिंधनवं॥६७॥ स्त्रीनौः किमस्मासु विपत्ययोर्धिवयं तरासो मु
 जत्वीत्येव। एष द्विषो ह निरुषेति जल्यनूगदामुदस्यो हितं एवं भीमः॥६८॥ तं वीक्ष्य दुयोधन
 कार्णदुःखे शासनादिषु द्वेषिषुकं पितेषु धृत्वा भुजे धर्मसुतस्तं मेघां वधांतराय रचयं कार
 ॥६९॥ प्राक् सुयोधनवधोद्धतानुजक्रोधरोधमध्वारे युधिष्ठिरे भारतीमप्यविविचनं दन
 श्चंदन उवनिभाषत॥७०॥ वसुमत्सरिषु ह ह्यरायितकूरदूरवचनेषु वलिषु। विष्टपानि
 रुषिदद्युमीश्वरः कोनकुप्यति महासहायवात्॥७१॥ मुंचती दुमणिरथ होमहाधर्षणो नत

म २१

वा.भा.
१३१

131

मसिस्फुलिः गकान्नाईदशोपशमचारुचेतसः कस्तवोपमिति मेव हेतुभिः ॥ ७१ ॥ सोदरैः सह
सहस्रदीधितिस्पृष्टितमहोद्यमैः आद्रियस्वनिजराज्यमुद्दलं पावनीं कुरुनृपावनीमिमां ॥ ७३ ॥
सद्गुरुक्तमिव चित्रतः कचिनोपकारमवतारयंत्यहो अर्थिदत्तमिव विन्नमुत्तमानस्मरंत्यप
कृतं परैः कृतं ॥ ७४ ॥ संसहस्वकनयं सुसोधं नेस्वानुजैर्व्रजनिजां पुरीमपि साष्ट्या भवं भवहि
योगिनी क्लेशलेशविवशाभविष्यति तृप्तिमित्ययमनुजयापि उस्वंपुरं प्रति च चालधर्मस्तः
। सोदरैः सह मुहुर्मुहुर्महामर्षनिश्चसितहर्षितायुधैः ॥ ७६ ॥ रोषदोषकलुषाः प्रयांत्यमीता
तमृत्पुरयमात्मनः ॥ कुलैः तैः समं समरकर्मदुष्करं द्यूतमेतद्विहवर्चतां पुनः ॥ ७७ ॥ द्वादशै
व शरदो वनावनंति व्रजं व्रजिनवाससोजिताः । खंजना इच्छुवौ त्रयोदशे गुप्तमेव विचरं ब्रुव
न्मरे ॥ ७८ ॥ इत्यजेयसमरो भवामितैर्द्वादशा ब्रुवन् वलवहो लोचयः । एवमंगजगिरा कुरुहहा

राम
१३१

धर्मनंदनमज्जहवत्पुनः॥१॥विशेषकं।लत्रधर्ममधिकृत्यधर्मसूर्यद्रविष्यहृदयःसभां
 गतः।निर्जितःशकुनिनादुरादरेसादरैःसहवनायचेलिवान्॥८॥दत्तराज्यविभवःसुयोधने
 कृतिविवरध्यायुधिष्ठिरः।शैलकाननविलासमानसःशंकरश्रियमशिश्रियतदा॥८॥पां
 डवाननुयतीमथावदतद्रोपदीमिति सुयोधनानुजः।मुंचपंचदयितानकिंचनानेकमेवहा
 कौरवेश्वरं॥८॥पावनिसुमवदच्चतुर्दशेश्वरेनिविडमश्वरेतिः।दुःशाकौरवशताप्यितक्र
 मःकौरवेशमुक्तेनरास्यहं॥८॥कृतिवेष्टितवपुःकिमत्रगौगौरियंवदतिकाननोवितः॥
 एवमुद्गिरिसुयोधनानुजेहामिकर्णशकुनिक्षितीश्वरैः॥८॥हं वसुपुत्ररमंउकारिणःक
 र्णसौवलकशेषभूपतीन्॥प्रत्यजानतधृतकुधस्त्रयस्तेपिसंसदिहकोदरानुजाः॥८॥वी
 ह्यकानपिविनम्यकामपिस्वांतचिंतिगदंगमंगलान्।साग्रहस्यविदुरस्यमंदिरैतेविमुच्य

वा.भा.

१३२

132

जननीमथाचलने॥८६॥अभिवाद्यपदद्वयं वधूं चलितां हृत्तुमथावदत्तथा।कुसुमास्तरं
तमीरुतेभवितांगसतिकर्करातिथिः॥८७॥सुकुमारतयानयाश्रयत्तुस्रांमौक्तिकमंड
भीनिचारविधामसहिष्णुतेकथंभवतीस्वेदलवांश्चसावने॥८८॥जगदेकजितोपिया
त्वमीसतिसत्पद्मपातिनोवनं प्रतिपालयमामिहैककांकिमुक्तेवमपीतिमुंचमि॥८९॥
भवदीयमुरेवदुनामुनाविकसत्कोमलकांतिनाविनामृजलक्कलैर्निर्करवप्रतिमं मेदि
विकाशमेष्यति॥९०॥यदिसत्पमपालिसोदरैर्नियतंपालितमेवतत्त्वया।वमिहैवह
तस्त्वितिःशुचःसहदेवप्रियपुत्रपाहिमां॥९१॥सकृपःकृतदुर्नयेष्यरौविजयिन्ःस
मभूःसमासुवि।प्रकृपःसकथंस्त्रितोधुनारुदतीमांनदृशापिपश्यसि॥९२॥जजुमं
दिरतोविकृष्यमांनिजपृष्ठेनवदुर्नहर्निशं।किमुमीमगतस्तदाखिलांयदिदानीरुदती

राम
१३२

विमुंचसि॥॥३॥ निजमौलिमणीगणोन्मृजाश्चिशोभेषुनमत्रहर्मुखे। ममपादनरेवेषुको
 युधिष्ठिरकर्त्रोचदनावलोकनं॥॥४॥ उपलानपिसाविलापिनीत्यवशोरोदयदत्रनाडुतं। यदशो
 चततैस्तदासुयोधनदुःशामनकर्णसौवलैः॥॥५॥ अधिपाःकिमुयांत्यमीहहावनमृमीनि
 तिनागरोजनः। सकलौपिरुदोदसीदरदूरोदरपूरणारवः॥॥६॥ माहं दृशाकृपितयाधृतराष्ट्र
 राष्ट्रदाहायभूवमतिदंभग्रहीतराज्यः। इत्येषचीरपिहितास्यविभानिभूतजीमूतगोपितवि
 धुःप्रचंचालराजा॥॥७॥ कालेनकालकवलीकरवैरवातमिजेनकौरवकुलंकलहोत्कटेन॥
 विस्तार्यबाहुयुगमित्यगमन्निकामकोपारुणोरुनयनःपवनांगजन्मा॥॥८॥ एवंकिरन्श
 रकदंबकमाविकेयसेनासुदुर्द्धरधनुर्द्धरधैर्यरोधं। सुदृक्करोम्यहमितिप्रववर्षगच्छन्विध
 गशतक्रवसुतःसिकतावितानं॥॥९॥ आत्रिद्यमेदुरदुरोदरदंभदंभमाणाप्रभाववलिनंयु
 तं

सौकसिवालभारतमहाकाव्ये द्वितीयं समापर्वतत्कविगर्वपर्वतपविषासं समाप्तेः पदं ॥ ५ ॥ ~~देवेदीनि~~ अमुष्मिन् पंचमिः स ग्रैः समापर्वण्य
 नुष्टुषीं जातानि अधिकाशीतिसंयुतानि शतानि षट् ॥ ६ ॥ इति श्रीजि ॥

वा. भा. ० धिसौवलेयां स्याद्युक्तमस्य विशदचमिति स्वमास्यं लिङ्गामषीमिरगमसहदेववीरः ॥ १०० ॥ रं
 १३३ गत्परातिनिकरेचिरमंगमंगशृंगारितं मुजभृतां निभृतेन भाति । इत्यंगनाजनमनोरसरूपरो
 चिर्दूतीविलेपशक्लोनकलोजगाम ॥ १॥ इत्यातुरं विशत्रुहस्तिपुरं पुरं धीवर्ग्येदिनैः कतिप
 यैरपि कौरवाणां । इत्याललापवद्दशापमवदकेशासापांडुपुत्रमुदतीरुदतीप्रवासे ॥ २॥ अत्ये
 रहोभिरितिकौरवकौरवादपोगीतानिविभ्रतशपन्नितिकोपशोणाः । धौम्याजगौपरिपठनूपथि
 याम्यरोडसामानिनैः रुतदिगुहृतदर्भपाणि ॥ ३॥ उत्पाताः शतशो भवनपुरिसमागत्य स्वयं
 नारदो वंशोच्छेदमयादिशक्रुरपतिश्चिंता ह्वलच्चेतसः । तद्भीत्यैव समागतेषु शरणांदुर्योधनाद्ये
 षु च द्राणो वी ~~रैः~~ ररसैकवाहिरभयंदत्वा सृजन्मंगलं ॥ ४॥ मेजे श्रीजि
 नदत्तसूरिसुगुरो ररहन्मताहं स्थितैः पादां जभ्रमरोपमानममरोनामव्रती इः कृती । तत्की

राम
 १३३

इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं० श्रीमद्भरचंडविरचिते श्रीवाल्मीकिभारतनाम्नि महाकाव्ये सभापर्वणि
 पंडवप्रवासो नाम पंचमः सर्गः ॥ अथाय १४॥ आदितः सप्तदशमः सर्गः ॥ सभापर्वसमाप्तः ॥
 अथाराण्यकं पर्व ॥ ८० ॥ ३॥ ॥ रामादपि श्लाघ्यगुणाः श्रिये स्तुत्या सो मुनिः श्रीदयितावतारः ॥ वि
 निर्मितो येन परार्थमेव भवार्णवे भारतसत्त्वबंधः ॥ १॥ अथेंद्रसेनादिभिरिंद्रसेनाजयेथुदरैः सह च
 रितारैः ॥ २॥ मत्तैश्च उर्मिर्देशमिच्छपार्थीवीरैरथ स्तैः पथिपर्यवारि ॥ ३॥ वैचित्रिणानुप्रहितं वि
 चित्रं रथादिसत्कारमवाप्य पार्थाः ॥ संबोध्य सन्मान्य निवर्त्य पौरांस्तच्चित्रवाराय युरभ्युदीची ॥ ३॥
 योगद्वयाधर्ममुतेनुगासिद्धिजव्रजाये सरशो न कोक्त्य ॥ शुचं निशायाममुच विमार्ज्योतरे प्रया
 गस्य वरे स्थितो सौ ॥ ४॥ श्रीविप्रयुक्तेन च भूरि विप्रयुक्तेन च क्षोणिमुजाविभाते ॥ अक्षय्यरूपार
 सवत्यवापि धौम्योपदिष्टनरवैः स्तवेन ॥ ५॥ सरस्वतीमुख्य सरस्वतीभिः श्लाघ्यं कुरुक्षेत्रमुपा

बोभा०
१३४

स्यमूपः।दुरोदरं दूरतरं प्रशंसन् सज्जगि वानकास्य ककाननाय॥६॥ आस्थाय पंथानमिह प्र
थीयान् स्थितो निशीथेव कदैतपबंधुः॥ किर्मीरवीरः समवर्त्तिसखवर्त्ती गणाकारिव कारि
णाञ्छ॥७॥ निंधोवनिंधोतयिता कथां तस्मिन्नुः कलेरं शङ्कित्य जामुं। इत्यादिवादी विदुरो नि
रस्तः प्रज्ञादशाप्रापवनेत्रपार्थान॥८॥ संमानितो बंधुवियोगात्तप्तधीरृष्टिदिष्टेन समं जयेन्
पुनः पुरेगादिदुरो धपुत्रं संत्रवो धार्थमभीष्टपार्थः॥९॥ घात्या विमैन्पारिपवो धुनेतिकर्ण
क्तिमिः पार्थवधाय धावन्। अनीतिपंके किमु मज्जसीति व्यासेन रुद्धेथ सुयोधनेः श्राक्॥१०॥
पार्थापि शिष्टा सुकरादतो रुं निरादरं संसदि कोरवंद्रं। शशापमैत्रेयमुनिर्मरुद्गदाक्षतो
रुर्मवसंयतीति॥११॥ पार्थवनं दैतवनं गतेष्वमित्राणि धात्रीपतयः समीयुः हृदि प्रविष्टे प्रश
मे समं तात गणा गुणानामिव गौरवाय॥१३॥ यो राजसूयावभृद्धारमौलिर्यो धर्मसूयो

राम

१३४

मतधर्मतवः। शुचां शुचीनामिव तत्प्रसंगाद्भागं गृहीत्वा क्षितिपैर्गंततैः॥१३॥ देशाय स्तुनुरु
 पदस्य साकं कृष्णसुतैः पंचमिरवति स्म। तदा यदूनां च विभुः सुप्रमिमन्पुयुक्तो गमदुग्रमन्युः
 ॥१४॥ प्रमोदवह्निं द्विषदुग्रदवदग्धां धरोहामिमुखीधतन्वन॥ कृष्णसुनिर्मघइवैतत्पार्थिव
 ति श्रुतिनामववर्षविद्यां॥१५॥ सरस्वतीसंगसदा पवित्रंगतास्ततः काम्यककाननंते। प्र
 तिश्रुतिमाधयितुं किरीरीजगाम जाग्रन्महिमाहिमादिं॥१६॥ ददाहसंक्रंदननंदनस्यदिने
 श्वकैश्चिद्ववद्वियोगः। मनोवनो व्यीविततानितेषां श्रीशोषशोकदुमकाननानि॥१७॥ इह
 तरे शांतरसः शरीरी श्रीलोमशो नाम दिवोवतीर्णः। ववर्षदेवर्षिवरः कृतार्थकणीनुजेकार्ण
 रसायनंगां॥१८॥ वंदर्शसधर्मतनूजदिष्टाधन्यो मिमन्पुस्वजितानरातीनूजगत्रयीजैत्र
 भुजस्यभीमानुजस्यराजत्रमरास्त्रतामैः॥१९॥ गतोहिमाद्रेस्तदमिंद्रकीलमिंद्रेण विप्रा

बा.भा.

१३५

ततो३

१३५

कृतिना ततो र्थो विमोचितो र्थः स मे सावमुंच नू स्फुरात्मना भाषि शिवं भजेति ॥ १० ॥ तपो वनं च
रुत तो गतो सौ तपः स्थितो वास विरेकमा सं । दिनत्रयानंतर पारणा निवकार कारुण्य कलः
फलानि ॥ ११ ॥ परंतपस्तत्र परं वितन्वन् परंतपः किंचिदचिंतनी यं । प्रकाशयामास समा समात्रं
द्रुमरी पारणा कं फलानि ॥ १२ ॥ परंतपस्तत्र सृजन्मृथो मासमुदा सवृत्तिर्वपुष्य पिहीव यशा
स्तपांसि । वंभक्ष्य द्वांतरितानि शीर्णानि । न्यपणानि दत्तवित्तः ॥ १३ ॥ स्वयं मरुद्भिः परितः स्फु
रद्भिः कृता हतिर्मो सिततश्चतुर्थे निः कं पमूर्द्धदधदंगमगीचकार ताराणि तपांसि पार्थः ॥ १४ ॥
हिमाद्रि शृंगाणि । हिमाद्रि तानिरसाद साराणि विमुच्य चक्रुः । नीलाश्मशृंगभ्रमतस्तदंगे हि
रं देति नोदंत हती रतीव ॥ १५ ॥ रजस्तमोलंघनजांघिकेन क्रोडी चकाराशु हृदा तदानीं । सवन्ति
तं मृमिवाष्टमूर्तिजगत्रयी मूर्तिमसौ माह ह्युः ॥ १६ ॥ तेनासिंती ब्रवत लीलयेव निहन्पमानैरि

राम
१३५

वभीतमीतैः। तस्मिन्प्रदेशे सकलोद्यमो विदेषादिदोषैरसुमसमृद्धः॥१७॥ पुंश्चमय्यास्तक
 गुच्छत्वमममोचयसिंहयुवानस्वाग्रैः श्रान्तरतांते कलविंकयुगं सप्यैर्मृदुवैज्यतफूक्तेन॥१८॥
 शुष्यज्जलादाश्रुतदादुदस्पतिमिदकेमांचिवकेनभूरौ। अपाययन्मादवियुक्तमेणामेणारि
 नारीकपयापपांसि॥१९॥ समंसमग्रैः सतुमिर्व्यभूषिवनावलीतत्रविमुक्तवैरैः। आविर्वभूवा
 र्जुनमर्जुनस्पयशोलतापुष्पततिबलेन॥२०॥ असद्वयोत्तंसकपाणवापनिषंगयुगमव्यतिषं
 गिष्टं। तपांसितादृंशिचतप्पमानंतवीक्ष्यविदोभमगुर्दिगीशाः॥२१॥ प्रीतोद्भूतैस्तसतपोभि
 रेभिः कुरुहलीसचविलोकनायतत्राययौसानुचरः किरातरूपं विरूपाक्षविभुर्विभाव्य॥२२॥
 स्वसंसुखं कूरतरस्तरस्वीमूकासुरः सूकरमूर्तिरुद्यन्। पुरःशरेणाश्रुतवानुजेनजाघ्रनुज
 प्रेशशिशोषरेण॥२३॥ अथमयागीकृतएवकोलः कृतस्त्वयाहन्यतहन्मिंतवा। इत्युक्तिमि

वा. भा. ०
१३६

३४

दूतमुखो दितामिः पार्थरणार्थं विमुखावभाषो अथो दितास्त्रेशशिभृत्किमेत्किरीटमिह्वेकि
रीटीभुजभृत्किरीटः आरोप्यचापं रचयांचकार वत्सांडमुन्मंडपुमेवकांडैः ॥३४॥ तेनेषु जाले
नमियाकरालेव ते समसो गणचक्रवाले प्रभावतस्तस्य धनुर्निषंगानूदरोदरद्विस्मितमान
सस्य ॥३५॥ कोशादथा कृष्णकृपाणमुद्यत्पाणिः प्रतापी प्रतितं किंरातं ॥ तवानुजो भानुजयो
यज्ञाय तद्गूढीति संदीप्तदिगुच्चवाल ॥३६॥ हते कृपाणो य कृपाणि पाणि पातैः क्षिपन्मं ह्युशि
ला किलानि। भीमानुम्लेषपुरो हरो धकौ धैकवीरः प्रधानं अधकारिं ॥३७॥ क्षीणदुपाषाण
गणायुधो य प्रपुष्पमस्त्रविविधिः सवीरः करेण धृत्वा चरणे स्मरारिम विभ्रमजैत्रपटीमिवाजौ ॥३८॥
चूलागलज्जांगजलः कपाली मूली जगलः स्फुरत्वालचंद्रः प्रत्यक्षातंतस्पर्गतस्त्रिनेत्रः क्षाणो न स
व प्रसरेण बुधः ॥३९॥ दृष्ट्वा भवाय प्रथितस्तवायततः प्रभुः प्राशुपतास्त्रमस्मै। अमानवक्षेप्य

राम
१३६

मराचमदांधसुरासुरश्रेणिजयोद्वलत्रि॥४३॥दास्यत्पसौनःसुपतीनितीवदेवीभिरभ्यार्चिसपु
 ष्यदृष्ट्या।तदाद्युलक्ष्मीमदगर्जितामोमभांतरादुंदुभिरुन्ननाद॥४३॥एषप्रसन्नैरथपर्यवारि
 हंदारकैरिंद्रविंद्रसूनुः।ददत्युदात्तेसुमनस्त्वभाजःप्रभोःसुतेपिप्रभुवत्प्रभुवं॥४३॥प्रस्वा
 पनास्त्रधनदःप्रवेताःपाशानूददौदंडधरश्चदंडजगज्जयामीभिरुदारवीरमुदीरयंतःस्वयमि
 त्यमुमै॥४४॥धनोधुनामातलिसारथौतंरथेषिरोप्यप्रथमानमानं।द्विप्रचिकायदुतसूदना
 यद्युनायकैःस्वर्भुवनंनिनायः॥४५॥अर्द्धमनेतंविनिवेश्यशक्रःकिमेतदेतत्परिपृच्छतोमै॥
 साह्यान्तरारव्यानयुतंसमस्तमिदंचरित्रंकथयांचकार॥४६॥सगज्जादस्मेरमुखेसहर्षद्वगवह
 वाष्पाभसिद्धहरोस्त्रि।ईदृचरित्रश्रवणागमृतौघममाशयेभृमुजिसानुजेपि॥४७॥पुनर्मुनी
 दुर्निजगादराजनूभृतीर्थयात्रासुमयिप्रवृत्ते।इदंमदीयेनमुखेनपार्थःकृतप्रणामस्तवसे

वा.भा.

१३७

137

दिदेशा॥४८॥युगं॥ संवत्सरैःपंचमिकृत्पंचदिव्यासुचक्रंरचितेंद्रकार्यः॥श्चेतद्भिर्मैलौमवदं
क्रिपद्भैरोलंबयिद्यामिशिरौजराजीः॥४९॥तस्मिन्निजित्यक्तगिरिप्रमोदंप्रपद्युष्यीपतिरित्यु
वाच।बायाकरिषेसहतीर्थयात्रांप्रसीदसीदंनुममाघसंघाः॥५०॥श्रीलोमशेनानुमतेमते
स्मिन्बृहदंजनंकाम्यकृतोनिवर्त्य।स्थितस्त्र्यहंपर्वतनारदादिकथाभिरदेषहृदेषपार्थः॥५१॥
नृपोबृहवर्त्मनिलोमशेनधौम्येनचादिष्टविशिष्टतत्त्वः।चचालपूर्वाप्रतिमार्गशीर्षीविराम
पुष्पोदयवासरेसौ॥५२॥सस्नानदानार्चितविश्वतीर्थः।पार्थःपथानैमिषकान्ननस्य।सोऽरे
कगंगायमुनांबुसेकंप्रयागमागः।लयदक्षमागात्॥५३॥महानदीभाजमयंगयादिमगात्प
वित्रंशिरसागयस्य।अहस्तदायीभजयेनगर्जनविभूषयामासनभोंतरालं॥५४॥धौम्यो
यपार्थनिजगादधर्म्पानयुज्यतेपार्थिवतीर्थयात्रा।वर्षासुवर्षीबुवशप्रभृताविभूतजीवा

राम
१३७

५५ ॥ कलभूमिकासु ॥ ५५ ॥ त्मापालकालः पुनरेष रम्यः स्थानं स्थितानां ननु यात्रिकाणां ॥ - कथीति
 कृद्दृश्य समस्त वस्तुर्ज्ज्वालजालां बुकरालवर्मा ॥ ५६ ॥ तथा हि पश्याद्दमदंगनादैर्दृश्यंति नूनं नृप
 दिग्गपुरं ध्रुवः प्रामासामतश्च चरत्तमूपाविमानिभाभात्पविरप्रभासौ ॥ ५७ ॥ ऊर्वाग्नि कीलानि
 यतं पयोधेः समं पयोभिः पपिरपयोदैः ॥ एतस्मदेतेषु तडिदितान्छलाक्षलं त्युद्धतदिग्बिभागाः ॥
 ॥ ५८ ॥ उन्नेज्यते मन्मथ सैनिकास्त्रगाणो हृशाणेषु तडिन्मिषेणातस्य स्फुलिंगैरिव पश्य पिंगैर
 द्योतिरवद्योतकलैश्चलद्भिः ॥ ५९ ॥ पतिर्कृतीनां पिहितः पयोदैस्तत्कांतयस्तद्विभ्रमद्विषुक्ताः ॥
 भ्रमंति मूर्च्छंति पतंति वातवीचीचलन्नीपरजोपदेशात् ॥ ६० ॥ जिवाद्वाग्नीन्निजधर्मपुत्रदुमदु
 हः पश्य मुदानुदानं ॥ एर्जादृहासैर्हसतां लसंति दन्ता इवैता धवलावलाकाः ॥ ६१ ॥ नायं पयोदो ज
 न एष नीलद्युतिर्विवोभ्येतितडिल्किरीटी ॥ धारापदेशा नृपदर्शयंस्तेभ्यस्तपुपातान् कलितेन्द्रचापः

वा.भा.

१३८

१३८

४ संग

॥ ईशानिरीक्ष्यनीराणिपतंतिगर्भाधानस्पहेतुनिभुजंगमीनां॥ विभाव्यसंमाविमुमिशमेते
नदंतिच्युतंतिचनीलकंठः॥ ६३॥ सुजातिभाजः समयस्यराजन्मुष्मपुत्रीः सरितोरसाद्याः समु
द्रहंतस्त्रपयामहांतः पयोधरैः संप्रतिसंक्रवंति॥ ६४॥ वियोगिनीद्गदलदारणायदधातिकामः
क्रकचानिकामं॥ उत्कंठकान्यागतभंगनीलस्फुरत्केतककैतवेन॥ ६५॥ गूढाङ्कयः पंकपरंपारा
मुश्यामाः स्वरामाविरहातिदुःखैः॥ रत्नकारिणोमाग्रवेशेनवक्रं संप्रति संप्राडवपश्यपांथाः॥
॥ ६६॥ कृतांपयोदैः सरितंस्मराज्ञोरवामिवोद्धंघिभमथशक्ताः॥ प्राणान्परित्याजयित्वंनदद्भि
र्हताइवैतेपथिपार्थपांथाः॥ ६७॥ पांशुस्यदुःखंनलिनस्पनाखंजलस्पमालिन्यमिनस्पलोपं॥ राम
पश्याममास्मेतिविशुद्धपद्माः प्रागेवजगमुर्नपराजहंसाः॥ ६८॥ सुप्तोधुनाविष्कुरितीवतीव्रम १३८
यूषपीयूषमयूरविविंवे॥ तद्धोचनेरोचयतो नरो विश्वायै न विश्वंतिमिरार्त्तमेतत्॥ ६९॥ सविश्वनाथः

स्वपितृस्मपार्थनिसर्वाण्यपियन्मयानि। इहैवतसंप्रति तिष्ठतस्मिन्निद्राणानि डेऊरुतीर्थयात्री
 ॥७०॥ इत्युक्तिमिहोम्यपुरोहितस्य नृपश्चतुर्म्मी समुवासतत्र। मरुदिजास्पादशृणोचद्वत्रं राजपि
 राजस्य मयस्य विश्वं ॥७१॥ पश्यन्तग रूपाश्च मदुर्नयादितीर्थान्यथोपाधि वपुंगवोसौ। पुरातनाना
 चरितानि शृण्वन्नुजगामगंगावितसागराय ॥७२॥ तस्मिन्कृतीपंचनदीशतेषु स्नातो गतः पु
 ण्यकलः कलिंगान्। अद्वैतधीर्वैतरणीश्च वंती मुत्तीर्यतेनेपि दत्तर्षणानि ॥७३॥ उत्पन्नमत्रा
 खिललोकद्वत्तविलोकनज्ञानममुष्पराजः। तथा शृणोत्यष्टिसहस्रगव्यूतं तर्गतानां यमिनां ज
 पंसः ॥७४॥ दानंदद्वार्थवसंगमाय गिरामुनींदोरकृतत्राणस्यास्य स्थितः कश्यपवेदिकायां
 चतुर्दशीयावदासो नरेशः ॥७५॥ नवाथभास्वन्महसंमहेंद्रमहादिमौलौ भृगुनंदनर्षिहोणी
 शमुखोदिशि दक्षिणास्यां परिकृतं नाम नदीजगाम ॥७६॥ गोदावरीस्नानकरीकृतश्रीरगरस्य

वा.भा.

१३९

139

तीर्थेऽविदेषु न वापराक्रमं शक्यमुत्तमानारीतीर्थेषु न वासययौ प्रभासां ॥ १७ ॥ आनंदसंवादविश
रदाभ्यां रामाच्युताभ्यां परिपूजितेन । तत्र स्थितं भूमिभुजासमीरपायोभुजादशवासराणि ॥ १८ ॥
ततो विदर्भेषु गतः स तेने स्नानं पयोष्मीसरितः ययोभिः । तत्र स्थितशक्रमहासनं खं ज्ञानेन दृष्ट्वा नु
जमुन्मदो भूत ॥ १९ ॥ आननेऽपुदराजमुतायाः सर्वतीर्थे विदतस्त्रपनायाः ॥ यद्यल्लोकिकं म
लैः कृतदेषां प्रीतये भवतु शीतमरीचिः ॥ २० ॥ ददत्प्रतिपदं मुदा द्विजजनाय दानान्ययं नयं च ज
नयनं जनेर्जगति धर्म्मवीरो मतः । उपास्य परितोऽप्युदक्कुम्भिसर्वतीर्थीवलीः सुबाहुपुरमास
दत्तदनुमेदिनीकामुकः ॥ २१ ॥ ॥ इति श्रीत्तिनदत्तसूत्रिरीष्यपं० श्रीमदमरचंद्रविरचिते श्रीवा
सभारतनाम्नि महाकाव्ये श्री-आराण्यके पर्वणि तीर्थोपासनो नाम प्रथमः सर्गः ॥ अं० १३२ ॥
॥ २० ॥ कनीनिकी भवन् ध्यानदृशि दर्शयतां सतां । संसारपारा वास्य पातं पारासरो मुनिः ॥ २१ ॥

राम

१३९

व्यासादासाद्यतकर्णविषांपार्थक्यमिषं। दिनानि ज्ञानिगांधारीजानिर्दुःखाद्वैकद्वयत्वा॥२॥
 ततश्चरणारौ वोरणवैचित्र्यतनयास्तुते। परिमुक्तरथायुक्तं चेलुर्भूमिर्द्विभुं प्रति॥३॥ भूधाधिपतिमा
 निभालनोत्तालमालतल्लविलोचनं। लेमशस्तदनुसेमवशजं चित्तवद्वभममापतक्षितेः॥४॥
 शोलाधिपोगमिहराज्यमपास्य पांडुस्तथैविरतवपितामृगयाविरक्तः॥ तत्कथनिर्भरतपः
 धांध मवैर्यशोभिः शुभ्रैर्विभातिवपुरस्पृष्टं शुद्धं॥५॥ ध्रुवमवनिधारादभः पितुः स्वात्मिपिवशी
 करौणाषधंगृहीत्वा। अहरतवपुरं ह्रमेववगौरीपदमपितद्युधुनीमूर्द्धिशंभोः॥६॥ नृपाल
 बालश्चिरमद्रिभर्तुः क्रोडेस्पविकीर्तितवानूयतस्त्वातत्कद्वियोगैरिवतापितोयंप्राप्तयेजाला
 नितनौतनोति॥७॥ मूलशुलैर्हृक्कृतिविश्वगर्भे प्रत्यंतशैलप्रभवैर्भुवोतः॥ शिरश्च्युतैरस्पदि
 मांबुपूरैरंरैर्मरुतवैश्मरंगगंगा॥८॥ ग्रीष्मेदिवाकरकरप्रकारादिज्ञानां मध्यंदिनेषु नृपकिं

बा०भा० नरदंपतीनां॥ अस्मिन्नगलत्रुहिनकिंदुकदंवकानिधारागृहप्रियमयंतिगुहागृहाणि॥ १४०॥
 तपसिदृढतरोदधातिमूर्द्धीविवुधरमणीनूवदतिक्षमांसमताते॥ धरणिधवेभवंतमित्यवश्यं सु
 हृदमिवेक्षितमेषनित्यमूर्द्धः॥ १४०॥ हेनोविलंघितहिरण्मयरत्नशृंगाः शृंगारभासुरभासुरु
 चः सहचारिकांताः॥ कांतारभूवसतयौत्रचरं तिसारं सारंगत्वं च लहशोमरुतांमहेलाः॥ १४१॥
 सत्त्वावनीरुचिचयेनमिथोयत्नस्यावेकत्रवासरसिकाविहरुस्ति सिंहौजानंनुमुग्धहृदया
 इति किनुवेक्षितादृक्कपोधनतपःप्रभवंप्रभावं॥ १४१॥ बहुकासारः सरः सारस्वतवारिभिर्महा
 नेषः॥ निजकांतारंतारंतारंवहतिव्रजंमरुतां॥ १४२॥ उत्तीर्यतूणीतरमंकतरात्तरित्यःपेतुः सु
 ताडवगिरिहपादपीठेनह्रस्वरत्नमयभूषणभारभाजोगच्छंतिविस्तृतसादयितं पयोधिं॥
 ॥ १४३॥ विश्वैकशत्रुशरणागतमधकारं संरक्ष्यमानुमतिवीक्षणभाजिशैलः॥ भ्रांत्वादिनंगत

राम
१४०

४४.
 वतीहगुहागृहांतराकृष्यमुंचतिनिशिद्वालितौषधीकः॥१५॥ मात्येषमेरुविविरोपिनामेरु
 शोभीकृत्स्नामिलामपिवहन्ननिलामिरामः॥सव्यालवालमपिचंदनापादपानानव्यालवा
 लमभितोवहतेसमूहं॥१६॥खेलत्पंतर्वनस्यास्मिनूरतिभूतुरुचारुणाः॥सुरौघःश्रीस
 खोरत्नैरतिभूतुरुचारुणाः॥१७॥वन्धेभधकरकाराग्रभगवंशप्राग्राप्रभवनवीनमौ
 क्तिकोयांकांतारप्रसवपरागपिंगमूर्तिः॥नक्षत्रावलिहृतमेरुवद्विभानि॥१८॥मिवाभिवा
 कुवलयदर्शामभासः॥सशब्दानघानस्मिन्नगुरुतरशिलासंगसंपीडितांगः॥सारंगाणाम
 पिपतिरपिप्रत्यहं हंतिजातंमातंगानानहिगुरुवरवंसंनिधावप्यशंकं॥१९॥करिपरिणत
 दंताज्याससंभग्युगच्युतमणिलयमिश्रैरसापूरैर्नदीनां॥अपिमृगमृगनामिभ्राजमानां
 तरालैरुदधिरजनिरत्नखाननैर्मधकश॥२०॥धूमायमानइवलोत्पयोदजालैःकीला

वाभा०
९४९

नुवहइवरत्नशिरःसमूहैःस्फुरस्फुलिंगइवकांतिपिगपक्षिवूहैरयंवियदुदन्वतिवाडवा
मिः॥२३॥अस्मिन्महीभृतिमहाकटकाभिरामेभुंगाविभांतिशिखराःविल्वधीरवीराः॥मौलि
स्थितद्रुममिषेणधृतातपत्राःक्रीडद्भुजंगकपटप्रचलकृपाणाः॥२२॥गोप्रसंगोद्वलच्छा
योहरिच्छविपरिच्छदः॥एषभूमिधरोभातिजगत्त्रितयवस्त्ववत्॥२३॥अनंतार्थोयंश्लोकः
लसन्नीलप्रावच्छविभरविनीलैवरत्नलेसदावर्षादिहतरवनेषुल्लिजिभृतः॥समीरप्राग्ना
रप्रहतनिपतन्निर्भरकोमोर्मयूरान्तर्यतिस्फुरंतिपरितश्चातकव्यः॥२४॥चूलाचंचनमणि
गणविभाकृष्टकोदंडकोलिःकीलालोचस्फुरदुरुक्तडिदंमौलिशोभीकोलेनाबृच्चलन
वत्पद्मपद्मोयमद्रिजैत्रिंशत्तुंहरिमिवपराजित्पजग्राहशस्त्रे॥२५॥प्राचीमंचतिचंडरोचिषि
चिरेप्राप्तेप्रतीचीप्रतिप्रातःशीतकरेकरैरुभयतोगांगेयगंगोद्वलः॥हैमंऊंडलमेकतःक

राम
९४९

जंक्षमावनवनांसायाधिनोवाधुवद्वितजजोदुवचिर्न। प्रसि विधुमकुं तपुंतिताधानशुद्धशुचिर्वैतसंस्तने ॥

लयतःकापालमप्यन्यतोभूतेशस्पवधूविभक्तवपुषःसैषश्रियंपुष्पति॥२५॥त्वद्वंधुवंकरतपोव
शदर्शितात्मजामातृसंगमसुरवानिविरादवापाञ्चभ्यापतंतमयमित्यधुनाभवंगोलोतामि
राक्षयतिशासि शिखांगुलीभिः॥२६॥इतिलोमशोक्तिमिरयंनृपनिःऊउकीविलोकयिउमेवम
कृ४ गं।अर्क्षतइतामपिगतिंवतयांश्चदधायिमापिवरलापतिभिः॥२७॥पुरश्चरद्भीमपुंराजघातसमी
कृतोरुक्त्पुण्यपलेन।पथारुरोहाथधराधरंतंधराधवोन्यैरनुगम्यमानः॥२८॥आकुलेहिज
कुलेपथिवंधांपातमातिनकुलेनधृतायां।अस्मरच्चमनसोथमरुद्धराजगामचधरोत्कचवी
रः॥२९॥व्योमांगाणाग्रसरलोमशदर्शितेनमार्येणामेषपरिरञ्चतडिह्येताभाः।ऊलधरोत्क
वचमृसुभरोचयेनशोलैडमृद्वनिययुर्वदरीवनंते॥३०॥पतिभ्योनिर्विशेषायःकृष्णायाः
सुरवदुःखयोः॥सत्पाःस्नानेनगंगास्वतत्रपुण्यममन्यत॥३१॥कृष्णातत्रकृतानत्याकत्या

बा. भा.
१४२

142

विंदुसरोंबुजैः मुदामुकरयामासकैलासस्यंगिरः शिलाः ॥ ३४ ॥ सप्तमेहनि कैलाशतरे स्वमु-
खविंववत् ॥ पूर्वोत्तरमरुक्कृष्टं कृष्णहैमा ज्जमेक्षत ॥ ३५ ॥ अज्ञानिमत्स्यमीदृं शिंयुं चेत्येति प्रेरि-
तस्तया ॥ मारुतिः पितृमत्तैवमरुतः समुखो बलत ॥ ३६ ॥ गंधमारुतमारुतस्युत्पन्नं धर्वगुह्य-
कं सशैखानां दंष्ट्रां सचक्रे च कितदि गजं ॥ ३७ ॥ वसन्निहवने हेमकरलीखंडमंडने तर्कन-
जायदुत्तानसंभ्रमो हनुमानिभूत ॥ ३८ ॥ पुच्छाच्चोरेन संपविप्रहारं स्मरयत् स्मस्यन् गिरि उ-
त्तरे कंभकणादीनां कस्थानां पिकंपयन् ॥ ३९ ॥ गच्छन्पूरः कपीदंतमथ रुद्धमहापथं
सहेमादिमिवोद्रीडसेवायात्तमलोकयत् ॥ ४० ॥ मत्वा यातमथ ज्ञानांशं धवं गांधवादिनां
तैस्ते तस्य प्रियाकर्तुं संकरोपयिषुस्तवत् ॥ ४१ ॥ खिन्नो भीमं मुसं रंभात हेमरं भावं नाध्वनि-
कापितापं सरस्यो हतपानस्नानैर्हि पंडवत् ॥ ४२ ॥ अपसर्प्य च सौमार्ग्यं दितिं मारुतिरुन्न-

वृ।

राम
१४२

मातृतिना ३

रन्नात्तां घृणं स्यत न्त्य जीवमगं व्यधात् ॥ ४३ ॥ अथोन्मीत्यहशो किंचिदाकुंच्य कंधरां मं
 । मंदं मंद इवेवाइ चवानरोपं नरोकि मिः ॥ ४४ ॥ महात्मन इवाकारस्तवाचारस्तुनीचवत्प्रयतो ह्यथा
 व्यथा पात्रं जीवानुजनयसि स्वनेः ॥ ४५ ॥ निद्रा गुणाक्षणाक्षीणारोगाभोगपृथुव्यथा । किं माजा
 गारयन्मुदकृतवान्मुदकृतं भवान् ॥ ४६ ॥ मर्त्योऽप्यमर्त्यदेशाय निवर्त्तस्व किमग्रते । सुखं निशंक
 रोमेषु सुखं जीवं कुजंतव ॥ ४७ ॥ निजं कुलं सकाशं च प्रथयिष्यामि ॥ यया चैवैरिमं थानः
 पंथानमथावानर ॥ ४८ ॥ रुचे कपिरपि स्वात्मज्ञानाच्चैर्मानलंबमेतद्गच्छ पुच्छमुक्षिप्य रुषो
 हं वलनाक्षमः ॥ ४९ ॥ नात्मवानुलंघनीयः स्यादस्य पुच्छमुदस्यततः । इतो यामीति मीमस्तदु
 क्षे सुमकरोत्करां ॥ ५० ॥ अक्षमः सतदुक्षे प्रमुहं दृष्टोऽस्मि केन चित् । इति हि दृष्टिपन्नक्षि कपि
 नातेन माषितः ॥ ५१ ॥ लज्जतां मास्मसामीरेयदहं भवदग्रजः । वसवदृशं नोत्कं गी प्रातः श्रीराम

भा.बा०

१४३

१४३

लंघतां३

किंकरः॥प३॥अथानंदपरिस्पंदस्पंदमानस्वानसः॥वकारिःशिरसिन्धुस्यपाणीवाणीमिमं
 जगौ॥५३॥माध्वलघुमपिप्रेत्यवाप्रीतोस्मिदहंप्रभोअतिप्रीणयमामास्त्रिजयोप्रसूतिमूर्ति
 भूत॥५४॥कल्यांतक्रमवर्द्धितानलभयंभ्रांतद्युसहानवंरुक्मच्छशिरःकिरीटतिलकग्रीवाम
 णिद्योमणि॥रोमस्तोमशिरवातिखर्चितनगानिःसीमग्रीमस्तदापश्यन्भाउरकातरेणामनसा
 तद्दृष्टमानंवपुः॥५५॥नास्माश्वासचशोदरागतमुहुर्योगोद्भूजोतिमुखश्वासव्यासनतोननत
 क्षितिधृतिव्ययोरगयामणीः॥अंगव्याप्तिस्मासप्तसप्तमुवनानादत्तापिवक्ष्युतस्वेदार्णःक
 णवर्णमर्णवमसावैक्षिष्टकिंवर्ण्यतां॥५६॥तत्पुच्छाहतिनिम्नभूतलपथः॥पाथोभवन्निन्ना
 स्तस्त्र्योसाज्जलधेगितैरिनंदतोर्णमिश्रसप्तार्णवाः॥तच्छूकारवलात्तदास्फुटितवम्पंडीरुहं
 देगुहाविद्धव्यामनिगतनृरुहमुर्वच्छिद्राणिकल्लच्छलात्॥५७॥कृतंततेजोभिःकिमपिरथ

राम

१४३

एष्टे प्रसमं स्वविं वस्य चाया वलयमवलो कद्युतिपतिः। वसचराह धांत्या समुपहसितोदूरग
 तिनामगां केण स्यामिः सहसहचं मिः खलु जदा॥५८॥ कर्णनासान छिद्रैः पंचयासी कृतं वरः
 सवमौ ब्रह्म चारीडः कर्पीडो महतां मुदे॥५९॥ अदर्शि दर्शनीयं ते रूपं कपिकुलोत्तमं। भाति
 यद्गार्ग्ये दीनामुदीनामपिकापिवाक्॥६०॥ मानहीनस्तवाकाशप्रासादस्वर्धुनीध्वजः। वमे
 कादशरुद्रश्चाकमुंचवंचसतां हृदि॥६१॥ कौंतेयमिति जल्यंतं द्रुगल्यितवपुः कपिः। आलिलिंग
 चमानंदवाष्पामूर्ध्वचुचुवचं॥६२॥ ऊचवसतां ब्रह्ममीजामद्रूपं भतिं दमस्तिथाः॥ उक्तरणीयमात्मा
 नबद्दीर्यस्यादधमुदा॥६३॥ आद्यादिर्महनादस्ते मन्नादेन विमिश्रितः। भविता वैरिमर्मा विद्विषसि
 तः शरोयथा॥६४॥ स्वयं रणक्षणे स्फूर्त्तन्नर्जुनस्य दनध्वरे। करिष्ये वाहवृकारैर्गतबोधान विरोधि
 नः॥६५॥ इत्युक्त्वा स्मिन्नदृश्यं बहन्मतिगते सति। भीमस्यामृतदादुःखप्रमोदरससंकरः॥६६॥

बा.भा.
३४४

ततो निशागमतधीः शातकुंभं मावनावनौहमपद्मनदीयोगिमोऽगात्रौगांधिकं वनं ॥ ६७ ॥
तत्रैलविलसैलाग्रवननिर्धरसंभवां सुवर्णपद्मिनिनीरक्षोरदितामयमैलज ॥ ६८ ॥ तस्याः
पद्मानिकांतास्यश्रीपद्मानिनिरीक्ष्यत ॥ प्रियामनोरथोपूरिमयेत्युत्पुल्लकोभवत् ॥ ६९ ॥ म
विष्यत्तुल्यभापागिस्ववंर्मपुलकिनेकरैः ॥ तामङ्गिनीं सज्जग्राहृत्तारत्नः क्षयक्षमः ॥ ७० ॥ मिल
द्रिथलमुग्योधैररोधिभिः पुनः ॥ उद्यद्भिर्वियदयं समशकैरिवकुंजैः ॥ ७१ ॥ उग्रभ्रमिचराणं
चक्रकोरविडं विनीं ॥ सगदां भ्रमयामासमृद्धित्पभयं करी ॥ ७२ ॥ तस्मिन् यानितदातेनः शिला
वर्णीराक्षसाः ॥ तान्यसिन्धुषतत्कांतामुक्तलीलारविंदवत् ॥ ७३ ॥ अथोत्पातेषु कृष्णादिष्टेनव
र्त्मना ॥ राजाघटोक्चव्यूहस्तत्रागाश्रपरिच्छदः ॥ ७४ ॥ प्रबोध्यदेषिरत्नांसिभीमं भूमिपतिः स्व
यं ॥ समाश्लिष्यभसंतप्तं चक्रे विमिवांबुदः ॥ ७५ ॥ कल्याणकदलीषडवारुतामोहितास्ततः ॥

राम

१४४

ज्ञाने ४

तत्रैवास्त्रुमीराज्यसंपद्यविपिनिरादरः॥७६॥ शंसनभास्करशिथंस्वजडाशालीजरासुरः॥
 विप्रवेषीकृतावेषीतानुपेत्यरुतस्त्रिवान्॥७७॥ घरोत्कचान्वितमीमेमृगयायांगभेन्यदा॥
 मुजदयवियुक्तेवरेजेयौध्रिष्टिरीवमूः॥७८॥ एधिष्यन्तीमकोपाग्नेः प्रागूहवास्त्राणिमायया
 क्षिणोस्मिन्पाडवानूकल्लयुजानुजक्रेजरासुरः॥७९॥ संस्तमितगतिराजामादेयक्षोभितंच
 तं। चक्रेयमपुरीपांथंडुतमन्वेत्यमारुतिः॥८०॥ अमीपुनःसमागत्यनरान्नारायणाश्रमंश्चेता
 श्वदत्तसंकेताश्चउर्वषीमपूरयन्॥८१॥ तेमृगीकंठकंक्षुभिन्मृगारातिनखाकिरं। ततोऽगमन्
 शमिपतेराश्रमं। श्वेताश्वदत्तसंकेताश्चउर्वषीमपूरयन्॥८२॥ स्त्रिवान्पुत्रसघाहंसत्क
 तोदृषपर्वणा॥ भास्वानिवसहस्यांतेचलत्पुत्ररादिशं॥८३॥ ततःकिंरीटिसंपर्कमनोरथमि

बा०भा०
१४५

ह४

ज०

वोक्षलांश्चितादिमारुबोहादिचतुर्थेपार्थपार्थिवः॥८४॥ अथगौरीनवोद्वाहप्रसन्नशिवासेवि
तं। तेययुःकृतमेरुश्रीसौंदर्यनंधमादनं॥५॥ कीरोक्तिभग्नसंदेहपठदुक्कमंडलोमहर्षराषिसे
णस्पतत्रतेतस्तुरीश्रमे॥८६॥ पंचवर्मादलैःपुष्पैःसमीरणसमीरितैः। कृष्णायलोमितामी
मंप्रौषीतिद्वेणोच्छया॥८७॥ अथाधिरुत्यशैलाग्रमालोक्याग्रैलकांपुरी॥ सनादहोमितोदन्व
दंबुकुंभुमेवादयत्न॥८८॥ तदाददाहनंताहलंकुचुं वितवैभवं। मरालभ्राजिराजीवन्नमतःशि
श्रियेश्रिया॥८९॥ अथताराततिस्त्रस्यदकीश्रस्तस्यकंबुभूः। नादोविघटमानंदुकलासंधि
रवर्द्धत॥९०॥ तादस्तकंबुभूर्भृहद्भुहोहृत्प्रतिश्चनः। दिशिकासौवभूवेतिनिश्चिकायन
कश्चना॥९१॥ तासुप्रतिधनतकंबुधानश्चूलासुविंविनः। धीतोभीमःप्रियादेशात्कोटिमूर्ति

राम
१४५

रिवाभवत् ॥ १॥ श॥ हनुमन्नादमिश्रेण सिंहनादेन मोहयन् गंधर्वान् पुष्पपंक्तिं तां सोयहीहं
 धमादनात् ॥ २॥ ३॥ गंधमादनवनाधिपालकः कोपमाप्पमणिमान् महाबलः भीमदक्षिण
 करव्यथा करद्विपशक्तिरमरैरनूयत ॥ ४॥ स्वव्यथाहितरुषेववाहुनादक्षिणो न हस्त
 क्षिणो न सः ॥ चित्रगुप्तकरमार्जितामिधंतं व्यधादथ समीरनंदनः ॥ ५॥ अर्षिसिगामु
 निसद्गानि कृष्णान्पस्पवंधुमिररमावथ वने ॥ आययौ हतषलादकुलोक्ति क्रोधतश्च धनदः
 प्रधनाय ॥ ६॥ त्रेह्यपांडवमपोत्थवरोषंगुत्थकाधिपतिरेतदवोवत् ॥ पुण्यमस्ति मयि
 नूनमुपेतो यश्च यंच मिदधर्मज नृजः ॥ ७॥ भूचक्रशक्रममकेलिव नान्यमृनि नित्यं कृ
 तार्थययथा सुखरखेलनेन ॥ अत्रैव ते निवसन्तो मधुसेवकैः मेकमासेन दास्यति दशोस्त्रि
 दशेन्द्रस्तनुः ॥ ८॥ इत्युच्चस्वपदंगते सति धनाधीशे धराधीश्वरो भीमं वीररसैकनिर्मित

आमकालिन पद्योदन निख ज्योतिर्गंगा प्रसीतमयूखं । विश्व विश्वदृग्गशक्य विलोकैः प्रभाव विभवेः दिवधानां ॥ ६

बा०भा०
१४६

मिवाश्चिद्यप्रशान्तिनयत्रासंप्राप्तः पुनरापि सोमासविधेमासावधितनमयध्यालोयं निरक
हयहरिसुतप्रेक्षाक्षणात्कंठिता ॥ इति श्रीबालभारतनाम्नि महाकाव्ये वीराङ्के आराय
कपर्वणि हिमवदधिरोहणो नाम द्वितीय सर्गः ॥ ग्रंथाग्रं १२८। ८०। सूत्रधार इव मुक्तिपुर
कक्षारभारतकृतोक्तकृत्यः श्रेयसेऽस्तु समुनिर्महनीये स्वात्मधामनि सुखेन निषमा ॥ १॥
श्वेतपर्वततटेषु सखेलनेकदानपतिरक्षतकांति ॥ द्वादशं द्युमणिरीक्षिसहस्रीपिंडितामिव
दिवः प्रिषमात्री ॥ ३॥ विस्फुलिंगनिभपिंगनिभमिङ्गाभोजमानसविधो विद्यद्वै ॥ ऊर्ध्वहतिपद
लीमिव कंदवनीलिमच्छलजलानिपिवन्ती ॥ ४॥ विशेषकं किं किमेतदिति निश्चिनुते सौ ॥ याव
देयमुवितावदुपेतः ॥ दीर्घलिप्तजगदेषु महेंद्रस्यंदनस्तदिदिवदुत्तमभात ॥ ५॥ स्पंदनावनि
गतेः समकालं वीह्य पादपुरतो धंलुगंत ॥ क्लृप्तसर्पमिवान्जुमरातीनृपार्थमादितकरेण

प्र १

पतंग

राम
१४६

नरेंद्रः॥६॥संमदादथ हृदापरिचः पार्थिविनं चिरमेषकिरीटी कृत्स्नया पुनरनैनसंमंतादांतरे
 णामुजदूरगतोपि॥७॥मंदचंदनरसो दुःश्रीर्मुधाकृतमुधाकैपरिणामः।कोपिसम्मदपदाय
 तदास्तसोदरेषुपरितःपरिरंभः॥८॥स्पृष्टमीमचरणंचयमाभ्यामानतंचपुरतोविनिविष्टांस
 व्यसाविनुमथल्लितिपालःपूजितप्रहितमातलिरुचे॥९॥अस्मदुग्रतरपंचवियोगीपंचवक्त्रि
 तपसासमाधि।यच्चयाकिमपिपंचसमाभिस्तद्वदोरिकरिपंचमुखडाक॥१०॥अंगकांतियुमु
 नाजलसंगमवर्दनीकृतलसदृशनांशुः।शेखरायितकारांबुजलक्ष्मीरभ्यधादथसुराधिपस्तनुः
 ॥११॥अज्जितेयमजराधनुषिज्यावर्मविद्विषदभेद्यमलामि।शिदिताचदिविपंचदशास्त्रीस्वप्न
 सादवशतस्त्रिंशेभ्यः॥१२॥निष्कपुष्करमयीमयिमालासेयमुद्यमदमेयमदेनदीयातेस्महरि
 णायमपायवातघातनपटुर्मुकुटश्च॥१३॥चित्रसेनममरेशसभायाभूषणंभरतपुत्रमुपास्या।

वा०भा०
१४७

कृतं सुवनमोहि मां यो चैगीततर्जन कलायुगलं च ॥ १४॥ ते निवात कवचायुधिति श्रः कोटयः सु
रजितितो वुंधि ऊँ हौ ॥ स्वीकृतं इत्यसारथिना स्वर्जन्निरेधि पंभवत्यदिकेन ॥ १५॥ व्योमचारिणि
हिरण्यपुरं हं कालिकेयकपुत्रो मज्जदत्तान् ॥ अखिदं निहितपाशपतास्त्रोद्भूतभूरिपशुभिः स्मर
णात्ति ॥ १६॥ सारतिः क्वचिदभून्नपुनर्मया स्तिनाथं भवदं क्रि विलोके ॥ पारिजातमधुपस्य ऊ
तः स्यात्कणिकारकसुमेरुसमोहः ॥ १७॥ अस्रचित्रमिदं वः प्रथयेच्छंते पृथाप्रथाप्रथमसूनु
यो च ॥ सोऽपि भूष ऊच कायं विते नो देवतायुधशतानि तनानि ॥ १८॥ तद्वाणां जुनमुजाग्रनियुक्ता
दयशस्त्रविसरप्रसरेणा किं किमद्य भवितेति जगद्भिः लोमितासुरसुरैः प्रवक्तव्ये ॥ १९॥ अंतरेत्रे
तरलामरमालारवेदमेदुरगतिं इति मेव ॥ शंकरः स्वयं मुदं चितपाणिः प्राणिनामभयदः प्रमुखे
॥ २०॥ वसुसंहरतु शंकरः शस्त्रमस्तु न भवान् सुवनान्यै मोस्करोयदिकरोति तमिश्रतत्प्रकाश

संहरतु द्रा

राम
१४७

यतिलो कममुंकः॥११॥ देवतायुधगाणायमरातौ द्विषाएवकशलायनंशून्यो किंनतज्ञाणामेतो
 यधिमुक्तोवाडवाग्निरमिहंतिजगंति॥१२॥ तद्वनुःपरिहरेत्पुदितोपिस्वाण्डनास्वयमसौहरिस्त
 नुःकिंनतज्ञाणामेतोयधिमुक्तोवाडवाग्निरमिहंतिजोवीक्ष्यधर्मतनुजस्यमुखाङ्गतद्गुर्वंश
 मितोस्त्रममुंचत॥१३॥ धार्मिनिर्मितनुजोससुरेशदृश्यताविरहितेथमहेशोतेपरसारसमा
 गमहर्षोत्कर्षतोवनमहीषुविलेसुः॥१४॥ वांनिषेविनुमिहोहमुपेतःपांडुनंदनमिदंकिलजत्य
 न्नाकाननेषुमधुपीमधुरोक्तिर्व्यक्ततामथततानवसंतः॥१५॥ निश्चितंमधुदिनैःपरितदप्यस्व
 त्पिताःशिशिरदीर्घरजन्यःतध्वताःपतिततत्तनुखंडिनीवरेजुरुडुमंडलपुष्पाः॥१६॥ नृत्तवधि
 वलयोमृदुमंगीगीतिमान्मलयवायुनरोयामानिनीजनविडवननाम्नोनारकान्मदयतिस्म
 जमंति॥१७॥ स्वकुंडुवमरविंदकदंबलुप्तपत्रमेवलोक्यसकोपःअर्द्धिडुंकिलहिमानिहिमाइ

वा०भा०
१४८

१४८

प्रपगात्ररगिरुद्धुरतेजाः॥१८॥कःक्षणाःप्रियतमानमिसर्तुध्यायिनीरितिनितात्रमसाधीः॥को
किलःकिलकुहूरितिवाचाभाविविद्विजवरानिजगाद॥१९॥वीक्षितासुसंरुषंऊरुवधांगंधमाद
नविलासपरासु।स्वर्षधूषुविधुवंशभवैस्तैःप्रापिपंचशरं॥२०॥यन्मधौतरुणामस्पृशिकिं
वित्प्रौढिमानमतनिष्टदिनश्रीः।निर्भरंतरणिरेषविशेषत्रिकुधेवपरितापमवाप॥२१॥कापि
गंतरिमधौऊसुमालीमंडनेषुशिथिलीकृतभावाः॥वह्नयःशुशुभिरविरहाग्निद्वालिताइव
विलापाकपिशंगयः॥२२॥ग्रीष्मतापचकिंतःऊसुमेधुर्वाणपुष्पमधुमिःस्वगृहाणि॥सिं
चतिस्महदयानिवधनामन्यथाकथमिमानिहिमानि॥२३॥तस्मैपात्रनिहितानिपयांसि
श्याममेघमहिषीकलजानि॥आपिवज्रिरैमितोपिविवक्षन्तंदमैरिवदिनैःसमवर्द्धि॥२४॥
अद्भुतद्युमणिदीधितिभीतैःदमोत्रविश्यजगतोपिजलौघैः॥आश्रितोविलपथातरवलुनाथः॥

राम

१४८

३ उद्धृतं जलधितुंगततंगंधानमंगलमृदंगनिनादः। आययावयविजिन्यवसंतंग्रीष्मचूर्विशुद्धवर्मतेजसा ३

पाथसा मितिदधातुसमृद्धिः॥३५॥पाथ्वाविचकिलडुमपुष्पैरप्यितद्युतिनिवह्नमदत्तैः नोसिरी
 पञ्चसुमैः स्वसमानश्रीपुषिडुपदजावपुषिः॥३६॥चंदनद्रवभरैरपिमीषग्रामीषतापचकितैरिव
 कामं।स्फीततस्मयशीतगुणेषुस्त्रीजनस्तनतरेषुविलेसे॥३७॥तैस्तथाजगदिदंश्च विजातैः।
 पर्यतापिपरितःपरितापैः नोनिभस्त्राव्यालसदत्रयथोद्योतवंदनधरापिविराय॥३८॥नृत
 नादिवितपात्ययभृभृद्वारिकेवतरलाजलदाली।अभ्युपेत्यतपभूरिविभूतिलुंपतिस्समुद्ररु
 क्षमरीचिं॥३९॥ब्राह्मणमानमहसंसहसार्कवीक्ष्यनव्यजलदेर्मुदितेच॥उद्धत्तासवसुधानव
 दमैरुत्पपातपयसानदराजिः॥४०॥उद्यतंश्च विजयायवयस्यं तोयवाहमवलोक्यनरद्भिः स्फा
 रितस्फुरसदृशशिरवैः क्षोणिमंडलममंडिमयूरैः॥४१॥श्यामतांवहतुवानिकमोरं वक्तुवार्कवि
 भवंदूरतोवातददौ किमपिवारिधरस्तुप्रीणितानिवतये नजगंति॥४२॥धूमयो निरुदितः कृत

तैर्धनयनद्यत्पविद्यैः खंडितस्य विविचंडमनीतेः। खंडितस्य खंडितस्य खंडितस्य खंडितस्य खंडितस्य ॥ १

वा०भा०
१४॥

पलेशाखुंगपादपदलेषुगलंतः॥४७॥गंधलीनमधुपैरुतातंधारयद्विरमितोपिस्त्रिंशैः॥भूषितामरकतोपलप
वासंस्वंपितामहमरायमहीषु॥पावकंदलयतिस्महद्गाधिक्कदुर्विवेकमुदयमलिनाना॥४४॥
पांडवेर्द्धपदजावदनंदुज्योत्स्नयाकृततमः॥शमनेषुअप्रवृत्तजलदांबुलवेषुकीडितंगिरिगुहांत
गह्वेषु॥४५॥यूधिकाऊरुजकेतकजातीलीपपुष्पकृतपंचशरश्रीः॥आततानमकरध्वजवीरःस
ज्जातांविजगतीविजयाय॥४६॥दृष्टितोविरमतापिकदाचित्रुष्टयेनुसरतांपतगानां॥अभुचामु
मुचिरेजलोमिश्रैरत्नभूषणैरिवभूमिः॥४७॥दात्रुपन्नपरलान्यद्विताष्टःकल्पनाजलमपि
तुरदश्चैः॥यज्जागत्यपिजवान्नदवापबुभ्रतांशुचियाशाभिरिवामौ॥४८॥संगतामपतिवज
घनकालःकाननेषुशरदंपरिरभ्यतज्ञाणादपिपलायतशृण्वनूराजरहंसजनितध्वनिता
नि॥५०॥चंद्रचारुवदनाहतभास्वदृष्यणासुरधनुर्मुक्ताच॥हंसहाररुविराचतदीयका
णान्नपुरखाशरदागात्र॥५१॥पुण्यवानहमनेनसमंतात्पायिमीयसपदीतिमुदाचिः॥उक्त

राम
१४॥

तेघरविभुंस्फुरमधैःकशितोपिभृशमुच्छसितिस्मा॥५२॥लोचनैरिवनिमेषवियुक्तैरंबुजैर
 समृतामृशसमापे।एष्यताममृगयंतविशुद्धीमार्यमेवविषदिच्छदयूना॥५३॥हंतभास्क
 रकरायमतानां प्रांतरेचिरमपांविरेहेषु॥शपामतांगतवतःकृतेशमूर्तैःकर्मस्यहृदयेनवि
 दीर्गा॥५४॥जीवितैःकिमुसयःसमयोसौसाहसादितिद्वेषुपतिवा।वर्हिणांछदभरैःपदमा
 पिच्छत्रतामुपगतेर्नृपमूर्द्धि॥५५॥प्रीतिनिश्चलमृगांकरलोचकंकणाक्कापलायितकीराः
 ।गीतनृत्तविधिनैववितेनुःपालनानिनवशालिषुगोथः॥५६॥स्फारितामृतकरामृतकंदे
 नाकिनागजरातीजगतीयं।माधुरीगुणाधुरीणाधृतेक्षुःकासिकासमहसाहसतिस्मा॥५७॥
 यद्वनीषुचलखंजननेत्रासर्वतःशरदसौविललास।तदभारमुवितत्पदलेखाविभ्रमंस्व
 लमहोत्पलवीथी॥५८॥षड्वनीषुचलखंजननेत्रासर्वतःशरदसौविललास।तदभारमु

वा.भा.

१५०

१५०

विजयदोमुदरयुक्छदपुष्पस्मिधोसेवतेस्मगजदानसुगंधि। शंकितश्रवणातालनिपात
स्तद्वलादपिचलादतिविभ्यत॥५॥ वाणापत्रनयनेअनपुष्पस्वर्णधामनिमुखेशरदोस्याः
ऊंऊंमस्तवकमंडलदंसीबंधुजीवकसुमानिसमीयुः॥६॥ षडदोधरदलेदयितायाःसंप
तन्नवजपेतिविलोलः॥पंचनिश्चलकरैःकरुवीरैःशक्यतेस्मविनिवारयिउंन॥६॥ जानती
मकनिधानसरोजश्रीविधाभिरपराधपरंस्व। कच्छितेमधुनिजाताभूरिमीतिवशरज्जमनेछुः
॥६॥ यामिनीगुरुतरंगतरुणीनां सोमचक्षनयुगंतुहिनापि। कल्पयन्त्रथसहःसमयोभू
त्कामिनीसुहृत्तपाकवशेन॥६॥ चिंतयन्तुद्विजपामेनुरक्तांषडदोधितपदेनफल
न्यां। रोधरेणभसितेनसितांगस्तद्वानेभ्रमतुसैषतपस्वी॥६॥ भास्करोपिहिमरुत्तइव राम
दोसद्वकोणपथएवचचार। वीक्ष्यभानुर्मितिभानुमणिभ्यःपावकोपिहिवहिनंवभूवा॥६॥ १५०

विजोषि

स्मक्रियावहिपराभवपावंमाहिमेरहमयंचसमेतौ। इत्यवाप्प हृदिमंत्रंवालीत्यावकस्य
 हरितेखरतेजाः॥६६॥ इंदुरंवरतलेबु निपझंस्त्रानिमापत्रंतीवृत्रघोरैः॥ एतयोर्द्युतिरलो
 किनिलीनापांडवेडुपदज्ञामुखएव॥६७॥ उद्यतेनजगदेवमायदंनमित्पनुशयीविसह
 स्यः॥ संस्मृतागतपतःसमयोसौर्वर्द्धकेसतिपरिव्रजतिस्म॥६८॥ अुनिललोलवंगरजो
 भरच्छलसुकुमलकेशलवांचितः॥ शिथिलपद्मपदःशिशिरःशिशुर्नवसमुद्रतकंदरदोः
 भवत॥६९॥ निशिरवलुद्युमणिःफणिविष्टापेव्रजतिचिरसंगं वशादिवा। उदकमंधुषु
 तापगुणं हिमेभजतिशैत्यमिहापस्थातपे॥७०॥ हिमभयादुषसिस्फुटमात्मनाक्षुदनलो
 कपुरंतरदीप्यत। अजनिजज्ञनिधूमसरवीमुखेतनुमातामतिवाष्पततिरुता॥७१॥ हिम
 भयादुषसिस्फुटमात्मनागुणैरजयज्जगदप्यदःसमयएषकुचौनत्रयोषितां। इतितयो

वा०भा०
१५१

स्तनुमानिकुंजमस्तवकमूर्त्रिरदीपिमहःशिरवी॥१२॥शिरविधियाकपिभिर्नवकसला
समुदयानुपदं परिपुंजितः॥वनमहीभिर्गपिस्फुरकुंजमस्तवकवत्कलितस्तुहिनागमो॥१३॥
अहहचुह्निगृहेषुवधूकर्प्रथितः॥मस्ममहावसनाऽपि॥गुरुतरामपिजायतिया॥मिनीह
तमुजोपिहिमैःस्मृदुताडव॥१४॥हिमभयावदनोपिहसंजिकामकृतमद्यनिपद्मदशादृदि
॥अपरथाकेश्यमृषमनारमंप्रियसुखायातदीयकुचद्वयं॥१५॥द्रौपदीहिमगिरौशि
शिरात्तावीक्ष्यरात्रिषुमहोषधिमालां॥अग्निविष्टरधिपामिपतंतीपर्यहामिदयितैरनुवेलं॥
॥१६॥हिमदग्धपुष्पजनिहउवनीतरुवक्षिपद्तिरितः॥शिशिरःतैःकुसुमाकरस्यचक्रमूर्तु
रथागमनंविभावाचकितश्चलितः॥१७॥पांचांत्यावाचिपुंस्कोकिलकुलगिरितद्रोमपंकौ
रितद्रोमपंकौ॥शिरिषितत्केशांजिकलापिच्छदनमहमितक्षोचनेखंजरीटे॥तद्वास्परोध्रपुष्पो

राम
१५१

हस्मिन्नरजसितदंतपक्वैककुंदस्तोमेचप्राप्तहर्षः कुरुमिरिति वक्तुर्वर्षिकातत्र निन्ये ॥ ७८ ॥ मवा
 द्यूतदिनादथोदशसमापूर्तिममाष्टब्धान्तं शैलं इव दरीवनाश्रममहीमासाद्यमासंस्थिताः ॥ ७९ ॥
 तीर्णोत्तदतः सुवाहनगरन्यस्तान् गृहीवारथान् मैमिषेष्पचयामुनाचलतंद्रीति पंचवीशाय
 युः ॥ ८० ॥ ॥ इति श्रीबालभारते महाकाव्ये मैवीराके श्रीमंदारण्यके पर्वण्यजुनसंगमोनाम
 तृतीयः सर्गः ॥ ८० ॥ अं० ३३३ ॥ ॥ ८० ॥ दशोराधाययकायकांति सिद्धं जनं जनः ॥ शक्रिलोकी
 विलोकी स्यात्तमेवे कृष्णयोगिना ॥ १ ॥ मिथो लीलास्मितज्योत्स्नालसकुसुमं पदं ॥ खिलैः सफु
 फलतां निन्दुस्तयामुन्नको नावनि ॥ २ ॥ तत्र तेषु तलं प्राप्य तवानेषु मिथः कथाः ॥ कृतांथं
 मे निरधाममहोषध्या निजं निशि ॥ ३ ॥ आहूय नृपु रारावैः शिष्यं यं जीवति तिरा ॥ कृष्णलीला
 गतिस्तत्र मया तानामभूदुरुः ॥ ४ ॥ कृष्णलीलोक्तिमाकार्यमधुरां वनदेवताः ॥ उद्यन्माधुधि

वा.भा.
१५३

यातत्रसदापुंसंभ्रमान्मुदं ॥५॥ सत्पुष्पयुक्तपुष्पश्रवतीतिवृक्ताप्रियैः ॥ अलं चकार कांतारं
कृष्णवल्लीवज्रंगमा ॥६॥ इहतैर्विहितानेकविनोदरिंदुनंदनैः ॥ इत्यकादशमुत्कर्षवद्भिर्व
प्रेमनीयत ॥७॥ मृगायायैगतो न्येद्युर्महाकायमलोकता ॥ कं विह्वकोदरः काकोदरं कंदर
गंगिरं ॥८॥ कीनाशनगरीलोहप्राकाराकारविग्रहां ॥ ययौतंनिकषामीमंऊतृहलित
कौत्सकः ॥९॥ दशमद्वारनिर्हृतक्रोधानलसदृग्मणिः ॥ सोऽप्यधावतदुःप्रेत्यः प्रेत्यमीमंमु
जंगमः ॥१०॥ मुखोदरस्फुरत्कोलंदोः कल्परसनायुगां ॥ तंहंउमुहदमुजः कुधामीमोप्यधा
वत ॥११॥ तत्पूकृतिमारुतेनपातितामारुतेर्गदा ॥ द्विषहतीद्विषहतिस्वजनोपिदिगच्छति
॥१२॥ दोहंनैवसंहर्तुं प्रष्टतोथहकोदरः ॥ आपादकंरमावेष्टिस्वेनमोगेभमोगिना ॥१३॥
महावलपुजातेनवदोधुन्वनूवत्ताहपुः महावलमुताप्येषणासीन्निगंविमीश्वरः ॥१४॥ अथा

ति

१५२

न्यातेरिहांमातोमीमंभोगिनियत्रितं।धर्मस्मृतिमर्धोगालिंगितांगमिवैल्लत॥१५॥भागीम
 द्यःकमीमेतत्कोप्ययंकोपितःसुतः।धावेत्पूचैन्पोनागंकरत्यवहस्तथेषकिं॥१६॥सरीसृ
 पोन्नृपोत्तंसमथेचेमर्त्यभाषया॥महामुजमुजंगोहमेतदननिकेतनं॥१७॥जीवाःसर्वत्रम
 ह्मप्यंताभिन्नन्नपराधवान्॥बहोमयैषयद्वैरमेकद्रव्यस्महामहताकिनाप्येकेनजीवेन
 नाहंरुद्रःपुराभवम्॥अद्यामुनातिकायेनशैष्यैकहिनारिःज्ञाता॥१८॥अमुंदरामिवातस्म
 स्वमद्वयपारितोषिकं॥भवत्पुत्रवृद्धिर्मत्प्रभानामुत्तरेषुयः॥१९॥अवोचदथष्टश्वीदुरिच्छंय
 दित्तदुच्यतां॥ऊर्ध्वद्वीकरप्रभगर्भैर्वर्षसहस्रव॥२०॥किंविषादपिपीयूषंस्यादितिमोतिदंक्वः
 ॥अथभूयंप्रतिव्यालपतिरालपतिस्मरः॥२१॥कोविप्रःकिलकःशूरःकोमित्रकश्चशत्रवः॥
 कःसुधीःकश्चवैधेयःकःशूरःकश्चकातरः॥२२॥किंसत्यंकिमसत्यंचकोधर्मःकिंचपातकं॥

बा०भा०
१५३

किं सुखं किं मुदुःखं च कस्मृतिः काचसंस्तुतिः ॥ १३ ॥ हि निहयौ वा दिवप्रभुद्वितीयीरिति वृद्धति ।
तस्मिन् भुजंगमेधीमानभ्यधत्तस्मिन्तान्निः ॥ १४ ॥ तं जाना मिहि जं नमि यस्पनिः कपटं तपः
तपो मिहि जतां याति शूरो यन्मुदसंयमः ॥ १५ ॥ विदि भोगीदितं शूरो यो रोदश्चाकृष्टमुक्क
दुर्धत्तायांति शूरो वं त्रिवेदी नोपि हि ॥ १६ ॥ आघ्यकर्मोद्यमो मित्रं प्रमादः परमोरिपुः ॥ धीमा
नमवेत विरक्तात्मा वै धेयो नास्तिकः पुनः ॥ १७ ॥ स्वकीयेन्द्रियसंकेतादपि प्रविशतो तिरायः
शत्रून् हंतिका मादीनसुशूर इति मे मतिः ॥ १८ ॥ भीरुणा मपि नेत्रांतर्ललिता लोकनेन यः
कंपते नागनिर्मुक्तधैर्यः स खलु कातरः ॥ १९ ॥ सत्यं तच्च हितं जंतोरसत्यमपि यद्वचः ॥ असत्य
मेव तस्य सत्यमपि यत्परदुःखकृत् ॥ २० ॥ देवैरपि कमदेषा गो गोवंशकमागते । सुपात्रः दुःख
यो दीनं हंति हि मीयसुक्लैः त्रमः ॥ २१ ॥ उपकाराय पिदोहः स्वविश्वस्तोपिवंचना । पूज्यपि

राम
१५३

हृन्निः
लन

प्रमृतादप्यः सर्वतद्विपात्रकं ॥ ३३ ॥ सुखं सर्वत्र माध्यस्थं दुःखमिच्छाविजंभाणं । मुक्तिं शिवा
त्मानोरेक्यं संसृतिर्देषरामधीः ॥ ३४ ॥ नरोऽयमिति प्रश्नोत्तरं मंत्रालये रिव । अपश्यन्मुक्त
मेवाग्नेभीमं ननु जगमां ॥ ३५ ॥ राजनूजयन्नेत्युत्कामुत्कापुष्पाणि मूर्धनि ॥ सुरः कोपिवि
मानस्तुःस्वस्तुभूपमथावदन् ॥ ३६ ॥ रागादेषोयुको रव्यशतग्रंथिवि संस्तुते ॥ वसुत्वमेक
एवास्मदंशमुक्तामाणीयसे ॥ ३७ ॥ अहं स न घृषो नाम नृहं स तव पूर्वजः । तपो भिरर्ज्यामा
सवोऽश्रियमुज्जलां ॥ ३८ ॥ ऊढन सर्वगंधर्वमुपवृष परमर्षिभिः । चलितोऽस्मि विमानेन शची संभो
गसंविदा ॥ ३९ ॥ अथाशुसर्पसर्पेति मया क्तः । ऊमजो मुनिः । स प्यभवेति मां केप संतप्तः श
प्तवानसौ ॥ ४० ॥ अनुयहं मयाराहः समुनिर्यजता ददौ स ते प्रश्नोत्तरं वप्रत्यक्षो मम मुक्तिदः
॥ ४१ ॥ तद्वत्सगच्छकार्यं पुयंतस्वविजयस्व च । इत्पुदीर्ययौ नाकलोकं न घुषनिर्ज्ञरः ॥ ४२ ॥

वा०भा०
३५४

इति तच्चरितानंदमंडनाः पांडुनंदनाः काम्यकंवने देवीमिराष्टृकशलाययुः ॥४३॥ हरिनारद
माकंडैरथागत्य कथाततिं कथयिवाचिरंतेषां गतमेभिर्यथागतं ॥४४॥ पितरंधोषगोवीलाक
लेनाष्ट्रकौरवः तद्वर्षणाय कापीत्रियासैन्यैर्दत्तवमं ययो ॥४५॥ संवद्वैतसरस्तीरनिवासे
कुर्निवारितः तत्क्रीडावंधुगंधर्ववित्रसेनानुचारिभिः ॥४६॥ डाकविरथातिरथ्यादीनथतत्का
रणारणो ॥ सानुजं भूमुजं चित्रसेनः सेनार्थतो हरत् ॥४७॥ पार्थशमथराजर्षियज्ञेन द्विनदी
क्षितं ॥ आश्रित्य द्वैतवनं गंचक्रदुः कौरवप्रियाः ॥४८॥ अथासौ तत्कथामवाहास्पमुन्मोच्य
मारुतिं ॥ आदिक्षकुत्यामादाय धनं जयमान्वितं ॥४९॥ भीमार्जुनयमैः शत्रुयमैरथ दिवं प्र
तिष्ठं नारावधारामिर्विपरीतांबुदैरिव ॥५०॥ तद्भियो भूदताप्यर्कः स्वैरेव स्वदवारिभिः ॥
सारथिरुडथात्रस्तुमनाः पंगुः करोतु किं ॥५१॥ स्तित्वदंशजाः स्वामिनिनिवक्तुमिवोदुपां

राम
१५४

तुल्यमध्यायिनस्तत्रैर्गन्धमेधोः परांतरी ॥ ५२ ॥ धावक्रोधांधगंधर्वसैन्यदेव्यकरानशरान् ॥
 खंडयन्पांडुपुत्रीणां चित्रसेनोन्पवर्त्तम ॥ ५३ ॥ विस्तृज्यपावकारेणाशत्रुमायामयंतमः ॥
 अवधीदृशगंधर्वलक्ष्मीमधवतः सुतः ॥ ५४ ॥ चित्रसेनंगदाचित्रगतिमित्रमथार्जुनः ॥ पुष्पश्च
 ह्यैरपिशरैश्चक्रेकामइवाकलं ॥ ५५ ॥ ऊवेथचित्रसेनस्तपार्थस्वार्थेपिमामुहः ॥ हंतकषति
 दंतव्यसर्पिकः पंकजः कृती ॥ ५६ ॥ श्रीमानुपश्रियोयुष्मानून्यक्वर्त्तरिपुरापतन ॥ मयाशक्रा
 जयाजक्रेतन्मुक्त्यै किमुताम्पसि ॥ ५७ ॥ किंचयुष्मासुयन्मूलः प्रतिहृतवपादपः ॥ नात्तामि
 सतदास्माभिकारस्तृणां लायिनः ॥ ५८ ॥ पार्थोष्पूचेजितंनान्यैः सहैतैरिजिगीषवः ॥ निजंनो
 जनमुच्छिष्टीकृतमन्यैः क्षमेतकः ॥ ५९ ॥ परस्परपराधेषु वयं पंचशतं चते ॥ अपरोः परिभृता
 म्नुप्रयामः काममेकतां ॥ ६० ॥ किंवावहूक्तिमंगीभिरंगीकृतमिदंमया ॥ राज्ञः कृपापयो

बा०भा०
१५५

गशेराज्ञयातद्विमोचनं॥६२॥यामुक्तोपवित्रासनेनयज्ञोर्वीमानुजो नृपःनता स्योमयितिष्ठेतित्रा
पामनुत्तयन्निवा॥६३॥द्यांगतेवित्रसेनेयवीरान्पार्थहतानूहरीः।अजीतिवहवधुश्चनिवहश्चामृत
स्तरुन्॥६४॥वसनेदृक्पुनःकृत्यमित्युक्तेधर्मसूनुना।दुर्योधनोक्रियादीर्यमाणाहचलितस्त
तः॥६५॥द्वेषिभिर्मोचितोस्मीतिमानीमृत्पून्मुखःपथि।स्थितोसोनिर्मरंदर्भास्तरणोस्तरणोऽपि
तः॥६६॥ऊतोप्यागत्यविज्ञातवृत्तेनादित्यसूनुना।दुःशामनशकन्यायेर्ध्वो धितोऽपि सनाक्षितः
॥६७॥कृत्ययाहारयिवाथनिशितंनिशितौजसः।जगदुर्जगदुन्मादमेदिनःस्पृभदानवाः॥
॥६८॥मामृविषादमूर्ध्न्यारणायप्रगुणाशय।वयंतेहंतरेगंतारोविप्रयहायसहायतां॥६९॥तंभीष्मो
इत्पुदीर्यज्ञलदीर्यैःप्रहितस्तिदशाहितैः।संपरायपरायत्रचित्तःपुरिययौनृपः॥७०॥तंभीष्मो
यसदस्पृवेदिद्यासिक्कशलीनृप।दृष्टस्त्वयास्वयंतादृग्विक्रमःकर्त्तव्यार्थयोः॥७१॥ततोऽधुना

राम
१५५

पिसंधेहि विभागां देहि मा गिषु विरोधको धकी लाभिमी कुलं व्याकुलं कथाः ॥ ७३ ॥ इत्युक्ति
 युक्ते वज्ञाते यतिनृपः ॥ दैत्योक्तिस्मरणस्मरव्यैरौ वैरोचनिजगौ ॥ ७४ ॥ सर्वदिगजैत्रयात्रस्वभ
 वमीमार्जुनादिवत् ॥ सूतधर्मात्मजासूयं राजसूयं तनोम्यथ ॥ ७५ ॥ दुरोदरजितोयुद्धजेजयो
 जीयते धुना ॥ राजसूयमखेच्छेन धर्मसूईकर्मणा ॥ ७६ ॥ अथप्रारब्धसंख्यनिर्व्यूहप्रौढदि
 गजये ॥ राधये राजसूयं बुंपुरोधानृपमभ्यधान ॥ ७७ ॥ एकस्मिन्सतिसम्राजिनाम्यः संम्राट्
 वेदिजिते राजनूराजसूयस्य साभूः कर्मणि कर्मठः ॥ ७८ ॥ परीतपुरुहताथं हतानागपांडवं
 ततः प्रतेने राजा सौराजसूयसंख्यं ॥ ७९ ॥ यज्ञं तेजं जगौ कर्त्ता हते युधिष्ठिरे ॥ राजसूयेव
 याप्राप्ते भजिष्ये हृदिसंमदं ॥ ८० ॥ करिष्ये पादशौचं तु ॥ नाहवाहं रणोर्जुनं ॥ अवेति हस्तां मूढो
 मेने दुर्योधनो जयं ॥ ८१ ॥ इतश्च मृगायाक्षीणैर्विजितैः स्वप्नैर्मृगैः ॥ रुपा लुः ॥ मृके पार्थस्र
 का

वाभा०
३५६

एव विंदुसरोययौ ॥ द्वायुद्धाम्यासेथतेलद्व्याम्यासायमगयामिघात्त ॥ द्वाविं द्वाथमेन्यस्यप्रि
यांपार्थिवनेचरन् ॥ ८१ ॥ विहावाहार्थमथानेनपथाशात्वंजयइथः ॥ व्रजनृजहारपांचालीहारगो
रंजहोयशः ॥ ८२ ॥ ततोनुपातिमिः पार्थैः पात्यमानचसूचयः ॥ ववलेत्यवलेपेन धृतराष्ट्रमुतोपतिः
॥ ८३ ॥ ततोर्जुनशरासारैर्निपुत्रस्तेवभूमदाः ॥ धाराधरांबुधाराभिर्निराधारामगाइव ॥ ८४ ॥ त
दाङ्गुतगदापातैर्गविरथजयइथं ॥ चहासोस्मीतिवाचात्समुदामुंचदृकोदरः ॥ ८५ ॥ प्रकाशप्रियसा
मर्थपुत्रकांऊरमालिनी ॥ आदायदयितामीयुरथपार्थनिजस्थितिं ॥ ८६ ॥ तपोभागीरथीती
रेवरन्थजयइथः ॥ साक्षज्ञतेसभूतेशयावत्पार्थजयेवरं ॥ ८७ ॥ तंशं सुरभ्यधाज्ञेतावंचतुःपाड
वीयुधि ॥ कृष्मित्रंउकेनैर्जिजायायेनवयंजिताः ॥ ८८ ॥ इत्यादिश्यतिरोभूतेशिरोभूतेदिवौक
सा ॥ पुरंजयइथः पूर्णमनोरथइवागमत् ॥ ८९ ॥ इतोयूचेद्विजः कश्चिद्दामिंहेतवनागतं ॥

राम
३५६

एषं शृंगायुलमां मेहरते हरिगोरगं ॥ १० ॥ अथाशुपांडवाश्चंडचापास्तमनुगामिनः ॥ नलो
 कंतमृगं सौरव्यमिव दुःस्वामिसेवकाः ॥ ११ ॥ मूभृत्तरेचरेक्वापिविश्रातावकुलोभंसे ॥ गतश्चि
 पादनागबन्धस्वीयेबंधुमिः ॥ १२ ॥ क्रमानुगो नृपस्तत्र सरस्तरिचतुर्मितान् ॥ पतितान् दि
 गजयसंभानिवभ्रातृनलोकतः ॥ १३ ॥ ततः किमेतदित्यस्य चिंता संतापिचेतसः ॥ संभ्रमाय
 भुवो भर्तुर्भारती न भसो भवत् ॥ १४ ॥ राजनूयहोस्मिमत्प्रश्नानभिवेहांबुपायिनां मृत्युः स्या
 दितितांभिर्द्धिपिवचांबुयदृष्टया ॥ १५ ॥ राजोचिवांधवधंसेधुना किंमं वुं नामुना तथापित्वत्पि
 यानू प्रश्नान् ॥ मेस्यामिस्वेच्छयावद ॥ १६ ॥ इत्युक्ते सति राजे निवो मुप्रश्नगिरो भवन् ॥ इत्युत्त
 रगिरश्चाशुजगादजगतिपतिः ॥ १७ ॥ कोदेवः स्वीय एवान्मासद्गुरुक्तिप्रकाशतः ॥ किंदैवं
 प्राक्तनं कर्म मुदुर्ध्वं घं सुरासुरैः ॥ १८ ॥ कोधन्यः क्रियते दास्यं यदस्य दौर्विषयाधिपैः ॥ कः शु

बा०भा०
१५७

चिन्तयः शश्वरासववाग्जाङ्गवीजलैः गापीर्णा कालदमीः सर्वसंतोषः काविपट्टिपुलास्पृहा ॥ मो
क्षः कश्चित्तमेवस्वसर्वबुद्धिवियोजितं ॥ १०० ॥ प्रीतिः प्रभेतरैरभिरहं जीवन्महाराजतवैकः
संमतो म्नाता जाताश्च व्योममंगियं ॥ ११ ॥ मृत्युर्धर्विर्बुद्धः खेन कललनकाक्षिया ॥ अथ
भूषोऽभ्यधान्माद्रीपुत्रो जीवन्मन्त्रियः ॥ १२ ॥ सादर्यतोऽधिकप्रीतिवैमात्रेयेथपार्थिवं ॥ प्री
तः प्रत्यक्षतामेचधर्मो निर्मलगीर्जगौः ॥ १३ ॥ धर्मोऽस्मिहं स्वपुत्रस्तवास्पंदविषामयि ॥ ह
तोपांडवमांडव्यशापनापतमश्चयैः ॥ १४ ॥ अरणीहिरणीभूयमयावांवीक्षितं हता ॥ सो
दरेषु तृष्णां तेषु विवतो ब्रह्मा स्वमी ॥ १५ ॥ आनृशं स्पृचमवचदृष्टा तृष्टोऽस्मिनेधुना ॥ अवा
प्नुहि जयं धर्मं जीवन्तवबंधवाः ॥ १६ ॥ वर्षवसतिरादेषु मत्प्रसादादलक्षितः ॥ इत्युदिवा
राणीतां च दत्वा धर्मोऽस्ति रोदधे ॥ १७ ॥ सहोदरैः सहोऽभिर्धर्मसूः स्वाश्रयं ययौ ॥ ब्राह्मणा

राम
१५७

प्रारंभीतस्मेतज्जीवितमिवाप्ययत् ॥ ८ ॥ पूर्णाद्वादशवत्सरीमथपरिज्ञायत्तमानायकः स्वाग्निं
 ध्वेमपमुदीर्यपार्षत्तपुरीवासायवर्षविधिं ॥ किंचद्वारचतीपुराभिगमनेनानिद्रसेनादिकान्वीरान्
 शिक्षयतिस्मकर्तुमुदितोगुप्तविहारं धुंचित ॥ ९ ॥ भजे श्रीजिनदत्तसूरिसुगुरोर्हन्मताहोस्ति
 तः पादाद्भुभमरापमानममरोनामव्रतं द्रुः कृतीतद्धीलागिरिबालभारतमहाकाव्यरतीयं
 मनोनिर्वदव्ययमेदुरश्रिनिरगान्यर्वदमारण्यकं ॥ १० ॥ ॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपं० श्रीम
 द्भारवचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्येवीरांकेश्रीप्रारण्यकेपर्वणिधर्मदेशनोनाम
 चतुर्थः सर्गः ॥ ८ ॥ ॥ आदित्त एकविंशः सर्गः ॥ अथ सं ११४ सर्गोश्चतुर्भिरितस्मिन्नूर्वाण्यारण्यका
 द्वयेचतुःशतीसप्तसप्तविंशतिविंशतिद्विंशति ॥ ११५ ॥ ॥ अथ सं ४७१ ॥ ॥ ॥ श्री ४ ॥ ॥ कर्त्ता जगत्पाप
 विषाहतीनां सत्यश्रिये सत्यवती सुतोवः ॥ जगच्चमत्कारकमुज्जगार श्रीभारतनामसुधारसंयः ॥ १३ ॥

बा.भा.
३५८

१५४

पप्रच्छष्टीशमथोकिरीटीकुर्वन्किरीटीकरञ्जकैःसलाभं।ब्रह्मःप्रमोखास्यासिकैःप्रकारै
रिहावृत्तास्तेभसीविभाजः॥१॥द्विजं समास्तारमवैहिधर्मसुतस्यमांकंकइतिप्रतीतिं॥इत्युक्ति
भाकसंसदिभस्यभर्तुःस्वाताहमिच्छाहमहीमहदः॥३॥मीमोभ्यधादित्यथवध्ववारव्यःसुदो
भविष्यामिन्पस्पतस्य।जयोजगौराजसुतागुरुत्वेनत्तगामिष्यामिद्वहन्नराव्यः॥४॥स्वास्या
मिगोस्वामितयाथतंत्रपाताख्ययेवंसहदेवहैकचे॥अथाधिभूर्यथिकसंज्ञयेहस्वाताह
मिब्रनकुलोप्पवाचत्॥५॥उवाचकृष्णाप्पथमालिनीति सैरंध्यहंतत्रविराट्पत्न्योः॥ध्रुवं
भविष्याम्यनवद्यकर्मकदंबसंबद्धमिदं पदं हि॥६॥इच्छंमिथोमंत्रकथेषु जेषु मुनीन्विनम्याभ्यु
दिजेषुरांतु।धौम्यो धियां धाम सुधामयी मित्रे वाचवाग्भिर्नयवागुरामिः॥७॥भवद्भिरुद्भिन्न
नयैर्विधेयाध्ययावधानैर्नरदेवसेवा।यामृत्यचे शैलशिरोधिरोहपद्येवसद्यःसर्वलितक्रमाणां॥८॥

राम
३५८

श्रीही श्रीही नामपि खेलनेभ्योदुःखानिदूरं नृपसेवनानि॥ एकोहिनामृत्युमुपैतिदष्टः द्वापि न
 दष्टस्तुसगोत्रमित्रः॥ १०॥ आदौमयेवायमदीपिनूनंनजदहेन्मामवहेलितोपि। इतिभ्रमादंगु
 लिपर्वणापिस्थपेतनादीपइवाचनीयः॥ ११॥ सौरभ्यमेवास्यसदाप्यहीनामानंदनश्चंदनया
 दयोभूत। गुणो नकेनापिनभूपतीनांसदामुदेकोपिकथंचनस्यात्॥ १२॥ कुतोप्यनासादि
 तजीवनस्यसंदेहदोलागतजीवितस्या। तस्मातिरेकोत्तरलस्यकूपमंपेवसेवाजगतीपतीमां॥ १३॥
 यद्भूतेभाव्यशुभंशुभंवातदेवधूर्तः सततंप्रतन्वन्॥ स्यर्द्धाभिमानोक्तिरएवसेवाफलंकचि
 त्कापिलमेतकिंचित्॥ १४॥ इत्युक्तवातात्तदयोगीप्रिहोत्रीगुप्तंसयंचालपुरंप्रपेदे। नृपाज्ञया
 सौरिपुरीसचंद्रसेनादिमः सर्वपरिहृदोगात्॥ १५॥ पंक्त्यापदानां दुर्जरत्नयाध्वमहीषुपद्मा
 प्रकारकिरंतः। कृष्णापुरस्कृत्यययुर्विराट्पुरीस्वयंपांडुसुताः सुगुप्ताः॥ १६॥ विलंबमानिमशवे

वा०भा०मगुप्तान्यमीथे० शमी स्कंधमनुश्मशाने। निधायतान्पायुधमंडलानिच्युतांशुवंडंशुजुला
 १५१ मवापुः॥ १६॥ जयेजयंतोविजयश्चपार्थीयमौजयसेनजयद्वलंकौ। इच्छंमिथःकल्पितगु
 १५१ ससंज्ञाःपृथग्ययुक्तेपरिगुप्तसंज्ञाः॥ १७॥ रत्नाक्षधारीधृतविप्ररूपःकौंतेयभूपःसदसि
 प्रविष्टः॥ कोसीतिमत्स्याक्षितिपेनपृष्टोषाग्निःसुधाश्रीवसुधामिरुचे॥ १८॥ विप्रःप्रियःस
 त्यमुत्तम्यकंकाभेयःसुभास्तारइतिप्रतीतिः॥ तदाज्यविभ्रंशभयान्तरत्नजिजीविघुस्त्वामह
 मभ्युषेतः॥ १९॥ हर्षादथादत्तगिरंविगतश्चिरान्मयादर्शितयुधिष्ठिरोद्य॥ तन्मैत्र्यभावोचि
 तचारुमूर्तिर्यदृश्यमेतस्यकृतीवयस्यः॥ २०॥ इदंयथेदौकुमुदमुदमेवक्षुष्यचक्षुस्त्वयिमं
 दधामि॥ ममापितद्यूतसहायभूतःखलन्सुरवंभुंक्ष्यविभूतिमेति॥ २१॥ इतिक्षितीद्रणाविनीर्णा
 मूजेतपस्तन्त्रे॥ जेक्षितिभाजितत्रादवीरवाजांकःप्रयचोयेरद्विस्तदस्वरूपीवकस्तदनोपि॥ २२॥

राम
 १५१

स्वं वल्लवारं सदिशान्तेपोऽसूदः कृतौ बाहुबले च यो धः । कृष्णपुपागत्य विराट् पत्नी च कारसे
 रं ध्रुवधिकारयाञ्च ॥ १३ ॥ कृष्णसूदेसाथ नृपस्य पत्नी विलोक्य तां विस्मयिनी जगाद । इयं तनुस्त
 न्वितवातिरस्या भवेच्च मे रं ध्रुवधिकारपात्रं ॥ १४ ॥ भाग्यावधिर्विश्वविलोचनानां निर्माणकर्म
 वधिरञ्जयोनेः । हसत्यशेषोपमितीः प्रतीकप्रभाभिरेषा त्वरूपरेखा ॥ १५ ॥ सामुद्रिको
 क्तेरखिलैः प्रधानस्त्रीलक्षणैर्लक्षितमूर्तिमखिः । चक्रे खलु त्वां प्रतिकल्पलक्ष्मी शिल्पादन
 त्याभ्यस नो मनोज्ञा ॥ १६ ॥ अत्यप्रभाणा प्रभवत्प्रभौर्धर्मयोग्यमुच्चैर्मणिमंडनानां । वदत्य
 लंकारमनस्तथा त्वं वारेस्तवानेव तवांगमेतत् ॥ १७ ॥ त्वां वीक्ष्य पुंस्त्वं मनसा श्रयंति त्रियो
 पितृभ्या न तयैव देवी । शक्तिः स्वयं विष्णुरभून्नले मे त्वद्गर्ती भुक्नुभापमीदृक् ॥ १८ ॥ भयो
 पटस्यैतव रूपमीदृग्मृपासितनूनमनू मशीला । ततः कथं स्थास्यसि भर्तृहीना श्रीमत्तमद्

लीका २

बा.भा.
१६०

त्रैरिसहस्रेस्मिन् ॥ शणी ॥ गंधर्वदेवान् पपनिपंचरत्नं त्यलक्ष्याः पतयो न्वहं मां ॥ किं ज्ञाति तत्को
पिनतेषु सस्त्रुमास्कले रंधं वुजे नीमिवंदुः ॥ ३० ॥ इति रितो किं नरपालपत्नीतां मालिनीदि
प्रक्षिपिता मिधानं ॥ चकार गंधादि कृतं कृताधिप्रकालनोच्छिष्टनिषेधबंधां ॥ ३१ ॥ युग्मं ॥ ॥
तत्रागतो न्येद्युरुदीर्घांतं अपाला मिधानो न कुवाग्रजन्म ॥ परीक्ष्य दत्तो ह्यखलक्षणो पुद्गोणी भुजा
कारिष्ट खाधिकारी ॥ ३२ ॥ आवह्वेणिर्धृतकंबुकः स्त्रीजनो धितालंकराः किरीटी ॥ अन्येद्यु
राब्धाय किरीटमागादिराट संसद् विषटवेषः ॥ ३३ ॥ बृहन्नरास्मीति वदः द्युलोक गंधर्व मैत्र्या
स्ततदीयशिखः ॥ मस्याधिनाथेन कृतः सुतायाः संगीतशिखा मुरुकृतरायाः ॥ ३४ ॥ तमेत्यभू राम
पंतकुलस्तुरंगकुलस्पतत्वे कलितावयौ धिः ॥ अवापवाहाधिकृतिरथानी बंधेषु निग्रथिक १६०
भामधेयः ॥ ३५ ॥ इत्येषु गुप्तेषु सुरवं स्थितेषु गतेषु मासेषु चतुर्मितेषु ॥ दिग्गो रिबलाभ्यः

पुरितत्रयात्रामहोऽस्वेमध्वभरासमीयुः॥३६॥भटःप्रतापार्कयशःशशांकगुणौघनक्षत्र
 पिधानहेतुः॥जीमूतइत्युर्जितागितश्रीमन्वाधिपस्तेषुसमुच्चलास॥३७॥लीलासमुच्चधि
 तमज्वपंक्तेरास्पृतापैकनिधेर्नकश्चित्॥रवेरिवास्तंगमितान्यतेजस्ततेःपुरोभृत्प्रतिमद्यभूतः
 ॥३८॥तस्मिन्नलंघ्यप्रधनेमदेकधनेधिकंरंगतिरंगभूमौ॥भीमंक्रियाचष्टचिराद्विरागेनिधार्यतां
 वध्ववमध्वमध्वः॥३९॥इत्याज्ञयातस्यचकौतुकैश्चदोर्दडकंइत्यतयाचनुनः॥त्रिधोद्यदुसाहर
 सःससर्पतद्वर्पमुद्धेतुमसौपृथाभूः॥४०॥भीमस्यदोःस्फालनजेसादाभून्नादोवितीर्णतिरशैले
 शृंगः॥किमत्रचित्रंयदमंजितेन जीमूतगर्वयहपर्वतोपि॥४१॥मध्वेन्द्रमुद्रजमथोसयुद्धंप्रया
 त्यदोष्टैषममर्दभीमः॥दत्तोरुदंतप्रहतिच्युतेनमहोपलेतेवमहर्मेमदिः॥४२॥विशवयत्येषसमा
 नकालंजीमूतगीलंजनकोयदीयः॥सएकजीमूतजयेस्मवेमव्यलाज्जलोकेऽपचनां गजन्मा

वा. भा.
१६१

॥४३॥ अथ च मीमं प्रति सप्रसत्या सुवर्णवृष्टिं नृपतिवित्तेने ॥ कोचेत्तिदेवैस्त्रपथा तदानीं प्रसूनवृष्टि
न कृता कृताव ॥४४॥ गजाश्च सिंहाश्च युद्धे पुरोतः पुरस्परं ज्ञातृवका न्नियुक्ताः ॥ भीमेययुर्मंगमुदय
सिंहनादेदवार्चिर्निभैनेत्रमासि ॥४५॥ इच्छंलसत्कौतुककौशलाभिर्धौलाभिरामोदयतां नरेन्द्र ॥
मासादशासननकुंजराणां तेषां विशेषार्चनहर्षितानां ॥४६॥ तत्र च पुरिसेनानीर्मत्स्यनृपालस्य
बलनिधिः शालः ॥ षष्ठे त्तरशतबंधुज्येष्ठे जनि कीचकोनाम ॥४७॥ रूपं निरूप्य निरुपममस्याः
स्वशिरः प्रकंपयां चक्रे ॥ दुर्मदमदनप्रसृमरशरविसरैस्तरसि विद्धइव ॥४८॥ [REDACTED]
[REDACTED] अनिमिषदृक्तां पश्यन् संपंचवाणेन पंचभिर्बाणैः ॥ एकौ केनेव हतो हृदितस्या हृद्गतै
दीयितैः ॥५०॥ तस्यानवप्रवेशात्तस्योरसिरतिरसः खलूद्भूतः ॥ उद्धसति स्म सलोचनपुगली वि
गलितजलच्छलतः ॥५१॥ सुमुखी सुललितनयना कोमलतरचरणपाणिरिह केयं ॥ प्रलिमि

राम
१६१

वहृदयं भ्रमयति मम जंगम कल्पवाँ द्विरिव ॥ ५२ ॥ इति षष्ठेऽप्यमुदे स्यां मुदे तो विदिते न तत्स्वरूपे
 ण ॥ भृशमधिकाधिकविकसितरणारणाकाकुलितहृये भृत् ॥ ५३ ॥ आयुमं ॥ अथ तेन रुपदसुता ज
 गदे जगदे कनयनपीषुषं ॥ प्रकलितशीललीनास्मरशिखि कीलाभितप्तेन ॥ ५४ ॥ इंदुमुखी ऊ
 मुदाक्षीरं मोरुः कथं मलचारुकरचरण ॥ अमृतद्रवत्वावाया हृदयगता देवि किंदहसि ॥ ५५ ॥ वं
 कंठगा मुदे मीददति मृत्तिं चंचपंचशरविभवः ॥ एतेनृणां तदनुले उलया मिश्रमे किमस्तु भिरं ॥ ५६ ॥
 अयिदयिते हृदयस्य हारे भवन्ती विधात्रमुक्तोस्मि ॥ यदि हं तिराचरंती शल्यमिव व्यथयसि दृढं मां ॥
 ॥ ५७ ॥ यदि भुजयुगलेन दृढं सुतनो न तने ॥ पिममतनौ बंधं ॥ उत्कंठा भरपूर्णाः स्फुरितोस्मितहृद् ईवा
 यं ॥ ५८ ॥ तदिह ऊरुतरुणि कुरुणां मदसुषुमदनाभितं मजामां ॥ रमणी रमणो न विनान विभाति
 विभावरीव चंद्रेण ॥ ५९ ॥ अथ रोषरूपापदमिति वदति स्म रुपद नंदिनी वचनं ॥ दुर्नयमधिरोहति

बा.भा०
३६१

धीर्धिकृतेदशकंधरसेवा॥ द्वागांधर्वास्त्रिदशैरप्यशमितगर्भमवंतमुद्गांतं। मत्पतयोक्तगुप्ता
नेष्यंतेपंचपंचवं॥ ६१॥ अथमन्मथविस्मरशरदूनमनस्वस्तमुनिविडव्रीडः। सपदिसुदेक्षायै
सन्यवेदयत्रद्वतंभावं॥ ६२॥ मदनासहंसहोदरमवलोकयततोवदः। सुदेक्षान्तं। प्रेष्यामहोस्त्वमि
षान्मदिरार्थमंदिरमियंते॥ ६३॥ मधुमधुरवचनरचनाविचित्रवाग्मिस्तथोयमनुनेया। अलिनोनलि
नीवयथासुमुखीविमुखीनतेभवति॥ ६४॥ इत्येषसहोदरयाविहिताश्वासोययोनिजावासां। पशुरि
वगुरुणातरुणीरूपगुणोनप्रबद्धोपि॥ ६५॥ तेनमनोतिमनोज्ञारमणीमभियोजितं। ततोमनसा।
साधुतज्ञेनकृतं तस्यपुरस्तन्मयंमुवनं॥ ६६॥ शिशिरैःपदार्थविसरैरुरोनतस्यासमादशिशिरवं।
तस्योरसारयात्पुनरासनशिशिराण्यशिशिराणि॥ ६७॥ शिशिरोपचारतरलंपरिवारजनंजगाद
संदानीं। मृदुमंथरशिथिलोदितवर्णपदंसमदमतंदनार्तः॥ ६८॥ अंतःपरितापमिदंतथ्यंपथ्यं हि
ते

राम
३६१

नवहिरुपचारः। अमृतमधुमधुरतदधरसंमुखरसनौषधं कुरुत ॥ ६९ ॥ कदलीदलपटलमदश्चाल
 यथकथं यदस्पृष्टपात्रेण। वह्निदावपावक इव हृदि ननु दीप इव विरहः ॥ ७० ॥ हृदि धृततकुचकलशे स्मर
 रंध्रेषु चंचलैः प्राणैः। ज्वलितवियोगानलज्जुषिमलयजपंकोपिता पाय ॥ ७१ ॥ इति दीनतदीयवचः प्रच
 लविलीनावलेपददलेपाः। जलतरलकातरदृशो मूवन्नवरोधमुदृशोऽपि ॥ ७२ ॥ परिहृददृढविकलतया
 कलितस्वांतेन परिजनजनेन। दूती सपदि नियुक्ता गवानि जगाद सैरंध्री ॥ ७३ ॥ देवियदा विविलोचन
 गोचरतं। कीचकेन गमितासि। सतदादि हृदयशिलीमुखविहंगाः सत्यसंज्ञोऽभूत् ॥ ७४ ॥ स्मरशरम
 रपरिविद्धेति तपुञ्जलां मुदति तस्पृहदियाते। भवदाशा बहूपथैर्न निर्गामो लामिभृशं मसुमिः ॥ ७५ ॥
 अबलापि बलवती वंयस्माभुजपंजरानुशरणरमः। विग्रहरिपुस्तर्प्य करिपु विशिखमयात्कीचकोऽ
 ष्य भवन् ॥ ७६ ॥ दीतवमुखमिति वतचुंबनिकमलंचकौकचाविति स्पृशति। करइति कुमुदं दत्ते हृदिवि

वाभा
१६३

कलःसकिलवापीषु॥१७॥शैलंघ्रीपदपदवीद्वीयसीसपदिदे विपरिसुंच॥नमउपदांबुजयोस्त
वतदंगनाबदनचंद्रोपि॥१८॥परिरंभंभनिभृतरसयधेसामृतंसामंतेन॥चुटदमलहारविगलित
मुक्तामिषमुक्ताविंदुचयं॥१९॥किशलयकमलकुलैरप्यगलितमुरुमुरसितस्यपरितापं।स्पर्श
गुणेनहरंतीनिरुपमपाणिनीक्षि किंभवसि॥२०॥अनुबंधरचयस्वयमयमर्थःसिद्धिमेप्स्यति
मृगादि॥सोदरपरितापभिर्दोम्युदितमुदेस्भावचोमिरपि॥२१॥स्मरतापिभेदनौषधपिंडवदात्म
शरनिकरव्यतिकरपरिताडनपीडितस्यतस्यभृशं।यदिजीवितंभवकुचदुर्गमदुर्गाधिरोहेणा॥२२॥
अमृदितमलयजरसमिवराजज्वतदुरोदरेपिपरिरंभे।सुमुखिस्वेदलवार्दितविदलितनवहारचूर्ते
ना॥२३॥स्मरतापभेदनौषधपिंडवदात्मीयकुचपुगंसुमुखी।तदुरसिबुधानधन्येष्टदृढग्रंथि
भुजपाशं॥२४॥ईदृक्तापभयंपरिरंभेपिनसुभ्रुतस्यकर्तव्यं।सप्रथमं च देवतास्वेदजलैर्या

राम

१६३

स्पतिजड्वं॥८५॥गणयिष्यतिनसुदेक्षानमहीपालंनिषेधमपिनातवा।अबलेबलेनसबलीरहीप्यति
 स्पयमिंदरचय॥८६॥हारंतदुरसिरसिकेपरिरंभनिषेकंसखिदेषात्॥अंतःकठिनघनंसंभेरा
 स्वयंदलय॥८७॥कंठोपकंठमधुनाप्राणाःसुदतिस्वयंसमायाताः।अपिभवतीकंठगताप्राणा
 समामवतुतस्यजवात्॥८८॥अंतर्गतयातदुरःपीडितमेवत्वयैवपूर्वमपि।अधुनापिपौनरुक्तया
 बहिर्गतापीडयैदोषः॥८९॥इतिचिरचितायांतस्यामश्यामलयरितयातयोक्तमिदं।इतिविभेमिस
 भेद्योगंधर्वःपंचामिःपतिभिः॥९०॥इत्यफलीकृतमस्यावाचांपटसंतदेकवचनेन।मलिनतमम
 मलरुचिनाग्रहमणानातिमिरजालमिव॥९१॥इतिगतयाइतिकयातस्यावचनेयथातथेक
 थिते।नलिनतलिनस्थितोप्ययमतीवतममापकीचकस्तापं॥९२॥एत्येहिक्वभेलघुविनय
 कपोतातघनांजनंवाप्यं।इतिसजगौमृगलांछनमागच्छन्मालिनीमुखभांया॥९३॥देवदशे

वा.भा.
३६४

१६५

नस्वप्ने शैलं श्रीमेकवेलमासाघा। समुद्रमीलितनयनः सुधापप्रापनपुनस्तां ॥ १४ ॥ धातसातत
 यासनसरोजसंकोचहेतुरयमिन्दुः। ऊरुहोर्वपुर्विलंगिलितोनयथापुनरुदेति ॥ १५ ॥ शंकरा
 किंकरवाणिन्वमेवदेवः सदा मयामहितः। वहसि किमुशिरसि चंद्रनदहसि पुनरस्यमुक्ता
 मं ॥ १६ ॥ इति विकलवचनरचनापरिचयविष्णुरीकृताखिलस्वजनः। गमयामास तमि
 र्थाकिष्टमसौ कल्पशतकल्या ॥ १७ ॥ विशेषकं। मधुकृते सखलयातदसखया मुदेकया व
 लतः। सैरंध्री दुर्नयभयविहितनिषेधाप्यथप्रहिता ॥ १८ ॥ तराणि विधाय शरणां कीचकसद
 नायतदनुसायाह्ने। कृदेष्वावचालतस्यारक्षायैराक्षसं व्यधादधुः ॥ १९ ॥ तस्या विलोक्य
 वदनं भासां सदनं संचंद्रविंमिव। उद्भ्रान्तोजलधिरिव द्विगुणोत्तलदलहर्षमिति ॥ २० ॥
 रोमंचद्विगुणात्तरोत्तरसाबाहूतदातदीयौतौ। अदलयतां केसूरे किल दयितास्तेषां विघ्नमयात ॥ २१ ॥

राम

१६४

इति निगदितवन्नेतुर्दं वहन्निदमृजेन जपालशालकः । खपदागतसुख्यनीविनस्तुठकं ० स्थलदक्षगोदर्थ ॥ सुकृतेः समवर्द्धनामकै

नामवदन्मदनार्तः ससतीक्ष्णिवलयमिति तनयनयुगां । सुसुखिसमेदिपरित्यजलज्जं रच
यपरिरंभं ॥ १ ॥ अयमहमियंच संपतपरिजनजनतेयमेतदयिसदनं । उरीकरुसकलमदः
कलतादवमसौमेने ॥ ३ ॥ दुरितद्विरेदो नमूलितमिव कीचकमंशुकातिकर्षणात्तं भुवि परि
पाचययौ राजनिकेताद्विरंक्ष्मा ॥ ५ ॥ अभिस्तयकामकोपद्विगुणिततापः कचैरथाक
ष्यदुपदात्मजांपदासौ श्रियमिव मूर्खो जघानखा ॥ ६ ॥ इषदमुतादेहादथरत्नारत्नसदा
सुतिर्गाय । दुरितमिव तस्य मूर्त्तगतचेष्टमपातयद्भुवि ॥ ७ ॥ इति नृपतिसभायां भीमसेना
यतिष्ठन् परिभवमवलोक्य स्वप्रियायाः प्रवीरः । शमितसमयरोधो बोधयन् कोधवन् हिं
लघुसुकृतमुतेनारोधिकं ज्ञाज्ञया सौ ॥ ८ ॥ ॥ इति श्रीमदमरचंद्रविरचिते बालभारतनाम्नि
महाकाव्ये वीरांके श्रीविराटपर्वणि पांडवगुप्तिनमिप्रथमः सर्गः ॥ ॥ श्लोकसं० १४४ ॥

कलमदशीलीनवाभियथा ॥ इति निगदंतमर्तनप्रवतो कथतस्तु कं प्रसंगात् । अतिनृपताकपिशतमंशीलतादवमसौमेने ॥ ८

बा.भा. सपरासरनंदतोसुदेरिपुनारीनयनांजनाशनैः। असिभिर्वज्रतीव्रताजितैरिववयःकांतिमिषान्नि
 ३६५ षेव्यते॥३॥ अथपांडवजीवितेश्वरीदुतमुखायुक्ताउताजुरस्वरा। रजसावृतविग्रहाययौजगती
 १६५ पालसभांसवध्वभा॥३॥ विकराक्षिकराक्षितातिलिःकरुणाक्रोधगिरात्रसाहगो। नयमघवि
 लोकयामितेप्रहतांपश्यसिमस्परजमं॥३॥ युवयोःकलहोरहोभवत्तवदकिंकारणायमा
 लिनि। इतिजत्यतिमस्यभूपतौपुनरप्यादितपार्षतीगिरां॥४॥ सुररूपिषुवध्वभेषुमेजागताम
 प्रकटेषुपंचसु॥ नमहानूयदिजायशैतेशमीलवानुकःकुरुतेतदीदृशां॥५॥ युधिभीमजयंत
 मुक्तदंदपितृत्वांकथयंतिलांधवाः। अथगाणपगुरोगिरंरयादहितंसंहरमद्विडंबेनं॥६॥ इतिता
 मतिकोपसंभ्रमस्फुटगुप्ताक्षरभाषिणीक्षणात्॥ निजगादयुधिष्ठिरोगिरिराविकसत्कृत्रि
 मरोषरुद्धया॥७॥ यदितेविदितःप्रभावभागयुधिभीमःपतिगस्तिकश्चन। परिपूरयितासते

राम
 ३६५

स्पृहां व्रजविघ्नी भवमादुरोदरे ॥ ८ ॥ इति धार्मिगिरा विरादगाहधती मन्युभरं ऊरंगदृक् ॥ अभि
 भूपतिवध्वभामथाय कथयत्कीचकदुष्टचेष्टितं ॥ ९ ॥ परपूरुषपाणिदूषिते सममिच्छा त्यज
 लेनवाससी ॥ जतिगस्नपनाचसागमन्निशि किमीरहरं महानसे ॥ १० ॥ समहानसवेदिकाज
 लेनवनिद्रापरिमुडितेक्षणाः ॥ हृदये कलुषनंदधानयापरिरथो हृदये श्वरस्तया ॥ ११ ॥ तदनिद्र
 विलोचनः प्रियामवलोक्य स्वयमागतो विराता ॥ भुजयुगमनिपीडनच्युतांतरदुःखव्यसनां
 चकासः ॥ १२ ॥ अथ दुःखजबाष्पगद्गदीकृतकंठस्फुरदस्फुराक्षरां दुपदक्षितिपालनंदिनी
 प्रतिकृत्तिस्मजरासुरद्विषं ॥ १३ ॥ यदुपेक्षितवानूपुराभवानपि दुःशासनमुग्रशासनः ॥ इति
 पश्यतु गंधकारिकापदसंकीर्णकिणौ करौ मम ॥ १४ ॥ अधुना पिचकर्षकीचकः कचपा
 शं निजघानचक्रमैः ॥ दुतमप्रतिऊर्वतो ग्रतः किमुरोपि स्फुरितं न ते पते ॥ १५ ॥ इति वध्वभयास

वा.भा० माषितः स्मृतबंधुव्रजदुःखकाष्ठितः निजगादतदाविनिश्चसनमुजयोरक्षियुगं मुहुः क्षिपन् ॥ १६
 १६६ इदयेश्चरिधर्मजन्मनः शममंत्रेणाहं नियंत्रिताः । उपलब्धिदशा इवास्त्रिगोप्यमिभूतो किमु कर्महे
 वयं ॥ १७ ॥ सहतेन विलाससंविदुं कुरुमिथ्या निशिनृत्तमंडपे । कमलाक्षियथाक्षिपा मितं यमचक्रे
 परिपिंडितं बलात् ॥ १८ ॥ इति भीमवचः सुधाचयच्युतदुःखौघविषामरवांगभूः । रुपैतमादविरा
 यवह्यभाभवनं गुप्तगता गतिमुदा ॥ १९ ॥ अपरेषु रूपागतं गृहं रहसि स्नेहपरे वकीचकं । वचनैर्मधु
 वादसादरे निजगादद्रुपदस्य नंदिनी ॥ २० ॥ सजने सुभगवया कथं पृथिवीमन्मथमाषिता तथा ॥
 विजने निशिनृत्तमंडपे समुपेत व्यमहोमदिद्यया ॥ २१ ॥ इति तद्वचनैर्मुदं वहन्निदमूचे नरपात्रशाव
 कः । स्वपदागतसुखजीवितस्फुटकंठा स्रवतदक्षरोदयं ॥ २२ ॥ सुकृतैः समवर्द्धि मामकैर्विनिपेते दु
 तद्रुतमघपातकैः । रणितत्रिजगत्प्रसुचया स्मितयामां यदवेक्ष्यसे दृशा ॥ २३ ॥ मदिराक्षिमदंगसंग

राम
 १६६

अथयन्त्रतिमासनेहुँ वदन्त्यप्रतिहस्तकःशशी । वलवाउवकोनलोचनेवनमेकान्तवगणाविकि ॥ १

गमभ्रमविभ्राजितशुभ्रकांतिनोः॥तवलोचनयोःपयोरुहांततिमुत्तारणाकंकरोमिकिं॥२४॥अय
मघसुधामहोदरःसुमुखिवन्मुखचंद्रमावदन्॥अभवद्विषमोदरोपियःकिमपित्यगतवासरेहहा॥
॥२५॥सफलंममजन्मजीवितंविभुजारूपमदोमदोप्यभूत्॥अमृतद्युतिवन्मयिब्रयावचनंलोच
नमप्यरोचियत्॥२६॥हृदयंविचकासनेशिवानूपरितापःप्रससारसंमदःपरिरंभगिरापितेततःप
रिरंभेकिमहोभविष्यति॥२७॥स्फुरितैवकृतार्थितामिथोमनसोर्मेलनखेलनेनभौ॥सभविष्यतिकी
कीदृशःकृत्वाणाःखलुसायत्रशरीरयोरपि॥२८॥इतिसप्रलपन्धनंतयाप्रहितोलोचनलोचनप्रि
या॥दृढतद्गुणवद्मानसःशनकैर्धामजगामकीचकः॥२९॥प्रहरेप्रथमेपिमूढधीर्व्ययमङ्कःम
मुहःसमष्टि॥वचनैर्गहकेलिदीर्घिकाश्रयकोकद्वयशोककारिमिः॥३०॥निशितस्यमृतिविचिं
तयनरूपयानूनमहोदिवाकरः॥अकरोद्विषसंगुरुंद्वादविह्वलंतं सञ्जमन्यतेस्मद॥३१॥दाणा

वा.भा.
३६३७

167

दावसरेणामृत्युनाखलुतस्यप्रसमंनभोजंरात्र। इदिनीहृदयाधिपांजरेपतिरङ्गापरिपातितस्त
तः॥३३॥नविधेयमतःपरंयमेच्छलंमूषणामेवतन्वतः। सहतस्यमुदास्मवर्द्धतेरजनीचंद्रमरीचि
निर्मला॥३३॥दयितावचनैरणक्रियागतमीमस्त्रितीमीमकोदरं। निशियामयुगक्षणेयया
यथसंकेतनिकेतनंप्रति॥३४॥पथिदुःशक्तनानतेनतेगणितानूनमसंख्यतांगताः। श्रजमा
समुजांगसंपदामदनांधेनवचःसतानच॥३५॥परिवारजनं विसर्जयन्नुतमौसुक्यपरिस्व
लत्पदः। प्रविवेशसरंगमंडपंधुमृगाक्षिचमसीतिभाषुकः॥३६॥अयमंधइवायपाणिनात
ममिस्पर्शवकांतकंजगौ। नमयाकमलाक्षिमंडनंविदधेतादृशमुसुकात्मना॥३७॥मदवा
प्तिमनोत्वयाप्रियेपरुषंस्पर्शगुणांगतासिकं। रणादारुणावैरिदाराक्षणाकष्टैःकविर्हिम
हपुः॥३८॥दयितामिभवेनसौरभैर्दयिताभोगकृतेधनौरपि। प्रधनप्रथयाचपावकेस्त्रिगु

राम

१६७

गांकोपशिरवीनदाञ्चलत॥३॥दहशेनवरूपमद्भुतंविभुता बोधिमुधं प्रकाशय । इति मंदमथाल
 पचमरुतं तत्रतयोरजायत॥४॥ अथभीमभुतांमहागलप्रबलापातचयेनकीचकः । रुधिरं वमतिस्म
 रुद्धतक्रतुपुत्रीनिविडानुरागवत॥४१॥ अखिलैरपिकीचकांगकैः समरेभीमकरैरितैर्दुतां हृदिया
 तमहोबलिः प्रियामनवातां समवाचमुसकैः॥४२॥ सुरभीरुविलासविस्मृतपुदापत्यरसेऽथकी
 चके॥ दयितामभिभाष्यमारुतिर्मुदितोऽशतमहानसंगतः॥४३॥ तदनुप्रहसं प्रहर्षितकउजादिष्ट
 मवेक्ष्यकीचकः । अत्रनिष्टजनोखिलः खलूदितवित्रासविषादविस्मयः॥४४॥ अथतत्रसमंसुदेश
 यासुदशस्तस्यसहोदराश्चक्रे । कृतहाकृतिदुःसहस्वनाः सहसानृत्तनिकेतनेययुः॥४५॥ प्रतिश
 दूमिषणादेहिनां निविडाकंदभुतांपदेपदे॥ अपिकुदिमकेलिपर्वतत्रिदशावासमरैररुघत॥४६॥
 विजयिन्बलिनः सुशर्मणाः स्मरवीरप्रतिवीरविग्रहः । अनिमेषकराललोचनाः सुलार्यः स्व

पदपातविर्वापितक्षितिः कथयान्वदं वयसतः । चकितज्ञपादाचतः पतः सुप्रतिवर्तयोरजायत ॥ ८

वा.भा.
१६८

दिताः किमघते ॥४८॥ दारिणा स्वयमर्थितो यदि प्रियजे उद्विद्वानवान् भवान् । अबचः परिभाषणो
यया वपरीरं भमरोपिनः कथं ॥४९॥ विलसंतमनंगमंगिनं सुदृशत्वा मिहमे निरेभुवि । अधु
नात्पसार्जितं प्रियध्रुवधूसादशमेव मन्यतां ॥५०॥ कृतमेतदहो घुवासितां मनसा सिद्धिमुपैति वां
छितं । सुरभीरुभिरन्यथा कथं त्वमकस्मात्परिरभ्यसे प्रिया ॥५१॥ अनिमेषविलोचना सुचेत्तव रा
गः । सुरकामिनी किह । इतमेहि महाशय स्वपंन निमेषो नयनेषुतः शुचा ॥५२॥ इति तस्य नि
तं विनीजनप्रबलाकं दितगाददुःखतः । स्फुरति स्म किल दिधानमः कक्रभो भंगमिवायमुत्त
दा ॥५३॥ उपरिस्फुरितस्य दुःखिनः स्वजनस्य स्वयमश्रुवारिमिः । तमप्राप्तपयोमिरेवतैः स
ततं ह्याति तमत्रमंडपे ॥५४॥ दधिरधिकपंचकीचकाः शतमस्यामिहतोततो मतिः । पुरतोगुनिगु
प्तनासिकांददृशुस्तंचयुजंचमालिनी ॥५५॥ अमिधान्यनिजैः प्रियैरमुं मुदिताद्दुमिहयमा

राम
१६८

ययो। इतिरोषरसेनकीचकादहनेदग्धुमिमांसमाकृषत्॥५६॥ समनायिततोयतश्चितांरुधि
 दितोऽर्जनशोकसागरैः। निर्गदंयपिगुप्तनामभिः स्वपतीन्सारुदतीचकीचकैः॥५७॥ इतलंघि
 तवप्रमंडलः करशस्त्रीरुतमार्गपादपः॥ पदधूतरजोभयेतमस्यथभीमस्तदित्तलंययौ॥५८॥
 तमवेक्ष्यकृतान्तभीषांगुरुगंधर्वमियोष्यकीचकाः। मुमुचुःसहजीविताशयाऽतमेवद्रुपद
 स्पनंदिनी॥५९॥ प्रणिपत्यहृदयकीचकान्सदशव्याममितेनशाखिन। तनयःपवनस्य
 बह्वभामयसंभाष्ययथागतंगतः॥६०॥ विज्ञायगंधर्वहतान्द्रुपस्तानूनोवाचकिंचिकि
 तः। स्वयंतां। सुदेक्ष्यामृपगिराउगोहान्निर्वास्यमानेयमिदंजगाद॥६१॥ त्मानाथःक्षम
 तांत्रयोदशदिनी। देविप्रवीरास्तदाभर्तारः स्वपदानवाप्यमुदितानेष्यंतिमामुमुकाः। ते
 युक्तश्चजवादवाप्यतिजयंराजाविराटोप्ययंतद्दीरेवभवेतितद्वचसि साहृष्टीमुदेक्ष्यासिता॥६२॥

बा० भा० ॥ इति श्रीजिनदत्तसूरिशिष्यपंडितश्रीमदमरचंद्रविरचितेश्रीबालभारतनाम्निमहाकाव्ये
 १६॥ रांके श्रीविराट्पर्वणिकीचकवधोनामद्वितीयः सर्गः ॥ ॥ अंशसं२३ ॥ ॥ सुखादुशीतिविश
 दः सुधारसोयदक्रपद्मगतिसारसौरभः ॥ कार्णप्रियोपपन्ननिभारतीभवन्कल्पतमानमतयोगि
 नंजनाः ॥ १॥ द्वैदृशनतेधुवनपांडवाने इतिरव्यतिचरैः करुनरेश्वरस्तदा ॥ लप्सेधुनानितिस
 चिंतयाकुलः पप्रच्छ संसदिनदीसुतादिकान् ॥ २॥ भीष्मोभ्यधत्तसुलभः शुभैकभूर्भूवंडमृ
 षणामणिर्युधिष्ठिरः ॥ एभिरेरमितिभिः सवीक्षितः सर्वत्रषर्वतधुनीविनादिषु ॥ ३॥ यत्रातिशु
 द्धविधिविप्रमंडलीघुष्ट्रयीप्रमुदितस्त्रयीतनुः ॥ कालेजलंचतुर्हि नंचशक्तिमान्धर्मंचसुंच
 तिन्त्रणामदुःखदं ॥ ४॥ दुग्धैः सहर्षसुरभीस्तनय्युतैरामूल्यमद्भुतरसासुभूमिषु ॥ वापीषु यत्र
 जलमुद्भव्य ॥ होपातालनिर्यदमृतौघसंनिभं ॥ ५॥ सत्कर्मकांतवपुषाद्भुतद्भुतरसो श्रीलक्ष्मण

राम
 १६॥

णो न सुतव सत्त्वान्मुना ॥ धर्मेण सत्यश्रुतिं क्रिणा न्वितो देशो स्तितत्र खलु धर्मनंदनः ॥ ६ ॥ ऊचे सु
 शर्मन् पतिरिन्निगर्तभूनाथस्तदा कुरुपतिं कृतां जलिः ॥ ख्यातं चरैर्मम समस्तभूमिभागे देशेषु मय्य
 विषयो भवार्थते ॥ ७ ॥ तं निश्चितं चरति गुप्तचर्यया तत्रैव धर्मतनुजः सहानुजः ॥ दृश्यश्च कैश्चन कदाप्यु
 पक्रमैः स्यान्नैष बोहरि योगिनामिव ॥ ८ ॥ तन्मय्यराजनगराद्वरामहद्वंदगंधांतदिह चेद्विषः स्थिताः
 तज्जोपरीभव रुषागमिष्यति प्रत्यक्षातामसमये पिफालानुनः ॥ ९ ॥ तत्रापि ते यदि भवंति न क्रवं वीरप्र
 प्रकांडतदपांडवं जगत् ॥ तत्रादगदुत विभूतिभूषाणामस्याधिभूर्ननुविगत्य गत्यते ॥ १० ॥ यो नाम धा
 मकीचकस्तस्याजनिहितिपतेश्च मूपतिः ॥ देवाज्जगाम जगतां सदुर्जयोगं धर्वकोपद्रुतभुक्पतंग
 तां ॥ ११ ॥ तन्मय्यभूमि विभुरस्तकीचकोस्माकं सशित्यरहितेव शर्करा ॥ आत्मप्रतापपरितापिता
 न्मना तं वीरकीर्तिप्रयासमं विव ॥ १२ ॥ गोत्रहिंसकलंबंधुमेकगोदूराणो गोहराणो हारामितं ॥

बा.भा.

१७०

१७०

तत्पत्रनं विभवमत्रमन्यतः स्वामिन् गृहाणा विहितो धर्मः स्वयं ॥ १३३ ॥ आदाय संविदमिमां सुश
 र्माणाः प्राप्ताहितस्तपननंदनादिभिः ॥ राजारजः कलुषकीर्त्तिमिंधुना सैन्येन गोहृतिमतिस्ततो च ल
 त् ॥ १३४ ॥ दिग्गोपशः स्वमिव देतः स्वतः पुण्यप्रदानमिव पावनं ततः ॥ भर्त्रा त्रिगर्त्रविषयस्य याम्य
 दिक् मुक्ता विराड् नगराज्जहार गाः ॥ १३५ ॥ पूर्णो यधर्मतनयस्य वसरे गुप्ते तदा कलकला कृताननः
 ॥ गोपस्त्रिपतिरन्यमंसं दिव्या सोमिजर्जरेतगीर्जगौ नृपं ॥ १३६ ॥ यः कीचकेन करिणो वपत्त्वलश्च
 केपुरा स्फुरदकीर्त्तिकर्दमः ॥ दमत्रिगर्त्रे नृपतिः स एव तेजके पुरस्य सुरभीलुकः ॥ १३७ ॥ क्रोधोद्भुरः स
 धरणी ध्रुवो धनुर्धनौ धरुदमरुदध्वं कंदरः ॥ प्रहृन्नपांडु सुतसं पुतस्ततः संनद्धदुर्दस्वमूचयो
 ॥ चतुर् ॥ ते सूर्यशंखमदिराश्वनामभिः पुत्रैर्युतिः स नृपतिर्हिषां वलं ॥ प्रापेदुश्चक्रबुधवद्वसेनि
 धिध्वंति प्रगे प्रतिपदं शुभानिव ॥ १३८ ॥ मोक्तुरसेन चतुरंगातां गतं सैन्यं समानसमयं सुर्मणाः ॥ रा १

राम
१७०

रा १

नरुपकार्मुकचतुष्टयबला ज्ञजेयमस्ततचतुर्मिताननः॥१०॥वीरोत्करेऽवनिविलासशा
विनिस्वर्गागनाममुदयेवियज्जुषि। अंतःपराभमिषुमंडपं व्यधुस्तेपाणिपीडनमहोसवेत
योः॥११॥स्यदंनुबंघिसुरसिंधुमसरात्रेवंसहस्मुखतांनिजंयशः। युद्धक्रियानिरचधीधन
कुधावधीनवीरान्सहस्रमथमस्पपार्थिवः॥१२॥तादृक्सहस्रमितिवीरमर्दनप्रोद्धतदुस्स
हमहःसहस्रकं॥मस्यावनीशमवलोक्यलज्जयाकुंपांसहस्ररुचिरबुधौव्यधात। उदंडकोड
कृतवैरिमंडलावर्त्तस्त्रिगर्त्तनृपतिस्ततःकुधा। भ्रूमंगमीषाणामुखःकरालदृक्काक्रमस्य
भूमिविभुर्मध्यधावत। सकृत्तरयाणाकरमुक्तमाहवेदरास्यविश्यहृदयेनविद्विषं। पृष्ठेषुनिः
सृतमहोमुहुःकरोवेगादयस्यजगूहसुरगिणः॥१४॥दूरेपुरःस्थितमपिद्विषंप्रतिक्रध्मावि
मुच्यविशिरवमहारथाः। पश्चाद्विमुक्तममुमश्चवेगतोपश्येनमृतवलितकधरायदि॥१५॥

वा.भा
१११

निर्मर्त्तिवमदरक्तसिंधुमिःसंध्याजमविलयंस्वयंतदा।अप्यंधकारनिकरात्रिकारवानूलीणाः
 लोणनरणाण्डंवरः॥१६॥धीरासिधाराधुतकुंभिमंडलीकुंभोद्धमौक्तिकागानुकारिमिः॥
 छिन्नोद्यत्तद्रशिरोर्हितांवरस्वदेदविंदुभिरिवोडुभिर्वामे॥३७॥भस्यकृपाणाततयोसिधेनु
 भिस्तद्देवतःप्रलयमुष्टिलीलया।तस्यामशक्रशुमिदंतिवददस्वेनुस्ततोतिबलिनःकलिंभदाः
 ॥१७॥एवंबलेनैवलिनःसुशर्माणस्त्रसंजवेनगमितेवलेस्वितः।एकोविराट्जगतीपतिःप्रगो
 निस्तारकाततिरिवोषधीपतिः॥१८॥स्वस्वांगभूषणमणिप्रभाभरधस्तांधकारविशदंमरा
 त्तदा।उत्तालकालचरणमणोऽश्वंमस्यत्रिगर्तनृपतीवितेनुः॥३८॥वर्षन्ममर्षजुषिवाणा
 धोराणीः।कुद्वेत्रिगर्तनृभर्तारिज्ञाणांविष्टाकुलसुगड्वाथसंकुवनूकसंदशामधितम
 स्यभूयतिः॥३९॥वर्षयदोकसियदन्नभोजिनोमूयंस्विताःसकिमुपेक्ष्यतेयुधि।इत्यात्मव

राम
१११

शतिलकान्कुरुहहान्वक्तुं कृतो घम इवेंदुरुघयो ॥३२॥ वीरिं इमस्तकमणोः सुशर्मणो मूर्त्तवकीर्ति
 रुदियायचंद्रमाः ॥ सैत्तैवपरमनैनमंकनव्याजादकीर्तिरपिमस्यभूपतेः ॥३३॥ बाणोत्करैर्विरथि
 तस्तिरस्ततः स्वजादिशस्त्रममरैरपि क्षणात् ॥ मध्वोपिमह्यकलयः सुतः ॥ अस्मासुमसुयदवंद्विषां
 जितस्तद्यौरिवंदुमहसाहसत्यहो ॥३४॥ त्वं निगधशरपद्ययादिवं वीरान्सहस्त्रमनयधुधिरः ॥
 भीमः शतानियुधिसंप्रतं क्षाणं माद्रीमुजौदशशंतीमुशर्मणः ॥३५॥ क्रुद्धस्ययोद्धुमभिधावतस्त
 तोनिर्मथ्यपरथ्यसारथीन्यदा ॥ मौलिं विगर्तन्तपतेरलोडयन् भीमोमहभइवमूर्च्छितात्मनः ॥
 ॥३६॥ मस्याधिनाथमभिमोच्यमारुतिः कारुण्यप्रायसुकृतात्मजोक्तिभिः ॥ वैरोऽमुचन्नमपि
 वैरिणां हसनदासस्तवाहमिति हीनवादिनं ॥३७॥ गृहीतराज्यमपि मेभवद्वात्कीर्तौ च संपदि च संचरा
 म्यहं ॥ अस्माकमेतदिति मस्यभूपतेः कंकादिभिः सह मदोक्तयो भवन् ॥३८॥ एवं विमोच्य सुरभीमित्त्वमूह

दाभा०
१७१

172

पस्मिन्नौघमिषमूर्त्तकीर्तिभाग॥दूतैर्निदिश्यनगरेजयोऽसवंतत्रैवरात्रिमवसादिरादराद्॥४३॥इतिमुशर्माप्रा
जयः॥एतयप्ररोथपुरिगोक्त्वाधिपःश्रद्धांजधामनि कुमारमुत्तरं॥व्यावष्टपुषुभयकोपसंचयथाकंपसंपदप
रिस्फुटंवचः॥एकाणीवंक्षितितलंबलोकरैःऊर्वनूकवेरहरितोज्जहारगाः॥शीतघृतौद्विगुणायनूमुयोधनःस्वा
मिनूकलंकमलमात्मपूर्वजे॥४३॥युद्धेभ्यतश्चरतितत्रममिभूःसिंहेस्तभीरिभूइवेहसोऽस्फुरताजानात्यसौ
खलुःकुमारसिंहनवामत्रगोत्रतिलकायितश्रियं॥४४॥चक्षुर्भुजापरिधयोर्मुहुःक्षिपन्नुदंतांशुमिर्विशद
यन्मुहुःसभां॥मातुःपुरःप्रागायिनीजनस्यचप्राचेथमअनूपसूनुत्तरः॥४५॥तावकुधेहयुधिजाग्रउदि
षोयावन्नेमेषविलसंतिसायकाः॥स्यादधयधनुगुणस्तुमारथिरुत्तानूकरोम्पुदितपार्थशंकितान्॥४६
इच्छंधराधरमुवाधनंजयस्यर्द्धद्वुरनिगदितेवधूपुरः॥मन्यूद्भवाबाहुलमन्युरग्रहीदंतर्विहस्यवचनंमना
स्विनी॥४७॥ख्यातःक्षितीद्रभवयस्तवस्वमुर्नयेगुरुवमवहेहहभडा॥पूर्वपुंदरभवस्परवांडवलोषेससा राम
१७२

रथिपदं प्रपेदिवान् ॥४८॥ पस्तस्पगां दिवखंडितद्विषोयंताङ्गनिष्टसनत्रेकिमुत्तमः सारथ्यस्य यतरा
 तमुत्तरोसंप्रेष्यनैषयदिमानमानयेत् ॥४९॥ अत्रेति तद्वचनमुत्तरोनुजं प्रेष्यानिनायरयतो बृहन्नडां ॥ ते
 नाति यत्र मयमर्थितो जयः सारथ्यभारमुरीचकारतं ॥५०॥ अंतःपुरेथपरितः कुमारिका मिथ्या नमि
 ज्जइवहासयन्मुहुः ॥ पर्यदिक्षुर्विविधैर्विचक्षितैः सौवर्णवर्मशतमन्युनंदनः ॥५१॥ इत्युत्तराम्पधितसस्मि
 ताधरातंसज्जितध्वजपटे रथे स्थितं ॥ संख्यंश्चकान्यसुहृदां बृहन्नरे हार्याणि मकृतकपुत्रिकाकृते ॥५२॥ इ
 त्त्वं न दुक्तिमभिगत्य पांडुभूरारूढवत्यथवत्यथरथां ॥ तमुत्तरो नारांस्तथैप्पुरुगानतत्वरतद्वाममस्पृशंत इ
 व जेययुर्यथा ॥५३॥ पृष्ठानुयाजिजवना निलवरासंप्रेक्षितैरपि निजाश्चपादनैः ॥ अष्टाष्टा एवरजसां भौरथस्त
 ण्यिययौ रिपुसमीपमौत्तरः ॥५४॥ अग्रे शमीतरुसमीपगः पुरी प्रांतश्मशानमुविमस्य भूपभूः ॥ विद्वेषिणां
 भुवनभीषणाखंष्यारं लोकतेस्मविपुलं व्यलास्रवं ॥५५॥ विश्वांतरात्रचरकालशर्वरीसंध्यायमानकारि

वा.भा.

३९३

१७३

कुंभवर्णिकां रंगानुरंगस्वरपातघातजाह्नोणीरजःस्वपुरदिक्यरस्थितिं ॥५६॥ चंचरथोच्चयचलधजां
चलप्रज्वालितप्रबलपौरुषानलं ॥ व्याघ्रप्रमत्तयमकिंकरावलीचुंडामकुंडलितपापामंडलं ॥५७॥ दृष्टं
नदीजलपक्वं ममूकपीसंभूतसूतसुकौखेश्वरैः ॥ सैन्यनिभाल्यपुरतोभयाजुरः प्रोवेशचीवरतनूजमु
त्तरः ॥५८॥ विशेषकं ॥ ॥ एतानि रूप्यघृतनां दिनेशरुकदीप्तासिदंडनिविडां दृष्ट्वा देवा आकंपते धृष्टदय
मयाश्रयंव्यावर्तयान्तकपुरीषथाइयं ॥५९॥ श्रुत्वेति तस्य वचनं धनं जयो व्यावर्तयंतं भूमितलोत्तलोचनं ।
संग्रामकातरतयात्रपामहेहोणीमहेशमुजशूरसंसदि ॥६०॥ कीर्तिर्युगांतशतसाक्षिणी नृणां काय
स्तुमत्तकरिणी चंचलः ॥ धैर्यं भजस्व युधिभंगसंगमान्माभाऊलं ऊरुकुलंकसंकुलं ॥६१॥ अत्मायुधै
र्युधिविशोधितेन चेतनामृतघुतिकषालोपदंशकः ॥ स्वाद्येतनंदनवनांतकेलिषु प्रेम्तापितो मरवधू
जनाधरः ॥६२॥ मातुः स्वसुश्च दयिता ततेश्च तां संधां विधाय धुरतस्तथाविधां ॥ धिक् शपलायनपराय

राम

१७३